

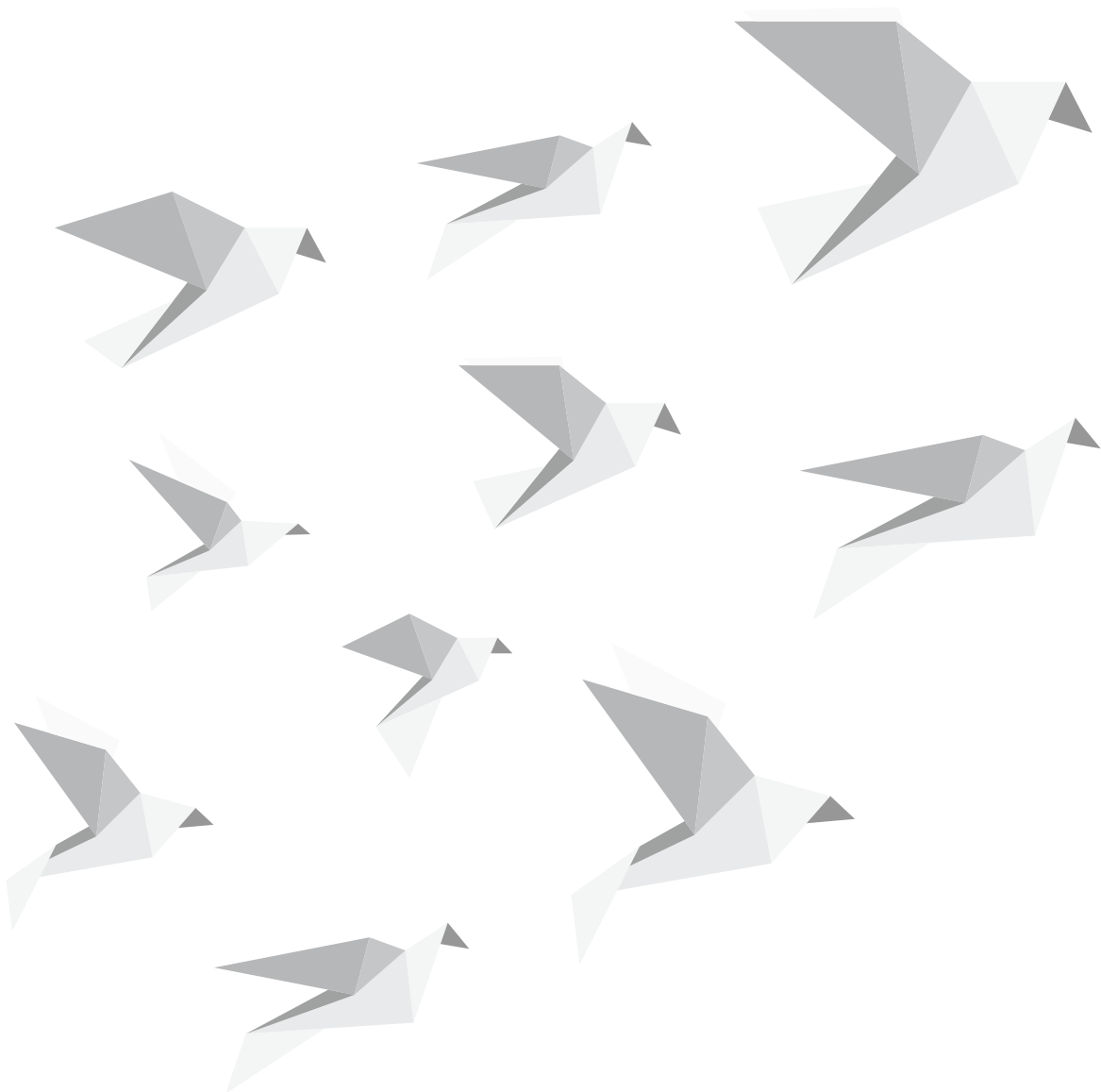
LATVIJAS ĀRPOLITIKAS
INSTITŪTS

LATVIJAS ĀRĒJĀ UN DROŠĪBAS POLITIKA

GADAGRĀMATA

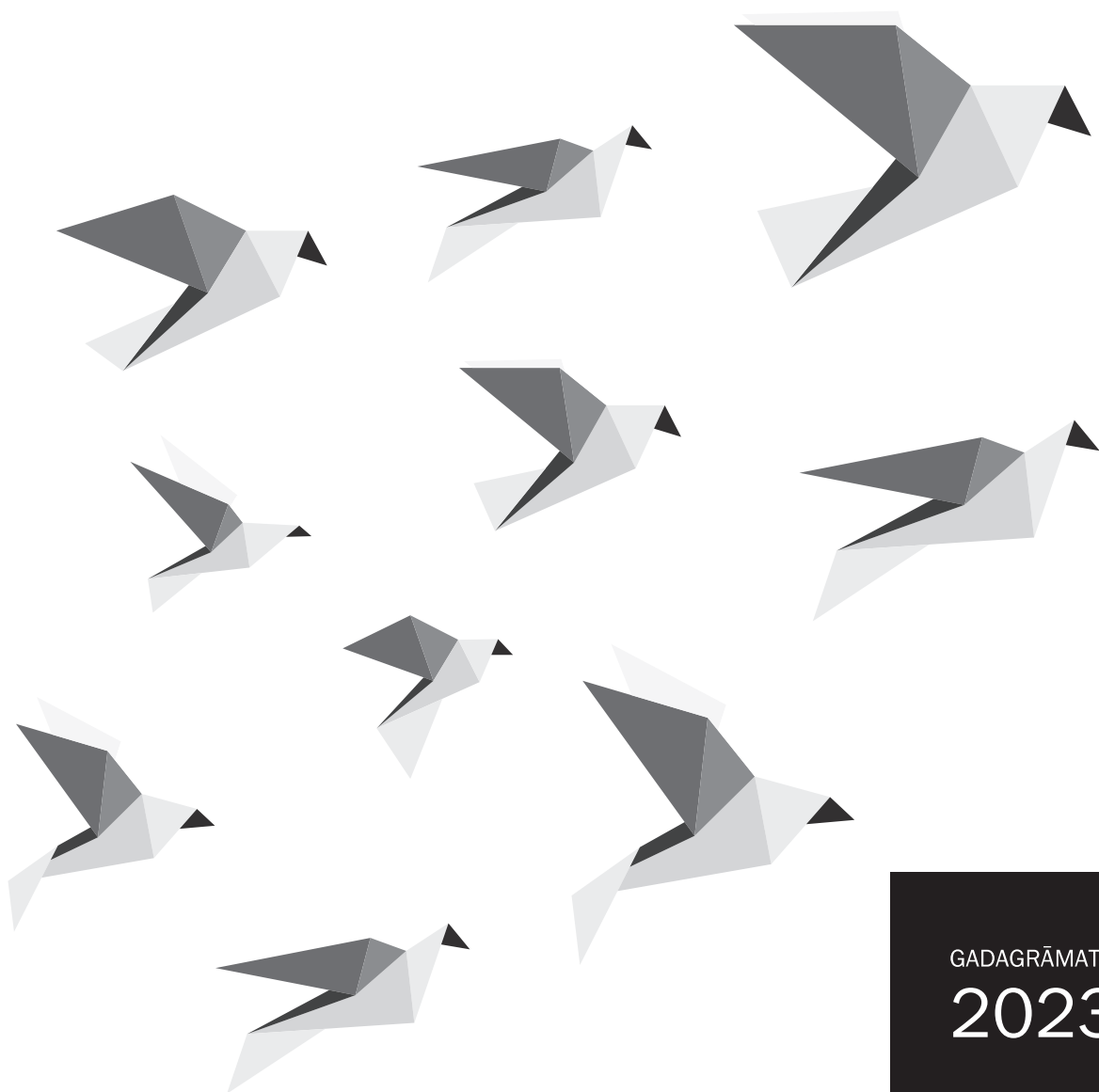
2023

LATVIJAS ĀRPOLITIKAS
INSTITŪTS

LATVIJAS ĀRĒJĀ UN DROŠĪBAS POLITIKA

GADAGRĀMATA

2023

Latvijas Ārpolitikas institūts (LĀI)

Adrese: Pils iela 21, Rīga, Latvija, LV-1050

www.lai.lv

www.rigasecurityforum.liia.lv | www.asia.liia.lv

LATVIJAS ĀRPOLITIKAS
INSTITŪTS

Publikācijas “Latvijas ārējā un drošības politika. Gadagrāmata 2023” mērķis ir aplūkot un izvērtēt dažādas Latvijas ārējās un drošības politikas sfēras un tajās sasniegto 2022. gadā, kā arī skatīt attīstības scenārijus 2023. gadam, informējot sabiedrību un piedāvājot rekomendācijas Latvijas politikas veidotājiem.

Projektu atbalsta Latvijas Republikas Ārlietu ministrija un Latvijas Republikas Saeima

Ārlietu ministrija

LATVIJAS REPUBLIKAS SAEIMA

Sadarbībā ar Frīdriha Eberta fondu

Redaktori: Sintija Broka, Kārlis Bukovskis

Autori: Ieva Bērziņa, Una Aleksandra Bērziņa-Čerenkova, Valērijs Bodnieks, Sintija Broka, Ilvija Bruģe, Kārlis Bukovskis, Mārtiņš Drēģeris, Gints Jegermanis, Rihards Kols, Maija Laizāne, Imants Lieģis, Aleksandra Palkova, Gunta Pastore, Gunda Reire, Edgars Rinkēvičs, Toms Rostoks, Andris Sprūds, Mārtiņš Vargulis, Elizabete Vizgunova-Vikmane.

Projekta koordinatore: Sintija Broka

Grāmatā paustie autoru viedokļi neatspoguļo Latvijas Ārpolitikas institūta, Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas, Latvijas Republikas Saeimas vai Frīdriha Eberta fonda nostāju, kā arī nepārstāv kādas citas valsts pārvaldes iestādes vai ministrijas viedokli.

Latviešu valodas redaktore: Līga Elizabete Balode

Tulkojums no angļu valodas: Santa Pelše

Vāka dizains: Mikus Kovalevskis

Makets: Oskars Stalidzāns

Grāmata publicēta sadarbībā ar izdevniecību “Hansa Print Rīga”.

ISBN 978-9934-567-88-9

UDK 327(474.3)(058)

La 805

© Rakstu autori, 2023

© Oskars Stalidzāns, makets, 2023

© Mikus Kovalevskis, vāka dizains, 2022

© Latvijas Ārpolitikas institūts, 2023

SATURA RĀDĪTĀJS

PRIEKŠVārds

Sintija Broka, Kārlis Bukovskis 7

Ārlietu Ministra Ievadvārdi

Edgars Rinkēvičs 10

Svārsta Gada Piezīmes

Rihards Kols 14

Eiropas Savienība Ģeopolitisko Satricinājumu Ēnā

Andris Sprūds 26

Dzīve Kodoldraudu Ēnā

Toms Rostoks 35

Transatlantisko Attiecību Attīstība un Ietekme uz Latvijas Ārējās un Drošības Politiku

Mārtiņš Vargulis 47

Latvijas Aizsardzības Politika Krievijas Kara Ukrainā Ietekmē: Strauji uz Priekšu

Valērijs Bodnieks 56

Ukrainas Kara Dominante Latvijas un Krievijas Attiecībās Informācijas Dimensijā

Ieva Bērziņa 73

Karš Ukrainā: Ietekme uz Latvijas Ārējo, Drošības un Iekšējo Politiku

Ilvija Bruģe 83

Latvijas–Baltkrievijas Attiecības Ukrainas Kara Ēnā

Elizabete Elīna Vizgunova-Vikmane, Maija Laizāne 91

No Krīzēm uz Karu? Eiropas Savienības Ģeopolitizēšanās, Nezaudējot Solidaritāti un Vērtības

Aleksandra Palkova 104

Ano un Latvija 2022: Ukrainas Zīmē

Gunda Reire 115

LIELĀ KŅADA AP TRĪS JŪRU INICIATĪVU Imants Lieģis	129
BALTIJAS UN ZIEMEĻVALSTU PĀRTAPŠANA Gints Jegermanis	138
LATVIJAS PIEEJAS VEIDOŠANA EIROPAS “TAIVĀNAS ATMODAS” APSTĀKĻOS Una Aleksandra Bērziņa-Čerenkova	150
LATVIJA–CENTRĀLĀZIJA: KĀ LĪDZSVAROT ATTIECĪBAS PĒC KRIEVIJAS IEBRUKUMA UKRAINĀ? Gunta Pastore	158
KAS KOPĪGS PROCESIEM RIETUMBALKĀNOS AR LATVIJAS NACIONĀLAJĀM INTERESĒM? Mārtiņš Drēģeris	168
KOPSAVILKUMS UN REZUMĒJUMS	183
PAR AUTORIEM	191

PRIEKŠVārds

Sintija Broka un Kārlis Bukovskis

2022. gads gan starptautiskajā politikā, gan nelielās Latvijas ārējās un drošības politikā atstāja dziļas pēdas. Šis gads iezīmēja arī līdz šim pastāvošās pasaules kārtības satricinājumu un pasaules centienus glābt daudzpusējā diplomātijā un tiesībās balstītu pieeju starptautiskajai politikai. Atsauces uz aizvadīto gadu nākotnes vēsturnieku un starptautiskās politikas pētnieku darbos mēs noteikti manīsim vēl ļoti ilgi. Pēc vairāk nekā 70 miera gadiem Eiropā 2022. gads mums atnesa karu. 2022. gada 24. februārī Krievija būtiski eskalēja tās jau gandrīz astoņus gadus vesto karu pret suverēno Ukrainu. Krievijas agresija Ukrainā ienesa ģeopolitiskas izmaiņas, kas, karam ieilgstot, kļūst arvien paliekošākas. Sevišķi jau demokrātisko pasaules valstu attieksmē pret Krievijas Federāciju un tās vadītāju.

Rietumu valstis un transatlantiskā kopiena, lai arī ne bez izaicinājumiem, tomēr ar stingru nostāju atbalsta Ukrainas suverenitāti un teritoriālo integritāti. Latvija, jāsaka, ir demonstrējusi priekšzīmīgu sniegumu. Tikmēr Ķīna un liela daļa globālo dienvidu savā nostājā nav bijuši tik viennozīmīgi. Kamēr Krievija nodarbojās ar Ukrainas iedzīvotāju, ekonomikas un infrastruktūras iznīcināšanu un starptautiskās sabiedrības šantāžu ar kodoldraudiem, par sevi atgādināja arī citas valstis, gan Ziemeļkorejas kodolieroču izmēģinājumi, gan plašie sociālpolitiskie protesti Irānā, gan ASV vidustermiņa vēlēšanas, gan Apvienotās Karalistes monarhu maiņa, gan nepievienošanās politiku piekopuso Somijas un Zviedrijas pieteikumi dalībai NATO, gan Covid-19 pandēmijas atskaņas vīrusu izplatībā un cenu inflācijā.

Gan starpvalstu attiecības, gan arī sabiedrības ikdiena 2022. gadā aizritēja kara nokrāsās un izaicinājumos, ko tas sevī ietver. Ja parasti starptautiskā politika šķiet atrauta no ikdienas sadzīves, tad 2022. gadā tas tā vairs nebija. Visā pasaulē pieauga inflācija un enerģētikas cenas, kas neapšaubāmi ietekmē ikvienas personas ikdienu arī šodien. Covid-19 pandēmijai sekoja Krievijas iebrukums Ukrainā, kas turpināja izjaukt globālās preču piegādes ķēdes. Ukrainas graudu eksporta

blokādes, piemēram, saasināja pārtikas nepietiekamību dažādos pasaules reģionos, pastiprinot humanitārās katastrofas un bēgļu krīzes kā Ukrainā, tā arī citviet pasaulē.

Klimata pārmaiņu kontekstā aizvadītā klimata pārmaiņu konference COP27 turpināja mums atgādināt par aizsāktajiem procesiem. Lai arī lēmums par kompensāciju fonda izveidi nabadzīgākajām pasaules valstīm ir liels solis pareizajā virzienā, tomēr vienošanos par papildu pasākumiem cīņai ar globālo sasilšanu, tostarp atteikšanos no fosilā kurināmā, panākt neizdevās.

Latvijas ārpolitikas veidotāju un analītiķu uzmanību nemainīgi aizņēma arī pasaules lielvaru – Ķīnas un Amerikas Savienoto Valstu – saspīlējums. ASV administrācija vairākkārt norādīja uz Pekinas veikto Dienvidķīnas jūras militarizāciju, tās klusējošo atbalstu Krievijas iebrukumam Ukrainā, kā arī centieniem iebiedēt Taivānu. Lai arī novembra vidū ASV un Ķīnas prezidenti tikās G-20 samita ietvaros un vienojās sadarboties tādos jautājumos kā klimata pārmaiņas, turpmākajos gados, visticamāk, abu valstu attiecībās tomēr dominēs savstarpējs aizdomīgums un nesaskaņas. Lai arī abu pušu attiecībās valda virkne izaicinājumu, Ķīnas prezidents Sji Dzjinpins savas politiskās pozīcijas atkārtoti nostiprināja faktiski kā valsts ietekmīgākais līderis kopš Mao Dzeduna laikiem.

Starptautisko izaicinājumu dinamikai aktīvi seko arī NATO un sabiedrotie Eiropas Savienības ietvaros. NATO samītā Madridē aizvadītā gada vasarā tika apstiprināta jaunā NATO Stratēģiskā koncepcija, kas paredz visaptverošu un koordinētu pieeju Austrumu flanga un īpaši Baltijas valstu aizsardzības stiprināšanai. Tāpat arī ir aizsākts Somijas un Zviedrijas uzņemšanas process NATO, kas vēl vairāk spēcīnās Baltijas jūras, tostarp arī Latvijas, drošības arhitektūru. Latvijas interesēs ir stingras, vienotas un konsekventas pieejas veidošana NATO un Eiropas Savienībā, veicinot ciešāku koordināciju arī ar mums brālīgajām Ziemeļvalstīm.

Acīmredzami, ka kara radītie izaicinājumi turpināsies arī 2023. gadā. Vismaz kamēr Ukraina negūs uzvaru un Krievija nepārtrauks savu agresiju, sasprindzinājums starptautiskajā politikā un arī ikdienas dzīvē saglabāsies. 2023. gads Latvijas ārējās un drošības politikas jomās nozīmēs pielāgošanos un savu spēju stiprināšanu jau jaunā, Latvijai ne pārāk pateicīgā drošības situācijā. Bet informēta un gudra sabiedrība ir fundamentāla vērtība, arī esošajos apstākļos.

Jo notikumiem un aktivitātēm piesātinātāks ir bijis aizvadītais gads, jo nozīmīgāks ir arī ikgadējais ārpolitikas izvērtējums. Tāpēc Latvijas Ārpolitikas institūts tradicionāli uzticas talantīgu un profesionālu ekspertu komandai, aicinot tiem aplūkot un izvērtēt dažādas Latvijas ārējās un drošības politikas jomas un tajās sasniegto

2022. gadā, kā arī skatīt attīstības scenārijus 2023. gadam, tādējādi viņiem piedaloties sabiedrības informēšanas procesos un sniedzot rekomendācijas Latvijas ārpolitikas veidotājiem jau “jaunās normalitātes” ietvaros. Ar katru gadu Latvijas ārpolitiku turpina papildināt arī “netradicionālāki” drošības ārējās politikas izaicinājumi.

Latvijas Ārpolitikas institūtam partnerība ir aksioma. Bez sadarbības un diskusijām nav iespējama kvalitatīva lēmumu pieņemšana. Ikgadējā “Gadagrāmata” ir sadarbības un diskusiju rezultāts. Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas atbalstīts zinātnisks un demokrātisks diskusiju process “Gadagrāmatas” formā ir vērtība Latvijas politikas veidošanā. Tādēļ esam pateicīgi Ārlietu ministrijas kolēģiem par ilgstošo, produktīvo partnerību. Tieši tāpat mēs pateicamies Latvijas Republikas Saeimai un sevišķi jau Ārlietu un Eiropas lietu komisijām par atbalstu ārpolitikas jautājumu aktualizēšanā un sabiedrības informēšanā. Visbeidzot, sadarbība ar Frīdriha Eberta fondu Baltijā ir bijusi neatsverama Latvijas Ārpolitikas institūtam. Frīdriha Eberta fonds līdzās pašmāju ārpolitikas veidotājiem jau gandrīz trīs desmitgades sniedz ieguldījumu informēšanas diskusijas veidošanā Latvijā par diplomātijas un drošības jautājumiem.

Visbeidzot – ar dziļāko cieņu Latvijas Ārpolitikas institūts izsaka pateicību saviem lasītājiem, klausītājiem, skatītājiem un līdzjutējiem! Šis atbalsts liek pilnveidoties un iedrošina mainīties gadu gaitā. Tāpat kā tas iedrošina mainīties arī visu Latvijas drošības un ārējo politiku.

ĀRLIETU MINISTRA IEVADVĀRDI

Edgars Rinkēvičs

Latvijas Republikas ārlietu ministrs

2022. gada 24. februāris ienesa neatgriezeniskas izmaiņas starptautiskajā dienas kārtībā. Krievijas neizprovocētā pilna mēroga militārā agresija pret Ukrainu ne tikai radīja tiešu apdraudējumu Ukrainas suverenitātei un neatkarībai, bet arī ienesa jaunus drošības un destabilizācijas izaicinājumus gan reģionālajā, gan globālajā līmenī, tostarp izraisot pārtikas un enerģētiskās krīzes draudus, kā arī šantažējot pasauli ar masu iznīcināšanas ieroču pielietošanu. Krievijas iebrukums ir rupjš starptautisko tiesību pārkāpums, tā ir veikusi agresijas noziegumu pret Ukrainu un turpina īstenot kara noziegumus un noziegumus pret cilvēci Ukrainas teritorijā.

Pretdarbība Krievijas agresijai izvirzījās par Latvijas ārpolitikas 2022. gada galveno uzdevumu. Latvija bija viena no aktīvākajām Eiropas Savienības un NATO stin-gras, vienotas un konsekventas pieejas īstenošanas atbalstītājām, reaģējot uz Krievi-jas iebrukumu Ukrainā. Latvijas diplomātija darbojās vairākos virzienos. Pirmkārt, sniedzot politisko, militāro un humāno palīdzību Ukrainai. Otrkārt, iestājoties par sankciju tvēruma paplašināšanu un padziļināšanu pret Krieviju. Treškārt, panākot lēmumus par NATO Austrumu flanga stiprināšanu. Ceturtkārt, starptautisko orga-nizāciju ietvaros aktīvi veicinot Krievijas starptautisko izolāciju un skaidrojot trešo valstu partneriem nepieciešamību stingri reaģēt uz tās rīcību. Piektkārt, iestājoties par Eiropas Savienības noturības stiprināšanu, tostarp Eiropas Savienības enerģē-tiskās patstāvības veidošanu. Latvijas interesēs ir panākt agresora stratēģisko sakā-vi, saukt Krieviju pie atbildības par tās noziegumiem un likt samaksāt par invāzijas rezultātā nodarīto kaitējumu Ukrainai. Krievijas sakāvei ir jābūt mācībai, lai šādas avantūras nākotnē netiktu atkārtotas.

Krievijas iebrukums Ukrainā ir spilgti izgaismojis dažāda līmeņa starptautiskās problēmas, kurām būs jārod risinājums, lai nosargātu noteikumus balstītu pasau-les kārtību. Pirmkārt, tas attiecas uz eksistējošās starptautiskās kārtības nespēju ne tikai atturēt potenciālo agresoru, bet arī apturēt izvērsto agresiju. Tas atkārtoti

apstiprina nepieciešamību pēc reformām, pirmkārt, ANO Drošības padomē. Nožēlu izraisīja atsevišķu valstu, īpaši tādu, kuras pretendē uz globālo līderību, distancēšanās no skaidra Krievijas nosodījuma pat situācijā, kad notiek nepārprotama ANO Statūtu pamatprincipu rupja pārkāpšana. Otrkārt, pasaule piedzīvoja vēl nebijuša līmeņa kodolšantāžas draudus no Krievijas puses, kas vēlreiz atgādina par nepieciešamību stiprināt bruņojuma kontroles, atbruņošanās un masu iznīcināšanas ieroču neizplatīšanas mehānismus. Treškārt, pieauga hibrīdā apdraudējuma dažādas izpausmes – kiberuzbrukumi, dezinformācija, apzināti energoresursu piegāžu traucējumi, kas prasa tālāku Eiropas Savienības un NATO noturības stiprināšanu, kā arī atbalsta sniegšanu mūsu kaimiņiem, kuri pakļauti līdzīgiem riskiem.

Neskatoties uz izaicinājumiem, Latvija kopā ar sabiedrotajiem un līdzīgi domājošajām valstīm ir sasniegusi vērā ņemamus rezultātus, lai tuvinātu Krievijas agresijas izbeigšanu pret Ukrainu. Krievijas militārās spējas ir ievērojami vājinātas, tās ekonomika buksē, Ukraina ir sākusi savu teritoriju deokupāciju, turpinās Krievijas starptautiskās izolācijas process. Ir stiprināta reģionālā, tai skaitā Latvijas, drošība, ne tikai palielinot sabiedroto militāro klātbūtni Latvijā, bet arī pieņemot vēsturiskus lēmumus par Somijas un Zviedrijas uzaicināšanu pievienoties NATO. Ar Latvijas ciešu iesaisti ir pieņemts lēmums par Eiropas Savienības kandidātvalsts statusa piešķiršanu Ukrainai un Moldovai, kas neapšaubāmi paver šīm valstīm vēl nebijušas iespējas palielināt savu eirointegrācijas ātrumu.

Paredzams, ka 2023. gadā darba apjoms Latvijas ārpolitikā turpinās pieaugt. Turpināsies visaptveroša atbalsta sniegšana Ukrainai, tostarp atbalsts rekonstrukcijai un reformu procesiem, izmantojot attīstības sadarbības instrumentus, kā arī dalība Eiropas Savienības militārajā misijā, palīdzot veikt Ukrainas karavīru apmācību. Latvija iestāsies par Krievijas tālāku starptautisko izolāciju, sankciju politikas paplašināšanu, vienlaikus meklējot veidus Krievijas saukšanai pie atbildības un reparāciju piedzīšanai.

Drošības jomā turpināsies NATO Madrides samita lēmumu praktiskā īstenošana Latvijas drošības stiprināšanai – brigādes līmeņa kaujas grupas veidošana, mērķtiecīgi palielinot uzņemošās valsts sniegto atbalstu. Tradicionāli stiprināsim transatlantiskās attiecības, apzinoties šīs saiknes centrālo lomu Latvijas drošības garantēšanā un nepieciešamību nodrošināt pastāvīgu transatlantisko partneru militāro klātbūtni. Attīstot Eiropas Savienības aizsardzības spējas, prioritāra būs investīciju piesaistes veicināšana aizsardzības industrijai, veidojot kopīgu iepirkumu sistēmu aizsardzības jomā, kā arī risinot izejmateriālu piegāžu ķēžu drošības jautājumus. Latvijai būtiski, lai ieguldījumi dalībvalstu aizsardzības spēju stiprināšanā būtu papildinoši NATO spēju attīstībai, kā arī tiktu turpināts darbs pie militārās mobilitātes stiprināšanas.

Tālāk būs jāstiprina Eiropas Savienības noturība, efektivitāte un ietekme. Šeit svarīgi būs sagatavot lēmumus par kolektīvas dabasgāzes iepirkšanas pasākumiem un apmēriem, kā arī elektroenerģijas tirgus dizaina optimizāciju, pielāgošanu un reformēšanu, virzoties uz Eiropas Savienības enerģētiskās atkarības mazināšanu. Progresa sagaidām pastāvīgos, ilgtspējīgos un praktiskos risinājumos migrācijas plūsmu pārvaldībai. Latvijai ir būtiski, lai migrantu sadalei būtu brīvprātības princips un tiktu uzlabotas dalībvalstu spējas atbilstoši reaģēt uz migrācijas izmantošanu kā hibrīdā apdraudējuma instrumentu. Virzoties uz Zaļā kursa īstenošanu, jāpabeidz tiesību aktu pakotnes saskaņošanas process starp Eiropas Savienības institūcijām. Turpināsies Vienotā tirgus stiprināšana.

2023. gadā tiks uzsākta Latvijas kampaņa kandidēšanai uz ANO Drošības padomes nepastāvīgo vietu. Starptautiskā tiesiskuma stiprināšanai Latvija aktīvi izmantos gan šo kampaņu, gan prezidēšanu Eiropas Padomes Ministru komitejā, kā prioritātes virzot demokrātijas un likuma varas stiprināšanu Eiropā, vārda brīvības, žurnālistu drošības un Eiropas Padomes digitālās darba kārtības veicināšanu, kā arī pilsoniskās sabiedrības, īpaši jauniešu aktīvāku iesaistīšanu. Latvija turpinās aktualizēt ANO reformas nepieciešamību, īpaši attiecībā uz veto tiesībām ANO Drošības padomē. Latvijas pienesums starptautiskās drošības un stabilitātes veicināšanai būs arī tālāka dalība starptautiskajās miera uzturēšanas misijās Ukrainā, Gruzijā, Kosovā, Irākā, Tuvajos Austrumos un Vidusjūras reģionā.

Jauna dinamika būs jāpiedod Eiropas Savienības paplašināšanās procesam, stiprinot drošību un tiesiskumu Eiropas kontinentā. Vienlaicīgi Latvija rūpīgi vērtēs kandidatvalstu rīcību saskaņā ar Eiropas Savienības vērtībām, īpaši pausto atbalstu organizācijas īstenošanai ārējai un drošības politikai, kas būs izšķiroši lēmuma pieņemšanai par šo valstu uzņemšanu Eiropas Savienībā.

Latvijai un Eiropas Savienībai kopumā būtiska ir stabilitāte, drošība un ilgtspējīga attīstība Eiropas Savienības kaimiņu reģionos. Līdz ar to Latvijas ārpolitikas uzmanība būs fokusēta uz sadarbības veicināšanu un atbalsta sniegšanu šo reģionu valstīm, primāri izmantojot Eiropas kaimiņu politikas instrumentus. Būs jāveic Austrumu partnerības politikas pielāgošana jaunajai situācijai, kad tās dalībvalstīm ir ļoti atšķirīgi ārpolitiskie uzstādījumi, nozīmīga būs kaimiņvalstu noturības stiprināšana, apzinoties, ka Krievijas destruktīvā pieeja pret tās kaimiņu reģioniem un valstīm nemazināsies. Šeit svarīga būs attīstības sadarbības politikas instrumentu izmantošanas intensificēšana, ņemot vērā pieaugošo finansējumu, īpaši sniedzot palīdzību Ukrainai rekonstrukcijas un reformu procesā. Latvijas spējas attīstības sadarbības politikas jomā ievērojami uzlabos attīstības sadarbības nacionālās aģentūras izveide 2023. gadā.

Nemot vērā Ķīnas pieaugošās ambīcijas mainīt starptautisko sistēmu, piedāvājot dažādas alternatīvas drošības un globālās attīstības vīzijas, kas nereti satur universālo pamatvērtību kritiku, ir nepieciešamība turpināt Eiropas Savienības daudzlīmeņu pieeju Ķīnai kā sadarbības partnerim, ekonomiskajam konkurentam un sistēmiskajam sāncensim. Ir jāturpina aicināt Ķīnu ieņemt noteiktāku un atbildīgāku pozīciju pret Krievijas izvērsto karu. Īpaši nozīmīgi ir mērķtiecīgi aizstāvēt Eiropas Savienības ekonomiskās intereses un panākt vienlīdzīgu pieeju Ķīnas tirgum, kā arī pretoties Ķīnas praksei izmantot ekonomisko spiedienu kā politisku instrumentu pret atsevišķām Eiropas Savienības dalībvalstīm, tādējādi ietekmējot Eiropas Savienības kopējo tirgu. Vienlaicīgi Latvija atbalsta vajadzību īstenot konstruktīvas attiecības ar Ķīnu, īpaši tādu globālo izaicinājumu pārvarēšanā kā klimata pārmaiņas un atomieroču neizplatīšana, svarīga ir stabilitātes veicināšana Indijas–Klusā okeāna reģionā. Latvija 2022. gadā ir pārtraukusi dalību Ķīnas un Centrālās un Austrumeiropas valstu sadarbības formātā “16+1” kā neatbilstošā Latvijas stratēģiskajām nostādnēm. Latvija ir gatava veidot konstruktīvas un atklātas divpusējās attiecības ar Ķīnu, vērtējot iespējas sadarbības attīstīšanai uz abpusējā izdevīguma pamata, vienlaikus nevairoties runāt par jautājumiem, kuros nostājas ir būtiski atšķirīgas, piemēram, cilvēktiesību ievērošana.

Latvija saskata potenciālu ciešākas dienaskārtības un aktivitāšu koordinācijai gan Baltijas valstu starpā, gan plašākā Baltijas–Ziemeļvalstu sadarbības formātā. Latvija 2023. gadā koordinēs Baltijas–Ziemeļvalstu sadarbības formāta darbu, kur prioritāra būs reģiona aizsardzības un noturības spēju stiprināšana, kā arī palīdzības sniegšana Ukrainai.

Kopumā Krievijas agresija Ukrainā un tās radītās reģionālās un globālās konsekvences prasīs gan īstermiņa, gan ilgtermiņa risinājumus, kur svarīga loma ir gan ārpolitikas ekspertu, gan praktizējošo politiķu un diplomātu ideju sinerģijai. Tāpēc esmu pārliecināts, ka ikgadējās publikācijas “Latvijas ārējās un drošības politikas gadagrāmata 2023” autoru sniegtais pētnieciskais ieguldījums dos savu nozīmīgo pienesumu šajā jomā. Ne mazāk svarīga ir arī sabiedrības izglītošana par notiekošiem starptautiskajiem procesiem. Lasītāju vērtējumam nodotajā rakstu krājumā ir atrodams dziļš un daudzpusīgs redzējums par ārējās un drošības politikas attīstības aktuālajām tendencēm un Latvijas vietu šajos procesos.

Edgars Rinkēvičs
Latvijas Republikas ārlietu ministrs

SVĀRSTA GADA PIEZĪMES

Rihards Kols

Saeimas Ārlietu komisijas priekšsēdētājs

2022. gads bija svārsta gads. Svārsta gadi ir tādi brīži vēsturē, kad lielie pasaules lietu kārtību veidojošie spēki maina savu kustības virzienu. Runājot līdzībās, pēdējais svārsta gads, visticamāk, bija 2001. gadā, kad pēc terora aktiem Ņujorkā un Vašingtonā 11. septembrī pretnostatījās divas civilizācijas, un to sadursme izmainīja visu pasauli. Jau pirmie 2022. gada mēneši parādīja, ka šis gads būs pelnījis titulu “svārsta gads”, bet tas nebūt nav pirmais no tādiem. Vēsture mēdz atkārtoties. Vai mēs piedzīvojam 1918. gada atkārtojumu ar pandēmiju, inflāciju, globālu karu un impērijas gāšanu? Vai atkal ir pienācis 1812. gads, tikai Napoleona postošā karagājiena vietā mēs redzam Kremļa katastrofālo mēģinājumu aizvilkt Eiropu atpakaļ uz 19. gadsimtu? Vai arī esam 1979. gadā, atkārtojoties Kremļa liktenīgajam iebrukumam Afganistānā? Vai varbūt 1962. gadā, kad pasaulē gaisu sajauca Kubas krīze?

Vēsturiskās paralēles mums var palīdzēt saprast tos notikumus, kuros atrodam sevi šodien. Svārsts, kā zināms, kustas turpu–šurpu, meklējot līdzsvaru, – līdzīgi arī globālā kārtība.

Patiesībā, lai cik vēsturiskas paralēles būtu iespējams atrast, vienlaikus ir jāatzīst, ka mums zināmajā vēsturē ir ļoti maz mirkļu, kad pasaule ir saskārusies ar globālo satricinājumu un krīžu savstarpēju saplūšanu: no ieilgušās Covid-19 pandēmijas, plašas pārtikas un energoapgādes riskiem, inflācijas uzliesmojumiem, attīstības finansēšanas un valsts parāda krīzēm, augsta globālās recesijas riska, klimata krīzes līdz pašreizējai ģeopolitiskajai krīzei. Uz mirkli šķita, ka visa pēc 1945. gada būvētā pasaules sistēma, kas balstīta uz cilvēības un humānisma pamatiem, sabruka un izzuda, atgriežoties brutāla spēka un pakļaušanas pieejai politikā – pieejai, ko cerējām atstāt 20. gadsimtā. Taču tāpat kā citos svārsta gados un tāpat kā citos vēstures paralēļu atkārtošanās mirkļos, arī šoreiz ir skaidrs, ka visi trauksmes zvani, kas varēja iezvanīt šo gadu, zvanīja ilgi, skaļi un visur, taču tie netika sadzirdēti – vai arī tika apzināti apklusināti. Lai gan šīs problēmas ir šķietami nesaistītas, tās atspogu-

ļo nepietiekamo multilaterālo sadarbību un koordināciju pasaulē, kas arvien vairāk ir savstarpēji atkarīga, īpaši, kad 2022. gadā esam pārkāpuši vēl vienu robežšķirtni, pasaules iedzīvotāju skaitam sasniedzot astoņus miljardus. Vienīgais ceļš virzienā prom no smagāko vēstures mirkļu pilnīgas atkārtotības – lai gan no svārsta kustībām izvairīties nebūs iespējams, bet mācīties no kļūdām ir vairāk nekā iespējams – sevī ietver ievērojami spēcīgāku un jēgpilnāku globālo sadarbību un radikālu multilaterālās sistēmas un institūciju reformēšanu.

Varas būtība ir mainījusies. Ar tradicionālajiem varas elementiem – iedzīvotāju skaitu, teritoriju, iekšzemes kopproduktu, militāro potenciālu – vairs nepietiek, lai vairotu varu un ietekmi. Vienlīdz svarīgas 21. gadsimtā ir attiecības, savienojamība, tehnoloģijas un maigā vara. Atkāpe – tiklīdz sākam lietot arvien dažādākas definīcijas, lai raksturotu vienu un to pašu parādību, visai ātri varam nonākt pie mērena haosa – un, kas svarīgi, tiek izpludinātas un padarītas netveramas jomas un jautājumi, uz kuriem meklējam atbildes.

EIROPAS SAVIENĪBAS (ES) DIPLOMĀTIJA – PĪLE UZ LEDUS VAI TOMĒR FĒNIKSS?

Ņemot vērā ES lomu Ukrainas stabilizēšanā, pašreizējie notikumi mēdz norādīt uz diviem virzieniem – militāro un ekonomisko. No militārās puses ES var aprakstīt kā neveiklu pīli uz ledus: jau kopš 2014. gada ES ir kritizēta par to, ka tā nav darījusi pietiekami daudz, lai atturētu Krieviju no agresijas Krimā un Austrumukrainā – kritikā atbalsojas vēsturiskās kļūdas: par ES vājumu Balkānos, Libijā vai pat Sīrijā; arī par pasivitāti pēc Krievijas iebrukuma Gruzijā.

No ekonomikas viedokļa ES tiek uztverta vismaz kā potenciāls fēnikss. ES ietekme vienmēr ir bijusi lielā mērā atkarīga no trešā ietekmes veida, ko dažādi sauc par maigo varu, piesaistes spēku vai normatīvo varu. Ārpus debatēm par to, vai ES vajadzētu agresīvāk izmantot savu ekonomisko varu, vai arī apsvērt militārus soļus, ir jautājums par šo trešo varas veidu – nav svarīgi, vai mēs to saucam par maigo vai normatīvo varu. Īstais jautājums ir, vai un kā ES var izmantot pārliecināšanu un savu normatīvo *svaru* savu ārpolitikas mērķu sasniegšanai.

Kara laikā, kas kļuvis par Eiropā lielāko pēdējo desmitgažu laikā, ES un dalībvalstis ir pārsviedušas pār bortu vairākas ilgstoši spēkā bijušas politikas un spērušas soļus, kas normālos apstākļos būtu saskārušies ar spēcīgu pretestību no dažādām pusēm. Tie ietver ES lēmumus pirmo reizi finansēt letālu ieroču piegādi trešai valstij;

pastiprināt sadarbību aizsardzības jomā, ņemot vērā jaunus draudus; signalizēt par atvērtību dalībai ES bloka austrumu kaimiņiem pēc gadiem ilgušā paplašināšanās noguruma. 2022. gads iezīmē ES ieiešanu jaunā teritorijā: Krievijas uzsāktais karš Ukrainā var radīt impulsu drosmīgākai ES ārpolitikai, kas sniedzas tālāk par tūlītēju reakciju.

Taču, lai tas notiktu, ES būs jāatbild uz sarežģītiem jautājumiem, kas līdz šim lielā mērā ir atkrituši, kamēr ES darbojas krīzes režīmā. Starp tiem ir dilemmas par tās aizsardzības plānu mērogu un mērķi, liela mēroga sankciju stratēģiska izmantošana, nepieciešamie drošības pasākumi letālu ieroču nodrošināšanai¹, kā arī, cita starpā, ES turpmākās paplašināšanās priekšrocības un trūkumi. Šajā mirklī cilvēki parasti mēdz iestarpināties ar: “Tas viss ir ļoti jauki, bet kā ar NATO?”. Jāuzsver, ka NATO joprojām ir Eiropas teritoriālās aizsardzības centrā. To neviens neapšaubā. Šī fakta apzināšanās nebūtu jāizmanto kā kavēklis Eiropas valstīm attīstīt savas spējas un operācijas. Lielākā daļa ES dalībvalstu ir arī NATO; būtu loģiski, ja mēs savā vidē stiprinātu aizsardzības spējas arī ar ES instrumentiem un iespējām, nekādā veidā nedublējot NATO kompetences, bet sniedzot savu pienesumu caur tādiem formātiem kā PESCO, Aizsardzības fonds un citi – kur ir redzamas ambīcijas un vēlmes, bet diemžēl ne gatavība nopietni investēt. Šajos nolūkos ES būtu jāstiprina pastāvīgās strukturētās sadarbības (PESCO) projekts militārās mobilitātes jomā. ES izveidoja PESCO 2017. gadā, lai uzlabotu sadarbību aizsardzības jomā starp savām dalībvalstīm. No 60 PESCO sadarbības projektiem “militārajai mobilitātei” ir pievērsta vislielākā uzmanība. Šī Nīderlandes vadītā iniciatīva ietver Kanādu, Norvēģiju un ASV; tās mērķis ir vienkāršot un standartizēt pārrobežu militārā transporta procedūras un uzlabot saistīto infrastruktūru. Tomēr sarunās par ES 2021.–2027. gada budžetu projekta finansējums tika samazināts no ierosinātajiem 6,5 miljardiem eiro līdz tikai 1,7 miljardiem eiro.¹ Šis finansiālā atbalsta samazinājums vairs nav attaisnojams. 2022. gada martā ES līderi vienojās paātrināt “pašreizējos centienus uzlabot militāro mobilitāti visā ES”.³ Taču kopš tā laika iniciatīva ir maz progresējusi. Lai risinātu šo problēmu, dalībvalstīm būtu jāpārskata militārās mobilitātes resursu piešķiršana. Ja ES vēlas veicināt ievērojamu Eiropā esošā karaspēka skaita palielināšanu, tai būs jāuzlabo transporta infrastruktūra un jāizveido netraucētas procedūras valstu robežu šķērsošanai.

Būtu jāapsver arī PESCO paplašināšana ar projektu par militāro “pastāvību”. ES austrumu dalībvalstīm ir radušās ievērojamas izmaksas, lai paplašinātu militāros objektus NATO spēku izvietojuma nodrošināšanai. Tāpēc ES būtu jāsniedz finansiāls atbalsts uzņēmējvalstīm, ar kuru dalību tiek palielinātas NATO spējas un uzticamība Eiropā. Tai būtu arī jācenšas nodrošināt vienlīdzīgāku sloga sadali – un dažos apgabalos kļūdēt bažas par NATO kopējā finansējuma palielināšanu līdzīgām

iniciatīvām. Krievijas draudi Eiropas drošības kārtībai tagad tiek justī akūtāk nekā gadu desmitiem pirms tam. Kā to ir atzinusi gan ES, gan NATO, būs nepieciešamas būtiskas izmaiņas atturēšanas un aizsardzības politikā. Eiropai tas prasīs atjaunot intelektuālo, birokrātisko un fizisko infrastruktūru, lai atbalstītu liela mēroga militārās operācijas kontinentā: militāro mobilitāti un militāro pastāvību. PESCO var būt daļa no risinājuma.

Pārmaiņas redzamas arī ārlietu jomā, mainoties smaguma centriem viedokļu un pozīciju līderībā. Jau tagad ir skaidri redzams, ka pieaug “jaunāko” dalībvalstu relatīvā “lēgītimitāte” ārlietu jomā. Tās netiek uzskatītas par kūdītājiem un nemiera cēlājiem, kas *“to vien dara, kā strādā, lai panāktu ES un Krievijas attiecību pasliktināšanos”* – šīm valstīm pašlaik ir liela nozīme ES prioritāšu veidošanā saistībā ar Ukrainu. To iznākšana no Francijas un Vācijas ārpolitikas ēnas un drošības politikas jautājumos var nebūt ceļš, kuram viegli vai pat vispār iespējams ieslēgt atpakaļgaitu, tāpēc jārēķinās, ka šie jaunie “centri” – un nevis formāla un kopumā kā bezjēdzīga vērtējamā Eiropas nākotnes konference – arī būs tie, kas veidos atbildes uz būtiskiem jautājumiem un izaicinājumiem par ES nākotni.

IETEKMEĻI – VARAS UN IETEKMES HORIZONTĀLES UN VERTIKĀLES

Jāsaka – arvien vairāk pieaug parlamentu loma diplomātijas jomā. Parlamentārās diplomātijas attīstība ietekmē diplomātijas uztveri kopumā, vienlaikus samazinot demokrātijas deficītu ārpolitikā. Termins sevī ietver visu veidu sadarbību starp parlamentu deputātiem, kā arī daudzās ārvalstu aktivitātes vai sanāksmes, kurās tie var iesaistīties. Veicinot sadarbību, veicinot politisko dialogu un aktīvi iesaistoties starptautiskajā telpā, parlamenti un parlamentārieši kļūst par aizvien nozīmīgākiem starptautiskiem spēlētājiem. Parlamentārieši regulāri piedalās starptautisko organizāciju parlamentārajās asamblejās un citos daudzpusējos forumos, vada oficiālas vizītes ārvalstīs, uzņem ārvalstu amatpersonas, un īpaši runātāju līmenī viņi ir iekļauti augstāko ārvalstu pārstāvju vizīšu programmās. Ir skaidrs, ka parlamentārā diplomātija ir elastīgāka un neformālāka nekā tradicionālā diplomātija. Kā tāda tā papildina, bagātina un stimulē tradicionālos diplomātiskos kanālus.

Tradicionāli pieņemts, ka starptautiskā politika ir diplomātu un ministru sfēra, taču jāatceras ne tikai atsevišķu politiķu un politisko partiju, bet arī visu parlamentāro struktūru nozīme diplomātijas istenošanā. Kopumā ir trīs galvenās parlamentārās

diplomātijas kategorijas: a) parlamentārieši; b) politiskās partijas; un c) parlamenti (nacionālie, starptautiskie, institucionālie (asamblejas).

Arī diplomātijas definīcija arvien paplašinās. Diplomātija ir aptverošāka un daudzslāņaināka nekā jebkad agrāk. Šodien tā ietver ne tikai pārstāvību, sarunas, saziņu, ziņošanu un politikas analīzi, bet arī savā īstenošanā iesaista ārpus ārlietu dienesta ierastajiem “kareivjiem ar spalvu”, piemēram, parlamentāriešus. Kā savu valstu augstākā likumdošanas institūcija parlamenti ratificē starptautiskos līgumus. Tajos ar ārlietu jautājumiem ikdienā darbojas ārlietu komisija tās priekšsēdētāja vai biedra personā, citu atbilstošo komisiju pārstāvji, kā arī parlamenta spīkera līmenī. Tā arī īsteno parlamentu savstarpējo sadarbību – ar delegāciju starpniecību dažādās starptautiskās parlamentārajās organizācijās un struktūrās vai divpusējās parlamentārajās sadarbības vai sadraudzības grupās. Parlamentu sadarbība visos līmeņos tradicionāli ir vērsta uz ciešāku dialogu ar reģionālajiem un stratēģiskajiem partneriem. Darbojoties starptautiski, – starptautisko organizāciju vai, piemēram, šo organizāciju parlamentāro asambleju ietvarā, – parlamentārieši var dot ieguldījumu savas valsts sabiedriskajā, kultūras vai ekonomiskajā diplomātijā, pārstāvēt savu valsti un apmainoties ar labo praksi un pieredzi ar saviem kolēģiem no citām valstīm.

Vairāki faktori veicina parlamentārās diplomātijas efektivitāti. Piemēram, svarīgs ir parlamentārās struktūras lielums. Jo vairāk ir atsevišķu parlamentāriešu, jo lielāka iespēja, ka tiks iegūtas prasmes un zināšanas konfliktu novēršanai, mediācijai un dialogam. Tomēr nedrīkst par zemu novērtēt mazākas parlamentārās struktūras. Atsevišķi parlamentārieši ar augstu kompetenci un pieredzi joprojām atrodami mazākos parlamentos, un mazākam parlamentam var būt pievienotā vērtība, iesaistoties situācijā, kas rada lielākas bažas un tuvumu tai. Parlamenti ir plašāki ar savu interešu pārstāvēniecību – valdības ir šaurākas. Sadarbība norit neatkarīgi no personālīgām, formāti ir nodibināti ar domu par pēctecību, apzinoties institūcijas pārļaicīgumu un personāliju neizbēgamo “derīguma termiņu” vēlēšanu ciklu izpratnē.

Lai gan diplomāti lielā mērā vada valsts ārpolitiku, ievēlētajiem valstu parlamentu locekļiem arī ir izšķiroša nozīme politikas prioritāšu ietekmēšanā, valdību saukšanā pie atbildības un stingrāka demokrātiska pamata nodrošināšanā miera, sadarbības un cilvēktiesību veicināšanai visā pasaulē. Ar to organizāciju parlamentārajām asamblejām, kurām ir būtiska loma starptautiskajā mierā un drošībā – Eiropas Drošības un sadarbības organizācija (EDSO), Eiropas padomē un Ziemeļatlantijas līguma organizācija (NATO) – parlamentārieši var virzīt nacionālās intereses starptautiskajā arēnā. Parlamentārieši savā ziņā ir brīvāki savās izpausmēs par diplomātisko korpusu, un parlamenta definētas nacionālās pozīcijas ļauj nest šīs prioritātes uz starptautiskajiem formātiem, lai pakāpeniski veidotu “kritisko masu” būtiskos jautājumos starptautiskās politikas līmenī.

Kā izcilu piemēru var minēt Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas rezolūciju, kurā Krievija atzīta par teroristisku režīmu. Šis ir lēmums, pie kura nonākts ar virknes nacionālo parlamentu pārstāvju darbu, kuri nesuši nacionālās pozīcijas uz EPPA, veidojuši koalīcijas un uzbūvējuši neatvairāmu, nenoraidāmu *consensus*. Par zemu nedrīkst novērtēt tieši Baltijas valsti, tostarp Latvijas, nacionālo parlamentu definēto un publiski pausto pozīciju ietekmi uz notikumu tālāko attīstību, lai nonāktu pie šiem lēmumiem. Tieši Latvija un Lietuva nacionālajos parlamentos pirmās Krieviju atzina par terorismu atbalstošu valsti, tā dodot grūdienu – arī izdarot starptautisku spiedienu – šāda lēmuma tālākai leģitimizācijai starptautisko institūciju parlamentārajās asamblējās. Pēc tam, kad Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja kā pirmā starptautiskā organizācija izšķīrās par tik vēsturisku balsojumu, 2022. gada novembra nogalē – turklāt vienā un tai pašā dienā – līdzīgas rezolūcijas, atzīstot Krieviju par terorismu atbalstošu valsti, pieņēma Eiropas Parlaments⁴ un NATO Parlamentārā asambleja.⁵

“Ja diplomātija ir karš ar citiem līdzekļiem,” mēs nedrīkstam pamest plenārsēžu zāli un tajā notiekošo – tieši tāpat kā mēs nedrīkstam pamest kaujas lauku! Parlamentārā diplomātija ir atslēga tādu sarežģītu problēmu risināšanai kā starptautiskais terorisms, bēgļu un migrantu krīze, “iesaldētie” un “degošie” konflikti un institucionālā krīze. Problēmas, ar kurām saskaras mūsu kontinents, ir patiesi globālas, un tām nepieciešama daudzpusēja, visaptveroša reakcija. Šodien mēs esam liecinieki aizvien lielākam kohēzijas un savstarpējas uzticēšanās trūcumam starp mūsu dalībvalstīm, un mums ir pienākums novērst jaunas šķelšanās Eiropā. Parlamentāriešu dialogs un sadarbība, kas ir pati parlamentārās diplomātijas būtība, dod pozitīvu ieguldījumu starpvalstu spriedzes mazināšanā, uzticības vairošanā un realizējamu risinājumu meklēšanā sarežģītām problēmām.

NEPIETEIKTĀ KARA PUSES

Putina uzsāktais pilna mēroga karš pret Ukrainu saskaņā ar aktuālāko informāciju vismaz Krievijas izpratnē joprojām nemaz nav karš, bet gan speciālā militārā operācija. Mēs – Ukrainas sabiedrotie – sevi neuztveram kā aktīvu šīs karadarbības (Krievijas–Ukrainas) pusi, vienlaikus apzinoties, ka Ukraina šobrīd, aizstāvoties pret Krieviju, aizstāv un karo arī par mūsu – visas Eiropas – drošību un nākotni. Putins ES un NATO uztver kā karā aktīvi iesaistītas puses, un šos vēstījumus aktīvi uztur Kremļa pārraudzībā esošie propagandas mediji.⁶ Mēs palīdzam Ukrainai un ierobežojam Krieviju ar nesaudzīgi bargām sankcijām, tomēr mēs neiesaistīsimies kā “aktīva” puse karā.

Bet tomēr – Putins pēdējos desmit gadus karo pret mums visiem ar “pasākumiem, kas īsti neskaitās “karš” – viņš ir veicis un turpina īstenot ietekmes operācijas⁷, pētījis mūsu ievainojamību un ievilinājis un ieaudzinājis mūs atkarībās. Viņš ir izvēršis propagandu, dezinformāciju, kā arī finansiālu un informatīvu atbalstu kreisajām un labējām radikālajām partijām un kustībām, lai destabilizētu un diskreditētu mūsu demokrātijas. Viņa ierocis ir mūsu paļaušanās uz Krievijas fosilo kurināmo. Vienlaikus, arī Eiropai nebūtu jāaizmirst, ka tas ir abpusēji griezošs nazis – Krievija ir līdzatkarīga no Eiropas kā gāzes tirgus.⁸

Jāatgādina, ka Kremlis 2021. gada nogalē nosūtīja identiskus līguma projektus Baltajam namam un NATO štābam tūlītējai parakstīšanai, definējot savas prasības formā, kas ne vienam vien ļoti atgādināja 20. gadsimta ietekmes sfēru dalīšanu un izrietošās vienošanās. Mērķis šim solim nebija nekas cits kā demokrātisko pārvērtību atrite Austrumeiropā, Rietumeiropas neitralizācija un ASV aiziešana no kontinenta. Putins karo pret mums.

Sabiedroto saliedētība tiek pārbaudīta vairākās frontēs. Jā, Putina karš negaidīti iedzīvināja transatlantisko aliansi, NATO, ES; pat Apvienoto Nāciju Organizāciju un Starptautisko krimināltiesu, kas bija piedzīvojušas šķietami galēju lejupslīdi. Somija un Zviedrija pievienojas aliansei; Ukrainai un Moldovai piešķirts kandidātvalstu statuss ES. Japāna un Dienvidkoreja, un Austrālija atbalsta Rietumu sankcijas. 143 valstis nobalsoja “jā” par ANO rezolūciju, kurā nosodīta Krievijas agresija. Bet to spēku un vienotību kompensē milzīgi pretpēki.

DAŽĀDAS ĀRPOLITIKAS

Viens no būtiskajiem iemesliem, kas kavēja adekvātu un priekšlaicīgu – apsteidzošu reakciju uz Krievijas agresiju, bija arī lielā mērā atšķirīgās Rietumu un Krievijas ārpolitikas kultūras. Rietumiem, jo īpaši ES valstīm, sarunas ir tās politiskās vienprātības kultūras sastāvdaļa, un tās ir tās diplomātijas būtība. Lai arī ASV varētu šķist stingrāka pret Krieviju, tā – līdzīgi kā ES – nav pilnībā “atkodusi” Krievijas ārpolitisko kultūru. Krievijai sarunu uzsākšana, kad tiek uzskatīts, ka viņam rokās ir maz “trumpju”, atklāj vājumu. Respektīvi, Kremlis sarunas uzskata par nespēju uzspiest savu gribu, jo, ja ir vara, nav jārunā, bet tā vietā var rīkoties un uzspiest vēlamu rezultātu. Izmantojot vēsturisku analogiju, atšķirība starp Vladimira Putina Krieviju un PSRS ir tāda, ka Padomju Savienības vadība bija patiesi norūpējusies par drošību un izdzīvošanu, izraisot drošības krīzi Kubā, savukārt mūsdienu Krievija maldīgi atsaucas uz nedrošību, mēģinot sagraut Rietumu morāli un vienotību, lai itin kā piesegtu savus

patiesos revanšisma mērķus. PSRS ārpolitiku vadīja nulles summas loģika, savukārt mūsdienu Krievijas ārpolitikas bandītismu nosaka Rietumu vājums.

Šī īpaši neapdomīgā ārpolitiskā kultūra, visticamāk, izriet no Krievijas pēcpadomju vēstures “mežonīgajos 90-tajos”, kad sākās cīņa par sabrukušās PSRS resursu kontroli starp dažādām noziedzīgām organizācijām, kas iekļuva arī valdošajā elitē. Papildu efektu, iespējams, radīja Krievijas sabiedrības autoritārais raksturs. Krievijas elite gadu desmitiem ilgo iekšpolitisko represiju dēļ ir iemācījusies iegūt to, ko vēlas, izmantojot vājāko piespiešanu, nevis likuma varas vadītas procedūras. Tas ir ļoti ietekmējis viņu uzvedību starptautiskajās lietās. Vēl viena būtiska atšķirība starp PSRS pēc Staļina uzvedību un mūsdienu Krievijas uzvedību ir tā, ka pirmā izvairījās no vieglprātības, jo uztvēra Rietumus kā gatavus atbildēt ar to pašu; tā kā pēdējie uzskata Rietumus par sašķeltiem, bailīgiem, maigiem un tādiem, kas dod priekšroku ekonomiskam komfortam, nevis drošības sacensībām pret pakāpeniski eskalējošo Krieviju.

Līdz ar to šī “varētu būt pareizi” politiskā filozofija ir pārgājusi no iekšpolitikas uz Krievijas ārlietām. Ja Francijas prezidents un Vācijas kanclere sarunas ar Krieviju, iespējams, uzskatīja par pozitīviem mēģinājumiem “saglabāt tiltus”, Krievijas politikas veidotāji tās uzskata, ņemot vērā konkurenci ar ASV, kā divu svarīgāko ES valstu gatavību pakļauties. Krievijai šķelšanās radīšana starp ASV un ES ir bijis viens no galvenajiem stratēģiskajiem mērķiem kopš Putina nākšanas pie varas. Tāpēc visas aprakstītās ES diplomātiskās darbības – atklājot ES vienprātības un tirdzniecības (nevis konfrontācijas un piespiešanas) kultūru – kalpoja kā apstiprinājums Krievijas politiskās elites aizspriedumiem pret Rietumiem.

Nav brīnums, ka savā bēdīgi slavenajā Drošības padomes sanāksmē 2022. gada 21. februārī Putins ar tik lielu aizkaitinājumu un vilšanos atsaucās uz sarunām ar prezidentu Emanuelu Makronu. Šķita, ka viņa cerības nav attaisnojušās: uz ļoti skarbu un apņēmīgu ASV brīdinājumu fona viņš saņēma priekšlikumus sarunām ar Franciju un Vāciju, radot viņam iespaidu, ka šīs valstis būtu gatavas piedāvāt piekāpšanos vai graut ASV pozīciju. Kā to saprata Krievijas politiskā elite, prezidentam Makronam, kancleram Olafam Šolcam un citiem Rietumu līderiem, kuri vēlējās “vest sarunas”, nebija nekādu sviru, tomēr viņi vēlējās sarunas. Viņi lika Krievijas pusei domāt, ka viņu priekšlikumi atklāj vājumu. Ja Rietumu stratēģija bija spēlēt spēli “slikts policists, labs policists”, Putina acīs tas tika uztverts kā “bēguļojoša pretnieka” scenārijs; analogija šai aplamajai loģikai būtu tas, kā Krievijas politiskā elite uzskata Ukrainu par “ASV vasali” tikai tāpēc, ka Ukrainas vadība iebilda pret Kremļa plāniem.

NORMATĪVĀ MUNĪCIJA GAN JĀIZMANTO, GAN JĀUZRAUGA

ES noteikto tālejošo ekonomisko, finanšu un tirdzniecības sankciju piemērošana Krievijai – tie ir visbargākie šādi sodi, kādus tā jebkad piemērojusi kādai ārvalstij, ir vēl viena būtiska pārmaiņa blokam, kas iepriekš bija visai sašķelts šajā jautājumā. Pasākumu ātrums un mērogs pārsteidza pat dažus Eiropas lēmumu pieņēmējus: lai gan, kopumā runājot, Rietumu lideri pirms Krievijas iebrukuma bija draudējuši ar “masīvām sekām”, viņi tā arī nebija precizējuši, kādas tās būs. Maskavas iebrukums pilnā apmērā 2022. gada 24. februārī bija tāds zibens spēriens no skaidrām debesīm lielākajai daļai Rietumu galvaspilsētu, ka tās ne tikai labi reaģēja uz iepriekš izteiktiem draudiem, bet, iespējams, gāja tālāk nekā daudzi bija paredzējuši, ceļot Krievijai izmaksas par tās nepārtraukto agresiju.

Kopš 2022. gada 24. februāra ES ir pieņēmusi nozīmīgāko sankciju kopumu savā vēsturē. Nozaru sankcijas vērstas pret finanšu, enerģētikas, tehnoloģiju, aizsardzības un transporta nozarēm, kā arī dezinformācijas izplatīšanā iesaistītajiem Krievijas medijiem. ES luksusa preču tirdzniecība uz Krieviju ir aizliegta, tāpat kā atsevišķu produktu imports no Krievijas un Baltkrievijas. Mēs un ES atbalsta pēc iespējas stingrākas sankcijas, un mēs esam gatavi atbalstīt Krievijas gāzes aizliegumu, pamatojoties uz jau pieņemtajiem lēmumiem attiecībā uz naftu un oglēm. Kopumā 2022. gada nogalē ES ietvaros esam nonākuši jau pie devītās sankciju pakotnes, kas ir līdz šim visnapietnākais ES *normatīvās munīcijas* – ekonomiskā svāra – izmantošanas piemērs tās pastāvēšanas vēsturē. Vienlaikus nedrīkstētu aizmirst par Eiropas Savienības tā saukto Magnitska sankciju mehānisma izmantošanu, kas, šķiet, palicis iestrēdzis 2021. gadā, kad pēdējo reizi šī mehānisma ietvaros sankcionēti indivīdi par smagiem pārkāpumiem cilvēktiesību jomā.⁹ Bet pārkāpumi nebeidzās 2021. gadā.

Tāpat jāatceras, ka, kopš ES ir izmantojusi sankcijas kā ārpolitikas instrumentu, problemātisks aspekts ir bijis piemēroto sankciju uzraudzības mehānisma trūkums, un pārkāpumu apkarošana ir bijis nopietns izaicinājums. ES strauji paplašinot sankciju apjomu un dziļumu, tās iestādēm un dalībvalstīm ir jāatrod veidi, kā nodrošināt stingrāku un vienmērīgāku sankciju izpildi ES dalībvalstu vidū, lai atturētu no pārkāpumiem, uzlabotu efektivitāti un nodrošinātu vienlīdzīgākus konkurences apstākļus ekonomikas dalībniekiem. ES atbildes reakcija uz Krievijas militāro agresiju lielā mērā ir atkarīga no efektīvām sankcijām, un paša instrumenta ilgtermiņa leģitimitāte ir atkarīga no tā izpildes.

Lai gan sankcijas tiek pieņemtas ES limenī, to izpildes nodrošināšana ir pašu dalībvalstu rokās. Sodīšana par pārkāpumiem nav vienlīdzīga visas ES ietvaros, pamatojoties uz atšķirīgu tiesu praksi un uzraudzības iestādēm. Komisija un dalībvalstis ir sākušas novērst trūkumus, kas izriet no sankciju uzraudzības mehānisma trūkuma –

labie paraugi meklējami citos juridiskās harmonizācijas “veiksmes stāstos” ES ietvarā. Vienlaikus sankciju īstenošanai un izpildei, kā argumentē politikas pētnieki, būtu jāklūst par prestiža un reputācijas jautājumu dalībvalstīs.¹⁰

VĒL PĀRIS PIEZĪMES PAR DIPLOMĀTIJU UN SVĀRSTIEM – NOBEIGUMA VIETĀ

Ir daži priekšnosacījumi, lai nodrošinātu, ka parlamentārā diplomātija būs efektīva. Pirmais un galvenais priekšnoteikums ir spēcīgi parlamenti. Tas ir sasniedzams, veidojot spēcīgas un neatkarīgas institūcijas, stiprinot to birojus un parlamentāro diecēstus. Parlamentāriešiem jāturpina attīstīt savu reālo potenciālu un ietekmi – īpaši starptautiskajās aktivitātēs, kurās šobrīd tiek potenciāli izniekotas milzu iespējas.

Krievijas karš Ukrainā pierāda, ka Eiropas drošības arhitektūra nebūt nav tik stabila un noturīga, kā mēs domājam vēl pirms gada. Krievijas brutālais iebrukums Ukrainā ir ne tikai neizprovocēts uzbrukums suverēnai valstij, kas iestājas par savām tiesībām un demokrātiju, bet arī lielākais izaicinājums Eiropas drošības kārtībai kopš Otrā pasaules kara beigām. Uz spēles ir likti paši principi, uz kuriem balstās starptautiskās attiecības, tostarp ANO Hartas un Helsinku Nobeiguma akta principi.

Krīzes mēdz izkristalizēt notikumu “esenci”, un šī ir vēl skaidrāk likusi saprast, ka mēs dzīvojam pasaulē, kuru veido “dūres spēka” politika – tajā jebkas un viss tiks izmantots kā ierocis, un tajā mēs sīvi cīnāmies naratīvu kaujas laukā. Visas šīs tendences mēs redzējam krietni pirms šī gada februāra; šobrīd viss ir paātrinājies.

Tas, protams, nozīmē, ka arī mūsu reakcijai un darbības modelim ir jāpaātrinās – un tā arī tas ir noticis. Mēs esam rīkojušies ātri un “pamatīgi” visā iespējamo politiku spektrā un pa ceļam vēl paspējuši lauzt vairākus iepriekš neaizskaramus tabu: nepieredzētas sankcijas, milzīgs atbalsts Ukrainai, tostarp pirmo reizi finansējot militārās tehnikas piegādi valstij, kurā notiek iebrukums. Mēs esam arī izveidojuši plašu starptautisku koalīciju, lai atbalstītu Ukrainu, izolētu Krieviju un atjaunotu starptautisko tiesiskumu un kārtību. Pēc jebkura standarta ES reakcija ir bijusi iespaidīga – pat ja ar to joprojām nepietiek, karam vēl turpinoties.

Mēs nezinām, kā un kad šis karš beigsies. Bet mēs jau varam teikt, ka 2022. gada Ukrainas karā bija vērojama novēlota ģeopolitiskas ES dzimšana. Gadiem ilgi eiropeieši diskutē par to, kā padarīt ES drošāku, ar vienotu mērķi un spējam īstenot tās politiskos mērķus pasaules mērogā. Mēs, iespējams, pēdējo mēnešu laikā esam gājuši tālāk pa šo ceļu nekā iepriekšējā desmitgadē. Tas ir apsveicami, bet mums

ir jānodrošina, lai ES ģeopolitiskā atmoda tiktu pārvērsta pastāvīgākā stratēģiskā pozīcijā. Jo darāmā ir tik daudz vairāk – Ukrainā un citur.

Krievijas iebrukums Ukrainā 2022. gada sākumā pats par sevi nesāka jaunu lielvaras politikas ēru. Tā bija vardarbīga izsaukuma zīme – pārmaiņu virziena zenīta punkts –, kas ievadīja nopietnākās izmaiņas pasaules ģeopolitiskajā kārtībā kopš 2001. gada 11. septembra. Ir pārāgri prognozēt, kādas tieši pārmaiņas šis svārsta gads nesīs. Bet, manuprāt, šis Krievijas īstenotais iebrukums un Rietumu reakcija uz to būs tikpat nozīmīgs ģeostratēģisks pagrieziena punkts kā 11. septembra uzbrukumi pirms 20 gadiem. Domāju, ka ar šī iebrukuma sekām mēs saskarsimies vēl vismaz tuvākos 10 vai 20 gadus.

Raugoties uz priekšu, ir pilnīgi skaidrs, ka Krievija Vladimira Putina vadībā būs *izstumta* valsts. Tā būs tik izolēta politiski un ekonomiski, cik vispār kādu valsti iespējams izolēt, un mēs neatgriezīsimies tajā attiecību modelī un ģeopolitiskajā kārtībā, kāda tā bija pirms invāzijas. Tas būs vienlīdz acīmredzams ekonomikas jomā – praktiski visi nozīmīgie ekonomiskie kontakti, tirgus sakari ar Krieviju tiks pārtraukti, un, kas gan ir skaidrs, tas izpostīs Krievijas ekonomiku. Mēs esam ieslēguši atpakaļgaitu 30 gadus ilgušajai Krievijas ekonomiskajai integrācijai pasaules ekonomikā.

Joprojām ir valstis, kas cenšas “sēdēt uz diviem krēsliem”, – par spīti arvien jauniem un jauniem pierādījumiem par Krievijas bruņoto spēku pastrādātajām zvērībām, par spīti bēgļu plūsmām no Ukrainas. Tās izliekas to nemanot un mēģina “dancot apkārt tēmai” starptautiskajā telpā. Bet ko viņi nevar nepamanīt? To, ka starptautiskais sankciju režīms pret Krieviju šobrīd ietver 44 valstis un 60 procentus no pasaules IKP. Ir visai skaidrs, ka neviena valsts, pat Ķīna ar saviem 20 procentiem no pasaules IKP, nevar izdzīvot, ja tā tiek atslēgta no 60 procentiem no globālās ekonomikas. Ja profesoram Džozefam Naijam (*Joseph Nye*)¹¹ pēdējos 20 gadus ir bijusi taisnība, ka savstarpējā atkarība un šis kopsakarības pasaulē kalpo ne tikai labklājībai, bet arī attur no lielas agresijas, tad ir pavisam iespējams, ka mūsu svārsta gads virza mūs uz to, ka redzēsim šīs kopsakarības “izspēli” reālajā laikā.

ATSAUCES

¹ Bartoloni, M.E., “First-Ever EU Funding of Lethal Weapons: ‘Another Taboo Has (Lawfully) Fallen’”, European Papers, 08.07.2022, <https://www.europeanpapers.eu/en/europeanforum/first-eu-funding-of-lethal-weapons-another-taboo-has-lawfully-fallen>.

² Cokelaere, H., Posaner, J., “Europe’s roads and railways aren’t fit for a fight with Russia”, Politico, 08.04.2022, <https://www.politico.eu/article/europe-military-mobility-budget-slammed-as-almost-nothing-to-tackle-russia-challenge/>.

³ Valstu vai valdību vadītāju neformāla sanāksme, Versaļas deklarācija 2022. gada 10. un 11. martā, <https://www.consilium.europa.eu/media/54773/20220311-versailles-declaration-en.pdf>.

- ⁴ Skatīt šeit: *"European Parliament declares Russia to be a state sponsor of terrorism"*, Eiropas Parlaments, 23.11.2022.
- ⁵ NATO Post-Madrid Summit: Fit for Purpose in the New Strategic Era, Resolution 479, <https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2022-11/RESOLUTION%20479%20-%20%20NATO%20POST%20MADRID%20.pdf>.
- ⁶ Gretskiy, I., *"Russia's Propaganda War"*, ICDS, 2022. g. augusts, https://icds.ee/wp-content/uploads/dlm_uploads/2022/08/ICDS_Brief_Russia's_War_in_Ukraine_No9_Igor_Gretskiy_August_2022-edit.pdf.
- ⁷ Detsch, J., Mackinnon, A., *"Russia Wages Winter Information War Against the West"*, FP, 21.10.2022, <https://foreignpolicy.com/2022/10/21/russia-winter-information-war/>.
- ⁸ Zerka, P., *"The power of interdependence: Europe's under-rated influence over Russia"*, ECFR, 15.09.2022, <https://ecfr.eu/article/the-power-of-interdependence-europes-under-rated-influence-over-russia/>.
- ⁹ ES sankciju karte, <https://www.sanctionsmap.eu/#/main/details/50/?search=%7B%22value%22:%22%22,%22searchType%22:%7B%7D%7D>.
- ¹⁰ Olsen, K.B., Kjeldsen, S.F., *"Strict and Uniform: Improving EU Sanctions Enforcement"*, DGAP, <https://dgap.org/en/research/publications/strict-and-uniform-improving-eu-sanctions-enforcement>.
- ¹¹ Keohane, R.O., Nye, J.S., *"Power and Interdependence revisited"*, Power and Interdependence Revisited, 41, No. 4, Autumn, 1987, JSTOR, https://www.jstor.org/stable/2706764#metadata_info_tab_contents.

EIROPAS SAVIENĪBA ĢEOPOLITISKO SATRICINĀJUMU ĒNĀ

Andris Sprūds

Saeimas Eiropas lietu komisijas priekšsēdētājs

Krievijas agresija Ukrainā ir satricinājusi globālo un reģionālo drošības arhitektūru un starptautisko attiecību pamatprincipus. Krievijai iebrūkot Ukrainā, Eiropas Savienības, tās dalībvalstu, arī Latvijas, ārpolitikas un drošības vide 2022. gadā piedzīvoja tās būtiskāko satricinājumu pēdējo 30 gadu laikā. Ar karu saistītais energoresursu cenu kāpums ir radījis arī ekonomiskus izaicinājumus, kad ikviens sabiedrības loceklis personīgi saskaras ar strauji pieaugušu patēriņa cenu līmeni.

Eiropas Savienība šajā laikā ir bijusi spiesta ātri reaģēt uz satraucošajiem notikumiem tepat kaimiņos un to izraisītajām sekām, kas atspoguļojas Eiropas Savienības dalībvalstu ekonomikā un izaugsmē. ES ir ieviesusi ekonomiskās sankcijas pret agresorvalsti un ir lūkojusi pārorientēt un dažādot energoapgādes risinājumus, kā arī atvērsi durvis kaimiņvalstīm, piešķirot Ukrainai un Moldovai ES kandidātvalsts statusu. Vienlaikus arī pati Eiropas Savienība ir pārmaiņu priekšā.

Sekojoš Eiropas Savienības norisēm, arī Saeimas Eiropas lietu komisijas darbā nozīmīgu vietu ieņem jautājumi, kas skar drošības situāciju reģionā, atbalsta sniegšanu Ukrainai, enerģētisko drošību un ekonomikas un finanšu stabilitātes stiprināšanas jautājumus. Šie jautājumi noteikti saglabās savu aktualitāti arī 2023. gadā.

DROŠĪBAS SITUĀCIJA REĢIONĀ

Krievijas karš Ukrainā ir drauds ne tikai Eiropas, bet arī visas pasaules drošības arhitektūrai. Krievija sevi ir pierādījusi kā vardarbīgu, imperiālistisku un starptautiskās normas pārkāpjošu valsti. Krievijas rīcībai ir globālas sekas un atbāsis tās ietekmes

dēļ, ko līdz šim ir nodrošinājusi militārie resursi un globālās “petro-valsts” pozīcijas. Vienlaikus Krievijas agresīvajai ārpolitikai ir vistiešākā reģionālā ietekme, īpaši uz tās kaimiņvalstīm.

Krievijas izvērsta karš Ukrainā 2022. gadā kļuva par robežšķirtni tām postpadomju valstīm, kuras nebija mērķtiecīgi izvēlējušās vienu ārpolitikas virzienu, bet gan centušās balansēt starp sadarbību ar ES no vienas puses un sadarbību ar Krieviju – no otras. “Sēdēšana uz diviem krēsliem” ar fundamentāli atšķirīgām vērtību sistēmām šajā gadā radīja dilemmas to valstu ārpolitikā, kas līdz šim bija šaubījušās par nepārprotamu ceļu eiroatlantiskās integrācijas virzienā.

Krievijas izvērsta karš Ukrainā ir akcentējis efektīvas ES kaimiņpolitikas nozīmīgumu. Ukraina un Moldova lielā mērā tieši kara kontekstā spēja rekordātrā tempā saņemt kandidātvalsts statusu, kamēr Gruzija – dalībvalsts perspektīvu. Eiropas integrācijas perspektīva šīm Eiropas daļas postpadomju valstīm ir kļuvusi par politiskā atbalsta izpausmi un acīmredzami vienīgo ceļu savas suverenitātes un ilgtspējas nosargāšanai.

Tādejādi pievienošanās sarunas ir kļuvušas par instrumentu miera nodrošināšanai ES kaimiņvalstīs. Nākamajā gadā gaidāmi progresu ziņojumi par visām trim valstīm paplašināšanās pakotnes ietvaros. Arī Rietumbalkānu valstīm ir tikusi pievērsta pastiprināta uzmanība no ES puses. Respektīvi, ES ir kļuvis skaidrs – tieši ģeopolitiskajā “pelēkā zonā” rodas draudi plašākai reģionālai stabilitātei un mieram un telpa Krievijas dezinformācijas manipulācijām.

Plašākā globālā kontekstā šogad tika apstiprināts Eiropas Savienības Stratēģiskais kompass, kas ir rīcības plāns ES drošības un aizsardzības politikas stiprināšanai līdz 2030. gadam. Tā fokusā – drošība, partneri, rīcība, investīcijas. Kompass ieguvis īpašu aktualitāti Krievijas atklātās karadarbības kontekstā Ukrainā. Stratēģiskā sadarbība ES ar Krieviju vairs nav iespējama – Krievija ir kļuvusi par nopietnu draudu ES drošībai. Faktiski Krievijas karš Ukrainā ir veicinājis izpratnes maiņu par ES aktuālāko dienaskārtību, kamēr Covid-19 pārvarēšana, veselības joma un ekonomika (pandēmijas ietvarā) ir kļuvuši par sekundāriem jautājumiem, piešķirot prioritāru statusu ES iekšējai un ārējai drošībai (arī ES kā daļai no globālā miera nesēja), atvēlot tai būtiskus resursus. Krievija ir sekmējusi ES drošības un aizsardzības politikas padziļināšanos, mainot arī diskursu par ES darbību un vietu ne tikai reģionālā, bet arī globālā līmenī.

ES ir nonākusi līdz jautājumam par globālo stratēģisko pozicionēšanos. Karš Ukrainā ir pierādījis, ka it kā izdevīga jeb ekonomiski pragmatiska sadarbība ar autoritāriem režīmiem ir kā sēdēšana uz pulvermucas – vienā brīdī tas ir ekonomiski izdevīgi, bet otrā – tas ir drauds drošībai un pat teritoriālajai nedalāmībai. Tas iezīmē tendenci un apņemšanos mazināt ekonomisko atkarību no Krievijas un arī daļēji – no Ķīnas.

Sadarbības stiprināšana ar līdzīgi domājošām valstīm drošības jomā, kā arī resursu, izejvielu, preču piegādes ķēdēs ir ieguvusi papildu uzmanību Eiropas Savienībā. Ģeopolitiskie izaicinājumi vēlreiz atgādina arī par Transatlantisko attiecību stiprināšanas nozīmīgumu un neaizvietojamību.

LATVIJAS UN EIROPAS SAVIENĪBAS ATBALSTS UKRAINAI

Krievijas iebrukums Ukrainā ir izpostījis ne tikai cilvēku dzīves, bet arī valsts ekonomiku. Līdz ar kara sākumu Ukrainā faktiski sabruka ieņēmumu sistēma, jo nodokļu ieņēmumi un eksporta ieņēmumi pārstāja funkcionēt, vienlaikus dramatiski pieaugot izdevumu vajadzībām. Ukrainai īstermiņa atbalsts ir nepieciešams pamatpakalpojumu nodrošināšanai, humānajām vajadzībām un arī kritiskās infrastruktūras atjaunošanai un funkcionēšanai.

Latvija, tāpat kā jau daudzas citas valstis, aktīvi iesaistās un sniedz visu iespējamo atbalstu Ukrainai un tās iedzīvotājiem. Šobrīd Latvijas valsts sniegtais atbalsts, neskaitot pilsonisko sabiedrību un privāto sektoru, pārsniedz jau 320 miljonus eiro, kas iekļauj gan civilo, gan arī militāro atbalstu. Latvija ir vienā no pirmajām vietām pasaulē pēc atbalsta sniegšanas attiecībā pret IKP. Ukrainas bruņotajiem spēkiem nosūtītas aptuveni 300 miljonu eiro vērtas piegādes: bezpilota lidaparāti, helikopteri, haubices, ieroči un individuālais ekipējums, sausās pārtikas uzturdevas, prettanku ieroči, munīcija, SUV tipa automašīnas, pretgaisa raķetes *Stinger*, degviela. Latvijā norit arī darbs pie apmācību īstenošanas Ukrainas karavīriem.

Latvijas valsts, privātais sektors un sabiedrība sniedz humāno palīdzību un steidzamo vajadzību atbalstu arī citās jomās. 2022. gada 6. septembrī Ministru kabinets atbalstīja Ārlietu ministrijas gatavoto informatīvo ziņojumu “Latvijas iesaiste Ukrainas rekonstrukcijā”, kas paredz atbalstu Čerņihivas apgabala atjaunošanai 5 miljonu eiro apjomā. Veselības aprūpes jomā atbalsta finansējums novirzīts ātrās palīdzības automašīnām, nestuvēm, medikamentiem un medicīniskajām ierīcēm. Privātpersonu un uzņēmēju atbalsts ir mērāms miljonos eiro. Aktīvas ir pašvaldības. Tiek sniegta palīdzība Ukrainas bēgļiem Latvijā. Latvija veic arī iemaksas kopējos Eiropas Savienības instrumentos, kam ir nozīmīga loma Ukrainas atbalstam.

Kopējais ES un ES dalībvalstu finansiālais atbalsts (grantu, aizdevumu un garantijas) ir sasniedzis aptuveni 20 miljardus eiro. Panākta arī vienošanās atbalsta instrumenta izveidošanai 18 miljardu eiro apjomā 2023. gada ietvaros. Eiropas Savienība sniegusi nozīmīgu atbalstu Ukrainai arī militārajā jomā. Svarīgs ir Eiropas Miera mehānisms.

Lemts arī par šī ES instrumenta kopējā finansējuma apjoma 2021.–2027. gadam palielināšanu par 5,5 miljardiem eiro. 2022. gada oktobrī Ārlietu padome apstiprināja lēmumu par Eiropas militārā atbalsta misijas Ukrainai izveidi. Misijas galvenais mērķis, atsaucoties uz Ukrainas izstrādātu militārā atbalsta vajadzību uzskaitījumu, ir veicināt Ukrainas bruņoto spēku militāro spēju atjaunošanu un efektīvu operāciju veikšanu. Ukrainas bruņoto spēku apmācības norisināsies ES dalībvalstu teritorijā. Sākotnējais misijas pilnvaru termiņš ir 2 gadi no misijas darbības sākuma. Misijas turpmākā darbība būs atkarīga no Ukrainas bruņoto spēku vajadzībām.

Vienlaikus jāapzinās, ka Ukrainas atjaunošana no kara radītajām sekām un brīvas un pārtikušas valsts pamatu izveide, kura balstīta eiropeskās vērtībās un integrēta Eiropas un pasaules globālā ekonomikā, varētu aizņemt vairāk nekā desmit gadus. Noturīgai atjaunošanai jānorit saskaņā ar Eiropas zaļo un digitālo dienaskārtību, ievērojot likuma un tiesu varu, tostarp nodrošinot korupcijas risku novēršanu un labas pārvaldības principus valsts pārvaldē. Latvija ir gatava iesaistīties nepieciešamā atbalsta, piemēram, tehniskās palīdzības, sniegšanā, institūciju modernizēšanā, labas pārvaldības principu un tiesiskuma stiprināšanā atbilstoši Ukrainas izteiktajām vajadzībām plānotā ES atbalsta ietvaros. Krievijai ir jāuzņemas pilna atbildība par Ukrainas kara zaudējumiem un jāpiedalās Ukrainas rekonstrukcijā. Līdz ar to nepieciešama potenciālu risinājumu izpēte un īstenošana, lai konfiscētu sankciju rezultātā iesaldētos Krievijas resursus ar mērķi tos novirzīt Ukrainas kara zaudējumu segšanai.

ENERĢĒTISKĀ DROŠĪBA

2022. gada sākums iezīmēja priekšvēstnešus vairākiem izaicinājumiem enerģētikas jomā. Pēc ekonomikas atkopšanās pēc Covid-19 krīzes bija vērojama spriedze enerģētikas tirgos, kad strauju cenu kāpumu uzrādīja visi būtiskākie energoresursi: ogles, nafta, dabasgāze, elektroenerģija. Straujš dabasgāzes pieprasījuma pieaugums bija vērojams ne tikai Eiropā, bet arī visā pasaulē. Nepagūstot pielāgoties (vai atgūties) no izraisītā enerģijas cenu šoka, pasauli un visspēcīgāk Eiropu satricināja mūsu kaimiņvalsts Krievijas militārā agresija un plaša mēroga iebrukums Ukrainas teritorijā, kas vēl spēcīgāk saasināja jau tā sarežģīto situāciju.

Krievijas iebrukums Ukrainā ir izgaismojis Eiropas enerģētisko atkarību, ļaujot Krievijai energoapgādi izmantot kā ieroci. 2021. gadā ES no Krievijas Federācijas importēja vairāk nekā 40 % no kopējā ES dabasgāzes patēriņa, 27 % no kopējā naftas importa un 46 % no kopējā ogļu importa. Energoresursu imports veidoja 62 % no ES kopējā importa no Krievijas, kas sastādīja aptuveni simts miljardus eiro.

Jau tūlīt pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā tika sasaukta ārkārtas Eiropadome, kurā tā aicināja Komisiju nākt klajā ar ārkārtas pasākumiem enerģētikas jomā. Tai sekojošajā Enerģētikas ministru padomē ministri pauda viedokļus par ārkārtas pasākumu nepieciešamību attiecībā uz piegādes nodrošināšanu, krājumu efektīvāku pārvaldību un labāku koordināciju starp dalībvalstīm, kā arī par konkrētas kopīgas rīcības nepieciešamību, kuras mērķis ir palielināt enerģijas importu no citiem reģioniem, izņemot Krieviju.

Īpaši aktuāla kļuva nepieciešamība strauji turpināt darbu, lai izbeigtu ES atkarību no Krievijas fosilajiem resursiem. Ņemot vērā stratēģiskās attīstības un drošības apsvērumu izraisīto nepieciešamību strauji atteikties no fosilo energoresursu importa no neuzticamām trešajām valstīm, vietējo atjaunojamo energoresursu attīstība kļūst par akūtu nepieciešamību. Ir izkristalizējies fakts, ka gan kopumā Eiropas Savienības, gan Latvijas enerģētiskā neatkarība ir atkarīga no vietējo energoresursu attīstības.

Pamatojoties uz 2022. gada marta Eiropadomē panākto līderu vienošanos par iespējamu ātrāku ES enerģētikas atkarības mazināšanu no Krievijas, 18. maijā Eiropas Komisija nāca klajā ar paplašināto *REPowerEU* plāna versiju – lielu dokumentu pakotni, kas turpinās jau iesāktos politikas virzienus par strauju Eiropas Savienības atkarības mazināšanu no Krievijas energoresursiem. Paplašinātajā publikācijas versijā ir ietverti dažādi priekšlikumi, kā ES dalībvalstis var mazināt atkarību no Krievijas naftas, dabasgāzes un akmeņoglēm, vienlaikus saglabājot enerģijas cenu uzraudzību un neaizmirstot par ES izvirzīto “zaļo” mērķu sasniegšanu.

REPowerEU paplašinātās komunikācijas mērķis ir ievērojami mazināt atkarību no fosilo degvielu importa no Krievijas, un tā balstās uz četriem galvenajiem pamatprincipiem: 1) līdzšinēja patēriņa samazināšana, 2) energoresursu diversifikācija, 3) paātrināta pāreja uz tīro enerģiju, tādējādi aizvietojojot fosilo energoresursu izmantošanu ēku energoapgādē, rūpniecībā un enerģijas ģenerācijā, un 4) atbalsts papildu investīcijām un reformām.

2022. gadā tika apspriesti un arī pieņemti būtiski izņēmuma un ārkārtas pasākumi (kas paredzēti uz ierobežotu laiku), lai risinātu saspringto situāciju energoapgādes jomā. Dalībvalstis ir apņēmas pilnas strādāt pie turpmākiem pasākumiem, lai risinātu situāciju. Jau 2023. gada pirmajā ceturksnī ir sagaidāms EK priekšlikums ES elektroenerģijas tirgus reformai, lai pārskatītu līdzšinējos tirgus darbības principus un mazinātu dabasgāzes cenas ietekmi uz elektroenerģijas cenu. Eiropas Savienības un tās dalībvalstu enerģētiskās neatkarības jautājumi acīmredzami saglabās savu nozīmību un aktualitāti kopienas dienas kārtībā tuvākos gadus.

ES FINANŠU IZAICINĀJUMI UN EKONOMISKĀ STABILITĀTE

Covid-19 pandēmija un Krievijas karš Ukrainā ir spēcīgi ietekmējuši Eiropas ekonomiku. Eiropas Savienības valstīm bija jāsniedz palīdzība iedzīvotājiem un uzņēmējiem tikt galā ar energoresursu izraisīto cenu pieaugumu, jāsniedz atbalsts Ukrainai un tās kara bēgļiem, jāpārorientē un jādiferencē izmantojamie energoresursu veidi, straujāk virzoties uz plašāku atjaunojamo resursu izmantošanu. Šie visi jautājumi ir finanšu ietilpīgi.

Eiropas Savienība, reaģējot uz finanšu izaicinājumiem, plāno rīkoties, lai stiprinātu valstu finanšu ilgtspēju, kā arī meklētu jaunus pašu resursus un ieņēmumu iespējas ES budžetam. Plānots, ka EK 2023. gadā publicēs tiesību aktu priekšlikumus par ES Stabilitātes un izaugsmes pakta reformu. Reformas mērķis paredzētu stiprināt parāda ilgtspēju un veicināt ilgtspējīgu un iekļaujošu izaugsmi ar investīciju un reformu palīdzību. Turklāt reformai būtu jāveicina ietvara īstenošanas vienkāršošana, atklātība un efektivitāte, nodrošinot lielāku dalībvalstu nacionālo iesaisti, atbildību un labāku nosacījumu izpildi. EK ierosina pāriet uz atklātāku, riskos balstītu ES uzraudzības sistēmu, kas diferencē dalībvalstis, ņemot vērā to publiskā parāda līmeni. Plānots, ka piedāvātā sistēma saglabātu Māstrihtas līgumā noteiktās atsauces vērtības – līdz 3 % no IKP budžeta deficītam un 60 % no IKP valsta parāda līmenim.

Jau 2021. gadā Eiropas Komisija nāca klajā ar priekšlikumu par Eiropas Savienības Pašu resursu sistēmu. Vienlaikus ar šo priekšlikumu EK nāca klajā arī ar piedāvājumu daudzgadu finanšu shēmai 2021.–2027. gadam. EK ierosina ieviest jaunus Pašu resursus, kas nodrošinātu ES nepieciešamos resursus *NextGenerationEU* aizņēmumu finansēšanas izmaksu atmaksāšanai un Sociālajam klimata fondam. Priekšlikumā iekļauti šādi ieņēmumu avoti, no kuriem daļu plānots novirzīt uz ES budžetu kā jaunus Pašu resursus: ES emisijas kvotu tirdzniecības (ETS) ieņēmumi, oglekļa ieviešanas korekcijas mehānisma ieņēmumi (CBAM), lielāko un ienesīgāko daudz nacionālo uzņēmumu peļņas daļas.

EK ierosina, lai 25 % no ES ETS radītajiem ieņēmumiem kļūtu par Pašu resursu ES budžetam. Lai gan ieņēmumi no ETS saskaņā ar pašreizējo ES ETS sistēmu lielākoties uzkrājas valstu budžetos, EK ierosina, ka nākotnē daļa no ES ETS ieņēmumiem ieplūst ES budžetā. Tas ietvertu arī ieņēmumus par kvotām, kuras ir pieejamas izsolē, bet kuras dalībvalstis ir izvēlējušās neizsolīt. Lai novērstu iespējamo sociālo ietekmi saistībā ar emisiju tirdzniecības ieviešanu autotransportam un ēkām, EK ir ierosinājusi izveidot Sociālo klimata fondu. Šis fonds sniegs labumu neaizsargātām māsaimniecībām, mikrouzņēmumiem un transporta lietotājiem. Sociālā klimata fonda darbības laikā tas tiks finansēts no ES budžeta, tostarp, sākot no 2026. gada,

no ieņēmumiem no emisijas kvotu tirdzniecības autotransporta un ēku nozarē. EK prognozē, ka laikposmā no 2023. līdz 2030. gadam ES budžeta ieņēmumi no ETS būtu aptuveni 9–12,5 mljrd. EUR apmērā gadā, no kuriem daļa ļaus finansēt Sociālo klimata fondu. Šobrīd nav iespējams iepriekš noteikt precīzu mehānismu pēc 2027. gada, taču līdzekļu atmaksa, kas aizņemta *NextGenerationEU* dalībvalstīm neatmaksājamai (grantu) daļai, tiks segta no ES budžeta.

EK ierosina, lai 75 % no CBAM radītajiem ieņēmumiem kļūtu par Pašu resursu ES budžetam. CBAM galvenais mērķis ir atbalstīt globālo oglekļa emisiju samazināšanu, novēršot oglekļa emisiju pārvirzes risku. Mehānisma kontekstā deklarētajiem (importētajiem) būs jāiegādājas pietiekams daudzums sertifikātu, lai segtu importētajās precēs iegultās emisijas. Saskaņā ar priekšlikumu regulai, ar ko izveido oglekļa ieviešanas korekcijas mehānismu, dalībvalstis būtu atbildīgas par ieņēmumu iekasēšanu no CBAM sertifikātu pārdošanas. Tiek prognozēts, ka ES budžeta ieņēmumi no CBAM laikposmā no 2023. līdz 2030. gadam varētu būt aptuveni 0,5 mljrd. EUR gadā.

EK ierosina Pašu resursus 15 % apmērā no lielāko un ienesīgāko daudznacionālo uzņēmumu atlikušās peļņas daļas, kas tiek pārdalīta ES dalībvalstīm saskaņā ar OECD vienošanos par starptautiskās nodokļu sistēmas reformu. Dalībvalstis nodrošinātu valsts iemaksu ES budžetā, pamatojoties uz daudznacionālo uzņēmumu ar nodokli apliekamās peļņas daļu, kas pārdalīta katrai dalībvalstij saskaņā ar OECD vienošanos. Pēc EK prognozēm ES budžeta ieņēmumi no šī Pašu resursa varētu sasniegt līdz pat 2,5–4 mljrd. EUR gadā.

Savukārt konkurētspējas jomā lielākie izaicinājumi, kas izkristalizējās globālās pandēmijas un Krievijas kara Ukrainā kontekstā, ir vēl nepieredzēti vienotā tirgus traucējumi, radot pārrāvumus ar krīzi saistītu preču un pakalpojumu piegādes ķēdēs, un izejvielu nepieejamība un energoresursu cenu paaugstināšanās. Eiropas Komisijas reakcija uz minētajiem izaicinājumiem, kas vērtējama arī kā nākotnes iecere šo izaicinājumu pārvarēšanā ES mērogā, atspoguļojas trīs svarīgās iniciatīvās un tiesību aktu priekšlikumos: Mikroshēmu akts, Vienotā tirgus ārkārtas instruments, Kritisko izejvielu iniciatīva.

2022. gada 8. februārī Eiropas Komisija nāca klajā ar Priekšlikumu regulai, ar ko izveido pasākumu sistēmu Eiropas pusvadītāju ekosistēmas stiprināšanai. Novembra Konkurētspējas ministru padomē tika apstiprināta pieeja, ar ko izveidos pasākumu sistēmu Eiropas pusvadītāju ekosistēmas stiprināšanai jeb Mikroshēmu aktu. Mērķis ir nodrošināt ES piegāžu drošību, noturību un tehnoloģisko ražošanas līderpozīciju pusvadītāju tehnoloģiju un lietojumu jomā. Pusvadītāju mikroshēmas ir digitālās ekonomikas centrālais elements, ko izmanto dažādos digitālos produktos, kurus lietojam ikdienā. Pusvadītāju mikroshēmas ir arī būtisks virzītājspēks

nākotnes tehnoloģiju attīstībai, tostarp mākslīgajam intelektam un 5G/6G saziņai. Priekšlikums paredz piesaistīt publiskās un privātās investīcijas vairāk nekā 43 miljardu eiro apmērā un kopā ar dalībvalstīm un starptautiskajiem partneriem noteikt pasākumus, kas vajadzīgi, lai prognozētu un novērstu jebkādas turpmākus piegādes ķēžu traucējumus. Tas ļaus sasniegt ES mērķi divkārtot pašreizējo saražoto pusvadītāju tirgus daļu līdz 20 % (pēc saražotās vērtības) 2030. gadā. Patlaban ES ir stipri atkarīga no trešo valstu piegādātājiem.

2022. gada 19. septembrī Eiropas Komisija nāca klajā ar Regulas priekšlikumu par Vienotā tirgus ārkārtas instrumenta izveidi. Instrumenta mērķis ir ieviest horizontālu pasākumu kopumu, kas risinātu tādus aspektus kā ārkārtas situāciju un iespējamo krīžu prognozēšana, uzraudzība un reaģēšana uz potenciālo krīzi, kas būtu piemērojami visās ekonomikas nozarēs un visās ES vienotā tirgus jomās, kurās nepastāv speciāls regulējums. Instruments risinās divas atsevišķas, bet savstarpēji saistītas problēmas – ierobežojumu noteikšanu preču, pakalpojumu un personu brīvai apritei, kā arī preču un pakalpojumu iztrūkumu krīzes situācijās.

Kritisko izejvielu iniciatīvu Eiropas Komisija plāno publicēt 2023. gadā. Tiesību akta priekšlikumā tiks paredzētas prasības stratēģiski svarīgu kritisko izejvielu rezervju veidošanai. Covid-19 un Krievijas agresija Ukrainā demonstrējusi nepieciešamību pēc drošākām piegādes ķēdēm un rezervēm Eiropas ekonomikai svarīgās resursu jomās. Latvija šī gada 30. novembrī parakstīja sadarbības memorandu par mikroshēmu ražotnes attīstību starp valsts pārvaldes iestādēm, zinātniskajām institūcijām un informācijas un komunikācijas tehnoloģiju nozares uzņēmumiem. Latvija uzskata, ka visi trīs minētie priekšlikumi ir skatāmi kopā, proti, Vienotā tirgus ārkārtas instruments ir jāskata kontekstā ar Mikroshēmu aktu un Kritisko izejvielu iniciatīvu.

SECINĀJUMI

Karš Eiropā, kas ilgstoši tika uztverts kā iespējami ļauns murgs, 24. februārī kļuva par realitāti. Eiropas Savienībai un tās dalībvalstīm, arī Latvijai, ir nācies turpināt krīzes adaptācijas procesu, kas ES integrācijas procesam piešķīris papildu virzību uz lielāku pašpietiekamību un investīcijām ražošanā un enerģētikā, kā arī aizsardzībā. Par spīti Kremļa šantāžai Rietumi ir kļuvuši vienotāki. Pārrauto piegādes ķēžu un izejvielu trūkuma dēļ enerģijas cenu kāpumu izjūt katrs, taču ES ir turpinājusi atbalstīt Ukrainu finansiāli, pret Krieviju tikušas vērstas daudzskaitlīgas sankciju paketes, Krievijas gāzes un naftas importa īpatsvars ir krasi samazināts. Iepretim iepriekš pastāvējušām šaubām par ES lēmumu pieņemšanas ātrumu un efektivitāti

ES krīzes rīcībpolitika norāda uz kopienas spēju adaptēties un rīkoties ģeopolitisko un ģeoeconomisko satricinājumu kontekstā.

Eiropas Savienība un NATO arī turpmāk būs Latvijas drošības un ekonomiskās izaugsmes stūrakmeņi. Kara ēnā ir izstrādāti Latvijas ārpolitikai un drošības politikai būtiski stratēģiski dokumenti. Tīcis publicēts Eiropas Stratēģiskais kompass, ko Krievijas radītais apdraudējums pieļāva veidot drosmīgāk uz integrāciju vērstu nekā jebkad iepriekš. NATO Madrides samītā apstiprinātā Stratēģiskā koncepcija un lēmumi iezīmēja vairākus nozīmīgus Latvijas drošību veicinošus vektorus, no kuriem izceļama sabiedroto klātbūtnes palielināšana Baltijā. Vienlaikus Eiroatlantiskās politikas telpā Latvija kopā ar pārējām Baltijas valstīm un Poliju ir spējušas audzēt politisko svaru reģionam, darbojoties kā Eiropas līderi palīdzības sniegšanai Ukrainai.

Tas, kas sagaida Latviju un tās partnerus ES un NATO ietvaros 2023. gadā, ir neprognozējamības un esošo izaicinājumu turpinājums. 2023. gads acīmredzami būs sarežģīts. Latvijas un mūsu sabiedroto – Eiropas valstu ārpolitikas un drošības politikas veidotājiem ir svarīgi aizgūt mācībstundas, ko izgaismo karadarbība Ukrainā, un cīnīties par noteikumos balstītas starptautiskās sistēmas saglabāšanu. Eiropas Savienībai būs jāspēj līdzsvarot vērtības un intereses, lai krīzes situācijā tā būtu efektīvi darboties spējīga līdzīgi domājošo kopiena gan iekšēji, gan ārēji. Mazām valstīm starptautiskās normas un organizācijas un uzticami sabiedrotie ir īpaši svarīgi.

DZĪVE KODOLDRAUDU ĒNĀ

Toms Rostoks

Drošības un stratēģiskās pētniecības centra direktors,
Latvijas Nacionālā aizsardzības akadēmija

2020. gads pasaulei atnesa Covid-19 pandēmiju, 2021. gadā Latvijas drošību satricināja Baltkrievijas īstenotais hibrīduzbrukums, savukārt 2022. gadā Krievija iebruka Ukrainā. Sagaidot 2022. gadu, Latvijas ārlietu ministra Edgara Rinkēviča sagatavotajā ziņojumā par paveikto 2021. gadā un iecerētajiem darbiem 2022. gadā tika atzīmēts, ka “Krievijas īstenotā bruņoto spēku bezprecedenta koncentrācija pie Ukrainas robežām [...] izraisa militārās eskalācijas draudus”.¹ Ārlietu debates laikā ārlietu ministrs E. Rinkēvičs pauda, ka Krievijas konfrontējošā un revizionistiskā ārpolitika rada “nepieredzētas militārās eskalācijas draudus visam reģionam”.² Prognozes par militāro eskalāciju piepildījās, un aptuveni mēnesi pēc Saeimā notikušajām ārpolitikas debatēm Krievija iebruka Ukrainā. Kopš tā laika ir pieredzēta gan Krievijas militārās operācijas brutalitāte un izgāšanās, gan Ukrainas sabiedrības mobilizēšanās, aizsargājot savu valsti pret Krievijas agresiju. Ņemot vērā kara augsto intensitāti, tā aptuvenais iznākums varētu kļūt zināms 2023. gada laikā, lai arī jau šobrīd var apgalvot, ka Ukrainai ir izdevies nosargāt savu valstiskumu un neatkarību. Ir maz ticams, ka Krievijai varētu izdoties sasniegt kara sākumā deklarētos ambiciozos “speciālās militārās operācijas” mērķus. Ja Rietumvalstis turpinās sniegt Ukrainai ekonomisku un militāru palīdzību, tad kara iznākums varētu būt labvēlīgs gan pašas Ukrainas, gan visas Eiropas drošībai.

Diemžēl, ir kāds Krievijas agresijas pret Ukrainu aspekts, kas turpina radīt būtisku apdraudējumu gan Ukrainas, gan starptautiskajai drošībai, proti, tā ir iespēja, ka Krievija konflikta gaitā varētu izmantot kodolieročus, cenšoties konflikta gaitu vērst sev par labu un tādējādi vājināt laika gaitā pakāpeniski nostiprināto normu, kas kodolieročus ievieto īpašā kategorijā un aizliedz to izmantošanu militāru konfliktu ietvaros. Kodolieroči ir atturēšanas instruments, nevis līdzeklis, ar kā palīdzību Krievijai paglābties no sakāves pašas izraisītajā karā. Tomēr Krievijas neslēptie mājieni

par to, ka Ukrainas kara eskalācija varētu novest pie kodolieroču izmantošanas kaujas apstākļos, ir jāuztver ar vislielāko nopietnību. Līdz ar to šajā nodaļā vispirms tiks aplūkoti Krievijas vēstījumi, tālāk tiks izvērtēta kodolieroču pielietošanas iespējamība un nodaļas nobeigumā tiks aplūkota iespējamā Rietumvalstu atbilde uz Krievijas rīcību, ja tā pielietos kodolieročus. Noslēgumā tiek aplūkotas arī Latvijas intereses attiecībā uz Krievijas kodoldraudiem un iespēju, ka tā varētu izmantot šos ieročus kara apstākļos.

2022. GADA KRIEVIJAS KODOLVĒSTĪJUMI

Krievijas paustie kodolvēstījumi kara gaitā ir bijuši atšķirīgi, taču tie ir bijuši pastāvīgi klātesoši jau no “speciālās militārās operācijas” uzsākšanas brīža. 21. februāra uzrunā, cenšoties radīt pamatojumu gaidāmajai militārajai operācijai, V. Putins apgalvoja, ka Ukraina strādā pie kodolieroču izstrādes, tādējādi radot apdraudējumu Krievijas drošībai.³ Protams, tie bija meli, taču uzbrukums Ukrainai dažas dienas vēlāk daļēji tika pamatots ar kodolkārts palīdzību. Dažas dienas vēlāk, Krievijas armijai iebrūkot Ukrainā, tika pārraidīta V. Putina uzruna, kurā pārējām valstīm tika piedraudēts ar “vēsturē vēl nepieredzētām sekām”, ja tās mēģinās iejaukties karā un sniegt militāru atbalstu Ukrainai.⁴ Savukārt 23. oktobrī Krievijas aizsardzības ministrs Sergejs Šoigu sazinājās ar ASV, Turcijas, Francijas un Lielbritānijas aizsardzības ministriem un informēja viņus, ka Ukraina gatavo provokāciju pret Krieviju ar nolūku izmantot radioloģiskos ieročus.⁵

Lai arī biedējošs, tomēr Krievijas prezidenta lēmums izteikt kodoldraudus nebi ja nedz negaidīts, nedz iepriekš nepiedzīvots. Gadu pēc Krimas aneksijas V. Putins atzina, ka 2014. gada pavasarī bija gatavs paaugstināt Krievijas kodolspēku gatavības pakāpi. Savukārt vēlākajos gados kodolspēju attīstīšanas projekti kļuva par būtisku Krievijas bruņoto spēku prioritāti, un Krievijas prezidents daudzkārt uzsvēra, ka atsevišķos kodolspēju aspektos Krievijai ir pārsvars pār ASV. Krievijas kodolspējas zināmā mērā kļuva par nacionālā lepnuma simbolu un nozīmīgu sasniegumu, un tās tika plaši apspriestas Krievijas propagandistu raidījumos, norādot uz postījumiem, kādus šādu ieroču izmantošana radītu ASV un citās NATO valstīs.

Nozīmīgs ir veids, kādā Krievija izteica kodoldraudus. Tiek uzskatīts, ka kodoldraudu izteikšana notiek tādā veidā, lai mērķauditoriju pārliecinātu par to, ka noteiktos apstākļos ieroči patiešām tiks pielietoti. Tomēr nav pareizi uz konkrētiem nosacījumiem kodolieroču pielietošanai norādīt pilnīgi precīzi, jo notikumu gaitu nav iespējams pilnīgi precīzi prognozēt, turklāt neskaidru draudu izteikšana var palīdzēt attu-

rēt arī tādu pretinieka rīcību, kas nepārkāpj draudu izteicēja sarkanās līnijas. Tādā gadījumā pretinieka iebiedēšana faktiski novērš tādu rīcību, kas nebūtu par pamatu kodolieroču izmantošanai. Tātad draudu izteicējam ir izdevīgi saglabāt neskaidrību par apstākļiem, kādos kodolieroči tiktu pielietoti, vienlaikus pārliecinot pretinieku, ka tie noteikti tiks izmantoti, ja tas uzvedīsies nepieņemamā veidā.

Kas attiecas uz jautājumu, vai Krievijas prezidents noteiktos apstākļos pieņemtu lēmumu izmantot kodolieročus, tad virkne ekspertu, piemēram, Fiona Hila, uzskatīja, ka V. Putins to darītu.⁶ Domājot par apstākļiem, kādos Krievijas prezidents varētu pieņemt šādu lēmumu, tad šajā ziņā skaidrība bija krietni mazāka. Pagāja vairāki mēneši, kamēr kļuva skaidrs, ka tikai tieša Rietumvalstu iejaukšanās Ukrainā notiekošajā karā, piemēram, nosūtot karavīrus, vai atsevišķu bruņojuma veidu nodošana Ukrainas rīcībā, piemēram, tālākas darbības rādiusa raķešu nodošana Ukrainai, varētu V. Putinu izprovocēt uz šādu rīcību. Kopumā var teikt, ka Krievijas prezidenta izteiktie draudi bija samērā efektīvi un vismaz nedaudz atturēja Rietumvalstis no militārās palīdzības sniegšanas Ukrainai. Piemēram, kara sākumposmā HIMARS sistēmu nodošana Ukrainas rīcībā dažādu iemeslu dēļ šķita pilnībā neiespējama.

Kara sākumā izteiktie kodoldraudi nebija pēdējie, un pēc kara sākuma Krievija pa dažādiem kanāliem ir nodevusi draudīgus kodolvēstījumus. Ukrainai pārņemot iniciatīvu kaujas laukā, V. Putins 21. septembrī pieņēma nozīmīgu lēmumu par militāro mobilizāciju un četru Ukrainas reģionu formālu iekļaušanu Krievijā. Paziņojot, ka Ukrainas reģioni ir kļuvuši par daļu no Krievijas, V. Putins piebilda, ka Krievijas teritoriālā nedalāmība tiks nodrošināta ar visiem pieejamajiem līdzekļiem. Izsakot kodoldraudus, V. Putins piebilda, ka viņš neblefo.⁷ Šis paziņojums radīja aizdomas, ka Krievija varētu būt pazeminājusi kodolieroču izmantošanas sliekšni, jo tās kodoldoktrīna neparedz kodolieroču izmantošanu gadījumos, kad pašas Krievijas izraisītā konvencionālā konfliktā tiek apdraudēta nelikumīgi pievienoto apgabalu teritorijas un tajās dzīvojošo cilvēku drošība.⁸

Jāatzīmē, ka pievienošanas brīdī nebija skaidrības par pievienoto teritoriju robežām, radot absurdu situāciju, jo aneksijas brīdī notika intensīvas kaujas, turklāt iniciatīva piederēja Ukrainai, kuras bruņotie spēki turpināja atbrīvot okupētās teritorijas. Lai arī V. Putina mērķis, visticamāk, bija atturēšanas pastiprināšana un atgādināšana par Krievijas sarkanajām līnijām, lai iebiedētu tās valstis, kuras Ukrainai sniedza militāro un cita veida palīdzību, tomēr kodoldraudu izteikšana vienlaikus ar militārās mobilizācijas izsludināšanu samazināja iespēju, ka Krievija varētu pielietot kodolieročus. Militārā mobilizācija norāda uz Krievijas centieniem palielināt personālsastāvu, lai tās bruņotie spēki varētu apturēt Ukrainas spiedienu un pārņemt iniciatīvu kaujas laukā.

Atsevišķas uzmanības vērts ir jautājums par Ukrainas atomelektrostacijām (AES), ar kuru palīdzību tiek nodrošināta nozīmīga Ukrainas elektroenerģijas patēriņa daļa. Ja Krievijas armijas haotisko rosīšanos Čornobiļas AES tuvumā vēl varētu uztvert drīzāk kā traģēdiju vai farsu, tad kā daudz nopietnāki ir vērtējami divu veidu apdraudējumi. Pirmkārt, pastāv iespēja, ka Krievija varētu īstenot raķešu triecienus pa Ukrainas AES, tādējādi izraisot kodolkatastrofu. Otrkārt, Krievijas spēku okupētajā teritorijā atrodas Zaporīžjes AES, kas ar sešiem atomreaktoriem uzskatāma par lielāko AES Eiropā. Krievijas spēku kontrolē Zaporīžjes AES nonāca kara sākumā 4. martā, un turpmākajos mēnešos nopietnu apdraudējumu ir radījušas gan regulārās apšaudes AES tuvumā, gan nepieciešamība Zaporīžjes AES personālam strādāt ārkārtas apstākļos, bažījoties par savu fizisko drošību.⁹ Papildu apdraudējumu radīja arī tas, ka kodolreaktoru tuvumā bija izvietota militārā tehnika un munīcija. Lai arī Krievijas radītie apdraudējumi Ukrainas AES varētu izrietēt no nepieciešamības īstenot kontroli okupētajās teritorijās, tomēr kodoldraudu radīšana ir uzskatāma par daļu no Krievijas komunikācijas kara apstākļos gan ar Ukrainu, gan arī starptautisko sabiedrību. Diemžēl minētie apstākļi rada ievērojamu apdraudējumu Ukrainas iedzīvotāju drošībai.

KODOLDRAUDU ĪSTENOŠANĀS IESPĒJAMĪBA 2023. GADĀ

Vai Krievija varētu izmantot kodolieročus karā pret Ukrainu? Šis ir sarežģīts jautājums, un prognožu izdarīšana par Krievijas rīcību ir nepateicīgs temats. Krievijas prezidenta līdzšinējā retorika rada iespaidu, ka Krievijas reālais kodolieroču pielietošanas sliekšnis varētu būt zemāks nekā doktrinālajos dokumentos ierakstītais,¹⁰ tomēr, visticamāk, atbilde uz uzdoto jautājumu nerada pamatu īpašam pesimismam – jā, Krievija varētu pielietot kodolieročus, taču tas ir maz ticams, un konflikta līdzšinējā norise neliecina, ka ir sasniegta konflikta stadija, kad masu iznīcināšanas ieroču izmantošana varētu tikt nopietni apsvērta. Ir virkne argumentu, kāpēc kodolieroču izmantošana kaujas laukā vismaz pagaidām šķiet maz ticama. Neraugoties uz Krievijas armijas neveiksmēm, karš pret Ukrainu vēl joprojām pārsvarā atbilst lokāla, nevis reģionāla vai globāla kara pazīmēm, un lokāla kara apstākļos kodolieroču izmantošana nav paredzēta.¹¹ Reģionāla vai globāla konflikta ietvaros gan kodolieroči varētu tikt izmantoti salīdzinoši agrā konflikta stadijā, lai pretiniekam norādītu uz to, ka konflikta izmaksas varētu būt pārmērīgi augstas. Turklāt kodolsignālu sūtīšana Krievijas izpildījumā nav nekas neparasts, un to uzdevums ir regulāri atgādināt Ukrainas atbalstītājiem, ka šim karam ir ievērojams eskalācijas potenciāls. Ukrainas kara gaitā Krievijas prezidents ir atgādinājis par Krievijas salīdzinoši augsto kodolpotenciālu 2022. gadā vairākas

reizes – konfliktu uzsākot, agrā pavasarī, vasarā un rudenī, kad tika izsludināta militārā mobilizācija un pasludināta okupēto reģionu iekļaušana Krievijā.¹² Jāņem vērā, ka Krievijas prezidenta publiski paustie kodoldraudi ir bijuši vispārīgi, un tajos nav tikušas norādītas konkrētas sarkanās līnijas, kuru pārkāpšanas gadījumā Krievija izmantotu kodolieročus. Var pieņemt, ka Krievija brīdinātu savus pretiniekus vismaz vienu reizi, definējot kādu konkrētu sarkano līniju, pirms šo ieroču pielietošanas. Nevar gan izslēgt, ka šādas sarkanās līnijas no Krievijas puses varētu būt tikušas paustas publiski nepieejamā komunikācijā ar ASV pārstāvjiem. Rezumējot, šajā paragrāfā aplūkoto argumentu kopums liecina, ka kodolieroču izmantošana no Krievijas puses vismaz pagaidām ir maz ticama. Tomēr turpmākajos mēnešos šāda iespēja varētu pieaugt, ja militārā mobilizācija nedod cerētos rezultātus un ja Ukrainas bruņotajiem spēkiem izdodas pakāpeniski atkarot okupētās teritorijas un radīt apdraudējumu Krievijas kontrolei pār Krimas pussalu.

Domājot par turpmāko kara gaitu 2022. gada nogalē un 2023. gadā saistībā ar iespēju, ka kodolieroči konflikta gaitā tomēr varētu tikt pielietoti, ir vērts atzīmēt piecus aspektus. Pirmkārt, Krievija arī turpmākajā kara gaitā varētu sūtīt signālus un brīdināt Ukrainu un Rietumvalstis par kodolriskiem, kas izriet no Krievijas–Ukrainas kara. Rietumvalstu sniegtās militārās palīdzības pastiprināšana vai tieša Rietumvalstu iesaistišanās karā droši vien ir sliktākais, kas var notikt, ja uz karu paraugās no Krievijas perspektīvas. Līdz ar to Krievijas prezidents varētu draudēt ar kodolieročiem arī turpmāk, lai atgādinātu par savām sarkanajām līnijām un centos atturēt Rietumvalstis no Ukrainai sniegtās palīdzības apjoma būtiskas palielināšanas.

Otrkārt, Krievijas pieeja karam ar Ukrainu neliecina par to, ka tā aktīvi vēlētos pielietot kodolieročus. Kas attiecas uz konvencionālajiem ieročiem un Krievijas karavīru uzvedību okupētajās teritorijās, tad Krievijas pieeja ir bijusi brutāla. Tā nav kautrējusies lietot militāru spēku un ir pastrādājusi neskaitāmus kara noziegumus, izdarot triecienus pa Ukrainas civilo infrastruktūru, dzīvojamajiem rajoniem, slimnīcām un vietām, kur pulcējas civiliedzīvotāji. Teātra ēka Mariupolē tika sabombardēta, neraugoties uz to, ka pie teātra lieliem burtiem uz zemes bija uzrakstīts, ka ēkā atrodas bērni. Ja Krievija būtu vēlējusies izmantot kodolieročus, tad tai bija iespēja to izdarīt, vai nu cenšoties ieņemt *Azovstaļ* rūpnīcu, vai arī pret kādu citu militāru vai civilu mērķi, taču Krievija to nav darījusi. Tas vedina izdarīt secinājumu, ka Krievija varētu pielietot kodolieročus tikai pie īpašiem nosacījumiem un ka tā apzinās, ka šo ieroču izmantošana varētu būtiski mainīt kara gaitu.

Treškārt, kara gaitā ir būtiski mainījies konteksts, kādā notiek diskusijas par kodolieroču izmantošanas iespēju. Ja kara sākumā lielākos riskus radīja iespēja, ka karadarbība varētu izplesties ārpus Ukrainas robežām, pāraugot militārā konfrontācijā starp Krieviju un NATO, kas savukārt varētu pārtapt kodolkarā, tad 2022. gada

rudenī lielākos riskus radīja Krievijas konvencionālais vājums. Ja Ukrainai izdotos atkarot Krievijas okupētās teritorijas, tad V. Putins varētu izšķirties par labu kodolieroču izmantošanai, lai izvairītos no katastrofālas sakāves kaujas laukā. Tādā gadījumā kodolieroči tiktu izmantoti no vājuma pozīcijas, lai iesaldētu frontes līniju. Tiesa gan, šāds solis varētu radīt cerēto efektu tikai tajā gadījumā, ja Rietumvalstu reakcija būtu primāri vērsta uz konflikta apstādināšanu, nevis uz Ukrainas pastiprinātu atbalstīšanu.

Ceturtkārt, kodolieroču izmantošanas iespēju samazina virkne loģisku un praktisku problēmu. Raugoties no loģikas viedokļa, kodolieroču izmantošana kara apstākļos ir neloģiska gan tad, kad Krievijas spēki iekaro teritoriju, gan arī tad, kad Krievijas spēki zaudē teritoriju. V. Putina režīmam nav jēgas izmantot kodolieročus pret Ukrainu, ja Krievijas spēki turpina virzīties uz priekšu. Kodolieroču izmantošana pret valsti, kuras rīcībā šādu ieroču nav, radītu spēcīgu starptautisko pretreakciju, un no Krievijas varētu novērsties pat tās līdzšinējie atbalstītāji. Savukārt kodolieroču specifiskais raksturs nosaka to, ka šos ieročus nav jēgas izmantot situācijā, kad Krievijas bruņotie spēki zaudē. Kodolieroči nepalīdz kontrolēt teritoriju.

Salīdzinoši zemas jaudas kodolieročus var izmantot, lai iznīcinātu statiskus un lielus mērķus, kur vienkopus sapulcināts liels karavīru vai militārās tehnikas daudzums. Šādu mērķu Ukrainas pusē tikpat kā nav, jo frontes līnija ir vairāk nekā 1000 km gara, un Ukrainas karaspēks ir izvietots visā frontes līnijas garumā, turklāt daļa karavīru, bruņutehnikas un munīcijas atrodas ziemeļu, nevis dienvidu vai austrumu virzienā. Ja neskaita Krieviju, tad Ukraina ir ģeogrāfiski lielākā valsts Eiropā, un teritorijas ziņā tā ir gandrīz 10 reizes lielāka par Latviju. Līdz ar to kodoltrieciena efekts būtu lokāls, un postījumu būtu salīdzinoši nelieli, tāpēc militārie ieguvumi būtu nelieli, bet politiskie un militārie zaudējumi pašai Krievijai varētu būt ievērojami.

Protams, efektu var palielināt, ja tiek izmantotas jaudīgākas kodolierīces un visā frontes garumā, taču masīva kodolieroču izmantošana ievērojami palielinātu NATO un Krievijas tiešas militārās konfrontācijas risku. Jāņem vērā arī tas, ka kodolieroču izmantošana nekādā veidā neatrisinātu morāles, aprikojuma, apmācības un daudzas citas problēmas Krievijas bruņotajos spēkos. Citiem vārdiem sakot, taktisko kodolieroču izmantošana pret valsti, kurai šādu ieroču nav, ir bezjēdzīga gan uzvaras, gan sakāves apstākļos. Tiesa gan, kodolieroču izmantošana varētu notikt kāda specifiska mērķa sasniegšanai, piemēram, kāda militāra mērķa iznīcināšanai vai Krimas aizsardzībai, tādējādi norādot, ka tālāk Ukrainas karaspēka virzība uz priekšu ir absolūti nepieļaujama.

Kodolieroču izmantošanu kaujas apstākļos apgrūtina arī virkne praktisku problēmu. Ukraina ir pierādījusi, ka tās pretgaisa aizsardzības sistēmas ļoti efektīvi spēj tikt galā ar Krievijas raķetēm un bezpilota lidaparātiem. Tā kā kodoltriecienu izdarīšana pa mērķiem Ukrainā, visticamāk, tiktu īstenota ar aviācijas vai raķešu palīdzību, tad pastāv visnotaļ liela iespēja, ka izšautā viena vai vairākas raķetes tiktu notriektas. Ņemot vērā ASV izlūkdienestu tehniskās iespējas, var gadīties, ka ASV saņem un nodod tālāk Ukrainai informāciju par plāniem īstenot kodoltriecienus. Tas varētu sniegt zināmas priekšrocības Ukrainai, savukārt ASV rīcībā varētu būt pietiekami daudz laika, lai izplānotu, kā reaģēt uz Krievijas rīcību. Iespējams, ka ASV varētu izšķirties par iejaukšanos, lai novērstu kodoltriecienu. Tātad vismaz teorētiski pastāv iespēja, ka Krievijai īstenotos pats sliktākais no variantiem, kad tā cenšas īstenot kodoltriecienu kādam mērķim Ukrainā, taču tas neizdodas, un vienlaikus Rietumvalstu rīcībā nonāk informācija par to, ko Krievija ir vēlējusies izdarīt.

Piektkārt, novērtēt Krievijas reālo gatavību pielietot kodolieročus kaujas laukā apgrūtina neskaidrības, kas saistītas ar šīs valsts teritoriālajām robežām. Krimas aneksija notika 2014. gada pavasarī, kam sekoja Luhanskas un Doņeckas pašpasludināto republiku izveidošana. 2022. gada februārī Krievija atzina šīs republikas par suverēnām valstīm, savukārt 2022. gada septembrī tās tika iekļautas Krievijas sastāvā kopā ar Hersonas un Zaporīžjes apgabaliem. Ņemot vērā notiekošo karadarbību, nav skaidrs, kādas ir anektēto apgabalu un līdz ar to arī Krievijas robežas. No Krievijas viedokļa raugoties, visiem federācijas subjektiem vajadzētu būt līdzvērtīgi nozīmīgiem, tomēr tas tā, visticamāk, nav. Krima, visticamāk, ir krietni vien nozīmīgāka par pārējiem četriem apgabaliem, kur turpinās kaujas.

Krievijas prezidenta paustais 21. septembra uzrunā, ka Krievijas teritorija tiks aizsargāta ar visiem pieejamiem līdzekļiem, norāda uz gatavību aizsargāt okupētās un pievienotās teritorijas. Ja kara gaitā Ukrainai izdosies atgūt lielāko daļu okupēto teritoriju, tad vienlaikus būs jācenšas saprast, kuras no tām, no Krievijas viedokļa raugoties, varētu tikt uzskatītas par sarkano līniju, ko nekādā gadījumā nedrīkst pārkāpt. Ukrainai un Rietumvalstīm būs grūts uzdevums – pareizi interpretēt Krievijas kodoldraudus, lai ar sarkanajām līnijām nerastos pārpratumi. Jāpiebilst, ka lēmumus par okupēto teritoriju pievienošanu Krievijai nākotnē apgrūtinās jēgpilnas sarunas ar Ukrainu par kara izbeigšanu un daudziem ar to saistītajiem jautājumiem.

RIETUMVALSTU IESPĒJAMĀ ATBILDE

Atlikušajos paragrāfos tiek aplūkotas trīs tēmas. Vispirms tiek aplūkoti izaicinājumi valstīm, kuras atbalsta Ukrainu, kara turpmākajā gaitā. Tālāk tiek analizēti Rietumvalstu rīcības scenāriji, reaģējot uz mazticamo, taču iespējamo kodolieroču pielietojumu karā. Visbeidzot tiek aplūkota Krievijas kodoldraudu nozīme Latvijai.

Kādi ir Rietumvalstu izaicinājumi kara turpmākajā gaitā? Neraugoties uz Krievijas kodoldraudiem, šo ieroču izmantošanas iespējamība lielākoties 2022. gadā bija neliela. Tiesa gan, tā bija ievērojami augstāka nekā jebkad kopš Kubas raķešu krīzes 1962. gadā, tāpēc Rietumvalstu (un jo īpaši ASV) politiskie līderi bija spiesti apsvērt iespējamo rīcību, ja Padomju Savienība atteiktos izvest kodolieročus no Kubas un ja sekojošā konflikta gaitā kodolieroči tiktu pielietoti. Jāatzīmē, ka Rietumvalstu signāli par to, kā tās varētu reaģēt uz kādu no iepriekš minētajiem kodolieroču izmantošanas scenārijiem, varētu vai nu samazināt vai palielināt kodolieroču pielietošanas draudus. Ja Krievijas prezidents nonāktu pie secinājuma, ka Rietumvalstis pēc kodolieroču izmantošanas gadījuma būtu gatavas piekāpties Krievijas spiedienam, un ja tās nebūtu gatavas piespiest Krieviju samaksāt dārgu cenu par kodolieroču pielietošanu, tad šo ieroču pielietošanas iespējamība varētu būt augstāka. Ja savukārt Rietumvalstis demonstrētu apņēmību piespiest Krieviju samaksāt dārgu cenu par lēmumu pielietot kodolieročus, tad tādējādi tiktu stiprināta atturēšana, un kodolieroču pielietošanas iespējamība samazinātos.

Rietumvalstu apņēmīgais atbalsts Ukrainai ir skaidri nodemonstrējis, ka tās ir gatavas rīkoties izlēmīgi un atbalstīt Ukrainu, cik vien tas būs nepieciešams. Tādējādi tiek stiprināta Rietumvalstu spēja atturēt Krieviju no kodolieroču pielietošanas. Vienlaikus ir jāņem vērā, ka V. Putina priekšstati par Rietumvalstu atbildi uz kodolieroču pielietošanu varētu būt atšķirīgi no tā, kāda patiešām Rietumvalstu atbilde būtu. Turklāt pastāv dažādi kodolieroču pielietošanas scenāriji, un tie var tikt izmantoti pret dažādiem mērķiem. Rietumvalstu reakcija objektīvi varētu mainīties atkarībā no tā, kādos apstākļos un pret kādiem mērķiem tie tiek izmantoti. Krievija tos varētu pielietot, lai konfliktu izbeigtu uz Krievijas nosacījumiem un nostiprinātu tās teritoriālos ieguvumus, taču kodolieroči var tikt izmantoti arī ar mērķi novērst sakāvi konvencionāla konflikta ietvaros.

Līdz ar to turpmākajai kara gaitai ir vairāki scenāriji ar dažādu kodolrisku līmeni. Ja Krievijai izdodas nostiprināt frontes līniju, tad šāds scenārijs ievērojami samazina kodolieroču pielietojuma iespējamību. Ja savukārt Ukrainas spēkiem izdodas pakāpeniski atkarot kara sākumā zaudētās teritorijas, tad kodolieroču izmantošanas risks palielinās, taču tas, visticamāk, saglabāsies zems, kamēr netiks apdraudēta Krievijas kontrole pār Krimu. Tomēr šeit ir vismaz divi potenciālie notikumu attīstības

scenāriji. Pirmajā no tiem V. Putina režīma iekšpolitiskās pozīcijas Krievijā saglabājas stabilas, un militārā sakāve Ukrainā nerada pārmērīgi lielus riskus režīma stabilitātei.¹³ Ja atbilstoši Krievijas propagandas kanālu paustajam Krievija karo Ukrainā pret visu NATO aliansi, tad kara iznākums, kur Krievija neiegūst daļu no Ukrainas teritorijas, taču arī nezaudē daļu no savas, varētu tikt uzskatīts par apmierinošu. Tiesa gan, šādu iznākumu varētu būt grūti paskaidrot Krievijas sabiedrībai, kura kara laikā būs nesusi milzīgus upurus. Agrāk vai vēlāk jautājumi par šo karu tiks uzdoti.

Savukārt otrais notikumu attīstības scenārijs paredz ciešu saikni starp frontē notiekošo un Krievijas iekšpolitiskajiem procesiem. Situācijai frontē pasliktinoties, varētu palielināties politiskās elites un sabiedrības neapmierinātība ar karu Ukrainā, kas var novest pie varas maiņas Krievijā. Ja pirmais scenārijs ir riskants, tad šajā scenārijā kodoldraudu riski ir mazāki, jo Krievijā varētu notikt politiskā režīma maiņa vēl pirms sakāves kaujas laukā. Notiekot politiskajām pārmaiņām Krievijā, Ukrainai pavērtos iespēja atgūt visas kopš 2014. gada zaudētās teritorijas. Šāds notikumu pavērsiens varētu palīdzēt jaunajai Krievijas varai vismaz daļēji izvairīties no tās bruņoto spēku paveikto kara noziegumu Ukrainā izmeklēšanas un vainīgo sodīšanas. Tas varētu samazināt arī reparāciju apjomu, ko Ukraina pēc kara varētu pieprasīt. Ja pieņem, ka kodolieroču pielietošanas draudi visaugstākie varētu būt kara noslēguma fāzē, kad Ukraina atkarotu aizvien lielāku daļu okupēto teritoriju, tad V. Putina režīma sabrukums varētu ļaut no šiem riskiem izvairīties.

Kas attiecas uz iespējamo Rietumvalstu atbildi, ja Krievija pielietotu kodolieročus karā Ukrainā, tad tie ir vairāki un jau plaši apspriesti.¹⁴ Ja pieņemam, ka divi no scenārijiem, visticamāk, neīstenosies – simetriska Rietumvalstu atbilde, izdarot kodoltriecienu pa Krievijas bruņotajiem spēkiem Ukrainā vai ārpus tās robežām, un cētiens iesaldēt karu, piespiežot Ukrainu apstāties un *de facto* ļaujot Krievijai paturēt kontroli pār tās okupētajām teritorijām, – tad atliek trīs reāli scenāriji. Pirmkārt, Rietumvalstis varētu pieņemt kolektīvu lēmumu veikt konvencionālus uzbrukumus pa Krievijas bruņotajiem spēkiem okupētajās teritorijās, tādējādi būtiski samazinot Krievijas izredzes uz labvēlīgu iznākumu karā.¹⁵

Otrkārt, Rietumvalstis varētu būtiski kāpināt Ukrainai piešķirto militāro atbalstu, piegādājot militārās sistēmas, kuras līdz šim netika nodrošinātas, piemēram, tālākas darbības raķetes, kas ļautu veikt triecienus pa mērķiem Krievijā, modernākas kaujas lidmašīnas, tankus un bruņumašīnas. Pat tad, ja Rietumvalstis pašas nevēlētos veikt konvencionālos triecienus pa Krievijas bruņotajiem spēkiem, tad tās varētu nodot nepieciešamos līdzekļus Ukrainas rīcībā. Treškārt, Rietumvalstis varētu izvēlēties neveikt triecienus pa Krievijas armijas vienībām un nepalielināt militāro piegāžu apjomu, taču tās varētu saglabāt esošo palīdzības apjomu Ukrainai un likt uzsvāru uz diplomātiskiem pasākumiem, lai panāktu to, ka Krievijas atlikušie partneri citos

kontinentos no tās novērstos. Šie diplomātiskie pasākumi nemainītu situāciju frontē, taču tie pastiprinātu starptautisko spiedienu uz Krieviju, palielinot tās reputācijas, politiskās, ekonomiskās un arī militārās izmaksas. Šis scenārijs varētu būt jēgpilns, ja Krievija veiktu tikai vienu kodoltriecienu. Ja tiktu veikti vairāki, tad būtu nepieciešams atgriezties pie pirmā vai otrā scenārija.¹⁶

SECINĀJUMI: KO KRIEVIJAS KODOLDRAUDI NOZĪMĒ LATVIJAI?

Jau kopš kara sākuma Latvija konsekventi savu iespēju robežās ir atbalstījusi Ukrainu, un kara iznākums būtiski ietekmēs Latvijas drošību turpmākajos gados. Kas attiecas uz Krievijas izteiktajiem kodoldraudiem, Latvijai ir svarīgi, lai karā netiktu radīts precedents tam, ka spēcīgas valstis kā Krievija, kuru rīcībā ir kodolieroči, var izmantot kodolšantāžu, lai sasniegtu savus mērķus. Ja Krievijai būtu izdevies gāzt Ukrainas valdību kara pirmajās dienās, tad arī Baltijas valstīm būtu jārēķinās ar iespējamo kodolšantāžu tuvākā vai tālākā nākotnē. Vienlaikus ne Latvijas, ne arī kādas citas valsts interesēs nav kara eskalācija, kas novestu pie kodolieroču izmantošanas.

Latvijai varētu būt četras nozīmīgas intereses gan attiecībā uz Krievijas kodoldraudiem, gan arī gadījumā, ja Krievija tomēr izšķiras par kodolieroču pielietošanu. Pirmkārt, Latvijai vajadzētu nopietnāk izturēties pret sabiedrības izglītošanu kodoljautājumos. Piemēram, ja Krievija pielieto kodolieročus kaujas laukā, tad tas tomēr nenozīmē, ka rezultātā notiks kodolkarš starp NATO un Krieviju. Taktisko zemas jaudas kodolieroču pielietošana, visticamāk, neļautu Krievijai sasniegt nozīmīgus mērķus karā ar Ukrainu, savukārt izmaksas varētu būt visnotaļ augstas.

Otrkārt, Latvijai ir jāpiedalās sarunās ar sabiedrotajiem par to, kā rīkoties, ja Krievija turpina draudēt ar kodolieročiem, vai arī, ja šie ieroči patiešām kādā brīdī tiek pielietoti. Latvijas kompetence ar Krievijas rīcību saistītajos jautājumos šobrīd tiek vērtēta krietni augstāk nekā jebkad agrāk. Tas paver iespēju ne tikai paust savu viedokli, bet arī ietekmēt kopējo lēmumu pieņemšanu NATO un ES ietvaros. Tiesa gan, ar kodolieročiem saistītie jautājumi pieder pie “augstās” politikas, un šajos jautājumos Latvijas ietekme varētu būt mazāka nekā citos jautājumos, kas, piemēram, saistīti ar ekonomiskajām sankcijām pret Krieviju un palīdzības sniegšanu Ukrainai.

Treškārt, kodolieroču pielietošanas gadījumā Latvijai pēc iespējas ir jācenšas pārliecināt valstis citos kontinentos par Krievijas rīcības nosodišanas nepieciešamību.

Savukārt attiecībās ar sabiedrotajiem Latvijai jāturpina darbs pie vienprātības veidošanas ar mērķi turpināt sniegt palīdzību Ukrainai, nepieciešamības gadījumā to arī pastiprinot. Visbeidzot, Latvijai pašai ir pēdējais laiks uzsākt darbu pie jēgpilnas civilās aizsardzības sistēmas izveidošanas. Viens no sāpīgiem, taču nepieciešamiem lēmumiem ir apņemšanās ieviest valsts aizsardzības dienestu, taču ne mazāk svarīgi būtu uzsākt darbu pie civilās aizsardzības infrastruktūras izveidošanas, piemēram, lai cilvēkiem būtu iespēja patverties no raķešu un aviācijas triecieniem kara laikā.

ATSAUCES

- ¹ Rinkēvičs, E., "Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2021. gadā", Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 2022. 4. lpp.
- ² Rinkēvičs, E., "Uzruna Saeimas ārpolitikas debatēs", 27.01.2022., <https://saeima.lv/lv/transcripts/view/2352>.
- ³ Krievijas prezidenta V. Putina uzruna (Обращение Президента Российской Федерации), 21.02.2022, <http://kremlin.ru/events/president/news/67828>.
- ⁴ Krievijas prezidenta V. Putina uzruna (Обращение Президента Российской Федерации), 24.02.2022, <http://kremlin.ru/events/president/news/67843>.
- ⁵ "Shoigu informs British counterpart about Ukraine's possible provocations with dirty bomb", TASS Russian News Agency, 23.10.2022, <https://tass.com/defense/1526311>.
- ⁶ Reynolds, M., "Yes, He Would": Fiona Hill on Putin and Nukes", Politico, 28.02.2022, <https://www.politico.com/news/magazine/2022/02/28/world-war-iii-already-there-00012340>.
- ⁷ Krievijas prezidenta V. Putina uzruna (Обращение Президента Российской Федерации), 21.09.2022, <http://kremlin.ru/events/president/news/69390>.
- ⁸ Указ Президента Российской Федерации от 02.06.2020 г. № 355 «Об Основах государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания», <http://kremlin.ru/acts/bank/45562>.
- ⁹ Detalizētu informāciju par situāciju Ukrainas AES kopš kara sākuma ir iespējams iegūt, iepazīstoties ar Starptautiskās atomenerģijas aģentūras ziņojumiem: Nuclear Safety, Security and Safeguards in Ukraine: 2nd Summary Report by IAEA Secretary General, 24.02-28.04.2022, <https://www.iaea.org/sites/default/files/22/04/ukraine-report.pdf> un Nuclear Safety, Security and Safeguards in Ukraine: 2nd Summary Report by IAEA Secretary General, 28.04-05.09.2022, https://www.iaea.org/sites/default/files/22/09/ukraine-2ndsummaryreport_sept2022.pdf.
- ¹⁰ Olikier, O., "Putin's Nuclear Bluff: How the West Can Make Sure Russia's Threats Stay Hollow", Foreign Affairs, 11.03.2022, <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-03-11/putins-nuclear-bluff>.
- ¹¹ Kofman, M., Loukianova Fink, A., "Escalation Management and Nuclear Employment in Russian Military Strategy", War on the Rocks, 23.06.2020, <https://warontherocks.com/2020/06/escalation-management-and-nuclear-employment-in-russian-military-strategy/>.
- ¹² Rofer, C., "Putin's Nuclear Threats in His Own Words", Nuclear Diner, 24.10.2022, <https://nuclear-diner.wordpress.com/2022/10/24/putins-nuclear-threats-in-his-own-words/>.
- ¹³ Karam ievēloties un Krievijas prezidentam V. Putinam izsludinot militāro mobilizāciju 2022. gada rudenī ievērojami palielinājušies iekšpolitiskie riski. Ja kara sākumā režīma stabilitāte nešķīta apdraudēta, jo Krievijā karš tika pozicionēts kā "speciālā militārā operācija". Šis

apzīmējums norādīja uz militārā konflikta ierobežoto raksturu (vienlaikus pastāvēt maksimāliem politiskajiem mērķiem, piem., jaunas Krievijai draudzīgas valdības izveidošana Ukrainā), un Krievijas prezidents varēja rēķināties, ka sabiedrība atbalstīs karu, ja tajā tiks gūta ātra uzvara. Karam ievēloties, pastiprinoties ekonomiskajām grūtībām, aizvien pieaugot karā bojā gājušo karavīru skaitam un ieviešot militāro mobilizāciju, pret Ukrainu un ukraiņiem vērsta naida var pāraugt naidā pret V. Putina režīmu. Watling, J., *"Contemplating Eucatastrophe: Preparing for the Improbable in Russia"*, RUSI, 14.09.2022, <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/contemplating-eucatastrophe-preparing-improbable-russia>.

¹⁴ Edmonds, J., *"Potential US Responses to the Russian Use of Non-Strategic Nuclear Weapons in Ukraine"*, Bulletin of the Atomic Scientists, 16.05.22, <https://thebulletin.org/2022/05/potential-us-responses-to-the-russian-use-of-non-strategic-nuclear-weapons-in-ukraine/>.

¹⁵ Vai arī tās varētu būt atsevišķas ietekmīgas un militāri spējīgas valstis, kuras īstenotu šādus triecienus, piemēram, ASV un Lielbritānija. Tomēr šāda rīcība varētu norādīt uz šķelšanos Rietumvalstu grupā, ļaujot Krievijai ekspluatēt nevienprātību Ukrainu atbalstošo valstu grupā.

¹⁶ Visticamāk, šie scenāriji un izmaksas, kādas tie radītu Krievijai, ir tikuši nokomunicēti tās politiskajiem līderiem. Kā intervijā atzīmēja ASV prezidenta Nacionālās drošības padomnieks Džeiks Salivans, tad ASV pārstāvji ir nodevuši saviem Krievijas kolēģiem vēstījumu, ka kodolieroču pielietošanai karā pret Ukrainu būtu katastrofiskas sekas Krievijai. Džordžs Stefanopuls (George Stephanopoulos) intervē Baltā nama nacionālās drošības padomnieku Džeiku Salivanu (Jake Sullivan), ABC News 25.09.2022, https://www.youtube.com/watch?v=V4i_y19m62.

TRANSATLANTISKO ATTIECĪBU ATTĪSTĪBA UN IETEKME UZ LATVIJAS ĀRĒJĀS UN DROŠĪBAS POLITIKU

Mārtiņš Vargulis

Latvijas Ārpolitikas institūta direktora vietnieks un pētnieks |
Rīgas Stradiņa universitātes lektors

Latvijas un starptautiskās drošības kontekstā 2022. gads pāiet Krievijas agresijas Ukrainā zīmē. Krievijas uzsāktais karš ir satricinājis pastāvošo starptautisko kārtību, kāda ir pastāvējusi pēc Aukstā kara beigām. Iedibinātās starptautisko attiecību tradīcijas un vienošanās, kas tika noslēgtas starptautisko attiecību aktoriem, ir vai nu pārkāptas, vai ignorētas. No vienas puses, Krievijas karš Ukrainā ir identificējis vairākus trūkumus un izaicinājumus, kā izslēgt turpmāku šādu agresiju iespējamību, kā arī kādas metodes, līdzekļus un sadarbības formātus turpmāk attīstīt, lai agresijas gadījumā atturētu agresoru no tālākas rīcības. No otras puses, tas ir apliecinājis, ka līdzīgi domājošo aktoru sadarbība, kas aizstāv vienotas vērtības, ir nozīmīgāka nekā jebkad agrāk. Viena no šādām sadarbībām ir transatlantisko attiecību “klubiņš”, kas ir piedzīvojis jaunu satricinājumu un “modinātājzvanu” līdz ar Krievijas uzsākto karu Ukrainā. Tas ir licis sarosīties, adaptēties un pielāgoties. Pieņemti ievērojami lēmumi, kas ietekmēs ne tikai starptautisko attiecību kārtību, bet arī noteiks aizsardzības un atturēšanas politikas izpausmes Baltijas reģionā ilgstošā laika periodā.

Krievijas īstenotā agresija Ukrainā ir izaicinājums, bet reizē arī iespēja, kas Latvijas ārējās un drošības politikas veidotājiem būtu pilnvērtīgi jāizmanto, lai akcentētu tās vājās un ievainojamās vietas, kas joprojām ir klātesošas Baltijas reģionā. Tāpat šim jākalpo arī par pagrieziena punktu NATO un ES sadarbības kontekstā, skaidri definējot un nodalot atbildības jomas. Transatlantisko partneru – ASV un Kanādas – iesaiste Eiropas drošības veicināšanā ir nozīmīgs aspekts. Tajā pašā laikā Eiropas valstu spēja pielāgoties jaunajai starptautiskajai kārtībai un tiem satricinājumiem,

ko radījusi Krievija, noteiks gan Eiropas drošības stāvokli, gan transatlantisko attiecību turpmāku attīstības dinamiku. Tāpēc šajā rakstā tiks aplūkota transatlantisko jautājumu virzība un ietekme uz Latviju 2022. gadā, piedāvāti pasaules politikas un Latvijas ārpolitikas attīstības scenāriji 2023. gadam, kā arī sniegtas rekomendācijas un priekšlikumi Latvijas ārējās un drošības politikas turpmākai attīstībai mainīgo transatlantisko attiecību veidošanas kontekstā.

KRIEVIJAS AGRESIJA UKRAINĀ 2022. GADĀ – PĒDĒJAIS “MODINĀTĀJZVANS” TRANSATLANTISKO ATTIECĪBU VIRZĪBAI UN LATVIJAS INTEREŠU APSTIPRINĀŠANAI

Krievija agresija Ukrainā 2022. gadā vairumam starptautisko aktoru nāca kā ievērojams pārsteigums, neticība vai pat šoks. Tas radīja ievērojamus iekšējos un ārējos satricinājumus. Baltijas valstis pretēji citiem starptautiskiem aktoriem, ja ne paredzēja šādas eskalācijas iespējamību, tad neizslēdza. Nereti tieši Baltijas valstis ir tikušas uzskatītas par “rusofobiskām” no pārējo Eiropas valstu perspektīvas, norādot, ka aicinājumi pēc papildu drošību veicinošiem pasākumiem reģionā, ko vajadzētu īstenot transatlantisko attiecību ietvaros, radītu drīzāk eskalāciju, ne drošību. Mēģinājumi izprast Krieviju, vienoties par kopīgu draudu klasifikāciju un no tā izrietošajiem adaptācijas pasākumiem, ir bijis izaicinājums starp transatlantiskajiem sabiedrotajiem. Neskatoties uz vairākām indikācijām, ko Krievija radīja pēdējo divu desmitgažu laikā, tikai 2022. gadā mēs varam runāt par “modinātājzvanu”, kas ir pamodinājis vairumu sabiedroto no ilgstoša miega, kas iekļāva mēģinājumus mazināt Krievijas potenciālo apdraudējumu.

Jānorāda, ka pamati modinātājzvanam ir bijuši klātesoši jau ilgākā vēsturē. 2008. gadā Krievijas–Gruzijas karš bija jāuztver kā pirmā iezīme, kam diemžēl nesejoja izmaiņas ne nacionālā, ne NATO un ES adaptācijas kontekstā. Drīz pēc agresijas valstis nonāca “*business as usual*” pozīcijās, kas tikai vairoja Krievijas prezidenta un viņam pietuvināto cilvēku apetīti mēģināt notestēt, cik tālu ir iespējams pārbaudīt robežas. 2014. gads pretēji 2008. gadam var tikt uzskatīts par “modinātājzvanu” tieši Baltijas valstīm, bet ne transatlantiskajai kopienai. Vēl pat līdz 2014. gadam tikai Igaunija vienīgā tērē 2 % no IKP tās aizsardzībai. Kopumā līdz tam reģionā pastāvēja vairāki būtiski iztrūkumi, kas skar visas operacionālās dimensijas, nepilnvērtīga Baltijas valstu savstarpējā sadarbība, izaicinājumi potenciālajā NATO sabiedroto atbildē un darbībās “X–stundā”.

Kopš 2014. gada Latvijas drošības politiku visbūtiskāk ietekmēja NATO samitā Varšavā pieņemtie lēmumi. Samita darba kārtībā tika izskatīti divi galvenie jautājumi

no Baltijas perspektīvas: 1) alianses kolektīvās aizsardzības un atturēšanas politikas stiprināšana; 2) alianses reakcija uz izaicinājumiem austrumos, tostarp turpmākās attiecības ar Krieviju. Galvenā uzmanība samītā tika pievērsta Baltijas valstu un Polijas drošības jautājumiem un nepieciešamajiem pasākumiem, lai atturētu Krieviju no iespējamās agresijas. Līdz ar lēmumu pieņemšanu NATO samitos Varšavā (2016), Briselē (2018) un Londonā (2020), tika sasniegts viens no prioritārajiem ārpolitikas un drošības politikas mērķiem, kas definēts dažādos nacionālajos dokumentos. Kā tas, piemēram, noteikts Ārlietu ministra ikgadējā ziņojumā par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos: “Latvija koncentrēsies uz šādu mērķu izpildi – stiprināt ārējo drošību, panākot ilgtermiņa NATO klātbūtni mūsu reģionā, un veicināt efektīvus ES un NATO pretterorisma centienus”.¹ NATO sabiedroto spēku ilgtermiņa klātbūtne ir bijusi viens no galvenajiem uzstādījumiem, kas piedzīvojis nākamo attīstības līmeni tieši 2022. gadā.

Gan NATO Velsas samītā 2014. gadā, gan NATO samītā Varšavā 2016. gadā tika iedibināti vairāki procesi, kas ir ievērojami stiprināti un papildināti 2022. gada NATO samītā Madridē. Tieši 2022. gadu var uzskatīt par pilnvērtīgu “modinātājzvanu” transatlantiskajiem sabiedrotajiem, kuri pēdējās desmitgades kontekstā ir drīzāk piekopoši mēģinājumus rast dialogu, nevis ievērojami stiprināt NATO aizsardzības un atturēšanas politiku Baltijas reģionā. 2022. gads no Latvijas drošības perspektīvas ir bijis būtisks ar to, ka vairāki adaptācijas pasākumi beidzot identificē trūkumus NATO atturēšanas un aizsardzības politikā un mēģina rast tiem risinājumus. No Latvijas drošības viedokļa ir pieņemti vairāki būtiski lēmumi, kas stiprina Baltijas valstu drošību. Pirmkārt, pirmo reizi NATO pastāvēšanas laikā Krievija ir identificēta kā drauds aliansei. Tam nav tikai simboliska nozīme. Drīzāk otrādi, pieņemot šādu formulējumu, kas noteikts jaunajā NATO stratēģiskajā koncepcijā,² tas nozīmē un veicinās priekšnosacījumus, lai pielāgotu alianses militāro un operacionālo plānošanu. No valstu un valdību vadītāju uzstādījuma stratēģiskās koncepcijas kontekstā izriet tas, kā tiek būvēta NATO aizsardzības un atturēšanas politika. Latvijas intereses līdz ar to ir turpināt uzstāt, ka šis drauds tiek pilnvērtīgi adresēts, tam sniedzot pēc iespējas lielākus līdzekļus un resursus. Tam ir jābūt par prioritāro apdraudējumu.

Otrkārt, NATO samītā Madridē tika pieņemts vēsturisks lēmums par izvietoto sabiedroto spēku kaujas grupas vienību transformāciju no bataljona uz brigādes līmeni Baltijas valstīs un Polijā. Jautājums par pastiprinātām vienībām Baltijas valstīs un Polijā ir bijis aktuāls Baltijas valstu un Polijas ārējās un drošības politikas uzstādījumos jau kopš 2016. gada, kad šis lēmums tika pieņemts. Proti, 2016. gadā NATO samītā Varšavā pieņemtais drīzāk tika uzskatīts par kompromisu un pirmo nozīmīgo soli, pārkāpjot ilgstošu ne-eskalācijas politiku, izvietojot sabiedroto spēkus Krievijas robežvalstīs. Tie bija pirmie ideoloģisko uzstādījumu maiņas iedīgļi,

kam no militārās perspektīvas vajadzēja sekot turpmākiem soļiem, kas tika apstiprināti 2022. gadā. Brigādes līmenis ir ne tikai skaitliski lielāka vienība, bet arī saistīta ar vairākiem pastiprinošiem elementiem – nodrošinājuma, gaisa un jūras dimensiju, komandvadības jautājumu kontekstā.

Treškārt, līdz ar Krievijas agresiju Ukrainā arī katrs sabiedrotais atsevišķi ir uzsācis vai ievērojami paātrinājis nacionālo aizsardzības politiku stiprināšanas pasākumus. Kā ievērojamu pagriezienu ne tikai Eiropas drošības, bet kopumā transatlantisko attiecību kontekstā jāmin Vācijas drošības politikas maiņa. Vēsturiskā trauma, kas ir bijusi klātesoša kopš Otrā pasaules kara, liedza Vācijai kā spēcīgākajai Eiropas ekonomikai attīstīt pilnvērtīgas aizsardzības spējas, ieguldot nepieciešamos militāros un nemilitāros līdzekļus. Šai politikas maiņai noteikti būs ilgtermiņa sekas, kam būtu jāstiprina transatlantisko attiecību saites un jāpilnveido Baltijas drošība. Vācija jau šobrīd ir Lietuvā dislocētās sabiedroto spēku kaujas vienības ietvernācija, nodrošinot kaujas grupu ar nepieciešamajiem militārajiem elementiem un koordinējot grupu tādā veidā, lai tā būtu arvien efektīvāka un spējīgāka sniegt pretsparu “D-dienā”. Līdz ar to Vācijas politikas maiņa būtiski nosaka tos drošības un aizsardzības spēles elementus, ar ko Latvija saskaras reģionā.

Visbeidzot, transatlantisko attiecību adaptācijas kontekstā 2022. gadā nevar nepieņemt Ķīnas Tautas Republikas nozīmi un ietekmi uz turpmāko alianses attīstību, kam būs ietekme arī uz Latviju un Baltijas reģionu kopumā. Līdzīgi kā definējot Krieviju jaunajā stratēģiskajā koncepcijā, arī Ķīna ir identificēta un akcentēta, kas rada “ievērojamus izaicinājumus NATO interesēm, drošībai un vērtībām”.³ Lai arī Ķīna parādās jaunajā stratēģiskajā koncepcijā, jānorāda, ka starp NATO dalībvalstīm joprojām pastāv dažāds redzējums, kādus apdraudējumus un nākotnes izaicinājumus Ķīna var radīt. Tā galvenokārt ir ASV, kas vēlas, lai NATO identificē Ķīnu kā apdraudējumu, tādējādi iesaistot transatlantisko kopienu sistemātiskā konfrontācijā starp Rietumiem un Ķīnu.⁴ Tajā pašā laikā vairāki citi sabiedrotie (tai skaitā Latvija) akcentē Krievijas radītos draudus, vēl citi sabiedrotie teroristu grupējumus un kiberuzbrukumus NATO joprojām uzskata par primārajiem draudiem.

Respektīvi, lai arī Krievija beidzot ir identificēta kā nozīmīgākais drauds transatlantiskajai kopienai 2022. gadā, starp sabiedrotajiem pastāv viedokļu dažādība, kā tiek klasificēta un izprasta starptautiskā drošības vide no militārā apdraudējuma perspektīvas. Tas lielā mērā ietekmē arī to, kā valstis redz transatlantiskās kopienas attīstību drošības jautājumos. Lai arī 2022. gads ir bijis pagrieziens uz NATO Austrumu flanga drošības stiprināšanu, tas nebūt nenozīmē, ka, mainoties uzsvariem un izaicinājumiem, šī stiprināšana ir pastāvīga.

TRANSATLANTISKO ATTIECĪBU ATTĪSTĪBAS SCENĀRIJI 2023. GADĀ JEB KĀ NEPAZAUDĒT LATVIJAS INTERESES MAINĪGAJĀ DROŠĪBAS VIDĒ

Nākotnes starptautisko attiecību notikumu prognozēšana ir nepateicīga nodarbe. Mūsdienu starptautisko vidi ietekmē daudzi mainīgie. Tā ir pietiekami dinamiska, kas pēdējo gadu kontekstā ir piedzīvojusi ievērojamus satricinājumus. Līdz ar 2022. gadu transatlantiskā kopiena ieiet jaunā pasaules kārtībā. Neatkarīgi, vai tā tiek klasificēta kā Jaunā Aukstā kara cita versija vai “vēstures atgriešanās”, Latvija kopā ar pārējiem transatlantiskajiem sabiedrotajiem uzsāk gadu, kurā transatlantiskā kopiena tiks izaicināta vairākās dimensijās un veidos. Paredzams, ka 2023. gadā turpināsies centieni mazināt transatlantiskās vienotības un solidaritātes nozīmi, mēģinot radīt jaunu daudzpolāru starptautisko kārtību.

Viens no būtiskākajiem atskaites punktiem transatlantisko attiecību attīstībai būs uzticība starp Eiropas lielvarām un ASV. Eiropas ietvaros uzsāktā Eiropas stratēģiskā autonomija būs aktuāla arī 2023. gadā. Tā 2022. gadā piedzīvoja jaunu attīstības punktu, Eiropas valstīm pieņemot Eiropas Stratēģisko kompasu, kas ir pirmais solis uz neatkarīgāku un autonomāku aizsardzības un drošības politiku. Stratēģiskajā kompāsā noteikts: “Spēcīgāka un spējīgāka ES drošības un aizsardzības jomā sniegs pozitīvu ieguldījumu globālajā un transatlantiskajā drošībā un papildinās NATO, kas joprojām ir tās dalībvalstu kolektīvās aizsardzības pamats. Tas arī pastiprinās atbalstu globālajai uz noteikumiem balstītai kārtībai, kuras centrā ir Apvienoto Nāciju Organizācija.”⁵ Lai arī stratēģiskajos uzstādījumos pastāv atsauce, ka stratēģiskās autonomijas attīstības kontekstā lēmumi pieņemti, lai papildinātu NATO darbības un politiku, no Latvijas perspektīvas raugoties, tas rada noteiktus izaicinājumus, kas skar resursu dublēšanos.

Paredzams, ka arī 2023. gadā tādi spēlētāji kā Emanuels Makrons, kuram atbalstu sniedz gan Dienvidēiropas, gan arī Beniluksa valstis, turpinās uzstāt uz turpmāku integrāciju tieši Eiropas valstu starpā. Tas nereti veicina un pastiprina tos iekšējos satricinājumus, kas bija radušies it īpaši Donalda Trampa administrācijas laikā un kas nav pilnībā izskausti arī Džo Baidena pirmajos valdīšanas gados. Satricinājumi ir radījuši plaismu, kurā vairāki aktori meklē vietu vai piepilda ar sev vēlamu saturu. Lai arī Makrona doktrīna ir vairākus elementus iekļaujoša, tomēr tās visaptverošais mērķis, kas ir caurstrāvojis arī 2022. gadā un turpinās būt klātesošs 2023. gadā, ir pašpietiekamākas un neatkarīgas savienības attīstība, kas spētu operēt starptautiskajā sistēmā autonomi. Kā to vairākkārt ir norādījis Francijas prezidents, “mums [eiropiešiem] ir vajadzīgi divi stingri pamatprincipi: atgriezties uz pareizā ceļa ar noderīgu starptautisko sadarbību, kas novērš karu un risina mūsu pašreizējās problēmas; un veidot daudz spēcīgāku Eiropu, kuras balsij, stiprumam un principiem šajā reformētajā ietvarā var būt svars.”⁶

Šim nolūkam Emanuels Makrons vairākkārt akcentējis un ierosinājis veidot “Parīzes konsensu”, kas Francijas prezidenta uzstādījumā būtu “visas pasaules konsess”. Aicinājums uz jaunu pasaules konsensu ļauj izdarīt secinājumus par divām lietām. Pirmkārt, pastāvošais “Vašingtonas konsess”, kurā transatlantiskām attiecībām ir bijusi vitāli svarīga loma ideju, vērtību un normu kopīgā projicēšanā, Francijas skatījumā ir zaudējis kredibilitāti. Otrkārt, tas iezīmē pieaugoši ambicioza spēlētāja rašanos starptautiskajā sistēmā. Ambiciozitātes (muskuļu) parādīšana ietekmē un arī turpmāk noteiks transatlantisko attiecību spēku un vienotību.⁷

Ņemot vērā, ka ASV ir spēles mainītājs reģionā, Latvijas interesēs ir saglabāt ASV kā neatņemama transatlantiskās drošības garanta pozīcijas. Kremlis respektē spēku un varu. Līdz ar to ASV iesaiste reģionā ir “spēles mainītājs”. Bez tās Latvijas drošības vide var kļūt daudz trauslāka. Tāpat, apstrīdot ASV kā līdera pozīcijas, tiek iedragāta gadu desmitiem ilga transatlantisko attiecību dinamika. 2023. gadā ASV un Eiropas lielvaru redzējumam par savu vietu un lomu satricinātās starptautiskās kārtības kontekstā būs izšķiroša nozīme. Rast kompromisu starp ASV kā nozīmīgāko drošības garantu un transatlantisko saišu stiprināšanu ir bijis klātesošs manevra elements Latvijas ārējā un drošības politikā. Šim elementam jāturpinās arī 2023. gadā.

No militārās perspektīvas raugoties, arī 2023. gadā joprojām pastāv vairāki būtiski izaicinājumi uzsāktās transatlantiskās kopienas adaptācijas kontekstā. Lai arī, kā iepriekš norādīts, Baltijas reģionā ir notikuši būtiski militāri adaptācijas pasākumi, kas pieņemti NATO kontekstā, būtu maldīgi uzskatīt Baltijas valstu problemātiku un izaicinājumus drošības jomā kā “*done deal*”. Joprojām pastāv vairākas nepilnības, kas noteiks uzticamību NATO atturēšanas un aizsardzības politikai Baltijas valstīs, kam ilgtermiņā jāattur Krievija no jebkāda veida agresijas.

Pirmkārt, laiks no Baltijas valstu perspektīvas ir gravitācijas centrs. Lai gan Krievijas agresija Ukrainā ir mudinājusi sabiedrotos pielāgoties un pieņemt nepieciešamos lēmumus, kas palielinātu alianses reaģēšanas spēku ātrumu un spēju nodrošināt tūlītēju militāru ietekmi 360 grādu pieejā, jautājums par īslaicīgu uzbrukumu pret Baltijas valstīm joprojām ir pienācīgi jāadresē. Šajā kontekstā no Latvijas perspektīvas ir svarīgi turpināt palielināt un stiprināt ātrās reaģēšanas spēku rezervi, ko NATO augstākais spēku virspavēlnieks (SACEUR) varētu nekavējoties izmantot īstermiņa konvencionālā scenārija gadījumā.

Otrkārt, būtisks jautājums, kas izskanēja, arī gatavojoties NATO samitam Madridē, bija saistīts ar sabiedroto spēku ātru pārsviešanu krīzes vai kara apstākļos. Ievērojamu reakciju izpelnījās Igaunijas prezidente, paziņojot, ka NATO būs nepieciešamas 180 dienas, lai uzsāktu Baltijas valstu atgūšanu pēc īstenotas agresijas.⁸ Liela mēroga

sabiedroto karaspēka pastiprināšana Baltijas valstu drošības vidē ir vēl viena nozīmīga sastāvdaļa. Krievijas A2/AD⁹ spējas apgrūtina potenciālo sabiedroto papildu spēku nosūtīšanu krīzes apstākļos. Šīs spējas ir izvietotas gan Kaļiņingradā, gan arī Baltijas valstu pierobežā galvenokārt ar mērķi traucēt sabiedroto spēku ienākšanu Baltijas valstīs. Šajā kontekstā liela mēroga militārās mācības un alianses spēku demonstrēšana, tostarp izmantojot transatlantisko sabiedroto ievērojamu iesaisti, ir būtisks elements NATO kopējā atturēšanas un aizsardzības politikā. Ir svarīgi, lai aliansei būtu izpildāmi plāni un vienota izpratne par to, kā militārā konflikta gadījumā pastiprināt spēkus ar papildu vienībām un piegādēm no Ziemeļamerikas caur Eiropu līdz Baltijas valstīm. Militārajām mācībām būtu jānodrošina spēja koordinēt liela mēroga kustības ar sabiedrotajiem un partneriem.

SECINĀJUMI

Mūsdienu starptautiskajās attiecībās prognozējama ir tikai starptautisko attiecību sistēmas turpmāko notikumu neprognozējamība. Jauna veida izaicinājumi, kas skars transatlantisko drošību, ir paredzami arī 2023. gadā. Iespējams, arī tādi, kas prasīs jaunu adaptācijas vilni un pieejas. Tādi, kuriem alianse kopumā un katra valsts atsevišķi nebūs pilnvērtīgi gatava. Nevar izslēgt dažāda veida scenārijus, kas var būtiski ietekmēt arī Latvijas drošību. Tomēr, lai kā arī neattīstītos starptautiskā vide, tieši vienotība, solidaritāte un kopēja izpratne par turpmāku attīstību un adaptācijas pasākumiem starp transatlantiskajiem sabiedrotajiem noteiks, cik drošā valstī un reģionā Latvija turpinās eksistēt.

Attiecīgi prioritārais Latvijas ārējās un drošības politikas mērķis 2023. gadam ir stiprināt ciešās transatlantiskās saites. Diskusija par vēl izteiktāku Eiropas stratēģisko autonomiju nepazudīs no darba kārtības jautājumu klāsta. Paredzams, ka tā varētu vēl stiprināties, vairākiem Eiropas aktoriem mēģinot stiprināt pozīcijas valstiskā un reģionālā līmenī. Latvijai un Baltijas valstīm kopumā ir jāspēj rast vidusceļš, lai saglabātu Eiropas spēju attīstību, bet nemazinot un nedublējot NATO un transatlantisko attiecību nozīmi. ASV un arī Kanādas, kas pēdējo gadu kontekstā ir bijis nozīmīgs drošību veicinošs aktors, klātbūtne un iesaiste noteiks to, cik spēcīgi atturēšanas vēstījumi tiks nodoti pastāvošajam režīmam Krievijā.

Tāpat viens no būtiskākajiem izaicinājumiem 2023. gada kontekstā saistās ar pastāvošā "momenta" izmantošanu, lai maksimāli stiprinātu Baltijas drošību un aizsardzību. Lai gan 2022. gadā īstenotā Krievijas agresija Ukrainā ievērojami atšķiras no 2014. gadā īstenotās, nevar izslēgt mēģinājumus normalizēt attiecības

starp Rietumiem un Krieviju, kas no Latvijas drošības perspektīvas būtu vēsturiska kļūda. Latvijas ārējās un drošības politikas interesēs ir veicināt tādu transatlantisko politiku, kas novestu pie ievērojamām pārmaiņām Krievijā, kas stimulētu politiskā režīma nomaiņu. Esot sekmīgam Ukrainā, tas var radīt papildu apetīti Krievijas prezidentam kā minimums mēģināt notestēt transatlantisko vienotību un solidaritāti. Ģeogrāfiskā novietojuma un spēku samēra kontekstā (Somijai un Zviedrijai vēl neklūstot par pilntiesīgām NATO dalībvalstīm) Baltijas valstis var tikt un, visdrīzāk, ir tikušas aplūkotas kā šāda testa piemērotākās valstis no Krievijas puses. Attiecīgi Latvijai ir jāturpina uzstāt uz stingru politiku attiecībā gan uz sankciju piemērošanu, gan ievērojamiem militārajiem pasākumiem reģionā, kas joprojām dažu Eiropas valstu skatījumā tiek aplūkoti drīzāk kā eskalējoši elementi. Tieši tāpēc joprojām liela nozīme būs tam, cik spējīgas Baltijas valstis būs, skaidrojot reģiona drošības problemātiku un Krievijas pastāvošā režīma redzējumu.

Visbeidzot, no militārās perspektīvas joprojām ir vairāki būtiski izaicinājumi, kur transatlantiskajai kopienai ir jāspēj pielāgoties. Viena no galvenajām Latvijas ārpolitikas un drošības politikas prioritātēm, kam jābūt klātesošai arī 2023. gadā, ir pastāvīga sabiedroto spēku klātbūtne, it īpaši transatlantisko sabiedroto spēku klātbūtne. Pastāvīgā klātbūtne nav tikai simbolisks žests vai elements kopējā atturēšanas un aizsardzības politikā. Tas, pirmkārt un galvenokārt, nozīmētu, ka uz sabiedroto spēkiem var paļauties ilgtermiņā, un tādējādi tos varētu integrēt nacionālo operacionālo plānu veidošanā. Tāpat pastāvīgā sabiedroto klātbūtne veicina savstarpējo savietojamību starp Baltijas valstīm un sabiedroto spēkiem.

Viens no svarīgākajiem elementiem un trūkstošajām puzzle daļām ir saistīts ar gaisa un jūras dimensiju. Alianses adaptācijas process laika posmā pēc 2014. gada lielākoties ir bijis fokusēts uz sauszemes, atstājot jūras un gaisa dimensijas neaizsargātas. Krievijai joprojām ir pārākums reģionā gan gaisā, gan jūrā. Ņemot vērā izmaksas, kas saistītas ar divu dimensiju attīstību, Baltijas valstis nespēs sniegt pilnvērtīgu atbildi uz šiem izaicinājumiem bez nozīmīga sabiedroto ieguldījuma. Viens no aktuālākajiem un kritiskākajiem punktiem ir kolektīvā reakcija uz pretgaisa aizsardzību, īpaši kontekstā ar Krievijas pēdējos gados izstrādātajām raķetēm un gaisa dimensijas elementiem reģionā. Lai nodrošinātu uzticamu atturēšanas un aizsardzības politiku, investīcijas gaisa un jūras dimensijās ir ļoti svarīgas, lai arī 2023. gadā Latvijas teritoriālā integritāte netiktu pārkāpta vai testēta.

ATSAUCES

- ¹ “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos”, Ārlietu ministrija, 2016, http://www.mfa.gov.lv/images/AM_05012016_2.pdf.
- ² NATO Stratēģiskā koncepcija, 2022, <https://www.nato.int/strategic-concept/>.
- ³ NATO Stratēģiskā koncepcija, 2022, <https://www.nato.int/strategic-concept/>.
- ⁴ “*The rise of China and NATO’s new Strategic Concept*”, NATO Defence College, 2022, <https://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=1659#>.
- ⁵ “*A Strategic Compass for a stronger EU security and defence in the next decade*”, Council of the European Union, 2022, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/>.
- ⁶ Stoicescu, K., “*Does France Seek Alone European “Strategic Autonomy”?*”, ICDS, 2020, <https://icds.ee/en/does-france-seek-alone-european-strategic-autonomy/>.
- ⁷ Vargulis, M., “Latvija Transatlantisko attiecību krustcelēs: iespējas un izaicinājumi 2022. gadā”, iekš: Broka, S., Sprūds, A., (red) “Latvijas ārējā un drošības politikas gadagrāmata”, 2022, https://www.liia.lv/en/publications/latvian-foreign-and-security-policy-yearbook-2022-956?get_file=1, 85. lpp.
- ⁸ “*Estonia’s PM says country would be ‘wiped from map’ under existing Nato plans*”, FT.com, 2022, <https://www.ft.com/content/a430b191-39c8-4b03-b3fd-8e7e948a5284>.
- ⁹ *Anti Access – Area Denial*.

LATVIJAS AIZSARDZĪBAS POLITIKA KRIEVIJAS KARA UKRAINĀ IETEKMĒ: STRAUJI UZ PRIEKŠU

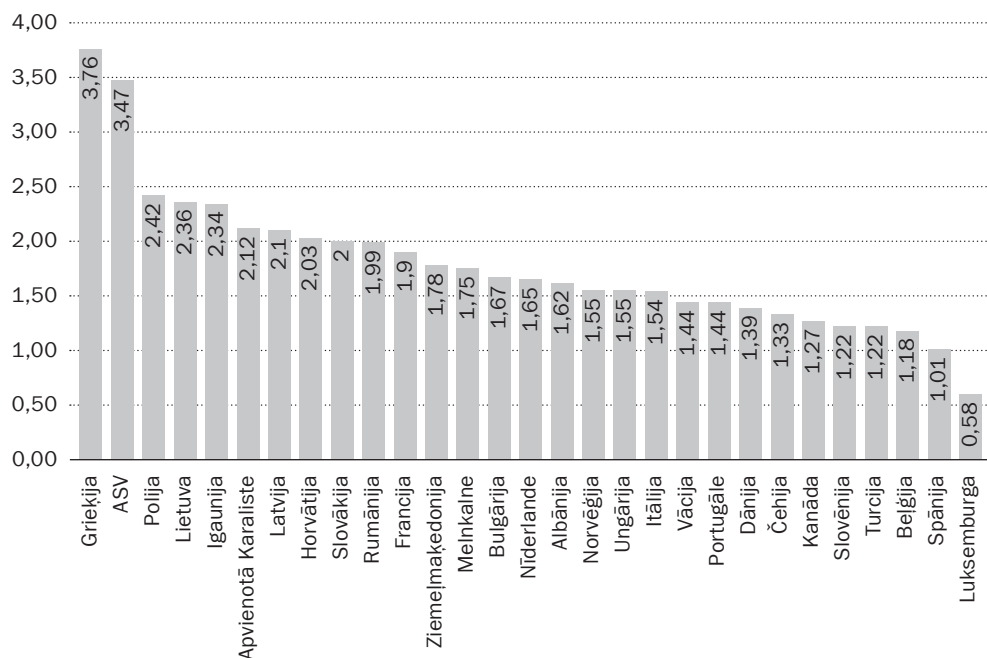
Valērijs Bodnieks

Ģeopolitikas pētījumu centra pētnieks

Notiekošās tendences pasaulē drošības un aizsardzības aspektā 2022. gadā raksturojamas ar Krievijas agresijas Ukrainā zīmi. 2022. gads ir turpinājums Krievijas 2014. gadā aizsāktajai militārajai kampaņai. Tas vienlaikus ir arī gūto mācību un izaicinājumu laiks. Esošās turbulences laikā visa pasaule vairs tik plaši nekonzentrējas uz Covid-19 pandēmiju un tās izraisītām sekām, bet to ir nomainījusi daudz brutālāka un necilvēcīgāka izpausme jeb Krievijas agresijas Ukrainā turpinājums. Visa pasaule ir saskārusies ar Krievijas karadarbības īstenošanu Ukrainā hibrīdkara formā 2014. gadā un arī tā turpinājumu konvencionāla iebrukuma veidā 2022. gadā. Šī tendence ir ietekmējusi ikvienu, tā arī saglabāsies tuvākā un tālākā nākotnē. Latvija nav atrauta no notiekošā pasaulē, tādēļ tas plašākā un šaurākā aspektā ir skāris arī Latvijas aizsardzības politiku un tendences aizsardzības nozarē. Rakstā tiek analizētas tendences un jautājumi par Latvijas izdevumiem aizsardzībai no iekšzemes kopprodukta (tālāk – IKP), spēju attīstība un ar to saistītie izaicinājumi, normatīvās bāzes pilnveide, atbalsta sniegšana Ukrainai un jaunie aspekti aizsardzības nozarē.¹

2022./2023. GADS – SPĒJAS UN NE MAZĀK KĀ 2 % NO IKP AIZSARDZĪBAI

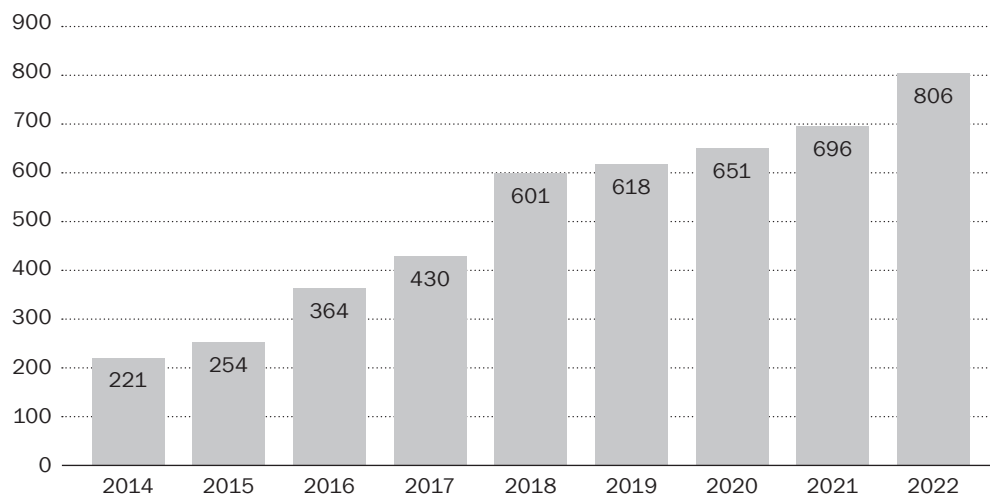
2022. gads nu jau ir kārtējais, kad īpaši ārējo apstākļu ietekmē Latvija stabili ierindojas starp tām Ziemeļatlantijas līguma organizācijām (tālāk – NATO) dalībvalstīm, kura aizsardzības nozarei piešķir divus un vairāk procentus no IKP. Saska-

1. grafiks. NATO valstu aizsardzības izdevumi, prognoze 2022. gadam, procenti no IKP (NATO dati).²

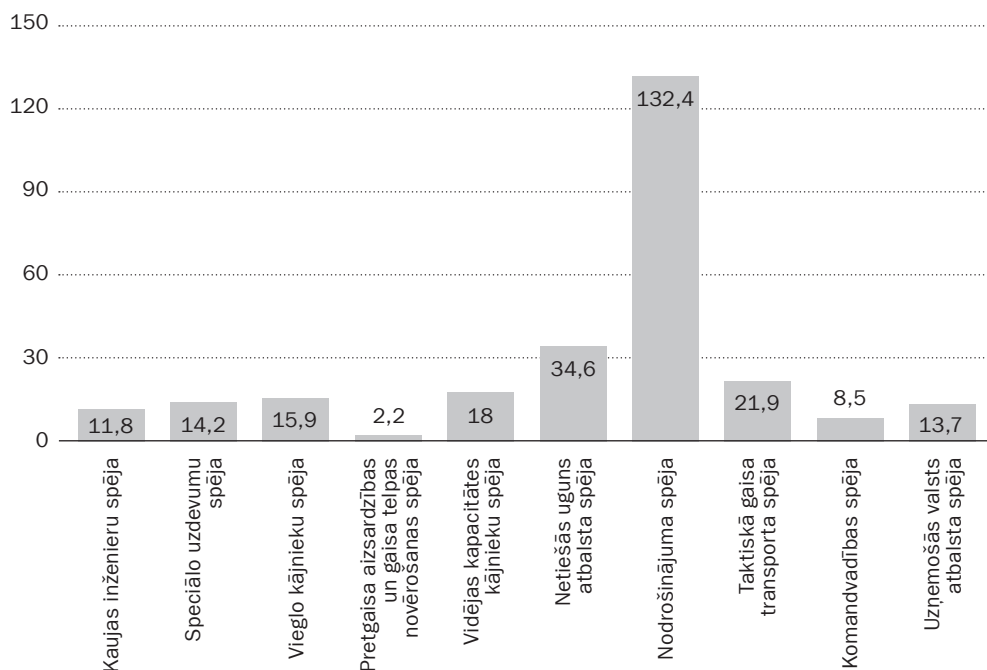
ņā ar NATO datiem, kas ir apkopoti par periodu līdz 2022. gada 20. jūnijam, Latvija ir sasniegusi 2,10 % no IKP, kas ir mazāk nekā Lietuvai (2,36 % no IKP), Igaunijai (2,34 % no IKP) un Polijai (2,42 %), bet vairāk nekā vairumam NATO dalībvalstu (tostarp Vācija (1,44 % no IKP) un Francija (1,99 % no IKP)) (skatīt 1. diagrammu).³

Latvija kopā ar Lietuvu, Poliju un Rumāniju ir viena no nedaudzām NATO dalībvalstīm,⁴ kura ar speciālu likumu ir noteikusi aizsardzībai atvēlēt ne mazāk kā 2 % no IKP, turklāt ar 2025. gadu un turpmākajos gados noteikti 2,5 % no attiecīgā gada prognozētā IKP.⁵ Par stabilu, pastāvīgu un ne tikai uz attīstību vērstu finansējuma palielinājumu liecina arī noteiktais, ka 2023. gadā finansējums nedrīkst būt mazāks kā 886 466 480 *euro*, 2024. gadā 1 002 485 480 *euro*, 2025. gadā un turpmākajos gados 1 103 916 480 *euro*.⁶ Nepieciešamības gadījumā šīs normas var tikt grozītas, bet tas konceptuāli iezīmē kopējo tendenci, kas vērsta uz pastāvīgu finansējuma pieaugumu, un ar 2024. gadu tas pārsniegs 1 miljardu *euro*. Atbilstoši NATO datiem no 2020. gada līdz 2022. gadam Latvijas aizsardzībai atvēlētais budžets ir palielinājies no 651 līdz 806 miljoniem (skatīt 2. diagrammu), kas krietni pārsniedz vairuma NATO dalībvalstu atvēlēto (tostarp Vācija (2020. gadā no 51,392 līdz 55,635 miljoniem 2022. gadā), Francija (2020. gadā no 46,018 līdz 49,616 miljoniem 2022. gadā)).⁷

2. grafiks. Latvijas aizsardzības izdevumi (miljoni euro), tostarp prognoze 2021. un 2022. gadam (NATO dati).⁸

2014. un 2022. gads iezīmē arī nosacītu astoņu gadu atskaides periodu, kurā pēc Krievijas agresijas Ukrainā 2014. gadā un tās turpinājuma 2022. gadā ikviens sabiedrības loceklis var saskatīt aizsardzības nozares nozīmi un vajadzību. Tas ir arī atskaides posms, sākot ar 2023. gadu, jo īpaši Latvijas politiskajai un militārajai elitei par saprātīgu un prātīgu uz ilgtermiņu un spēju attīstību vērstu Latvijas aizsardzības sistēmas transformāciju, jo aizsardzības nozarei jāspēj efektīvi darboties un reaģēt vissarežģītākajos apstākļos jeb ārējā apdraudējuma gadījumā. Saprātīga bez korupcijas riskiem un pietiekami atklāta aizsardzības nozarei paredzētā finansējuma apgūšana ir arī jautājums par piešķirtā finansējuma nelietderīga izlietojuma izskaušanu, kā arī sabiedrības uzticēšanās vairošanu ne tikai politiskajai un militārajai elitei, bet arī valstij kopumā ar kolektīvās reaģētspējas valsts apdraudējuma gadījumā celšanu. Pie salīdzinoši līdzvērtīga finansējuma apjoma visās Baltijas valstīs, tostarp arī nākotnes tendences, plašāk aktualizējami reģionālie sadarbības formāti kopējo Baltijas valstu spēju celšanai kā vienotai operacionālajai telpai. Tas veicams ciešā sazobē ar NATO plāniem un, ņemot vērā arī jaunus spēlētājus – Zviedriju un Somiju, kā arī analizējot un implementējot no Krievijas karadarbības Ukrainā gūtās mācības. Daļēji tendences, kā arī izaicinājumi nākotnei aizsardzības spēju attīstībā izriet arī no aizsardzības budžeta izlietojuma. 2022. gadā no visiem NBS spēju attīstības projektiem vislielākais finansējums tika novirzīts netiešās uguns atbalsta spējām – 34,6 miljoni euro, taktiskā gaisa transporta spējai – 21,9 miljoni euro, taktiskā gaisa atbalsta spējai – 13,7 miljoni euro un speciālo uzdevumu spējai – 14,2 miljoni euro, bet vismazāk pretgaisa aizsardzības un gaisa telpas novērošanas spējai – 2,2 miljoni euro (skatīt 3. diagrammu).⁹

3. grafiks. NBS 2022. gada spēju attīstības projekti (miljoni euro).¹⁰

Ukrainas karadarbība ir pierādījusi, ka vieni no svarīgākajiem spēju virzieniem ir speciālie spēki, pretgaisa aizsardzība, jūras spējas (piemēram, pretkuģu raķetes) un tālās darbības artilērija. 2020. gada Valsts aizsardzības koncepcijā trīs uzskaitīto ilgtermiņā attīstāmo spēju (vidējās darbības pretgaisa aizsardzība, aktīva jūras akvatorijas aizsardzība un tālās darbības netiešās uguns atbalsts)¹¹ sasniegšana ir paātrināma, īpaši ar 2023. gadu. Uzmanība būtu pievēršama pretgaisa aizsardzībai un tālās darbības artilērijai, ņemot par pamatu visu Baltijas valstu teritoriju. Jūras robežas stiprināšanā 2022. gadā Latvijai ir izteikts atbalsts no ASV.¹² Ne mazāk svarīga ir arī izlūkošanas spēju un agrīnās brīdināšanas spēju paaugstināšana.

Virkne jautājumu par spēju uzlabošanu jau tiek risināti, ievērojot gan jau iepriekš iesāktos projektus, gan ņemot vērā notikumus Krievijas agresijas Ukrainā kontekstā. Lielākais ne tikai Latvijas, bet arī visa reģiona izaicinājums ir pretgaisa aizsardzība,¹³ tuvākās ASV pretgaisa aizsardzības raķešu sistēmas “Patriot” atrodas Polijā un Zviedrijā.¹⁴ Ar pašreizējo un arī tuvākajos gados plānoto budžeta apjomu Latvija tās nevar atļauties, bet prioritāte ir tuvā un vidējā rādiusa pretgaisa aizsardzības sistēmas.¹⁵ Latvijas pretgaisa aizsardzība pamatā balstās uz tuvās darbības sistēmām RBS-70 un “Stinger”. 2022. gadā ir veikts būtisks solis uz priekšu, Latvijai un Igaunijai parakstot nodomu vēstuli par vidējās darbības pretgaisa aizsardzības sistēmu iegādi.¹⁶ Nodoms

ir iegādāties sistēmas ar nosaukumu NASAN. Šāda veida sistēmas ar 2022. gadu jau ir Latvijā, to nodrošina Spānijas zenītraķešu NASAN baterija. Minimālās sistēmas komplekta izmaksas ir, sākot no 150 miljoniem *euro*, un Latvija tās varētu saņemt 2025. gadā.¹⁷ Tas nozīmē, ka Latvijai kopā ar Igauniju iepirkumā jāmeklē piegādātājs par pieņemamāko piedāvājumu. Pretgaisa aizsardzības sistēmai esot dārgai, 2022. un 2023. gadā nepieciešams strādāt arī pie jautājuma par citu NATO valstu piesaisti gan iepirkumos, gan atbalsta sniegšanā. Tas ilgtermiņā varētu dot rezultātu raķešu vairo-gā Latvijai un visai Baltijas teritorijai. Gaisa spēku aspektā no nozīmīgākajiem infra-struktūras projektiem 2022. gadā ir jāatzīmē Lielvārdes Gaisa spēku aviācijas bāzes remontdarbības uzcelšana,¹⁸ pasažieru termināļa¹⁹ un ugunsdzēsības stacijas²⁰ atklā-šana. 2022. gada nogalē tiek plānota arī pirmā vidējās klases helikopteru UH-60M piegāde, veikta arī nepieciešamās infrastruktūras būvprojekta izstrāde un iepirkums (angārs izvietojšanai, tehniskai apkopei, remontam, rezerves daļām).²¹ 2022. gada nogalē plānots saņemt pirmos divus “Black Hawk” un “Apache” helikopterus.²² Baltijas drošībai jau pašlaik Lielvārdes lidlaukā atrodas ievērojams skaits helikopteru “Black Hawk” un “Apache”.²³ Tiek plānota arī šādu helikopteru papildu iegāde.²⁴

2022. gads ir arī atskaites punkts Latvijas Sauszemes spēku attīstībā, jo jānoslēdzas mehanizācijas projekta pirmajai kārtai, kas tika aizsākta 2012. gadā.²⁵ NBS spējas tika papildinātas ar 123 CVR(T) bruņutehnikas vienībām un tika iegādātas papildu 46 CVR(T) platformas.²⁶ Projekta īstenošana notiks līdz 2027. gadam divos posmos. 2022. gadā spēju pilnveidei Zemessardzē sāka vienības izveide ar bruņojumā plā-notām M3 amfibijām.²⁷ Latvija ir jaunākā NATO dalībvalsts, kura iegādājās šādas sistēmas, turklāt tādas ir arī Lielbritānijai un Vācijai.²⁸ Tādā veidā tiks nodrošinātas pārceltnes. Tās papildina tiltlicējus un no Polijas saņemtās amfibijas. 2022. gadā tika sperts nozīmīgs solis raķešu artilērijas sistēmu “Himars” iegādei, kas sevi pierā-dījušas Ukrainā.²⁹ Tā ir viena no trīs prioritārām raķešu sistēmām, tas arī ir kopīgs Baltijas valstu projekts, kuram Latvija plāno piešķirt 200–300 miljonus *euro*.³⁰ Šādas sistēmas ļaus atstāt efektu uz potenciālās agresorvalsts aizmuguri, ietekmējot pre-tinieka spējas. “Himars” sistēmas nogādāšana, izvēršana un simulēta šaušana tika iekļauta militāro mācību “Namejs 2022” ciklā.³¹

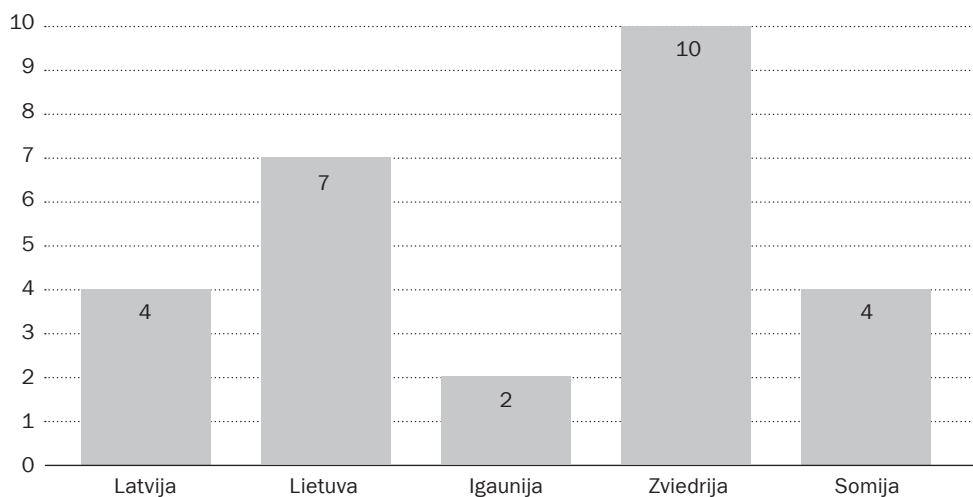
Viens no pēdējo gadu vērienīgākajiem Latvijas projektiem ar plašu Aizsardzības ministrijas atbalstu un Latvijas industrijas dalību ir “Patria 6x6” bruņumašīnu pro-jekts. 2022. gadā Cēsis uzsāka “Patria 6x6” bruņumašīnu gala komplektācija,³² kopu-mā vairāk nekā 200 platformas Latvijai piegādājot līdz 2029. gadam.³³ Ar 2023. gadu notiks pilna “Patria 6x6” bruņutransportieru komplektēšana,³⁴ turklāt Latvijas līgumcena pasūtījumam ir 200 miljoni *euro*, iekļaujot piegādi, sākotnējo uzturēša-nu un personāla apmācību.³⁵ Pietiekami plaša “Patria 6x6” bruņutransportieru pie-gāde Latvijas bruņotajiem spēkiem veikta 2022. gada nogalē. 2022. gadā līgumam

par bruņumašīnu sistēmas pētniecību un izstrādi pievienojās Zviedrija,³⁶ un projekta paziņojumu par nodomu pievienoties tam parakstīja arī Vācija.³⁷ Ar pozitīvo “Patria 6x6” projekta īstenošanu 2022. gads paziņots par aizsardzības nozares industrializācijas gadu, tas nozīmē arī mobilitātes stiprināšanu un pienesumu vietējiem uzņēmējiem ar papildu darbavietām. Ar pasūtījumu palielināšanos izaicinājums, sākot ar 2023. gadu, būs “Patria 6x6” bruņutransportieru sadalījums pa vienībām, personāla nodrošinājums (apmācība, kvalitātes uzturēšana u. tml.), rūpniecības jaudas un infrastruktūras palielināšana, sadarbība arī ar Latvijas tehnikumiem, kuri sagatavo automehāniķus un mašīnbūves tehniķus.³⁸

Krievijas agresijas Ukrainā kontekstā izvērtējams jautājums par salīdzinoši lēto un efektīvo bezpilota dronu “Bayraktar TB2” iegādi, vai “Kamikadzes” dronu “Switchblade 300”, vai “Switchblade 600” iegādi, vai ekvivalenta iegādi, vai pat ražošanu Latvijā, sadarbojoties gan reģionāli, gan ar citām NATO valstīm. Šie droni var tikt izmantoti izlūkošanas veikšanai un uzbrukumiem. Par “Bayraktar TB2” bezpilota dronu iegādi interesi ir izteikusi Lietuva, turklāt pielietošanas taktikā varētu palīdzēt arī Ukraina.³⁹ Latvijai ir labs potenciāls dažādu materiāltehnisko līdzekļu ražošanai aizsardzības nozarei tepat uz vietas, ievērojot savietajamību ar citām partnervalstīm. Šī niša ir ar pietiekami plašām iespējām un potenciālu. Būtiskākais ir saprast un definēt īstermiņa, vidēja un ilgtermiņa vajadzības, tostarp, iespējams, veidojot specializētas dronu vienības. Latvijas uzņēmumi jau pašlaik rada produkciju aizsardzības jomā. Pozitīvie piemēri ir “Belss” (ar Aizsardzības ministrijas grantu programmu izstrādāja smago ieroču vadības platformu), “EDGE Autonomy” (izstrādā bezpilota lidaparātu, ko varēs aprikt ar lādiņiem tehnikas un dzīvā spēka iznīcināšanai)⁴⁰ un “Riot Engineering” (nodrošina risinājumus sarežģītām video novērošanas ekosistēmām).⁴¹

Krievijas karadarbības Ukrainā ietekmē tika izteikts nodoms nodrošināt munīcijas ražošanu Latvijā armijas vajadzībām. Īstenošana ietvertu jaunas valsts kapitālsabiedrības dibināšanu, kas ļautu veikt masveida ražošanu.⁴² Ražojot munīciju izsverami virkne jautājumu par loģistiku, infrastruktūru, pasūtījumiem, valsts iesaistes apjomu u. tml., kā arī svarīgs ir jautājums par munīcijas veidu, pakāpeniski virzoties tālāk no kājnieku ieročiem paredzētās munīcijas ražošanas uz gudro munīciju. Tas, piemēram, ļautu Latvijai ražot gudro munīciju haubicēm – “Smart 155” un pieteikt savu klātbūtni militārajā tirgū jau citā līmenī.

No tehnoloģiskā aspekta “Patria 6x6” projekts un citi ir kā piemērs, ka Latvijai ir militāri tehnoloģiskais potenciāls, kā arī pietiekamas spējas, lai īstenotu izvirzītās ambīcijas. Tai pašā laikā joprojām saglabājas vieta progresam, īpaši attiecībā uz ES pilāru. Latvija ir viena no Pastāvīgās strukturētās sadarbības (tālāk – PESCO) dalībvalstīm. Vairākās kārtās ir apstiprināti 60 PESCO projekti, no kuriem Latvija

4. grafiks. Latvijas, Lietuvas, Igaunijas, Somijas un Zviedrijas dalība PESCO projektos (kopskaitā no 60 īstenotajiem PESCO projektiem uz 2022. gada 10. augustu).⁴⁴

ir iesaistīta 4 projektos, savukārt Lietuva 2 projektos, bet Igaunija 7 projektos (skatīt 4. diagrammu).⁴³

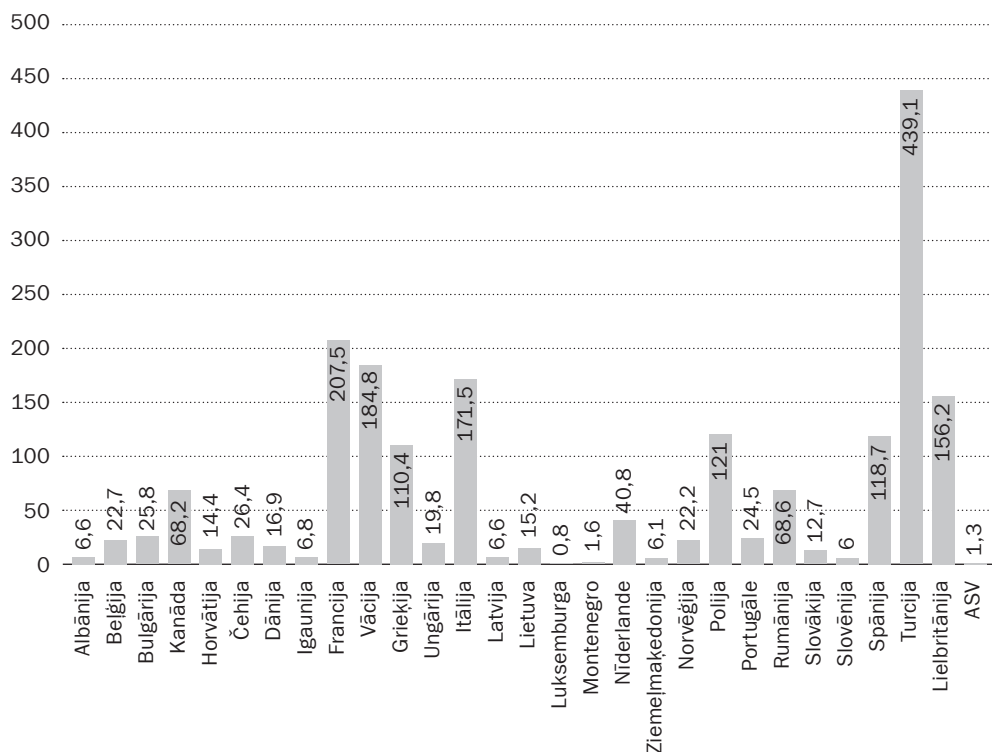
Mainoties drošības situācijai pasaulē, ar 2023. gadu Latvijai ir iespēja plašāk iesaistīties PESCO projektos, tostarp reģionāli veidojot Baltijas valstu ciešāku sadarbību un izvērtējot arī plašāku iesaisti projektos ar Zviedriju (iesaistīta 10 projektos) vai Somiju (iesaistīta 4 projektos) (4. diagramma).⁴⁵ Tas nozīmē arī jaunu projektu pieteikšanu, veicinot reģionālo sadarbību un Latvijas aizsardzības spējas. Papildu virziens, kas ir ar potenciālu iegūt vairāk, ir Eiropas Aizsardzības fonds (tālāk – EAF). Periodam no 2021. līdz 2027. gadam paredzēti nepilni 8 miljardi *euro*, no tiem 2,6 miljardi *euro* sadarbīgas aizsardzības pētniecības finansēšanai, bet 5,3 miljardi *euro* sadarbīgu spēju attīstīšanas projektu līdzfinansēšanai.⁴⁶ Granta vienošanās parakstīšana par 2021. gadā izsludināto 61 aizsardzības pētniecības un izstrādes projektu paredzēta 2022. gada nogalē, tam tika paredzēti 1,2 miljardi *euro*.⁴⁷ Latvijas uzņēmumi un pētnieki ir iesaistīti 5 projektos (Latvijas Mobilais telefons (pārstāvēts divos projektos), Latvijas Universitātes Lāzera centrs, Rīgas Tehniskā universitāte, “Cyber circle”), bet no Igaunijas un Lietuvas 9 projektos, savukārt no Somijas 8 un Zviedrijas 18 projektos.⁴⁸ Somijas un Zviedrijas gadījumā tas ir krietni lielāks uzņēmumu skaits projektos, attiecīgi 17 un 34.⁴⁹ Divos projektos Lietuva tiek pārstāvēta ar diviem uzņēmumiem, tādējādi veidojot 11 uzņēmumu pārstāvniecību EAF.⁵⁰ Kopskaitā tika saņemti 142 priekšlikumi.⁵¹ Ar 924 miljoniem *euro* ir izsludināta pieteikšanās 2022. gadā, nosedzot 33 projektus.⁵² EAF projekti ir virziens ar potenciālu līdz pat 2027. gadam,

kurā ir plašas iespējas Latvijas uzņēmējiem un pētniekiem, veicinot Latvijas aizsardzības spēju attīstību. Tas ir virziens progresam un tehnoloģiskajai izaugsmei, kā arī kopīgs darbs militārajai industrijai ar būtisku aizsardzības resora lomu.

Militāro spēju jautājums ir cieši saistīts ar izmaiņām normatīvajā regulējumā, kā arī ar personāla aspektu. Kopš 2014. gada līdz 2022. gada Krievijas agresijas Ukrainā turpinājumam ir notikusi apjomīga ar Latvijas aizsardzības nozari saistīto normatīvo aktu uzlabošana. No plašajiem grozījumiem jāizceļ 2017. gadā Nacionālās drošības likumā iestrādātais regulējums slēpta militārā apdraudējuma pārvarēšanai miera laikā, ja tiek lietoti militāri līdzekļi, bet 2021. gadā noteiktās militāro darbību rezultātā izraisītās valsti apdraudošas situācijas.⁵³ Par Latvijas drošību apdraudošu situāciju tostarp noteikta pretlikumīga militāro formējumu vai militāro formējumu bez pazišanās zīmēm iekļūšana vai atrašanās Latvijā.

Turpinot iesākto praksi, 2022. gadā tika papildināts Militārā dienesta likuma 13. pants ar karavīra tiesībām pielietot dienesta šaujamieroci galējās nepieciešamības situācijā, lai veiktu speciālo operāciju, un bez brīdinājuma, ja tas nepieciešams, lai veiktu speciālo operāciju, un ir pamatots ar operācijas konceptu.⁵⁴ Ar līdzvērtīgu normu par speciālajām operācijām tika papildinātas karavīra tiesības lietot fizisku spēku un speciālos līdzekļus. Šāds regulējums ir īpaši nozīmīgs slēpta militārā apdraudējuma pārvarēšanai.⁵⁵ 2022. gadā izmaiņas tika veiktas arī Nacionālo bruņoto spēku likuma 13. pantā⁵⁶ un Nacionālās drošības likuma 11. pantā,⁵⁷ nosakot pilnvaras aizsardzības ministram, izvērtējot valsts drošības un aizsardzības intereses, pieņemot lēmumu par NBS speciālo operāciju īstenošanu ārvalstīs un aktīvās kiberaizsardzības operāciju īstenošanu. Ukrainas kara kontekstā jāizceļ, ka Latvijas normatīvais regulējums nosaka, ka, īstenojot visaptverošu aizsardzību, iedzīvotāju pienākums ir nesadarboties ar nelikumīgām pārvaldes institūcijām un agresora bruņotām vienībām, izņemot gadījumus, kad atteikums sadarboties apdraud personas vai tās ģimenes locekļu dzīvību vai brīvību.⁵⁸ Īstenojot visaptverošo valsts aizsardzību, ikkatrs iedzīvotājs, ievērojot nacionālās un starptautiskās tiesību normas, ir tiesīgs īstenot pilsonisko nepakļaušanos, pretdarbojoties nelikumīgām pārvaldes institūcijām un agresora bruņotām vienībām, izrādīt bruņotu pretošanos un sniegt visa veidu atbalstu pilsoniskās nepakļaušanās un bruņotas pretošanās dalībniekiem, kā arī NBS.⁵⁹

Atbilstoši NATO datiem 2022. gadā plānotais militārais personāls Latvijā palielinājies līdz 7,5 tūkstošiem, salīdzinot ar citām NATO dalībvalstīm Latvija militārā personāla skaita ziņā pārspēj tikai 6 NATO dalībvalstis, bet visvairāk militārā personāla no NATO dalībvalstīm ir ASV, Turcijai, Francijai un Vācijai (skatīt 5. diagrammu).⁶⁰ Latvijas militārā personāla skaits 2022. gadā ir par 0,6 tūkstošiem vairāk nekā Igaunijai un par 9,7 tūkstošiem mazāk nekā Lietuvai.⁶¹

5. grafiks. NATO valstu plānotais militārā personāla skaits (tūkstoši) 2022. gadā (NATO dati).⁶²

Laikā, kad ir demogrāfisko rādītāju kritums – Krievijas agresijas Ukrainā kontekstā, Latvijas aizsardzības resors izvirzīja plānu par Valsts aizsardzības dienestu (tālāk – VAD). 2022. gadā karavīru rekrutēšanas dienestam temps ir samazinājies.⁶³ Jau ar 2023. gadu VAD nodrošinātu izmaiņas personāla dinamikā. Personāls un citi ar VAD saistītie jautājumi būs vieni no būtiskākajiem izaicinājumiem 2023. gadā.

2023. GADS – IZAICINOŠS AR PĀRMAIŅĀM

Publiskajā telpā, kā īstai demokrātijai pienākas, jautājums par VAD ir ticis plaši diskutēts iepriekš un arī pēc oficiālā paziņojuma. Izmaiņas nozīmē iepriekš izvēlēta kursa transformāciju un jaunas sistēmas izveidi, kurā vīriešiem no 18 līdz 27 gadu vecumam būs iespēja izvēlēties vienu no četriem dienesta veidiem: VAD, Zemessardze, vada komandiera kurss augstskolā vai alternatīvais dienests Iekšlietu

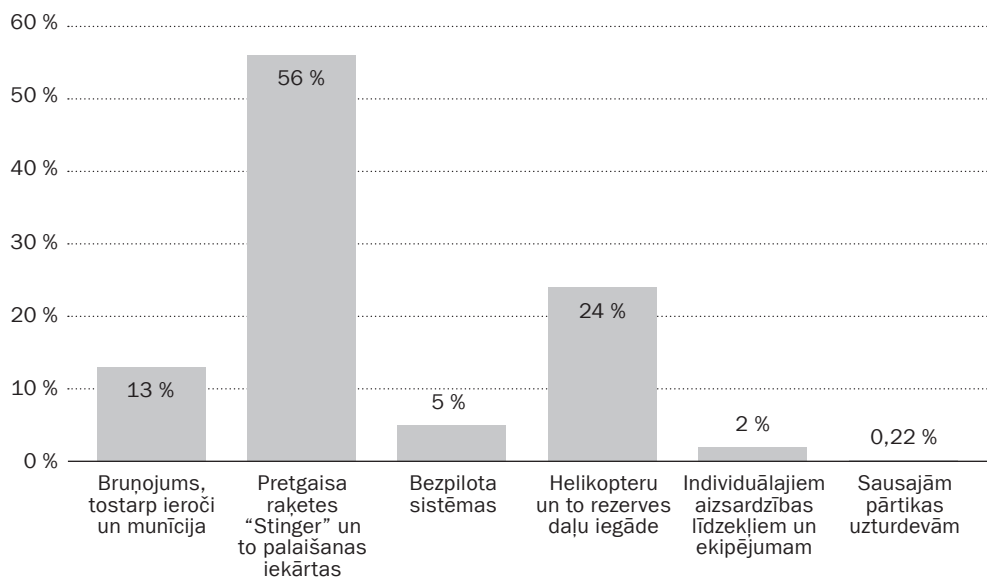
ministrijā, Veselības vai Labklājības ministrijā. VAD arī nozīmē, ka Latvija nebūtu nosacīts anklāvs līdzās Somijai, Zviedrijai, Lietuvai un Igaunijai. Pieteikšanās būs atvērta jau ar 2023. gada janvāri, 2023. gadā plānojot divus iesaukumus, pirmajā iesaukuma gadā iesaistot 500 pilsoņus katrā iesaukumā.⁶⁴ Tas nozīmē, ka ar 2023. gadu militārā personāla skaits ik gadu palielināsies par 1000 karavīriem, kuru apmācība ietvers trīs posmus: militārās pamatapmācības apgūšana, apmācība specialitātē un dienesta pienākumu izpilde vienībā. Izvirzītais mērķis ir piec gadē sasniegt NBS kara laika struktūru 50000 pilsoņu apmērā, kas būtu no aktīvajām vienībām – 14000 karavīru, Zemessardzes – 16000 un 20000 rezerves vienības.⁶⁵ Veicot izmaiņas, svarīgi ir ne tikai palielināt skaitu kvantitatīvi, bet jābūt pienesumam kaujas spējām. Izaicinājums ir pakāpeniski izveidot atlases sistēmu ar skaidriem kritērijiem, to salāgojot ar citām nozarēm, turklāt tas veicams tā, lai kandidātiem, kuri neatbilst kādam no dienestu veidiem, nemazinātu vēlmi aizstāvēt savu valsti un neatstumtu tos kā pilsoņus un valsts patriotus. Šādā aspektā diskusijas vērts ir jautājums par brīvprātīgo aizsargu kustības izveidošanu. Visām dienesta veidu izvēlēm apmācība saturiski ir balstīta uz karavīra apmācību programmām, līdzīgi tas ietverts arī valsts aizsardzības mācību programmā. Programmas ieviešana visās vidējās izglītības mācību iestādēs plānota ar 2024./2025. mācību gadu. Izvērtējams, vai šāda veida programmās iekļaut priekšmetus, kas saistīti ne tikai ar militāro aspektu. Latvijas daudzpakāpju izglītības sistēmā ir jābūt skaidri iestrādātam drošības un aizsardzības aspektam, lai no sākotnējā apmācības līmeņa līdz pilnvērtīgai esībai darba tirgū katram būtu izpratne, kādai jābūt rīcībai krīzes apstākļos. Tas ietver arī jautājumus par civilo aizsardzību, militāro aspektu, tautsaimniecības lomu u. tml.

Alternatīvais dienests būtu pilnībā nododams īstenošanai Iekšlietu ministrijas, Veselības vai Labklājības ministrijā, īstenojot to, sadarbojoties ar aizsardzības resoru. Izaicinājums būs saikne ar militāro komponenti. Spēka institūciju gadījumā (Iekšlietu ministrija, Valsts robežsardze) pastāv iespēja arī to darbību regulējošajā normatīvajā regulējumā iestrādāt nosacījumu, ka tās ir pusmilitarizētas, un veikt izmaiņas to īstenojamās izglītības programmās, paredzot plašāku sadaļu ar militāro komponenti. Labklājības ministrijas ietvarā sasaitē ar aizsardzības vajadzībām pievēršama uzmanība atbalsta sniegšanai cietušajiem, bēgļu un bēgļu plūsmas jautājumiem, bet Veselības ministrijas ietvarā alternatīvā dienesta saturā var tikt iekļauts aizsardzības resorā aprobētais Taktiskais kaujā cietušo medicīniskās aprūpes kurss (TCCC),⁸⁷ vai plašāk akcentēti cietušo šķirošanas un militārās medicīnas līmeņi no “Role 1” līdz “Role 4”, jo katram mediķim nepieciešams priekšstats rīcībai, kas pietuvināta kara apstākļiem. Iespējas ir plašas, un aizsardzības resoram 2023. gadā ir turpināma arī citu institūciju saiknes izveide ar aizsardzības resoru, pakāpeniski transformējot institūciju un visas sabiedrības domāšanu, kas būtu vērsta uz visaptverošu valsts aizsardzību.

2023. gada izaicinājums ir saistīts arī ar labi sagatavotām un augsti profesionālām Regulāro spēku vienībām un Zemessardzi, VAD un citiem alternatīvajiem dienesta veidiem esot kā papildinošiem. Kopsakarā vērtējamas arī provizoriskās VAD izmaksas, sākotnējais – vienreizējais ieguldījums 600 līdz 800 miljoni un ikgadējie uzturēšanas izdevumi 120 miljoni *euro*.⁶⁷ Arī sākotnēji neesot izmaksām, izmantojot esošo infrastruktūru, aptuvenās izmaksas var sasniegt 120 miljonus *euro* gadā.⁶⁸ Ar šādu attīstību Latvija jau 2023. gadā var sasniegt 2,5 % no IKP aizsardzības budžetam. Nedrīkst aizmirst, ka VAD būs izaicinājumiem bagāts, turklāt tas būs arī jautājums par prasmju uzturēšanu tiem, kuri ir izgājuši kādu no apmācību veidiem un savu dzīvi nesaista ar dienestu vai alternatīvo dienestu, kā arī nemazināt vēlmi aizstāvēt valsti ar administratīvo vai kriminālatbildību par izvairīšanos no VAD.⁶⁹ Arī veicot dažādas militārās tehnikas iegādes, aspekts par personāla trūkumu kļūst aizvien nozīmīgāks.

Latvijas sabiedroto atbalsta un Krievijas agresijas Ukrainā kontekstā militāro poligonu jautājumā bez jau esošajiem un zināmajiem (“Ādažu poligons”, “Meža Mackeviči”, “Mežaine” “Lāčusils”, “Šķēdes”) plašu rezonansi ir ieguvis jaunizveidojamais “Zalves” militārais poligons. Tā ir gan iespēja, gan izaicinājums 2023. gadam un turpmākajiem gadiem. Poligons būs lielākais Baltijā, un tā aptuvenā platība būs 25000 hektāru, tam plānota paātrināta izbūve ar speciālu regulējumu.⁷⁰ Speciālais regulējums nozīmē ne tikai iepirkuma procedūras atvieglošanu, bet arī relatīvu caurskatāmību un ar korupciju saistītu risku nepieļaušanu. Plānojot poligona izbūvi, ir jāskata reģiona infrastruktūra un iespējas, lai valsts drošības aspekts iegūtu vairāk. Tas nozīmē ceļu un tiltu uzlabošanu vai izbūvi, kā arī medicīnas un citas infrastruktūras uzlabojumus militārajām vajadzībām. Jaunā poligona izveidē atbalstu sniedz sabiedroto militārie eksperti, tajā atradīsies 3 līdz 5 tūkstoši sabiedroto karavīru.⁷¹ Sabiedrotie pastāvīgi sniedz atbalstu Latvijai. Atbalsts Latvijai palielinās, NATO paplašinātās klātbūtnes kaujas grupā Latvijā 10 valstis kopskaitā 2022. gadā NATO eFP veidoja ap 1700 karavīru.⁷² Palielinoties sabiedroto karavīru skaitam, izaicinājumi būs saistīti ne tikai ar loģistiku, militārās tehnikas apkopēm vai izmitināšanu, bet arī iesaisti kopīgos treniņos, veicot atbilstošu plānošanu. NATO ietvaros notiek arī jaunu operatīvo plānu izstrāde austrumu flanga aizsardzībai, kas nozīmē reaģētspējas pilnveidošanu dažādām situācijām.⁷³

2023. gadā būs turpināma arī militārā atbalsta sniegšana Ukrainai. Atbalsta kopējās aprises pastāvīgi mainās, bet Latvija ir starp vadošajām valstīm atbalsta sniegšanā. Latvijas sniegtais militārais atbalsts ir vairāk nekā 200 miljonu *euro*.⁷⁴

6. grafiks. Latvijas sniegtā militārā atbalsta virzieni (dati uz 2022. gada 11. maiju).⁷⁵

Visvairāk militārais atbalsts sniegts ar pretgaisa raķetēm "Stinger" un to palaišanas iekārtām, kā arī helikopteru un to rezerves daļu iegādi (skatīt 6. diagrammu). Ukrainai piegādāti Mi-17 un Mi-2 helikopteri,⁷⁶ kā arī pašgājējhaubices "M109A50e"⁷⁷. Sniegtajam atbalstam nevajadzētu ietekmēt Latvijas kaujas spējas, turklāt 2023. gadā turpināma arī Ukrainas karavīru apmācība Latvijā.

SECINĀJUMI

2022. gads ar Krievijas agresijas turpinājumu Ukrainā ir bijis izaicinājumiem bagāts. Tas ir ienesis arī jaunas vēsmas Latvijas aizsardzības politikā. Latvija arī nākotnē būs starp tām valstīm, kuras aizsardzībai velta vairāk par 2 % no IKP. Ar 2025. gadu tas noteikts 2,5 % apmērā. 2022. un 2023. gads iezīmē jaunu lappusi ne tikai pasaules, bet arī Latvijas vēsturē. Tas ir pārejas posms, kas parāda, ka padarītais aizsardzības jomā kopš 2014. gada ir sevi attaisnojis, bet darāmā vēl ir pietiekami daudz. Paaugstinot finansējumu, tā izlietošana efektīvizējama kaujas spēju pilnveidē kontekstā ar prātīgumu un samērīgu atklātumu. Tas veicams, ievērojot Baltijas valstu kā kopīgas operacionālās telpas aizsardzības specifiku un no tā izrietošās prasības. Šajā aspektā ne mazāka loma ir NATO plāniem, kā arī jaunpienācēju – Zviedrijas un Somijas lomai.

Krievijas veiktā karadarbība Ukrainā ir piemērs, ka īpaši svarīga loma ir speciālo spēku spējai, pretgaisa aizsardzības spējām, jūras spējām un tālās darbības artilērijas spējām. Ar 2023. gadu turpināma virzība uz pilnvērtīgu pretgaisa aizsardzības sistēmu, kas ilgtermiņā nozīmētu un varētu dot rezultātu raķešu vairogā Latvijai un visai Baltijas teritorijai. Tikpat svarīga ir arī izlūkošanas spēju un agrīnās brīdināšanas spēju paaugstināšana. 2023. gada ietvarā turpināms pilnveidot NBS infrastruktūru un veicama kara laukā pārbaudītas militārās tehnikas iegāde. Tam kā piemērs ir spertais solis raķešu artilērijas sistēmu “Himars” iegādei.

Tehnoloģiskajā aspektā nozīmīga loma ir “Patria 6x6” bruņutransportieriem, kuru plašs apjoms tiks piegādāts Latvijas bruņotajiem spēkiem. Svarīgs ir to sadalījums pa vienībām un personāla nodrošinājums, lai jaunā tehnika tiktu pēc iespējas efektīvi izmantota kaujas laukā. 2023. gada ietvarā izvērtējams jautājums par karadarbībā Ukrainā pārbaudīto un efektīvo uzbrukuma bezpilota dronu iegādi vai pat ražošanu Latvijā. Arī ražojot munīciju Latvijā, lielāka pievienotā vērtība ir gudrās munīcijas ražošanai. Joprojām potenciāls, kur Latvijas aizsardzības nozare var vairāk pasmelties un iesaistīties, ir PESCO un EAF. Tas ir arī veids, kā stiprināt sadarbību reģionāli Baltijas valstu formātā ar Zviedriju un Somiju. Tas nozīmē arī jaunu projektu pieteikšanu un plašāku EAF finansējuma piesaisti.

Personāla jomā VAD jau ar 2023. gadu nodrošinātu izmaiņas personāla dinamikā. Ieviešot VAD, Latvija vairs nebūs nosacīts anklāvs reģionā. VAD nozīmē arī izaicinājumu jēgpilni veikt apmācību un integrēt VAD karavīrus vienību struktūrā atbilstoši to spējām un nepieciešamībai. Jābūt arī pienesumam kaujas spējām. Latvijas aizsardzības sistēmas izaicinājums, kas ar 2023. gadu iegūs jaunas aprises, ir Latvijas daudzpakāpju izglītības sistēmā skaidri iestrādāt drošības un aizsardzības aspektu, lai no sākotnējā apmācības līmeņa līdz pilnvērtīgai esībai darba tirgū katram būtu izpratne, kādai jābūt rīcībai krīzes apstākļos. Virkne soļu šai virzienā jau ir paveikti. 2023. gadā ir turpināma citu institūciju saiknes izveide ar aizsardzības resoru, pakāpeniski transformējot institūciju un visas sabiedrības domāšanu, kas būtu vērsta uz visaptverošas valsts aizsardzību. Latvijas aizsardzības nozares izaicinājums būs arī pilnvērtīga “Zalves” militārā poligona izveide. Tas būs lielākais Baltijā, un tam būs nozīmīga loma ne tikai Latvijas, bet arī visa Baltijas reģiona aspektā. 2023. gadā ne mazāk svarīgs jautājums būs par militārā atbalsta sniegšanas turpināšanu Ukrainai, neietekmējot Latvijas kaujas spējas.

Plašās izmaiņas drošības un aizsardzības aspektā nozīmē, ka 2023. gadā veicama arī 2020. gadā apstiprinātās Valsts aizsardzības koncepcijas pārskatīšana. Tas ir veids, kā jaunās tendences iestrādāt Latvijas drošības un aizsardzības stratēģiskajos dokumentos, tas nozīmē arī vēstījumu gan potenciālajam agresoram, gan partnervalstīm. Esot pārmaiņu laikā, nedrīkst aizmirst, ka, neskatoties uz plašajiem zaudējumiem

Ukrainā, Krievija gūst pieredzi karadarbībā. Krievijas gūtā operacionālā un taktiskā pieredze un kapacitāte nozīmē arī spēju veikt plaša mēroga uzbrukumus citām valstīm, neievērojot nekādus noteikumus. Šādā aspektā nacionālo spēju pilnveide veicama, domājot arī par potenciālajiem Krievijas hibrīdajiem apdraudējumiem, tādējādi vājinot un mēģinot sašķelt rietumu valstu vienotību.

ATSAUCES

- ¹ Rakstā tiek analizēta aktuālākā informācija par Latvijas aizsardzības nozari līdz 2022. gada 1. oktobrim. Raksts ir turpinājums iepriekšējo gadagrāmatu rakstu sērijai par Latvijas aizsardzības politiku: Andžāns, M., "Latvijas aizsardzība: joprojām pakāpeniski uz priekšu," Latvijas ārējā un drošības politika. Gadagrāmata 2021, Sprūds, A., Broka, S., (red), Latvijas Ārpolitikas institūts, 2021, 72–82, https://www.lai.lv/publikacijas/latvian-foreign-and-security-policy-yearbook-2021-902?get_file=2.
- ² "Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2022)", NATO, 23.08.2022, Grafiks Nr. 3, Defence expenditure as a share of GDP (%) (Based on 2015 prices and exchange rates), https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/220627-def-exp-2022-en.pdf
- ³ Turpat.
- ⁴ Turpat., Tabula Nr. 1
- ⁵ "Valsts aizsardzības finansēšanas likums", 24.07.2014, 2. panta pirmās daļas 9. punkts, <https://likumi.lv/ta/id/267469-valsts-aizsardzibas-finansesanas-likums>.
- ⁶ Turpat, 2. panta pirmās daļas 7., 8. un 9. punkts.
- ⁷ "Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2022)", NATO, 23.08.2022, Tabula Nr. 1, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/220627-def-exp-2022-en.pdf.
- ⁸ Turpat.
- ⁹ "NBS spēju attīstības projekti 2022. gadā (miljoni euro)", Aizsardzības ministrija, <https://www.mod.gov.lv/sites/mod/files/document/2022.%20gada%20aizsardz%C4%ABbas%20bud%C5%BEets%20-%20kaujas%20sp%C4%93ju%20att%C4%ABst%C4%ABba.pdf>.
- ¹⁰ Turpat.
- ¹¹ "Valsts aizsardzības koncepcija", 24.09.2020, <https://likumi.lv/ta/id/317591-par-valsts-aizsardzibas-koncepcijas-apstiprinasanu>.
- ¹² "Pabriks: Tuvākajā laikā ASV palīdzēs stiprināt Latvijas jūras robežas drošību", Diena.lv, 15.08.2022, <https://www.diena.lv/raksts/viedokli/latvija/pabriks-tuvakaja-laika-asv-palidzes-stiprinat-latvijas-juras-robezas-drosibu-14284473>.
- ¹³ "Close to the Wind: Recommendations for Baltic Sea Regional Security", Cepa.org, 16.02.2022, <https://cepa.org/close-to-the-wind-recommendations-for-baltic-sea-regional-security/>.
- ¹⁴ "Latvijas militārā aizsardzība. Kas šobrīd ir mūsu rīcībā, ja pienākta stunda «X»?", Lsm.lv, 04.04.2022, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/zinu-analize/latvijas-militara-aizsardziba-kas-so-brid-ir-musu-riciba-ja-pienaktu-stunda-x.a450651/>.
- ¹⁵ Turpat.
- ¹⁶ "Latvija un Igaunija vienojas kopā pirkt pretgaisa aizsardzības sistēmas", Lsm.lv, 30.06.2022, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/arzemes/latvija-un-igaunija-vienojas-kopa-pirkt-pretgaisa-aizsardzibas-sistemas.a463612/>.
- ¹⁷ Turpat.
- ¹⁸ "Gada laikā veiktas būtiskas investīcijas bruņoto spēku kaujas spēju un militāro objektu attīstībā", Latvijas Republikas zemessardze, 01.04.2022, <https://www.zs.mil.lv/en/node/711>.

- ¹⁹ "Nacionālo bruņoto spēku Aviācijas bāzē notiks pasažieru termināļa spāru svētki", Aizsardzības ministrija, 04.08.2022, <https://www.mod.gov.lv/lv/zinas/nacionalo-brunoto-speku-aviacijas-baze-notiks-pasazieru-terminala-sparu-svetki>.
- ²⁰ "ASV un Latvijas pārstāvji atklāja jaunuzcelto, ASV finansēto ugunsdzēsības staciju NBS Gaisa spēku aviācijas bāzē Lielvārdē", LV portāls, 05.08.2022, <https://lvportals.lv/dienaskartiba/343468-asv-un-latvijas-parstavji-atklaja-jaunuzcelto-asv-finanseto-ugunsdzesibas-staciju-nbs-gaisa-speku-aviacijas-baze-lielvarde-2022>.
- ²¹ "Ministru prezidenta Krišjāņa Kariņa ikgadējais ziņojums Saeimai 2022", Saeima.lv, https://pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/MPzin_250221_Saeimai_red_0103.pdf.
- ²² "AM: Ukrainas nodrošināšana ar Latvijas helikopteriem un pašgājējhaubicēm NBS kaujasspējas neietekmēs", Sargs.lv, 17.08.2022, <https://www.sargs.lv/lv/nbs/2022-08-17/am-ukrainas-nodrosinasana-ar-latvijas-helikopteriem-un-pasgajejhaubicem-nbs>.
- ²³ Turpat.
- ²⁴ "Aizsardzības ministrija apsver papildu helikopteru iegādi", Nra.lv, 21.08.2022, https://nra.lv/latvija/389692-aizsardzibas-ministrija-apsver-papildu-helikopteru-iegadi.htm?utm_source=inboxlv&utm_campaign=inboxlvNews&utm_medium=button.
- ²⁵ "Sauszemes spēku kājnieku brigādes mehanizācija", Sargs.lv, <https://www.mil.lv/lv/par-mums/par-nbs/attistibas-un-darbibas-planosana/sauszemes-speku-kajnieku-brigades-mehanizacija>.
- ²⁶ "Ministru prezidenta Krišjāņa Kariņa ikgadējais ziņojums Saeimai 2022", Saeima.lv, https://pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/MPzin_250221_Saeimai_red_0103.pdf.
- ²⁷ "Zemessardzē veido vienību, kuras bruņojumā būs vien dažās NATO dalībvalstīs esošas M3 amfibijas", Sargs.lv, 27.07.2022, <https://www.sargs.lv/lv/nbs/2022-07-27/zemessardze-veido-vienibu-kuras-brunojuma-bus-vien-dazas-nato-dalibvalstis-esosas-m3>.
- ²⁸ "M3 bridge System for Latvia", European Security & Dfence, 08.10.2021, <https://euro-sd.com/2021/10/articles/exclusive/24196/m3-bridge/>.
- ²⁹ "Latvija pirks raķešu artilērijas sistēmas "Himars"", Lsm.lv, 22.07.2022, https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija-pirks-rakesu-artilerijas-sistemas-himars.a466478/?utm_source=lsm&utm_medium=theme&utm_campaign=theme.
- ³⁰ Turpat.
- ³¹ "Militāro mācību cikla "Namejs 2022" laikā otrdien, 27. septembrī, tika izspēlēts scenārijs ar pretinieka iznīcināšanu, izmantojot NATO sabiedroto piegādāto artilērijas sistēmu "HIMARS"", Lsm.lv, 27.09.2022, https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/militarajas-macibas-dienvidkurzeme-blikskina-himars.a475492/?utm_source=inbox&utm_campaign=news&utm_medium=frontpage.
- ³² "Video: Cēsis uzsāka Patria "6x6" bruņumašīnu gala komplektācija", Sargs.lv, 09.03.2022, <https://www.sargs.lv/lv/uznemejdarbiba-un-inovacijas/2022-03-09/video-cesis-uzsakta-patria-6x6-brunumasinu-gala>.
- ³³ "Cēsis sākti Latvijas armijai paredzēto "Patria" jauno 6x6 bruņu transportlīdzekļu gala montāžas darbi", Jauns.lv, 07.03.2022, <https://jauns.lv/raksts/zinas/491273-foto-cesis-monte-jaunos-patria-6x6-brunu-transportlidzeklus>.
- ³⁴ Turpat.
- ³⁵ Turpat.
- ³⁶ "Zviedrija pievienojas līgumam par 6x6 bruņumašīnu sistēmas pētniecību un izstrādi", Lvportals.lv, 01.06.2022, <https://lvportals.lv/dienaskartiba/341680-zviedrija-pievienojas-ligumam-par-6x6-brunumasinu-sistemas-petniecibu-un-izstradi-2022>.
- ³⁷ "Vācija paraksta paziņojumu par nodomu pievienoties "Patria" 6x6 bruņumašīnu programmai", Sargs.lv, 14.06.2022, <https://www.sargs.lv/lv/arvalstis/2022-06-14/vacija-paraksta-pazinojumu-par-nodomu-pievienoties-patria-6x6-brunumasinu>.

- ³⁸ ““Patria Latvia” 6x6 bruņumašīnu ražošanai Latvijā piedāvā darbu mehāniķiem un citiem speciālistiem”, Sargs.lv, 03.01.2022, <https://www.sargs.lv/lv/nbs/2022-01-03/patria-latvia-6x6-brunumasinu-razosana-latvija-piedava-darbu-mehanikiem-un-citiem>.
- ³⁹ “Aizsardzības ministrs: Lietuva nopietni apsver “Bayraktar” sistēmas iegādi”, Sargs.lv, 03.06.2022, <https://www.sargs.lv/lv/tehnika-un-ekipejums/2022-06-03/aizsardzibas-ministrs-lietuva-nopietni-apsver-bayraktar-sistemas>.
- ⁴⁰ “Latvijas aizsardzības industrijas uzņēmumi Ādažu bāzē prezentē jaunākos izstrādājumus”, Sargs.lv, 27.05.2022, <https://www.sargs.lv/lv/uznemejdarbiba-un-inovacijas/2022-05-27/latvijas-aizsardzibas-industrijas-uznemumi-adazu-baze>.
- ⁴¹ “Aizsardzības industrijas produktu pieprasījums būtiski pieaug, ES un NATO dalībvalstīm kāpinot valsts budžetu aizsardzības vajadzībām”, LV portals.lv, 09.06.2022, <https://lvportals.lv/dienaskartiba/341971-aizsardzibas-industrijas-produktu-pieprasijums-butiski-pieaug-es-un-nato-dalibvalstim-kapinot-valsts-budzetu-aizsardzibas-vajadzibam-2022>.
- ⁴² “Tiek apsvērtas iespējas nodrošināt munīcijas ražošanu Latvijā armijas vajadzībām”, Tvnet.lv, 10.07.2022, <https://www.tvnet.lv/7561592/tiek-apsvertas-iespejas-nodrosinat-municijas-razosanu-latvija-armijas-vajadzibam>.
- ⁴³ “Projects”, Permanent Structured Cooperation (PESCO), <https://www.pesco.europa.eu/>.
- ⁴⁴ Turpat.
- ⁴⁵ Turpat.
- ⁴⁶ “European Defence Fund”, European Commission, https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/european-defence-fund-edf_en.
- ⁴⁷ Turpat.
- ⁴⁸ “European Defence Fund 2021 Calls for Proposals – Results”, European Commission, https://defence-industry-space.ec.europa.eu/funding-and-grants/calls-proposals/european-defence-fund-2021-calls-proposals-results_en.
- ⁴⁹ Turpat.
- ⁵⁰ Turpat.
- ⁵¹ Turpat.
- ⁵² “EDF Work Programme 2022 – Calls Information, Factsheet, Official Documents”, European Commission, https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/european-defence-fund-edf_en.
- ⁵³ Nacionālās drošības likums, 12.01.2001, 23. panta septītā daļa un 23.⁶ pants, <https://likumi.lv/ta/id/14011-nacionalas-drosibas-likums>.
- ⁵⁴ Militārā dienesta likums, 01.07.2022., 13. pants, <https://likumi.lv/ta/id/63405-militara-dienesta-likums>.
- ⁵⁵ “Likumprojekta “Grozījumi Militārā dienesta likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija)”, 28.09.2021, <https://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/AB932C6DD-253985BC2258768003F48EA?OpenDocument>.
- ⁵⁶ Nacionālo bruņoto spēku likums, 08.09.1999, 13. panta 3.¹ daļa, <https://likumi.lv/ta/id/15836-nacionalo-brunoto-speku-likums>.
- ⁵⁷ Nacionālās drošības likums, 12.01.2001, 11. panta piektā daļa, <https://likumi.lv/ta/id/14011-nacionalas-drosibas-likums>,
- ⁵⁸ Turpat, 25.¹ panta pirmās daļas 2. punkts.
- ⁵⁹ Turpat, 25.¹ panta otrā daļa.
- ⁶⁰ “Defence Expenditure of NATO Countries (2014-2022)”, NATO, 23.08.2022, Military perspnnel Tabula Nr. 7, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/220627-def-exp-2022-en.pdf.
- ⁶¹ Turpat.
- ⁶² Turpat.

- ⁶³ "Kalniņš: Šogad krasi samazinājušies rekrutēšanas tempi NBS", Sargs.lv, 07.07.2022, <https://www.sargs.lv/lv/nbs/2022-07-07/kalnins-sogad-krasi-samazinajusies-rekrutesanas-tempi-nbs>.
- ⁶⁴ "Valsts aizsardzības dienests", Aizsardzības ministrija, 05.07.2022, <https://www.mod.gov.lv/lv/valsts-aizsardzibas-dienests>.
- ⁶⁵ "Plānoto Valsts aizsardzības dienestu aicina neasociēt ar obligāto militāro dienestu", LV portāls.lv, 06.07.2022, <https://lvportals.lv/norises/342759-planoto-valsts-aizsardzibas-dienestu-aicina-neasociet-ar-obligato-militaro-dienestu-2022>.
- ⁶⁶ "The Tactical Combat Casualty Care training course with the participation of the Riga Medical College – University of Latvia has concluded", Latvijas Universitāte, 19.10.2021, <https://rmkoledza.lu.lv/en/news/the-tactical-combat-casualty-care-training-course-with-the-participation-of-the-riga-medical-college-university-of-latvia-has-concluded/>.
- ⁶⁷ "Cik izmaksās valsts aizsardzības dienesta ieviešana?", Tvnet.lv, 07.07.2022, <https://www.tvnet.lv/7559821/cik-izmaksas-valsts-aizsardzibas-dienesta-ieviesana>.
- ⁶⁸ "Biežāk uzdotie jautājumi par valsts aizsardzības dienestu", Aizsardzības ministrija, <https://www.mod.gov.lv/lv/valsts-aizsardzibas-dienests/biezak-uzdotie-jautajumi-par-valsts-aizsardzibas-dienestu>.
- ⁶⁹ "Par izvairīšanos no valsts aizsardzības dienesta varētu piespriest līdz pat trim gadiem cietumā", Tvnet.lv, 02.08.2022, <https://www.tvnet.lv/7576329/par-izvairisanos-no-valsts-aizsardzibas-dienesta-varetu-piespriest-lidz-pat-trim-gadiem-cietuma>.
- ⁷⁰ "NATO militārais poligons Zalvē kalpos Latvijas aizsardzībai un sēņošanai", Nra.lv, 11.07.2022, <https://neatkariga.nra.lv/izpete/386046-nato-militarais-poligons-zalve-kalpos-latvijas-aizsardzibai-un-senosanai>.
- ⁷¹ "Zalves poligons būs lielākais Baltijā", Aizkraukles novads, 27.07.2022, <https://www.aizkraukle.lv/lv/jaunums/zalves-poligons-bus-lielakais-baltija>.
- ⁷² "NATO paplašinātās klātbūtnes kaujas grupa", Aizsardzības ministrija, <https://www.mod.gov.lv/lv/nato/nato-militaras-spejas/nato-paplasinatas-klatbutnes-kaujas-grupa>.
- ⁷³ "NATO valstis izstrādā jaunus operatīvos plānus alianses austrumu flanga aizsardzībai", Sargs.lv, 28.09.2022, <https://www.sargs.lv/lv/pasaule/2022-09-28/nato-valstis-izstrada-jaunos-operativos-planus-alianses-austrumu-flanga>.
- ⁷⁴ "Apkopojums: Latvijas sniegtais atbalsts Ukrainai", Sargs.lv, 11.05.2022, <https://www.sargs.lv/lv/konfliktu-zonas/2022-05-11/apkopojums-latvijas-sniegtais-atbalsts-ukrainai>.
- ⁷⁵ Turpat.
- ⁷⁶ "Latvija Ukrainas armijai piegādājusi helikopterus Mi-17 un Mi-2", Sargs.lv, 15.08.2022, <https://www.sargs.lv/lv/tehnika-un-ekipejums/2022-08-15/latvija-ukrainas-armijai-piegadajusi-helikopterus-mi-17-un-mi-2>.
- ⁷⁷ "Latvijā piegādā Ukrainai sešas pašgājējhaubices "M109A5Oe"", Aizsardzības ministrija, 16.08.2022, <https://www.mod.gov.lv/lv/zinas/latvija-piegada-ukrainai-sesas-pasgajejhaubices-m109a5oe>.

UKRAINAS KARA DOMINANTE LATVIJAS UN KRIEVIJAS ATTIECĪBĀS INFORMĀCIJAS DIMENSIJĀ

Ieva Bērziņa

Drošības un stratēģiskās pētniecības centra vadošā pētniece,
Latvijas Nacionālā aizsardzības akadēmija

Nodaļā analizētas Latvijas un Krievijas attiecības starptautiskās politikas informācijas dimensijā, kurā viena no nozīmīgām un aktuālām problēmām ir dezinformācijas izmantošana politisko un militāro mērķu sasniegšanai. Sabiedriskās domas mērķtiecīgu veidošanu savās interesēs izmanto gandrīz visas valstis, tomēr patiesības sagrozīšanas mērogi Krievijas plašsaziņas līdzekļos, amatpersonu runās un citos informācijas kanālos ir tik lieli, ka dezinformācijas aspektā uzmanība primāri tiek pievērsta Krievijas īstenotajām aktivitātēm globālajā un lokālajās informatīvajās telpās. Latvija ir saskārusies un cīnījies ar Krievijas īstenoto dezinformāciju kopš neatkarības atjaunošanas un uzkrājusi bagātu pieredzi šajā jautājumā, kļūstot par vienu no pasaules vadošajām valstīm cīņā pret dezinformāciju, kas ir viens no svarīgiem Latvijas ārpolitikas virzieniem. 2022. gadā Latvijas un Krievijas attiecības kopumā un arī informācijas dimensijā noteica Krievijas iebrukums Ukrainā 24. februārī. Paredzams, ka Krievijas karš Ukrainā un tā sekas lielā mērā noteiks Latvijas un Krievijas attiecības arī 2023. gadā.

LATVIJAS UN KRIEVIJAS PIEEJAS DEZINFORMĀCIJAS PROBLEMĀTIKAI 2022. GADĀ

Informācija ir viens no instrumentiem, ko valstis izmanto, izstrādājot un īstenojot ārējo un drošības politiku,¹ jo aktivitātes informatīvajā telpā veido sabiedrisko domu, kas ietekmē iekšpolitiskus un ārpolitiskus lēmumus, tāpēc ka tiem ir nepieciešams

sabiedrības atbalsts. Sabiedriskās domas veidošanai var izmantot gan patiesu, gan nepatiesu informāciju, jo cilvēka mijiedarbība ar realitāti notiek caur prātā izveidotiem priekšstatiem,² kurus var mērķtiecīgi veidot un ietekmēt. Starptautiskajās attiecībās valstis veido savām interesēm atbilstošu priekšstatu par realitāti, lai pārliecinātu par savas pozīcijas patiesumu un taisnīgumu daudzveidīgas mērķauditorijas. Sava pasaules skatījuma veidošanai un stiprināšanai valstis konstruē noteiktus stāstus jeb naratīvus, kas ir efektīvs komunikācijas veids, jo cilvēki pasauli izprot primāri caur stāstiem, nevis racionālu analīzi.³ Starptautiskajās attiecībās Lorens Frīdmans piedāvā izmantot jēdzienu “stratēģiskie naratīvi” jeb apzināti konstruēti stāsti, kas saistošā un pārliecinošā veidā izskaidro notikumus.⁴ Tā kā valstīm nereti ir pretrunīgas intereses, arī to stratēģiskie naratīvi ir atšķirīgi, līdz ar to informācijas dimensijā notiek konkurence, pat cīņa starp dažādām realitātes interpretācijām. Kara gadījumā šāda naratīvu cīņa notiek vēl asāk, un kā atzinis Džozefs Najs (*Joseph Nye*): “[m]ūsdienu globālajā laikmetā uzvara dažkārt atkarīga nevis no tā, kura armija uzvar, bet gan no tā, kura stāsts uzvar.”⁵

“Stāsta uzvaru” nosaka tas, cik lielā mērā tam ir izdevies piesaistīt mērķauditoriju uzmanību un pārliecināt tās, ka formulētais stratēģiskais naratīvs ir patiess realitātes apraksts. Tomēr cilvēka prātā radītais priekšstats par realitāti nav tas pats, kas faktiskā realitāte, un šī cilvēka prāta darbības īpatnība paver plašas iespējas izmantot dezinformāciju jeb nepatiesu informāciju, kuras mērķis ir ietekmēt sabiedrisko domu noteiktās interesēs.⁶ Tajā pašā laikā nepatiesa pasaules uzskata konstruēšana un izplatīšana rada tālejošas negatīvas sekas, piemēram, riskus veselībai, nekritisku atbalstu militārai agresijai vai neuzticēšanos demokrātiskām politiskām institūcijām. Tāpēc no vienas puses dezinformācija ir sabiedriskās domas ietekmēšanas instruments, bet no otras puses, arī cīņa ar dezinformāciju ir svarīgs politiskās darba kārtības jautājums.

Dezinformācijas kā politiska instrumenta un cīņas ar to aspektā ir būtiski diferencēt demokrātijas un autoritārus politiskus režīmus, kas raksturo arī Latvijas un Krievijas principiāli atšķirīgās pieejas. Dezinformāciju kā nacionālo interešu īstenošanas instrumentu plašāk var izmantot autoritāras valstis, jo demokrātijās pilsoniskā sabiedrība, apzinoties dezinformācijas kaitīgās sekas, izdara spiedienu uz politiķiem, ja tie manipulē sabiedrisko domu ar nepatiesu informāciju. Autoritārās valstīs pilsoniskā sabiedrība ir vāji attīstīta, un tās iespējas ietekmēt valsts varu ir ierobežotas, tāpēc tās var brīvāk un plašāk manipulēt sabiedrisko domu gan iekšpolitiski, gan starptautiskā mērogā.⁷ Tomēr robežas starp patiesību un meliem ne vienmēr ir skaidri novelkamas, tāpēc cīņa pret dezinformāciju var arī radīt riskus vārda brīvībai vai pat tikt izmantota kā instruments sabiedrības apspiešanai.

Dezinformācijas aspektā Krievijas politikā var izdalīt divus virzienus. Viens ir no Rietumiem atšķirīga pasaules uzskata konstruēšana un veicināšana, kas notiek ilgtermiņā, pakāpeniski pasliktinoties Krievijas un Rietumu attiecībām pēc PSRS sabrukuma. Tā kā šie pasaules uzskati ir pretrunīgi, Krievijas stratēģiskie naratīvi nereti ir balstīti uz nepatiesu informāciju vai tendenciozu faktu interpretāciju. Piemēram, iebrukumu Ukrainā Krievija pamatoja ar vairākiem nepatiesiem naratīviem, ka NATO apdraud Krieviju, Ukraina apspiež etniskos krievus, Ukraina ir fašistiska un nacistiska valsts, Ukraina nav īsta valsts.⁸ Tā kā šie un citi nepatiesie naratīvi ir pret-runā ar to, kā Krievijas iebrukumu Ukrainā redz Rietumos, Krievija veido priekšstatu, ka tieši Rietumu politiķi, mediji un citi informācijas avoti izplata nepatiesu informāciju. Piemēram, Krievijas prezidents V. Putins 2022. gada 24. februāra uzrunā, kurā pamatoja agresijas pret Ukrainu uzsākšanu, teica, ka “viss tā sauktais Rietumu bloks, ko veido ASV pēc sava tēla un līdzības, ir ‘melu impērija’”.⁹

Otrs virziens ir informācijas drošības un cīņas pret nepatiesām ziņām izmantošana represijām pret politiski un pilsoniski aktīviem iedzīvotājiem. Pēc uzsāktās agresijas pret Ukrainu Krievija būtiski pastiprināja ierobežojumus vārda brīvībai. 2022. gadā Krievijas Valsts dome pieņēma jaunu likumu par ārvalstu aģentiem, kas paver plašākas iespējas juridiskas un fiziskas personas atzīt par ārvalstu aģentiem un noteikt ierobežojumus viņu darbībai.¹⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesa 2022. gadā atzina, ka Krievijas ārvalstu aģentu likums pārkāpj Eiropas Cilvēktiesību konvenciju.¹¹ Uz ārvalstu aģentu likumu kā būtisku cilvēktiesības ierobežojošu faktoru Krievijā norādīts arī ANO ziņojumos par cilvēktiesību pārkāpumiem Krievijā.¹² 2022. gadā Krievija arī ieviesa kriminālatbildību ar brīvības atņemšanu pat līdz 15 gadiem, ja tiek izplatītas “viltus ziņas” par Krievijas Federācijas Bruņotajiem spēkiem¹³ vai Krievijas valsts iestāžu darbu ārzemēs.¹⁴ ANO ziņojumā uzsvērts, ka arī šis “viltus kara ziņu” likums pārkāpj cilvēktiesības.¹⁵ Tāpat arī 2022. gadā Krievijā pārtrauca darbību vairāki neatkarīgie Krievijas mediji¹⁶ un Rietumu mediji.¹⁷

Latvijas pieredze dezinformācijas jomā ir veidojusies ilgā laika periodā, piedzīvojot pret Latviju vērstus nepatiesus Krievijas stratēģiskos naratīvus, piemēram, par krievvalodīgo etnisko minoritāšu diskrimināciju, fašisma atdzimšanu un Latviju kā neizdevušos valsti.¹⁸ Tāpēc cīņa pret dezinformāciju caurvij vairākas Latvijas ārpolitikas prioritātes. Latvijas politiķu, ierēdņu, diplomātu, žurnālistu, akadēmiskā personāla un citu speciālistu uzkrātā kompetence dod ieguldījumu dezinformācijas apkarošanā, mediju un informācijas pratības attīstībā, mediju brīvības un žurnālistu aizsardzības jomās ANO, UNESCO, Eiropas Padomes, ES un citos starptautiskos formātos.¹⁹ Latvija cīņu pret dezinformāciju aktīvi īsteno starptautiskā mērogā, jo dezinformācija ir globāla problēma. Digitālās komunikācijas platformas nodrošina ātru informācijas apriti pasaules mērogā, kas paplašina dezinformācijas izplatību. To nosaka tādas

digitālo tehnoloģiju izraisītas strukturālas pārmaiņas kā tradicionālo mediju biznesa modeļa transformācija, kas samazina pieejamos resursus un laiku informācijas kvalitātes kontrolei, kā arī jaunu ziņu ekosistēmu veidošanās, jo sociālo mediju lietotāji veido paši savu saturu.²⁰ Globālās informatīvās telpas attīstības tendences rada gan jaunas iespējas, gan jauna veida sabiedriskās domas manipulācijas riskus. Tas ir ļoti plašs problēmjautājumu loks, kuriem Latvijas eksperti meklē un piedāvā tiesiskus un praktiskus risinājumus daudzveidīgos starptautiskos formātos sadarbībā ar citām valstīm.

LATVIJAS UN KRIEVIJAS MIJIEDARBĪBA INFORMĀCIJAS DIMENSIJĀ 2023. GADĀ

Eiropas Savienības kopīgie ārpolitikas principi ir viens no būtiskiem faktoriem, ko Latvija ņem vērā, veidojot attiecības ar Krieviju.²¹ Dezinformācijas jomā 2022. gadā svarīgs notikums bija Eiropas Parlamenta Īpašās komitejas attiecībā uz ārvalstu iejaukšanos visos demokrātiskajos procesos Eiropas Savienībā, tostarp dezinformāciju (INGE) sagatavotais “Ziņojums par ārvalstu iejaukšanos visos Eiropas Savienības demokrātiskajos procesos, tostarp dezinformāciju”,²² kura referente bija Eiropas Parlamenta deputāte no Latvijas Sandra Kalniete. Ziņojumā uzsvērts, ka pret ārvalstu iejaukšanos, tai skaitā dezinformāciju, ko īsteno Krievija un citi starptautiskās politikas aktieri, jāvērsas ar ES koordinētu stratēģiju, kas balstīta uz visas sabiedrības un visas valdības pieeju un aptver šādas jomas: “ES noturības uzlabošana ar situācijas izpratni, medijpratību un informācijas lietotprasmi, mediju plurālismu, neatkarīgu žurnālistiku un izglītošanu; ārvalstu iejaukšanās caur tiešsaistes platformām; kritiskā infrastruktūra un stratēģiskās nozares; ārvalstu iejaukšanās vēlēšanu procesos; ārvalstu rīcībspēku un sponsoru slēptais finansējums politiskām darbībām; kiberdrošība un noturība pret kiberuzbrukumiem; ES dalībvalstu, iestāžu, aģentūru, delegāciju un misiju aizsardzība; globālo rīcībspēku iejaukšanās, izmantojot uzpirktu eliti, nacionālās diasporas, augstskolas un kultūras pasākumus; atturēšana, vainīgā atrašana un kolektīvi pretpasākumi, tostarp sankcijas; globālā sadarbība un multilaterālisms.”²³ INGE ziņojuma izpratnē dezinformācijas problemātika tiek risināta ārvalstu iejaukšanās ES un tās dalībvalstu iekšējās lietās kontekstā, un problēmas plašais tvērums dod izvērstu pamatu tālākiem risinājumiem, lai mazinātu ārvalstu iespējas ietekmēt procesus ES 2023. gadā un tālākā perspektīvā.

Latvijas un Krievijas attiecību dinamiku informācijas dimensijā 2022. gadā vairākos aspektos noteica Krievijas karš pret Ukrainu. Pirmkārt, tas ietekmēja Latvijas

sabiedrību, pastiprinot uzskatu polarizāciju starp Latvijas iedzīvotājiem atkarībā no ģimenē lietotās valodas saistībā ar Krievijas un Latvijas atšķirīgajiem stratēģiskajiem naratīviem par karu. Kremļa kontrolēto mediju satura ilgtermiņa klātbūtne Latvijas informatīvajā telpā²⁴ un Latvijas krievvalodīgās sabiedrības daļas tendence patērēt informāciju pārsvarā krievu valodā nosaka to, ka Latvijas iedzīvotāji, kuri ģimenē lieto krievu valodu, lielākā mērā atbalsta Krievijas veicinātos stratēģiskos naratīvus.²⁵ 2022. gada jūnijā 87 % Latvijas iedzīvotāju ar latviešu sarunvalodu ģimenē stingri nosodīja Krievijas rīcību Ukrainā, turpretī Latvijas iedzīvotāju vidū ar krievu sarunvalodu ģimenē tikai 29 % stingri nosodīja Krievijas rīcību Ukrainā, 28 % bija neitrāla attieksme, bet 19 % bija grūti atbildēt.²⁶ Paredzams, ka Latvijas iedzīvotāju uzskatu polarizācija atkarībā no ģimenē lietotās valodas būs aktuāla problēma arī 2023. gadā, ko Krievija turpinās izmantot kā vienu no ietekmes instrumentiem Latvijā.

Otrkārt, saistībā ar apdraudējumu valsts drošībai Nacionālā elektronisko plašsaziņas līdzekļu padome 2022. gadā aizliedza izplatīt Latvijā visas Krievijā reģistrētās televīzijas programmas,²⁷ kā arī liedza piekļuvi vairāk nekā 100 interneta vietnēm, kas izplata Krievijas stratēģiskos naratīvus.²⁸ Krievijas mediju darbību ierobežošanu pēc tās uzsāktā kara Ukrainā īstenoja arī daudzas citas pasaules valstis, ko Krievijas Ārlietu ministrija pasniedza kā "represijas pret Krievijas žurnālistiem un medijiem ārvalstīs".²⁹ Visticamāk, Latvija 2023. gadā un arī turpmāk saglabās liegumu piekļūt Kremļa kontrolētajam mediju saturam. Tas būs viens no faktoriem, kas veicinās plašāku Latvijas mediju satura patēriņu arī to Latvijas iedzīvotāju vidū, kuri ģimenē lieto krievu valodu. Tomēr Krievijas ilgtermiņa stratēģiskie naratīvi, kuri iesakņojusies daļas Latvijas sabiedrības uzskatos, vēl saglabās savu ietekmi arī 2023. gadā.

Tāpat Latvija līdz 2022. gada augustam izsniedza vīzas 247 neatkarīgajiem Krievijas žurnālistiem un 206 viņu ģimenes locekļiem,³⁰ kā arī deva mājvietu vairākām Krievijas neatkarīgo mediju redakcijām un Rietumvalstu mediju krievu valodas redakcijām.³¹ Latvijas palīdzība Krievijā vajātajiem žurnālistiem ir balstīta izpratnē par nepieciešamību aizstāvēt vārda brīvību kā vienu no demokrātijas pamatvērtībām, kā arī nodrošināt patiesu informāciju krievu valodā.³² Tomēr televīzijas kanāla "TV Rain" intervija ar Rīgas mēru Mārtiņu Staķi,³³ kurā tika diskutēts jautājums par pieminekļa Uzvaras parkā nojaukšanu, izraisīja plašas un asas diskusijas Latvijas sabiedrībā par neatkarīgo Krievijas mediju ietekmi uz Latvijas iekšpolitiku.³⁴ Tāpat arī Valsts drošības dienests norādīja uz to, ka Krievijas mediju uzņēmumu darbība Latvijas teritorijā rada riskus Latvijas informatīvajai telpai, kā arī izlūkošanas riskus.³⁵ 2023. gadā var paredzēt aktīvāku Krievijas opozīcijas emigrācijā darbību, kurā liela nozīme būs arī Latvijā mājvietu radušajiem Krievijas žurnālistiem un mediju redakcijām. No vienas puses, tam būs pozitīva ietekme uz Latvijas sabiedrību, jo krievu

valodā būs plašāk pieejama kvalitatīva žurnālistika un mediju saturs, kas veicina demokrātiskas vērtības. Bet no otras puses, tas prasīs pastiprinātu uzmanību no Latvijas atbildīgajām iestādēm, lai Latvijā strādājošie Krievijas mediji neietekmētu Latvijas iekšpolitiskos procesus.

Treškārt, Krievijas Bruņoto spēku īstenotā vardarbība Ukrainā Latvijas sabiedrībā aktualizēja vēsturiskās atmiņas par padomju okupācijas laikā piedzīvoto vardarbību un mobilizēja sabiedrības pieprasījumu pēc padomju okupācijas režīma pieminekļu, tai skaitā pieminekļa Uzvaras parkā demontāžas. Tā kā Otrā pasaules kara vēsture ir viens no svarīgākajiem pamatiem, uz kā Krievija konstruē savu pasaules uzskatu gan iekšpolitiski, gan ārpolitiski, tā asi reaģēja uz padomju pieminekļu demontāžu, gan izmantojot tiesiskus argumentus,³⁶ gan apvainojot Latviju neonacismā.³⁷ Tādējādi Krievijas karš Ukrainā aktualizēja arī Latvijas un Krievijas vēsturisko naratīvu sadursmi Latvijā, kas ir viens no asākajiem jautājumiem, kas polarizē Latvijas sabiedrību. To uzskatāmi parādīja attieksme pret pieminekļa Uzvaras parkā Rīgā nojaukšanu, ko noteikti atbalstīja 57 % Latvijas iedzīvotāju ar latviešu sarunvalodu ģimenē un noteikti neatbalstīja 55 % iedzīvotāju ar krievu sarunvalodu ģimenē.³⁸ Lai arī padomju okupācijas režīma pieminekļu demontāža Latvijā neizraisīja plašas protesta akcijas, tomēr 2023. gadā uzskatu atšķirības vēstures jautājumos starp iedzīvotājiem ar latviešu un krievu valodu ģimenē saglabāsies latentā veidā, kas Latvijas politikas veidotājiem jāapzinās kā potenciāls risks, ko Krievija varētu izmantot savās interesēs.

Ceturtkārt, Latvija cīņu pret dezinformāciju pamatā īsteno kognitīvā līmenī, veicot informācijas, mediju un digitālo pratību, kas dod iespēju ierobežot naidīgu ārvalstu ietekmi informācijas dimensijā, neradot risku demokrātisku brīvību ierobežošanai. Lai mazinātu Krievijas stratēģisko naratīvu ietekmi, Valsts kanceleja 2022. gadā izdeva rokasgrāmatu cīņai pret dezinformāciju, kurā izskaidroti Kremļa informatīvās telpas manipulācijas paņēmieni, rīcības paņēmieni, lai pretotos informatīvās telpas apdraudējumiem, kā arī atspēkoti nozīmīgākie pret Latviju vērstie stratēģiskie naratīvi tādās jomās kā vēsture, ekonomika un tirdzniecība, cilvēktiesības un vērtības, ģeopolitika, aizsardzība un drošība.³⁹ 2023. gadā Latvijas valsts institūcijas sadarbībā ar nevalstisko sektoru un akadēmisko vidi turpinās aktivitātes, kas ir orientētas uz iedzīvotāju izglītības un izpratnes līmeņa paaugstināšanu, lai samazinātu dezinformācijas aktivitāšu efektivitāti.

SECINĀJUMI

Krievijas īstenotais karš pret Ukrainu saasināja Latvijas un Krievijas attiecības kopumā un arī informācijas dimensijā, jo Krievijas Bruņoto spēku īstenotās vardarbības mērogs izgaismoja Krievijas politiskā režīma dehumanizācijas apmērus, un Latvijas Republikas Saeima atzina Krieviju par terorismu atbalstošu valsti.⁴⁰ 2022. gads iezīmēja saišu pārraušanu ar Krieviju dažādās jomās,⁴¹ tai skaitā arī informācijas dimensijā, un ir paredzams, ka 2023. gadā šī tendence turpināsies, ja vien Krievijas iekšpolitikā nenotiks būtiskas pārmaiņas demokratizācijas virzienā, kas ir maz ticams scenārijs.

Informācijas dimensijā Latvija īstenoja aktivitātes divos virzienos – no vienas puses būtiski ierobežoja Kremļa kontrolētā satura pieejamību Latvijas informatīvajā telpā, bet no otras puses atbalstīja Krievijas neatkarīgos medijus, lai saglabātu iespējas demokratizācijas procesiem Krievijā, atbalstot patiesu informāciju un kvalitatīvu žurnālistiku krievu valodā. Kopumā tā ir pareiza stratēģija, tomēr viena no rekomendācijām ir rūpīgāk izvērtēt Latvijā darbojošos Krievijas mediju ietekmi uz Latvijas informatīvo telpu, kā arī to radītos potenciālos drošības riskus.

Krievijas karš Ukrainā pastiprināja Latvijas sabiedrības polarizāciju, kas ir sekas Krievijas ilgtermiņā konstruētiem un veicinātiem stratēģiskiem naratīviem. Nākotnē, samazinoties Krievijas nozīmei starptautiskajā politikā, varētu mazināties arī Krievijas ietekme uz Latvijas sabiedrību, tomēr šobrīd to vēl ir pārāgri prognozēt, tāpēc otra rekomendācija ir plašāk īstenot Latvijas stratēģisko komunikāciju par starptautisko drošības politiku, Latvijas ārpolitiku un Latvijas vēsturi Latvijas krievvalodīgo iedzīvotāju vidū.

Trešā rekomendācija ir saglabāt Latvijas vadošās pozīcijas globālajā cīņā pret dezinformāciju, vadoties pēc principa, ka cīņa ar dezinformāciju nedrīkst kļūt par rīku vārda brīvības ierobežošanai un uzskatu plurālisma ierobežošanai. Ilgtspējīga stratēģija cīņā pret dezinformāciju primāri ir jābalsta uz pasākumiem, kuru mērķis ir veicināt zināšanas un prasmes atpazīt nepatiesu informāciju iespējami plašākā sabiedrībā.

ATSAUCES

- ¹ "Strategy", Joint Chiefs of Staff, Joint Doctrine Note 1-18, 25.04.2018, vii–viii, https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/jdn_jg/jdn1_18.pdf.
- ² Lippmann, W., "Public Opinion", New Brunswick: Transaction Publishers, oriģināli publicēts 1991. gadā, The Macmillan Company, 15. lpp.
- ³ Fisher, W.R., "Narration as a human communication paradigm: The case of public moral argument", Communication Monographs, 51, No. 1 (1984):7, doi:10.1080/03637758409390180.

- ⁴ Freedman, L., *"The Transformation of Strategic Affairs"* Adelphi Book 379, The International Institute for Strategic Studies, 2015. First published in 2006 by Routledge, 481.lpp. <https://www.amazon.com/Transformation-Strategic-Affairs-Adelphi-Book-ebook-dp-B00ZIEJ1QW/dp/B00ZIEJ1QW/>.
- ⁵ Nye, J.S., *"The Information Revolution and Soft Power"*, Current History 113, no. 759, 2014, <https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/11738398/Nye-InformationRevolution.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- ⁶ Chih-Chien Wang., *"Fake News and Related Concepts: Definitions and Recent Research Development"*, Contemporary Management Research, 16, no.3, 2020, 155.lpp, <https://doi.org/10.7903/cmr.20677>; Ireton C., un Posetti, J., (red) *"Journalism, 'Fake News' & Disinformation: Handbook for Journalism Education and Training"* UNESCO, 2018, 7. lpp.
- ⁷ Guriev, S., un Triesman, D., *"Spin Dictators"*, Princeton: Princeton University Press, 2022, <https://www.amazon.com/Spin-Dictators-Changing-Tyranny-Century-ebook/dp/B09FYS68SF>.
- ⁸ Daycock, D., *"Four False Narratives of Russia's War in Ukraine"*, Forum for Ukrainian Studies, 9.04.2022, <https://ukrainian-studies.ca/2022/04/09/four-false-narratives-of-russias-war-in-ukraine/>.
- ⁹ *"Обращение Президента Российской Федерации [Message from the President of the Russian Federation]"*, Krievijas Federācijas prezidents, 24.02.2022.
- ¹⁰ *"Как будет работать новый закон об иноагентах [How will the new law on foreign agents work?]"*, The State Duma, 26.06.2022.
- ¹¹ *"Russian Foreign Agents Act 2012 not necessary in a democratic society"*, European Court of Human Rights, 14.06.2022, <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=E-CHR&id=003-7358929-10052693&filename=Judgment%20Ecodefence%20and%20Others%20v.%20Russia%20-%20Foreign%20Agents%20Act%202012%20not%20necessary%20in%20a%20democratic%20society%20.pdf>.
- ¹² *"Global Update – Statement by Nada Al-Nashif UN Acting High Commissioner for Human Rights"*, United Nations, 12.09.2022, <https://www.ohchr.org/en/statements/2022/09/global-update-statement-nada-al-nashif-un-acting-high-commissioner-human-rights>; *"Russia: UN expert alarmed at continued targeting of human rights defenders"*, United Nations, 14.09.2022, <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/09/russia-un-expert-alarmed-continued-targeting-human-rights-defenders>.
- ¹³ *"Вводится ответственность за распространение фейков о действиях ВС РФ [Responsibility is introduced for spreading fakes about the actions of the AF RF]"*, The State Duma, 4.03.2022.
- ¹⁴ *"Приняты поправки об ответственности за фейки о работе госорганов РФ за рубежом [Amendments on liability for fakes about the work of state bodies of the Russian Federation abroad have been adopted]"*, The State Duma, 22.03.2022.
- ¹⁵ *"Russia: UN expert alarmed at continued targeting of human rights defenders"*, United Nations, 14.09.2022, <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/09/russia-un-expert-alarmed-continued-targeting-human-rights-defenders>.
- ¹⁶ Brezar, A., *"Russia cracks down on independent media during Ukraine invasion"*, Euronews, 4.03.2022, <https://www.euronews.com/2022/03/03/two-independent-russian-media-outlets-forced-off-air-amid-ukraine-war>.
- ¹⁷ Grynbaum, M.M., Koblin, J., un Hsu, T., *"Several Western news organizations suspend operations in Russia"*, The New York Times, 4.03.2022, <https://www.nytimes.com/2022/03/04/business/western-media-operations-russia.html>.
- ¹⁸ Kaprāns, M., *"Isolating Russia's three master narratives in Latvia"*, StopFake, 31.12.2017, <https://www.stopfake.org/en/isolating-russia-s-three-master-narratives-in-latvia/>.
- ¹⁹ *"Latvijas ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2021. gadā,"* Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 27.12.2021, <https://www.mfa.gov.lv/lv/arlietu-ministra-ikgadejais-zinojums>.

- ²⁰ Ireton C., un Posetti, J., (red) *"Journalism", 'Fake News' & Disinformation: Handbook for Journalism Education and Training*, UNESCO, 2018, 35.–36. lpp.
- ²¹ "Latvijas ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2021. gadā", Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 27.12.2021, 4. lpp, <https://www.mfa.gov.lv/lv/arlietu-ministra-ikgadejais-zinojums>.
- ²² "Ziņojums par ārvalstu iejaukšanos visos Eiropas Savienības demokrātiskajos procesos, tostarp dezinformāciju, A9-0022/2022", Eiropas Parlaments, 8.02.2022, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2022-0022_LV.html.
- ²³ "Ziņojums A9-0022/2022", Eiropas Parlaments.
- ²⁴ Berzina, I., *"Political Trust and Russian Media in Latvia"*, Journal on Baltic Security 4, no. 2, 2018, 2.–9. lpp.
- ²⁵ Berzina, I., (red), *"The Possibility of Societal Destabilization in Latvia: Potential National Security Threats"*, National Defence Academy of Latvia, Center for Security and Strategic Research, 2016, https://www.academia.edu/37621540/The_Possibility_of_Societal_Destabilization_in_Latvia_Potential_National_Security_Threats.
- ²⁶ "SKDS: Krievijas rīcību Ukrainā nosoda 40 % krievvalodīgo, no tiem vairums – pret Uzvaras parka pieminekļa nojaukšanu", LSM.lv, 7.07.2022, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/skds-krievijas-ricibu-ukraina-nosoda-40-krievvalodigo-no-tiem-vairums--pret-uzvaras-parka-pieminekla-nojauksanu.a464187/>.
- ²⁷ "NEPLP aizliedz 80 Krievijā reģistrētu TV programmu izplatīšanu Latvijā", NEPLP, 7. 06.2022, <https://www.neplp.lv/lv/jaunums/neplp-aizliedz-80-krievija-registretu-tv-programmu-izplatisanu-latvija>.
- ²⁸ "NEPLP saistībā ar apdraudējumu valsts drošībai ierobežo piekļuvi vēl 16 tīmekļvietnēm Latvijas teritorijā", NEPLP, 13.07.2022, <https://www.neplp.lv/lv/jaunums/neplp-saistiba-ar-apdraudeju-mu-valsts-drosibai-ierobezo-piekluvi-vel-16-timeklvietnem-latvijas-teritorija>.
- ²⁹ *"Репрессии в отношении российских журналистов и СМИ за рубежом с начала СВО по защите Донбасса (по состоянию на 12 октября 2022 года) [Repressions against Russian journalists and media outlets abroad since the beginning of the JVO to protect Donbass (as of October 12, 2022)]"*, Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 28.09.2022.
- ³⁰ "Latvijas pārstāvniecībās vizas izsniegtas gandrīz 250 Krievijas neatkarīgo mediju darbiniekiem", TV3, 2.08.2022, <https://zinas.tv3.lv/latvija/sabiedriba/latvijas-parstavniecibas-vizas-izsniegtas-gandrizz-250-krievijas-neatkarigo-mediju-darbiniekiem/>.
- ³¹ Kugel, M., *"Новый дом для журналистов. СМИ на русском языке переезжают в Латвию [New home for journalists. Media in Russian move to Latvia]"*, Radio Svoboda, 31.03.2022, <https://www.svoboda.org/a/noviy-dom-dlya-jurnalistov-smi-na-russkom-yazyke-pereezzhayut-v-latviu/31779271.html>.
- ³² LETA, *"Латвия примет преследуемых в РФ журналистов — глава МИД"*, Rus.LSM.lv, 7.03.2022, <https://rus.lsm.lv/statja/novosti/obschestvo/latvija-primet-presleduemih-v-rf-zhurnalistov--glava-mid.a446786/>.
- ³³ *"“Этот памятник разделяет наше общество”: мэр Риги о сносе монумента советским воинам [“This monument divides our society”: the mayor of Riga on the demolition of the monument to Soviet soldiers]"*, TV Rain, 10.08.2022, <https://www.youtube.com/watch?v=ym7F3-gDCMk>.
- ³⁴ Seddon, M., *"Tensions with Moscow test Latvia's welcome for Russian media exiles"*, Financial Times, 19.08.2022, <https://www.ft.com/content/121248f0-ff95-41ad-9cc3-e65740a21792>.
- ³⁵ Kupčs, E., *"Drošības dienests saskata riskus saistībā ar Krievijas mediju ienākšanu Latvijā"*, LSM.lv, 31.07.2022, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/drosibas-dienests-saskata-riskus-saistiba-ar-krievijas-mediju-ienaksanu-latvija.a467458/>.

- ³⁶ Mače, Z., “Par katru plāksni ir notas” – ministrs Rinkēvičs atklāj Krievijas reakciju uz padomju pieminekļu nojaukšanu”, LSM.lv, 25.08.2022, <https://www.lsm.lv/raksts/kas-notiek-latvija/raksti/par-katru-plaksni-ir-notas-ministrs-rinkevics-atklaj-krievijas-reakciju-uz-padomju-piemineklu-nojauksanu.a470888/>.
- ³⁷ “О ситуации с героизацией нацизма, распространении неонацизма и других видов практики, которые способствуют эскалации современных форм расизма, расовой дискриминации, ксенофобии и связанной с ними нетерпимости (Доклад Министерства иностранных дел Российской Федерации 2022 г.) [On the situation with the glorification of Nazism, the spread of neo-Nazism and other practices that contribute to the escalation of modern forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance (Report of the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation 2022)]”, Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 30.08.2022.
- ³⁸ LSM.lv, “SKDS: Krievijas rīcību Ukrainā nosoda 40 % krievvalodīgo, no tiem vairums – pret Uzvaras parka pieminekļa nojaukšanu”, 7.07.2022, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/skds-krievijas-ricibu-ukraina-nosoda-40-krievvalodigo-no-tiem-vairums--pret-uzvaras-parka-pieminekla-nojauksanu.a464187/>.
- ³⁹ Bambals, R., (red.), “Rokasgrāmata pret dezinformāciju: atpazīt un pretoties”, Valsts kanceleja, 2022, <https://www.mk.gov.lv/lv/media/14255/download>.
- ⁴⁰ Latvijas Republikas Saeima, “Saeima paziņojumā atzīst Krieviju par terorismu atbalstošu valsti”, 11.08.2022, <https://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/31308-saeima-pazinojuma-atzist-krieviju-par-terorismu-atbalstosu-valsti>.
- ⁴¹ Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, “Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas divpusējās attiecības”, 13.09.2022, <https://www.mfa.gov.lv/lv/latvijas-republikas-un-krievijas-federacijas-divpusejas-attiecibas>.

KARŠ UKRAINĀ: IETEKME UZ LATVIJAS ĀRĒJO, DROŠĪBAS UN IEKŠĒJO POLITIKU

Ilvija Bruģe

Politikas pētniece un analītiķe

Ukrainas atbalstīšana Krievijas agresijas apstākļos ir bijusi būtiska Latvijas ārējās un aizsardzības politikas sastāvdaļa kopš 2014. gada. Tomēr Latvijas politika attiecībā uz Ukrainu neatbilst ne 2021. gadā, ne pat 2022. gada sākumā minētajām prognozēm. Krievijas nežēlīgais pilna mēroga iebrukums Ukrainā 2022. gada 24. februārī pārsteidza daudzus un pilnībā mainīja Eiropā un Rietumu pasaulē pastāvošo ģeopolitisko kārtību. Nav pārsteidzoši, ka Latvija šajā gadā īstenoja *ad hoc* politiku, lai ar visiem līdzekļiem veicinātu Ukrainas izdzīvošanu un uzvaru, jo tās ir izšķirošas pašas Latvijas drošībai un nākotnei.

Ukraina jau ilgstoši bija viena no Latvijas ārpolitikas un aizsardzības politikas prioritārajām valstīm un nekavējoties kļuva par galveno prioritāti, un Latvija ir darījusi visu iespējamo, lai atbalstītu Ukrainu – gan ieviešot sankcijas, gan sniedzot militāro un humāno palīdzību, gan arī sperot politiskus soļus. Latvija ir bijusi viena no nelokāmākajām Ukrainas atbalstītājām dažādos starptautiskajos forumos, un to ir pamanījusi gan Ukraina, gan starptautiskā sabiedrība, gan arī Latvijas sabiedrība.

Krievijas karš ar Ukrainu ir sapludinājis robežu starp Latvijas iekšējo un ārējo politiku, jo tā rezultātā debates par Latvijas nacionālo drošību ir nonākušas Latvijas iedzīvotāju dzīves centrā. Savukārt Latvijas politikas veidotājus tas ir padarījis drosmīgākus valsts iekšpolitisko jautājumu kontekstā – gan attiecībā uz Krievijas ieilgušo ietekmi uzņēmējdarbībā, ekonomikā un politikā, gan arī attiecībā uz kultūru (piemēram, saistībā ar padomju pieminekļiem vai likumdošanu valsts valodas jautājumā). Un izrādās, ka Latvijas sabiedrības etniskā sašķeltība nemaz nav tik skaidri izteikta, kā nereti tiek uzskatīts.

ATBALSTS UKRAINAI

Praktiskais atbalsts

Latvija ir atzīta par vienu no vadošajām Ukrainas atbalstītājām, un tā ir sniegusi ievērojamu militāro atbalstu, humāno palīdzību, kā arī palīdzību Ukrainas bēgļiem. Tiek lēsts, ka atbilstoši 2022. gada decembrī¹ pieejamajiem datiem, Latvija, sniedzot palīdzību 314 miljonu eiro apmērā, lielākoties militārā atbalsta formā, ieņem 19. vietu pasaulē. Tas nav pārsteidzoši, ņemot vērā tās nelielo izmēru un kapacitāti. Taču Latvijas pienesums ir krietni iespaidīgāks, ja uz to raugās kā daļu no IKP. Atpaliekot tikai no Igaunijas, kas šobrīd Ukrainas atbalstam sniedz lielāko atbalstu proporcionāli tās IKP, Latvija tērē 9,33 % no sava IKP, kas ir būtiski vairāk nekā tai sekojošās valstis.

Saskaņā ar Ministru kabineta datiem² Latvija ir nodrošinājusi *militāro aprīkojumu* 300 miljonu eiro vērtībā: bezpilota lidaparāti, helikopteri, haubices, ieroči un individuālais ekipējums, sausā pārtika, munīcija, prettanku ieroči, pretgaisa raķetes “Stinger”, degviela u. c. Humānās palīdzības jomā, cita starpā, Latvija ir ziedojusi 2 084 508 eiro (atbildot Ukrainas valdības palīdzības līgumiem) medicīnas ierīču, aprīkojuma, medikamentu, ātrās palīdzības automašīnu, karavīru rehabilitācijas un psihosociālā atbalsta, kā arī citu palīdzības projektu formātā. Ukrainas bēgļu vajadzībām Latvija ir piešķīrusi ap 116 miljoniem eiro, nodrošinot bezmaksas izmitināšanu, atbalsta maksājumus, bezmaksas ēdināšanu utt. Līdz 2022. gada decembra sākumam personas kods tika piešķirts 42 793 Ukrainas civiliedzīvotājiem, savukārt uzturēšanās tiesību apliecinājoši dokumenti (vīzas un uzturēšanās atļaujas) ar tiesībām uz nodarbinātību tika izsniegti 36 924 no kara aizbēgušajiem ukraiņiem. Latvijas pašvaldībās ir izmitināti gandrīz 12 000 Ukrainas civiliedzīvotāji. Latvijas valsts ir sniegusi arī papildu atbalstu 7 miljonu eiro apmērā ar dažādu starptautisko institūciju, piemēram, Starptautiskās rekonstrukcijas un attīstības bankas, Starptautiskās krimināltiesas, NATO, ANO un citu institūciju starpniecību.

Arī Latvijas sabiedrība ir uzņēmusies tādu uzdevumu veikšanu (un Latvija nav izņēmums), ko tradicionāli ir pārraudzījusi valsts. Sabiedrība un nevalstiskais sektors ar *Ziedot.lv* starpniecību vien Ukrainas aizsardzībai ir ziedojuši 7,7 miljonus eiro. Saskaņā ar aplēsēm līdz 2022. gada augustam³ nevalstiskie dalībnieki, izmantojot dažādus citus fondus un organizācijas, bija ziedojuši aptuveni 16 miljonus eiro. Nav informācijas par tiešajiem un ar Ukrainas Nacionālās bankas (*National Bank of Ukraine*) vai dažādu Ukrainas fondu starpniecību veiktajiem ziedojumiem Ukrainas bruņotajiem spēkiem, taču ir skaidrs, ka arī tie ir ievērojami. Latvijas uzņēmēju kustība “Uzņēmēji mieram” ir ziedojusi vairāk nekā 3 miljonus eiro, savukārt *Twitter* konvojs ir piegādājis Ukrainai vairāk nekā 900 apvidus automobiļus, un Ukrainas armijas Ārzemnieku

leģionā cīnās brīvprātīgie no Latvijas. Arī Latvijas sabiedrība ir iesaistījusi humānās palīdzības un atbalsta sniegšanā Ukrainas bēgļiem. Cilvēki ir nodrošinājuši mājokļus, rīkojuši brīvprātīgo akcijas un labdarības kampaņas. Uzņēmumi ir ziedojuši naudu un preces bēgļu atbalstam. Kopumā visā Latvijā ir tikuši izveidoti 115 humānās palīdzības punkti.

Politiskais atbalsts

Latvijas sniegtā militārā un humānā palīdzība ir bijusi nozīmīga, tomēr Latvijas galvenais pienesums Ukrainas nākotnei ir bijis politisks. Latvija ir bijusi viena no aktīvākajām Ukrainas atbalstītājām visos forumos un vienlaikus meklējusi partnerus, lai sniegtu vienotu palīdzību. Ministru un prezidentu atbalsta vēstījumi,⁴ kā arī Ukrainas apmeklējumi ir bijuši nepārprotami un regulāri. Latvijas un pārējo Baltijas valstu, kā arī Polijas, Apvienotās Karalistes un ASV valdībām ir bijusi milzīga loma, noturot Ukrainu starptautiskās darba kārtības fokusā un nosakot tās atbalsta tempu.

2022. gada 1. martā, neilgi pēc kara sākuma, Latvijas valdība atbalstīja nacionālo pozīciju, kas paredzēja atbalstu Ukrainas turpmākajai dalībai Eiropas Savienībā (ES) un tūlītēju kandidātvalsts statusa piešķiršanu, kā arī aicināja citas valstis paust atbalstu.⁵ Sākotnēji šī pozīcija šķita kā tāls sapnis. Tomēr jau 2022. gada 23. jūnijā Eiropas Parlaments nobalsoja par kandidātvalstu statusa piešķiršanu Ukrainai un Moldovai.⁶ Tas nebūtu varējis notikt nekādos citos apstākļos. Šis solis bija ne tikai acīmredzams politisks paziņojums, bet arī atbrīvoja ES “rokas” attiecībā uz Ukrainas reformu un atjaunošanas procesa finansēšanu. Latvijas valdība ir arī vairākkārt paudusi tās atbalstu Ukrainas dalībai NATO.

Jau aprīlī, kamēr citas valstis vēl zināmā mērā vilcinājās paust bargu nosodījumu Krievijai, Latvijas un Igaunijas parlamenti oficiāli apsūdzēja Krieviju par genocīda īstenošanu Ukrainā. Šis apsūdzības tika izteiktas pēc ASV prezidenta Džo Baidena (*Joe Biden*) paziņojumiem, ka Krievijas noziegumi Ukrainā varētu būt pielīdzināmi genocīdam. Savā publiskajā paziņojumā Latvijas parlaments atsaucās uz “pierādījumiem par Krievijas Federācijas armijas pastrādātajiem masveida brutālajiem noziegumiem, tostarp Ukrainas civiliedzīvotāju, tostarp sieviešu un bērnu, slepkavībām, spīdzināšanu, seksuālu izmantošanu un apgānīšanu Bučā, Irpiņā, Mariupolē un citur”.⁷ Augustā ES pievienojās ANO Starptautiskajā tiesā iesniegtajai Ukrainas lietai *“Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraina pret Krievijas Federāciju)”*⁸ (Apsūdzības genocīdā saskaņā ar Konvenciju par genocīda nepieļaujamību un sodīšanu par to).

2022. gada 11. augustā Latvijas parlaments bija viens no pirmajiem, kas balsojumā atzina Krieviju par “terorismu atbalstošu valsti” saistībā ar karu Ukrainā. Tas arī aicināja Rietumu sabiedrotos noteikt plašākas sankcijas. Arī šajā kontekstā Latvija apsteidza ES, tā kā 2022. gada 23. novembrī arī Eiropas Parlaments pasludināja Krieviju par valsti, kas atbalsta terorismu. ES un tās dalībvalstis plāno ieviest papildu sankcijas un līdz minimumam ierobežot diplomātiskās attiecības ar Krieviju.⁹

Latvija kopā ar pārējām Baltijas valstīm bija arī tā, kas aicināja izveidot Īpašo tribunālu agresijas nozieguma pret Ukrainu sodīšanai. Tribunāla uzdevums būtu papildināt Starptautiskās krimināltiesas (SKT) lomu un izmeklēt Krievijas augstākās politiskās un militārās vadības izdarītos agresijas noziegumus. Tādējādi Tribunāls novērstu SKT, kas veic individuālu kriminālvajāšanu par kara noziegumiem, genocīdu un noziegumiem pret cilvēci, jurisdikcijas nepilnības.¹⁰ 2022. gada novembra beigās Eiropas Komisijas priekšsēdētāja Urzula fon der Leiena (*Ursula von der Leyen*) publiski paziņoja, ka ES “ir gatava sākt strādāt ar starptautisko sabiedrību, lai panāktu pēc iespējas plašāku starptautisko atbalstu šai specializētajai tiesai”.¹¹

Ļoti būtiski ir arī tas, ka Latvijas vēstījums Ukrainas atbalstam ir kļuvis arvien drosmīgāks. 2022. gada 29. novembrī NATO ārlietu ministru sanāksmē Latvijas ārlietu ministrs Edgars Rinkēvičs aicināja NATO valstis sniegt vēl plašāku atbalstu Ukrainai, atsaucoties uz to morālo pienākumu.¹² Tajā pašā dienā sniedzot interviju, Rinkēvičs norādīja, ka Rietumvalstīm būtu jānodrošina Ukrainai viss nepieciešamais, lai tā varētu sevi aizstāvēt, tostarp potenciāli jānodrošina arī tālās darbības rādīša raķetes, kas ļautu Ukrainai apšaudīt mērķus Krievijā. “Ja krievi turpina apšaudīt Ukrainas enerģētikas infrastruktūru, radot grūtības miljoniem ukraiņu, tad Ukrainai ir visas tiesības reaģēt. Tādējādi ukraiņiem vajadzētu būt iespējai saņemt visu, ko tie vēlas.”¹³

SEKAS LATVIJAI, RAUGOTIES UZ 2023. GADU

Starptautiskās sekas

Daudzām Rietumeiropas valstīm karš “atvēra acis”. Ja agrāk Krievija tika uzskatīta par potenciālu partneri, savukārt Baltijas valstu attieksme pret Krieviju tika uztverta kā zināmā mērā rusofobiska, tad tagad uz Krievijas raugās kā uz draudu. Kara rezultātā Eiropai (tostarp arī Latvijai) nācās radikāli samazināt atkarību no Krievijas gāzes, tirdzniecības, kā arī likumīgā un nelikumīgā kapitāla ietekmes, un tā to arī ir izdarījusi. Pārsteidzoši, īpaši Latvijas gadījumā, ka valsts drošība šajā jautājumā tika

atstāta uz pēdējo brīdi. Enerģētikas jautājums turpinās atrasties Eiropas darba kārtībā. Tā lielā mērā ir spējusi tikt galā ar šīs ziemas vajadzībām, taču nākamajā gadā būs jāmeklē citi risinājumi. Latvijai steidzami ir jāatrod veidi, kā vēl vairāk distancēties no Krievijas tirgus un jāstrādā pie alternatīvu enerģijas avotu attīstības. Ņemot vērā tās resursus un globālās tendences, liela uzmanība būtu jāpievērš atjaunojamajai enerģijai. Iespējams, ka šis uzdevums prasīs zināmu paaudžu maiņu Latvijas politikā.

Iespējams, ka negaidīts Ukrainas kara ietekmes rezultāts (tikpat negaidīts, cik negaidīts bija pats karš) bija Somijas un Zviedrijas lēmums pievienoties NATO. Šis pavērsiens neapšaubāmi ir pozitīvs notikums Latvijas drošībai, īpaši reģionālā līmenī.¹⁴ Krievijas reālie militārie draudi ir likuši NATO pārvērtēt tās militāro kapacitāti austrumu flangā un apsolīt Latvijai un Baltijas valstīm lielākas drošības garantijas. NATO ir apņēmusies izvietot lielākus pastāvīgos un rotācijas spēkus Polijā, Baltijas valstīs un Rumānijā, apsolījusi bargas sekas jebkāda Krievijas uzbrukuma rezultātā, kā arī paplašinājusi bruņojumu. Vienlaikus, iespējams, ka svarīgākais aspekts reģiona kontekstā ir NATO aizsardzības stratēģijā notikusi pārbīde – tā vietā, lai fokusētos uz Baltijas valstu atkarošanu pēc potenciāla Krievijas uzbrukuma, tiek skatītas iespējas apturēt Krieviju, pirms tā vēl ir iekļuvusi NATO teritorijā.¹⁵ Ļoti svarīgi ir rast risinājumu attiecībā uz Turcijas nevēlēšanos atbalstīt NATO paplašināšanos. Latvijai vienai pašai nav pietiekamas kapacitātes, lai veiktu šādus diplomātiskos manevrus, taču, sadarbojoties ar reģionālajiem partneriem, tā var aktīvi iestāties par Somijas un Zviedrijas pievienošanās. Ja NATO tik tiešām paplašināsies, Baltijas valstu drošība būtiski pieaugs.

Reģionālā mērogā Latvija ir veidojusi un stiprinājusi alianses. Stingra kopīga nostāja ar abām pārējām Baltijas valstīm un Poliju, kā arī Ziemeļvalstīm un Apvienoto Karalisti ir bijis Latvijas *modus operandi* 2022. gadā. Šī pieeja, visticamāk, arī 2023. gadā būs Latvijas ārpolitikas un aizsardzības politikas centrālais elements. Šīs valstis lielākoties ir arī tās, kas noteica tendences attiecībā uz to, kā Eiropa reaģēja uz karu, un tās turpinās to darīt arī turpmāk. Starptautiskā līmenī Latvija turpināja atrasties ASV pusē, ņemot vērā tās izšķirošo lomu valsts un starptautiskās drošības garantiju kontekstā. Latvijas ārpolitikā un aizsardzības politikā tas nav nekas jauns un turpināsies arī 2023. gadā. Karš vēl nav beidzies, un ASV darbības ir izšķiroši svarīgas Ukrainas atbalstam un Eiropas drošībai.

2022. gadā Latvijas valdība demonstrēja neraksturīgi stingru apņēmību un parādīja sevi kā vienu no izteiktākajām un nelokāmākajām Ukrainas, tās neatkarības un teritoriālās integritātes atbalstītājām. Šis solis noteikti ir sniedzis Latvijai diplomātisku atzinību gan reģionālā, gan starptautiskā mērogā. Karam turpinoties, Latvijas valdība kļūst arvien drosmīgāka, sniedzot savu politisko atbalstu Ukrainai. Latvija turpinās (un tai vajadzētu turpināt) šādu pieeju arī 2023. gadā, jo īpaši ārlietu ministram saglabājot savu posteni.

Iekšpolitiskās sekas

Karš Ukrainā ir ietekmējis arī Latvijas iekšpolitiku. Daudzi lēmumi, kas tika atlikti Rietumu partneru spiediena dēļ, ieguva skaidru pamatojumu. Vairāki soļi, piemēram, padomju pieminekļu demontāža, pilnīga pāreja uz latviešu valodu skolās, sankcijas pret Krievijas uzņēmumiem un privātpersonām, kā arī ārējās robežas slēgšana Krievijas pilsoņiem, jebkurā citā laikā tiktu uzskatīti par asiem un interpretēti kā uz diskriminācijas robežas balansējoši. Savukārt kara laikā un valsts drošības kontekstā tie ir attaisnojami. Latvijas valdībai tagad būs jāveic grūts uzdevums, proti, praktiska šo lēmumu īstenošana, un 2023. gads, visticamāk, izaicinās tās apņēmību. Tomēr šī ir iespēja atrisināt daudzus sāpīgus jautājumus, un Latvijai tā būtu jāizmanto.

Karš Ukrainā ir sapludinājis robežu starp valsti un sabiedrību, jo palīdzības pasākumi Ukrainai turpina gūt plašu atbalstu pat laikā, kad valda bailes no pieaugošajām energoresursu cenām. Latvijas iedzīvotāju vairākums ne tikai atbalsta valdības politiku, bet tajā arī aktīvi piedalās. Sabiedrība iesaistījās (un turpina iesaistīties) militārās un humānās palīdzības vākšanā un ziedošanā Ukrainai, kā arī sniedza vēl nebijušu atbalstu Ukrainas bēgļiem. Karš turpināsies, un humanitārā krīze Ukrainā 2023. gadā kļūs vēl dziļāka. Latvijas medijiem, politiķiem un sabiedrībai būtu jāturpina atbalstīt Ukrainu gan morāli, gan praktiski.

Karš Ukrainā ir atklājis jaunu Latvijas sabiedrības dinamiku. Kā izrādās, dalījums starp etniskajiem krieviem un latviešiem nav tik viennozīmīgs. Latvijas sabiedrības etniskais dalījums nereti ir ticis interpretēts kā skaidri norobežots un savstarpēji pretējs. Politiskās partijas “Saskaņa” sakāve nesenajās vēlēšanās (pēc tam, kad tā nosodīja Krievijas karu Ukrainā) pierādīja, ka daļa krievvalodīgo iedzīvotāju nav lojāli Latvijas valstiskumam. Vienlaikus divu galveno prokrievisko politisko partiju, proti, partijas “Stabilitātei” (6,8 %) un partijas “Latvijas Krievu savienība” (3,63 %) vājie rezultāti Saeimas vēlēšanās¹⁶ skaidri parādīja, ka krievvalodīgo iedzīvotāju attieksme pret Latvijas valstiskumu un Krievijas revizionismu nav vienota. 2023. gads parādīs, vai Latvijas sabiedrība spēs kļūt vienotāka, vai arī tā atgriezīsies pie ierastās etniskās sašķeltības.

2022. gadā Latvija kļuva par drošu patvērumu Krievijas opozīcijai. Šis ir aspekts, uz ko Latvijas sabiedrība raugās arvien aizdomīgāk un kas 2023. gadā, visticamāk, kļūs vēl strīdīgāks. Robeža starp valsts drošību un diskrimināciju var būt ļoti trausla un neskaidra. Jebkura cenzūra, pat pamatota, var radīt kaitējumu valsts starptautiskajai reputācijai, kā to pierādīja nesenā *TV Rain* licences anulēšana.¹⁷ 2023. gadā Latvijai ir jāīsteno savas tiesības noteikt un īstenot noteikumus savā teritorijā, kā arī jāturpina pieņemt stingrus iekšpolitiskos lēmumus. Taču tās darbībām ir jāsaģlabā objektivitāte, nepārprotamība un pārredzamība.

SECINĀJUMI

Tādi notikumi kā NATO paplašināšanās uz ziemeļiem, ES kandidātvalsts statusa piešķiršana Ukrainai un Moldovai, kā arī plašākas NATO drošības garantijas ir ģeopolitiski panākumi Latvijas kontekstā un labi kalpos tās ilgtermiņa drošības mērķiem, kaut arī tie īstenojušies vissliktākajos iespējamajos apstākļos. Šis ir īstais brīdis, lai pieprasītu papildu garantijas. Latvijai jāturpina uzstāt uz papildu garantijām Ukrainai, tās atjaunošanai un integrācijai ES. Tāpat tai vajadzētu uzstāt uz bargām sekām kā atbildei Krievijai un tās agresijai.

Latvijas kā starptautiskas spēlētājas un nelokāmas Ukrainas atbalstītājas loma un reputācija arī ir patiesa šī gada ārpolitiska uzvara gan starptautiski, gan Ukrainā, gan pašu mājās. Mājās tā ir nesusi ilgi gaidīto grūdienu, lai atrautos no Krievijas ietekmes visās dzīves jomās. Tā rezultātā ir tikuši pieņemti daudz drosmīgāki lēmumi iekšpolitikas jomā. Karš Ukrainā ir sapludinājis robežu starp Latvijas iekšējo un ārējo politiku, un sabiedrības iesaistīšanās Ukrainas atbalstīšanā ir bijusi apbrīnas vērts. Sabiedrības attieksme, protams, nav bijusi tik viennozīmīga, jo ir pastāvējusi un arī pastāvēs neapmierinātība. Karš ir sapludinājis un vienlaikus saasinājis robežu starp Latvijas iedzīvotājiem – etniskajiem latviešiem un etniskajiem krieviem.

Nevajadzētu arī par zemu novērtēt ietekmi, ko Latvijas īstenotā aizstāvība ir atstājusi uz Ukrainas valdību un sabiedrību. Lielā mērā pateicoties mums pašiem, mums tagad ir un arī turpmāk būs tuvs draugs un sabiedrotais Ukrainas valsts un sabiedrības personā. Latvijai ir jāsaglabā sava apņēmība par spīti pieaugošajām gāzes cenām un ekonomiskajai spriedzei. Atbalstīt Ukrainu ir ārkārtīgi svarīgi. Taču apņēmībai nevajadzētu izpausties tikai kā nepārtrauktai valdības īstenotai Ukrainas atbalsta politikai. Tai vajadzētu izpausties arī kā pastāvīgai sabiedrības iesaistei, iestājoties par tās vitāli svarīgajām nacionālajām interesēm, pat ja tas nozīmē ekonomiskas grūtības. Un, pats svarīgākais, Latvijai nevajadzētu atteikties no tās solījumiem palīdzēt Ukrainai reformēties, atjaunoties un integrēties ES un Rietumu pasaulē pēc tam, KAD (un nevis ja) Ukraina uzvarēs šajā karā.

ATSAUCES

- ¹ "Ukraine Support Tracker", The Kiel Institute, 6.12.2022, <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/>.
- ² "Latvija atbalsta Ukrainu", Ministru Kabinets, 06.01.2023, <https://www.mk.gov.lv/lv/latvija-atbalsta-ukrainu>.
- ³ "Latvia's military support to Ukraine amounts to EUR 300 million", LSM.lv, 29.08.2022, <https://eng.lsm.lv/article/society/defense/latvias-military-support-to-ukraine-amounts-to-eur-300-million.a471414/>.

- ⁴ "Latvia supports Ukraine's accession to EU and NATO – Karins", Baltic Times, 07.10.2022, https://www.baltictimes.com/latvia_supports_ukraine_s_accession_to_eu_and_nato_-_karins/; "Latvian President Levits: 'Ukraine will be strong EU member in relatively short time'", Kyiv Independent, 10.09.2022, <https://kyivindependent.com/national/latvian-president-levits-ukraine-will-be-strong-eu-member-in-relatively-short-time>.
- ⁵ "Latvija atbalsta Ukrainas dalību ES un kandidātvalsts statusa piešķiršanu", LSM.lv, 01.03.2022, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/latvija-atbalsta-ukrainas-dalibu-es-un-kandidatvalsts-statusa-pieskirsanu.a445872/>.
- ⁶ "Eiropas Parlaments prasa nekavējoties piešķirt kandidātvalsts statusu Ukrainai un Moldovai", Eiropas Parlaments, 23.06.2022, <https://www.europarl.europa.eu/news/lv/press-room/20220616IPR33216/eiropas-parlaments-prasa-pieskirt-kandidatvalsts-statusu-ukrainai-un-moldovai>.
- ⁷ "Latvian and Estonian parliaments say Russia committed genocide in Ukraine", Reuters, 21.04.2022, <https://www.reuters.com/world/europe/latvian-estonian-parliaments-say-russia-committed-genocide-ukraine-2022-04-21/>.
- ⁸ "EU Joins Ukraine's 'Genocide' Case against Russia at UN ICJ", European Pravda, 19.08.2022, <https://www.eurointegration.com.ua/eng/news/2022/08/19/7145233/>.
- ⁹ "European Parliament declares Russia to be a state sponsor of terrorism", Eiropas Parlaments, 23.11.2022, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20221118IPR55707/european-parliament-declares-russia-to-be-a-state-sponsor-of-terrorism>.
- ¹⁰ "Baltic Foreign Ministers' joint statement on Russia's crimes in Ukraine", LSM.lv, 17.10.2022, <https://eng.lsm.lv/article/politics/diplomacy/baltic-foreign-ministers-joint-statement-on-russias-crimes-in-ukraine.a478253/>.
- ¹¹ "Russia-Ukraine War Top E.U. Official Calls for Tribunal for War Crimes in Ukraine", New York Times, 30.11.2022, <https://www.nytimes.com/live/2022/11/30/world/russia-ukraine-war-news>.
- ¹² "NATO members have moral obligation to increase military support to Ukraine – Rinkevics", Baltic Times, 30.11.2022, https://www.baltictimes.com/nato_members_have_moral_obligation_to_increase_military_support_to_ukraine_-_rinkevics/.
- ¹³ "Ukraine should be given everything it needs: Latvian FM, TVP World, , 30.11.2022, <https://tvpworld.com/64827567/ukraine-should-be-given-everything-it-needs-latvian-fm>.
- ¹⁴ "Joint statement by the Foreign Ministers of Estonia, Finland, Iceland, Latvia, Lithuania, Norway, Sweden and Ukraine", Zviedrijas valdība, 28.11.2022, <https://www.government.se/statements/2022/11/joint-statement-by-the-foreign-ministers-of-estonia-finland-iceland-latvia-lithuania-norway-sweden-and-ukraine/>.
- ¹⁵ Balciunas, A., "New NATO plans: Shift from retaking Baltics to stopping Russians before they enter", LRT.lt, 20.07.2022, <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1740956/new-nato-plans-shift-from-retaking-baltics-to-stopping-russians-before-they-enter>.
- ¹⁶ 14. Saeimas Vēlēšanas, CVK, 17.10.2022, <https://sv2022.cvk.lv/pub/velesanu-rezultati>.
- ¹⁷ "Russian TV station in Latvia loses licence over Ukraine war coverage", The Guardian, 06.12.2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/dec/06/rain-russian-tv-station-in-latvia-loses-licence-over-ukraine-war-coverage>.

LATVIJAS–BALTKRIEVIJAS ATTIECĪBAS UKRAINAS KARA ĒNĀ

Elizabete Elīna Vizgunova-Vikmane

Latvijas Ārpolitikas institūta pētniece | TVNET žurnāliste

Maija Laizāne

Latvijas Ārpolitikas institūta zinātniskā asistente

Kopš 2020. gada augusta Latvijas ārpolitikas veidotājiem zudušas visas ilūzijas par iespējamu Baltkrievijas demokrātisku transformāciju Aleksandra Lukašenko vadībā. Savukārt 2022. gada sākumā, kad reģionālo drošības dinamiku uz visiem laikiem mainīja Krievijas izraisītais asiņainais karš Ukrainā, jaunā izpratne par kaimiņvalsti tikai nostiprinājusies. No “sarežģīta partnera”, ar kuru uzturamas pragmatiskas attiecības ar mērķi paturēt valsti Eiropas Savienības (ES) orbitā, Baltkrievija kļuvusi par reģionāla un nacionāla līmeņa draudu drošībai un demokrātijai. Diplomātiskās attiecības ar Baltkrievijas režīmu šobrīd sarautas gandrīz pilnībā, paturot atvērtus kanālus sadarbībai ar pilsonisko sabiedrību, lai veicinātu tās centienus atgriezt Baltkrieviju uz demokrātiska attīstības ceļu.

Pēc 2020. gada augusta prezidenta vēlēšanām Baltkrievija papildināja Latvijas prioritāro valstu sarakstu Latvijas sadarbības politikas pamatnostādnēs 2021.–2027. gadam.¹ Ap šo laiku attiecības Baltkrievijas un ES starpā turpināja saasināties; ES jau vairākas reizes bija ieviesusi jaunas sankcijas pret Lukašenko režīmu, un Baltkrievija apstādinājusi savu dalību ES Austrumu partnerības politikas iniciatīvā. Sankcijas pastiprināja pēc incidenta 2021. gada maijā, kad Baltkrievija piespieda “Ryanair” pasažieru lidmašīnai nosēsties Minskā. 2021. gada otrajā pusē Baltkrievija pret Latviju izmantoja jaunu destabilizācijas metodi – mākslīgi radītu migrācijas krīzi – kas raisīja nopietnus jautājumus par Latvijas iekšlietu sektora sagatavotību šādiem notikumiem, kā arī starptautisko rezonansi. Savukārt 2022. gadā Baltkrievija iesaistījās Krievijas realizētajā karā pret Ukrainu, atļaujot Krievijas karaspēkam izmantot savu teritoriju sauszemes operācijai, kā arī veicot no tās aviācijas uzlidojumus un raķešu apšaudes. Gandrīz

paralēli kara sākumam Baltkrievijā tika veikti grozījumi konstitūcijā, kas atļauj valsts teritorijā glabāt kodolieročus. Šī notikumu virkne noteikusi, ka Latvijas drošības un ārpolitikas jautājumos līnija starp Latvijas–Baltkrievijas un Latvijas–Krievijas attiecībām 2022. gadā saplūst.

Nemot vērā straujo notikumu dinamiku, kā arī Baltkrievijas ārpolitikas neprognozējamo raksturu, 2023. gadā Latvijas ārpolitikas veidotājiem jāsaglabā piesardzība un jārēķinās ar Lukašenko režīma uzsākto politisko vektoru turpinājumu. Latvijai tāpēc jāturpina stiprināt savas austrumu robežas, lai tā būtu gatava migrācijas plūsmām. Turklāt Baltkrievijas nākotne vēl ciešāk savijusies ar Krieviju. Tāpēc nedz diplomātisko, nedz ekonomisko attiecību normalizāciju tuvā nākotnē šīs esejas autore nesaņskata. Lielā mērā tāpēc, ka Latvijas–Baltkrievijas attiecībām šobrīd trūkst arī plašāka ietvara, kuru pirms tam nodrošināja Austrumu partnerības politikas iniciatīva (arī tad, ja vairāk idejiski, nevis praktiski). Latvijas–Baltkrievijas attiecībās tāpēc sasniegta robežšķirtne, no kuras tuvajam kaimiņam būs grūti atgriezties.

LATVIJAS UN BALTKRIEVIJAS ATTIECĪBU DINAMIKA 2022. GADĀ

Sasniegtā robežšķirtne

2022. gada 24. februāris ir kļuvis par robežšķirtni attiecībās ne tikai ar Krieviju, bet arī ar Baltkrieviju. Kaut arī Baltkrievijas armija līdz šī raksta iesniegšanas brīdim² karadarbībā ar saviem kareivjiem oficiāli nav iesaistījusies, jautājums par valsts bruņoto spēku iesaisti nav zaudējis aktualitāti. Karadarbība Ukrainā būs izšķiroša arī Lukašenko režīmam, kura spēja noturēties pie varas grožiem būs atkarīga no Krievijas asiņainā kara iznākuma. Latvija skaidri komunicējusi, ka, ļaujot krievu militārajām vienībām bāzēties savā teritorijā, valsts nostājusies Krievijas pusē. Satversmes aizsardzības biroja analīze vēsta, ka Baltkrievijas un Krievijas drošības politikas darbojas tandēmā, Baltkrievijas bruņotajiem spēkiem iebiedējot Ukrainu un Rietumu koalīciju.³

Baltkrievijas autoritārā režīma nespēja pieņemt suverēnus lēmumus kara ietvaros norāda uz vēl tālāku Baltkrievijas integrēšanos Krievijā. Šo aspektu sevišķi pasvīturo 2022. gada februāra sākumā notikušās Krievijas un Baltkrievijas bruņoto spēku kopīgās operatīvās mācības Baltkrievijas rietumu un dienvidu robežu tuvumā ("Союзная решимость – 2022", *Union Resolve 2022*). Kopš to sākuma 2022. gada 10. februārī Baltkrievijas teritorijā izvietoti vairāki desmiti tūkstošu Baltkrievijas karavīru. Opozīcijas pārstāvji ārpus Baltkrievijas apgalvo, ka publiski par šo mācību

sākumu tiek runāts kā par Baltkrievijas “*de facto* okupācijas dienu”.⁴ Tāpēc uz Baltkrieviju kopš 24. februāra jālūkojas kā uz Krievijas militāro apgabalu. To apliecina arī fakts, ka Krievijas un Baltkrievijas aizsardzības sistēmas ir pilnībā integrētas.⁵

Baltkrievijas tiešā iesaiste konfrontācijā ar rietumnieciski noskaņoto Ukrainu izraisīja nelokāmu Latvijas reakciju. Tā rezultātā pēc Saeimas Ārlietu komisijas un atbildīgo ministriju iniciatīvas 2022. gadā ir apturēti vai vienpusēji pārtraukti (denonsēti) daudzi divpusējie Latvijas–Baltkrievijas līgumi un vienošanās, piemēram, vienošanās par pārrobežas sadarbības pamatprincipiem,⁶ vienošanās par pilsoņu savstarpējiem braucieniem,⁷ memorands par sadarbību enerģētikas jomā⁸ un citi.⁹ Ne visas vienošanās ir tieši saistāmas ar ārējās vai drošības politikas jautājumiem. Piemēram, apstiprinātie grozījumi Imigrācijas likumā,¹⁰ kas stājās spēkā šī gada aprīlī un kas paredz līdz 2023. gada 30. jūnijam apturēt pirmreizējo termiņuzturēšanās atļauju izsniegšanu Krievijas un Baltkrievijas pilsoņiem. Visu šo lēmumu pieņemšana ir būtiska, mazinot Baltkrievijas lomu un ietekmi Latvijas nozaru politikā un maksimāli sašaurinot abu valstu savstarpējo attiecību uzturēšanas ietvaru. 2022. gads iezīmē skaidru Latvijas norobežošanos no valsts gan realizētā hibrīduzbrukuma, gan iesaistes Krievijas karā Ukrainā, gan Baltkrievijas iekšpolitisko un ideoloģisko apsvērumu dēļ.

Te jāpiezīmē, ka gan 2021. gadā,¹¹ gan 2022. gadā mākslīgi radītās migrantu krīzes jautājums skar Latvijas un tās ārpolitikai fundamentāli svarīgo ES un NATO austrumu robežu. Nacionālā līmenī Baltkrievijas aktivitātes pierobežā ir mērķētas uz Latvijas iekšlietu un aizsardzības institūciju vājināšanu, kas rada papildu izaicinājumus. Lai gan migrantu plūsmas uz Baltkrievijas–Latvijas robežas 2022. gada otrajā pusē samazinājušās, tās nav pilnībā apsīkušas. Tas rada risku krīzes atsākšanai jebkurā laikā. Baltkrievijas realizētais hibrīduzbrukums līdz šim ir licis Latvijai četras reizes pagarināt ārkārtējo situāciju pierobežā, trīs no tām – 2022. gadā.¹² Tas apliecina draudu nopietnību. Tāpat kā 2021. gadā, arī 2022. gadā kopā ar Poliju un Lietuvu tika īstenota aktīva pretdarbība centieniem destabilizēt situāciju reģionā.¹³

Tomēr hibrīduzbrukums 2022. gadā ieguva plašāku formu nekā iepriekš. Baltkrievijas darbības radīja triecienu Latvijas ārējam tēlam. T. i., starptautiskā cilvēktiesību aizsardzības organizācija *Amnesty International* vairākkārt apsūdzēja Latviju starptautisko cilvēktiesību pārkāpumos, spīdzināšanā un vardarbības draudos pret migrantiem, kuri ierodas no Baltkrievijas.¹⁴ Kaut arī organizācijas ticamība gada laikā sašūpojusies vairākkārt, tā joprojām ir viena no autoritatīvākajām balsīm cilvēktiesību aizstāvībā globāli, un tiek aicināta “pie sarunu galda” starptautiskos formātos. Negatīvas atsaucis uz Latvijas identitāti pretrunā ar ideju par to kā par starptautiskajā likumā orientētu valsti, liek meklēt jaunus aizsardzības mehānismus. Informatīvā kara virpulī Latvijai priekšplānā izvirzās nepieciešamība uzturēt

drošību uz ārējās robežas, ņemot vērā humānos aspektus un starptautiskās cilvēktiesības. 2022. gadā tas ticis darīts divos veidos: pirmkārt, izbūvējot pastāvīgo žogu uz Latvijas–Baltkrievijas robežas¹⁵ un, otrkārt, ilgtermiņā veltot līdzekļus valsts aizsardzībai. Jau martā valdība apstiprinājusi lēmumu par aizsardzības budžeta celšanu līdz 2,5 % no IKP līdz 2025. gadam.¹⁶

Reaģējot uz 2022. gadu, Baltkrievija ir turpinājusi izmantot citas metodes Latvijas resursu, institūciju tēla vājināšanai, kā arī iekšējās stabilitātes apdraudēšanai. Viens no tās rīkiem ir Baltkrievijas izsludinātais bezvīzu režīms Latvijas iedzīvotājiem. Šāds solis rada virkni risku. Pirmkārt, tas atvieglo Baltkrievijas iespējas iegūt informāciju par ES valstīm un to pilsoņiem. Otrkārt, tas rada apdraudējumu ieceļojošo iedzīvotāju vervēšanai, veicinot to sadarbību ar Baltkrievijas izlūkdienestiem – īpaši asiņaina kara apstākļos. Treškārt, tas rada riskus ieceļotāju apsūdzēšanai nepatiesos likumpārkāpumos un arestam. 2022. gada augustā A. Lukašenko izteicās arī par potenciālu iespēju atvieglot Baltkrievijas pilsonības iegūšanu Latvijas, Lietuvas un Polijas iedzīvotājiem.¹⁷ Tas liecina par iespējamu Baltkrievijas pievēršanos kaimiņvalstu – kā arī ES un NATO dalībvalstu – iekšējās drošības apdraudēšanai un sabiedrības šķelšanai.¹⁸ Latvijas drošības dienestu darbības rezultātā arī atrasti pierādījumi, ka Baltkrievijas īstenotā shēma, motivējot personu kustību ar mērķi iegūt informāciju, nes panākumus. 2022. gada februārī Valsts drošības dienests kopā ar Militārās izlūkošanas un drošības dienestu aizturēja Baltkrievijas pilsoni, kurš tika turēts aizdomās par spiegošanu Baltkrievijas specdienestu interesēs.¹⁹ Līdz ar to Baltkrievijas spiediens uz Latvijas drošību izpaužas gan ārēji, gan iekšēji.

TENDENCES 2023. GADAM

Latvijas–Baltkrievijas ekonomiskā sadarbība turpinās palēnināties

Baltkrievijas rīcība reģionā turpina iespaidot arī Latvijas–Baltkrievijas savstarpējo ekonomisko darbību. 2022. gadā, reaģējot uz Krievijas iebrukumu Ukrainā, ES un virkne citu valstu pieņemtās sankcijas ietekmē Latvijas transporta sektoru. Vēl 2021. gadā Baltkrievijai bija svarīga loma Latvijas tranzīta nozarē, kaut arī sektors jau tad piedzīvoja lejupslīdi.²⁰ Tomēr jāatzīst, ka “ekonomiskais armagedons” austrumu–rietumu transporta koridora slēgšanas dēļ Latvijai tā arī nav piemēklējis. T. i., pirmajā pusgadā samazinās kravu pārvadājumi ar autotransportu, citās nozarēs – pieaug (1. tabula). Tāpat Latvijas Bankas ekspertu analīze liecina, ka Latvijas ostās pārkrauto kravu apjoms pieauga par aptuveni 15,2 %, bet pārvadāto kravu apjoms pa dzelzceļu –

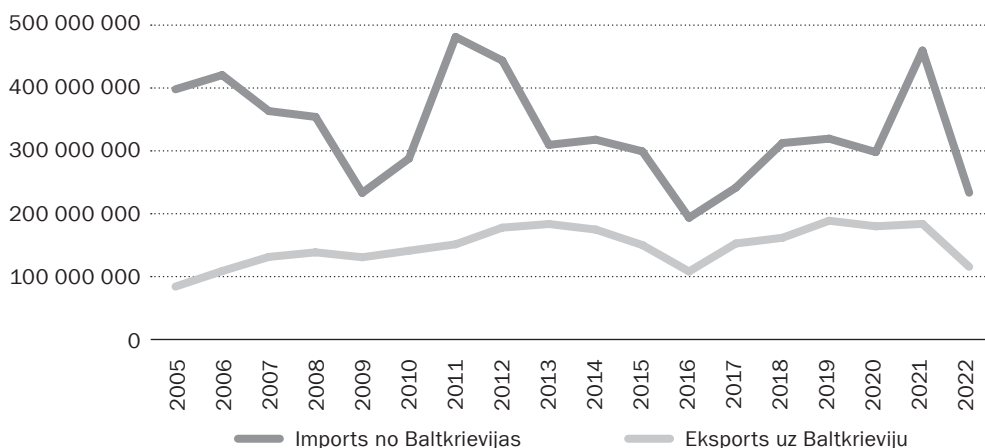
par 17,6 %, salīdzinot ar pagājušo periodu. To ietekmēja divi faktori – pirmkārt, liels kravu apjoma kāpums martā (ņemot vērā uzņēmumu vēlmi pēc iespējas ātrāk izvest preces no Krievijas un Baltkrievijas) un pārvadāto ogļu apjoms (pamatā pieaugot no Kazahstānas, kas tranzīta ceļus pārorientējusi no Krievijas uz Latviju).²¹

1. tabula. Kravu pārvadājumi ar sauszemes un cauruļvadu transportu pirmajā pusgadā.

Avots: Latvijas oficiālā statistika, “Pirmajā pusgadā samazinās kravu pārvadājumi ar autotransportu, citās nozarēs – pieaug”.²²

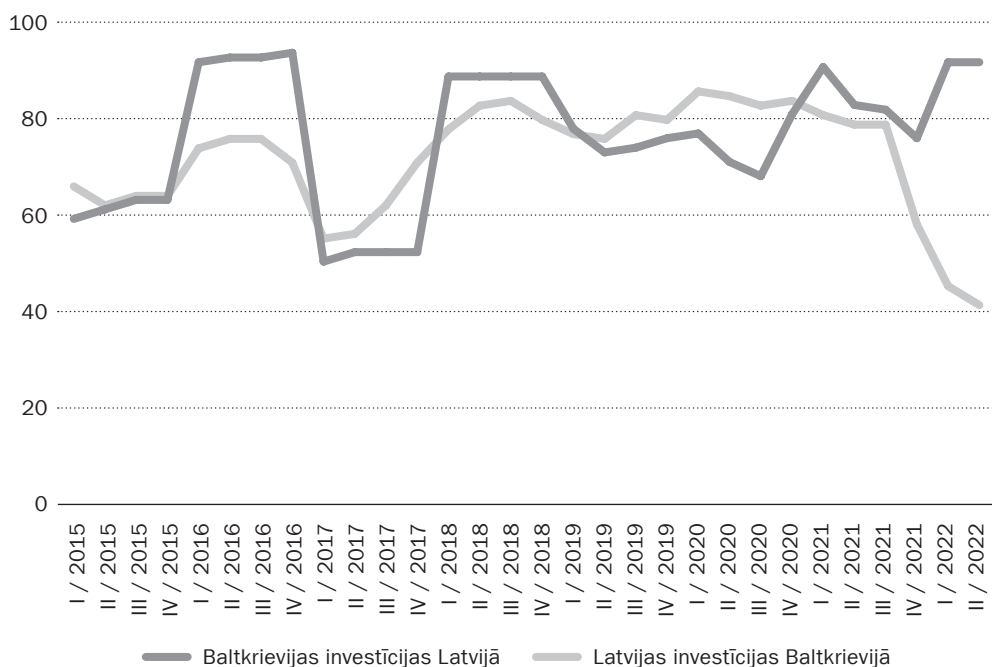
	I–VI, 2019	I–VI, 2020	I–VI, 2021	I–VI, 2022	Izmaiņas % I–VI, 2022 / I–VI, 2021
Kopā	57,2	46,5	48,3	49,5	2,3
Dzelzceļa transports	21,9	11,6	10,2	12,1	17,8
Autotransports	33,8	34	37,6	37,2	-1,1
Cauruļvadu transports	1,5	0,9	0,5	0,2	-60,4

Uz 2021. gada fona, kad Latvija piedzīvoja nelielu tirdzniecības kāpumu, pateicoties galvenokārt importa pieaugumam no Baltkrievijas, 2022. gadā piedzīvots straujš tirdzniecības bilances kritums. Tirdzniecības dinamika turpinājusi samazināties visās galvenās eksporta (farmācijas produkti, optiskās ierīces, plastmasa un to izstrādājumi) un importa (koks un tā izstrādājumi, plastmasas, to izstrādājumi, minerālie produkti, dzelzs un tērauds) kategorijās (1. grafiks).

1. grafiks. Latvijas importa plūsma no Baltkrievijas. Latvijas eksporta plūsma uz Baltkrieviju. 2005.–2022. gads. Avots: Centrālais Statistikas birojs, Latvijas ārējā tirdzniecība²³

Saskaņā ar Latvijas Bankas apkopotajiem datiem par 2022. gada pirmajiem diviem ceturkšņiem Baltkrievijas investīciju plūsma Latvijā šobrīd saglabājusies nemainīga. Tomēr jāņem vērā, ka līdz ar termiņuzturēšanās izsniegšanas kārtības maiņu (faktiski atļaujot to tikai izņēmuma kārtā) samazināsies arī iespējas piesaistīt Baltkrievijas biznesu un investīcijas. Līdz 2021. gadam aptuveni 80 % no izsniegtajām jaunuzņēmumu vīzām jeb termiņuzturēšanās atļaujām bija tieši Baltkrievijas un Krievijas pilsoņiem.²⁴ Līdz ar to nākotnē viennozīmīgi gaidāmas izmaiņas šajos datos. Turpina kristies Latvijas tiešās investīcijas Baltkrievijā.

2. grafiks. Baltkrievijas tiešās investīcijas Latvijā/Latvijas tiešās investīcijas Baltkrievijā. 2015.–2022. gads. Avots: Latvijas Bankas statistikas datubāze.²⁵

Visbeidzot nozīmīgi atcerēties, ka samazinās arī Baltkrievijas klātbūtne Latvijas neformālajā ekonomikā. Jau 2021. gadā tika atklāti vairāki gadījumi, kad Latvijā ievada Baltkrievijas kontrabandas cigaretes. Par līdzīgiem atklājumiem plašsaziņas līdzekļi informēja publiku arī 2022. gadā.²⁶ Tas atkārtoti aktualizē nepieciešamību stiprināt Latvijas iekšlietu struktūras arī 2023. gadā pret nevēlamu Baltkrievijas ietekmi.

Mākoņa zelta maliņa – Latvijas atbalsts demokrātijai Baltkrievijā

Latvijai ir būtiski sniegt atbalstu cīņā par brīvībām, cilvēktiesībām un demokrātiskām pārmaiņām. Šeit jāņem vērā vairāki faktori, kas uzsver nepieciešamību “patūrēt šīs durvis atvērtas”. Pirmkārt, kara un starptautiskās izolācijas apstākļos arī Krievijas iespējas subsidēt Baltkrievijas ekonomiku ir ierobežotas. Tāpēc pat autoritātēm Minskā var nākties meklēt kopsaucēju ar Rietumiem, lai panāktu sankciju mīkstināšanu. Otrkārt, Baltkrievijas iekšienē joprojām, un īpaši kara Ukrainā kontekstā, pastāv sabiedrības daļa, kas neatbalsta režīma oficiālo politiku un ir gatava riskēt pārmaiņu vārdā. Treškārt, Lukašenko meklē veidus, kā uzturēt vismaz kaut kādu Baltkrievijas suverenitāti. Tāpēc valsts cenšas nodrošināt savu politisko autoritāti, uzturot attiecības ar citām NVS valstīm, tā signalizējot Rietumiem valsts neatkarību.²⁷

Sagaidāms, ka arī 2023. gadā Latvija turpinās sniegt atbalstu Baltkrievijas pilsoniskajai sabiedrībai, demokrātiskajai opozīcijai un represijās cietušajiem. 2022. gadā Latvijas ārlietu ministrs Edgars Rinkēvičs, tiekoties ar Baltkrievijas demokrātisko spēku līderi Svjatlānu Cihanousku, apliecināja Latvijas nelokāmo nostāju attiecībā uz politiskās tieslīdzības atbrīvošanu un jaunu vēlēšanu norisi ar neatkarīgiem novērotājiem.²⁸

ES un NATO Latvijas–Baltkrievijas attiecībās

2022. gadā sadarbība starp ES un Baltkrieviju oficiālā līmenī ir fragmentāra, jo Baltkrievijas lēmumi apstādināt savu dalību Austrumu partnerības iniciatīvā. Vēl septembrī Minskā tika aizturēta augsta ranga ES diplomāte pēc politiskās tieslīdzības prāvas apmeklēšanas,²⁹ tā signalizējot, ka arī ES pārstāvniecības darbinieki Baltkrievijā nav drošībā. Austrumu partnerība ilgstoši bijusi Latvijas ārpolitikas prioritāte, un Latvijas uzstājība ciešākai sadarbībai ar ES “labajiem skolēniem” Ukrainu un Moldovu, kā arī Gruziju ļāvusi šīm valstīm pietuvoties ES. Par īpaši zīmīgu sasniegumu uzskatāma kandidātvalsts statusa piešķiršana Ukrainai un Moldovai 2022. gada jūnijā, norādot uz šīs politikas augļiem – spēju pārliecināt kaimiņus par ES modeļa pozitīvo ietekmi uz to attīstību.³⁰ Kaut arī ES un Baltkrievijas attiecības šajā formātā nekad nav bijušas sevišķi produktīvas, Austrumu partnerības ietvars piedāvāja konkrētu sadarbības modeli ES un Baltkrievijai, ļaujot notikumiem “iet savu gaitu”, un vienlaikus nezaudēt saziņu ar sarežģīto kaimiņu pilnībā. Tagad situācija krasi mainījusies.

Kopš 2020. gada saistībā ar iekšpolitisko situāciju pret Baltkrieviju ir vērstas piecas sankciju paketes, kuras kopumā skar 195 personas un 35 organizācijas (2022. gada

jūnija dati).³¹ Ievērojamu ietekmi uz Baltkrieviju atstāj arī šogad piemērotās sankcijas saistībā ar atbalstu Krievijas karam Ukrainā, kuras ietver liegumu piecām Baltkrievijas bankām izmantot SWIFT sistēmu, finanšu plūsmas ierobežojumus un citus aspektus. Pateicoties Latvijas aktīvajai iesaistei, līdztekus abām Baltijas valstīm un Polijai, ES līmenī arī šogad ir aktuāla iestāšanās pret Baltkrievijas īstenoto politiku. Latvijas aktīvā nostāja ir īpaši svarīga laikā, kad Ukrainas karš aizēnojis valstī joprojām notiekošos cilvēktiesību pārkāpumus. ES joprojām iestājas par simtiem politietieslodzīto atbrīvošanu un likvidēto pilsonisko organizāciju atjaunošanu, kā arī pauž oficiālo pozīciju – Baltkrievijas režīms ir nelegitīms.³²

Šo notikumu ēnā Baltkrievija kļūst par lielāku drošības un interešu izaicinājumu Latvijai arī NATO kontekstā.³³ NATO, tostarp Latvijas, uzstādījumā Baltkrievija ir kļuvusi par Krievijas placdarmu, kuru iekļauj militārajos plānos, tur izvietojot pretgaisa aizsardzības sistēmas un kaujas lidmašīnas.³⁴ Tā kā Baltkrievijā šobrīd ir izvietots lielākais Krievijas militārais kontingents kopš Aukstā kara laikiem, tas rada papildu bažas par militārās klātbūtnes permanentumu un apstiprina izaicinājumus Latvijai kā NATO dalībvalstij.³⁵ Līdzīgi kā ES, arī NATO uzsver, ka Baltkrievijas darbības ir pretrunā organizācijas vērtībām un reģionālajai stabilitātei.³⁶ Jau 2021. gadā Briseles samitā NATO valstis identificēja Baltkrieviju kā reģionālās stabilitātes ietekmētāju,³⁷ ko paplašināja arī Baltkrievijas lomas atzīšana Krievijas karā pret Ukrainu 2022. gada Madrides samita deklarācijā.

Sagaidāms, ka ES un NATO attiecības ar Baltkrieviju 2023. gadā savu kursu nemainīs. Balstoties šajos apsvērumos, kā arī pieņemot, ka līdz ar valsts izolāciju paredzama arī tālāka attiecību lejupslīde, nākamajās šīs esejas sadaļās tiek piedāvātas rekomendācijas tālākai Latvijas ārpolitikas virzībai.

SECINĀJUMI

Ja 2021. gadā Baltkrievija dominēja gan Austrumu partnerības, gan Latvijas dienas kārtību, tad 2022. gadā šī valsts nonākusi Ukrainas kara ēnā. Ticams, ka starptautiskā dienas kārtība turpinās fokusēties uz Ukrainu arī 2023. gadā. Ņemot vērā, ka Rietumu rīcība pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā bijusi solidāra un vērsusies gan pret Krieviju, gan Baltkrieviju, sagaidāms, ka Baltkrievija turpinās atrasties starptautiskā izolācijā un nonāks vēl dziļākā atkarībā no Krievijas. Lielas izmaiņas tāpēc nav gaidāmas. Sagaidāms, ka Baltkrievijas un Latvijas attiecības raksturos tālāk norādītie apstākļi un no tiem izrietošās darbības.

Pirmkārt, oficiālā Latvijas nostāja paredz iespēju sadarboties tikai ar demokrātisku Baltkrieviju, kas ierobežo sadarbības perspektīvas tuvā nākotnē.³⁸ Turklāt ir izslēdzama arī Baltkrievijas un ES vai plašākā mērogā Baltkrievijas un Rietumu attiecību normalizācija. Šobrīd valsts iekšienē nav priekšnoteikumu (piemēram, vienota opozīcija), lai nodrošinātu tās atgriešanos uz demokratizācijas ceļu. Tieši pretēji – valsts turpina īstenot to politiku, kuras dēļ tā nonākusi izolācijā, t. sk. represijas pret iedzīvotājiem, hibriddraudi (mākslīgas migrantu plūsmas), kā arī turpina atbalstīt Krievijas iebrukumu Ukrainā. Ņemot vērā Krievijas zaudējumus kaujas laukā Ukrainā, jārēķinās, ka Baltkrievija pildīs savas saistības kā līdz šim – piegādājot bruņojumu, veicot tehnikas remontu, ārstējot ievainotos un pat atļaujot Krievijā mobilizēto apmācību savā teritorijā.³⁹ Latvija savukārt saņems nepieciešamo atbalstu no NATO dalībvalstīm savas drošības stiprināšanai un turpinās darbu pie drošības stiprināšanas nacionālā līmenī.

Otrkārt, neskatoties uz faktu, ka Latvija bija viena no valstīm, kas 2015. gadā mudināja ES valstis mīkstināt sankcijas pret Baltkrieviju un ir īstenojusi pragmatiskas attiecības ar kaimiņvalsti, šobrīd Baltkrievijas paustā attieksme pret Latviju un Baltijas valstīm ir dziļi konfrontatīva. Baltkrievijas līderu paustā retorika uz to skaidri norāda. Turklāt Lukašenko mākslīgi radītās migrācijas plūsmas turpina radīt apdraudējumu ES un NATO austrumu robežai. Līdz ar to Latvijai ir pamatots iemesls turpināt īstenot paredzēto labiekārtošanu Austrumu pierobežas zonā, kā arī bruņoties ar nepieciešamajiem instrumentiem informatīvā kara apkarošanai. Nevajadzētu izslēgt, ka 2023. gads nesīs jaunus izaicinājumus.

Visbeidzot, īstenotās sankcijas Baltkrievijai var raisīt nepieciešamību pārorientēt eksportējošās nozares uz Krievijas tranzīta infrastruktūras izmantošanu. Tas padarīs Baltkrievijas ekonomiku atkarīgāku no Krievijas. Kaut gan ekonomiskie apsvērumi var motivēt individuālus Baltkrievijas uzņēmumus tiekties meklēt alternatīvus tranzīta ceļus, tai skaitā caur Poliju un Baltijas valstīm, valsts kopējais virziens ir cieši saistīts ar Krievijas nākotni. Pavisam līdzīgas prognozes izsakāmas arī par valsts spēju atgūt kontroli pār savu politisko vai militāro neatkarību. Tomēr Ukrainas bruņoto spēku veiksmīgās kampaņas, atgūstot no Krievijas karaspēka plašas teritorijas, varētu kļūt par “atvērtām durvīm” Baltkrievijas autoritātēm, lai iesaistītos sarunā par vismaz daļas no kontroles atgūšanu.

Pirmā rekomendācija. Turpināt uzsākto kursu, stiprinot iekšlietu struktūras, robežas un valsts ekonomiku

Latvijas svarīgākais uzdevums ir nodrošināt savu stabilitāti un drošību. Esejas ietvaros aprakstīti procesi valsts iekšējās drošības (t. sk. spiegošanas apkarošana un robežas stiprināšana) un valsts ekonomikas sektoros (formālajā un neformālajā ekonomikā), kam jāturpina pievērst īpaša uzmanība. Latvijai 2023. gadā jāmeklē citi instrumenti, lai aizlāpītu “Austrumu tirdzniecības ceļu” atstātos caurumus, t. sk. valsts budžetā un starptautiskajos partneros, piemēram, Centrālāzijas valstīs, kas jau izrādījušas interesi par Latvijas infrastruktūras piedāvātajām iespējām. Jāturpina darbs pie Latvijas tranzīta sektora reorganizācijas valsts un privātā sektora līmenī.

Par iespējamu ievainojamību Latvijas tēlam starptautiski var nosaukt nepietiekamus centienus īstenot publisko diplomātiju. *Amnesty International* skandāls pierāda, ka Latvijai ir ierobežotas iespējas sevi attaisnot starptautiskās publikas priekšā. Latvijas publiskās diplomātijas veidotājiem būtu jācenšas aktīvāk informēt starptautisko sabiedrību par notiekošo pierobežā un cīnīties ar Baltkrievijai pieejamajiem Latvijas iedzīvotāju ietekmēšanas instrumentiem televīzijā, sociālajos tīklos un medijos.

Otrā rekomendācija. Turpināt atbalstīt Baltkrievijas pilsonisko sabiedrību pretestībā režīmam

Ilgstoši diskusijās par to, ko “darīt ar Baltkrieviju”, dominējusi divu idejisko strāvu sadursme. No vienas puses, Baltkrievijas izslēgšana no Eiropas ekonomikas piedāvātajām iespējām var kalpot par vēl vienu instrumentu Krievijas rokās, palielinot Baltkrievijas atkarību no tās. No otras puses, cilvēktiesību pārkāpumus un cilvēku ciešanas valstī iespējams apturēt, tikai ierobežojot Lukašenko iespējas manevrēt Eiropas politiskajā skatuvē. Latvijas un ES politika vienmēr centusies saglabāt līdzsvaru starp šīm divām “galējībām”, izmantojot “burkānus” un “žagarus” ik vēlēšanu ciklā un cerot uz pārmaiņām. Taču 2022. gada sākuma notikumi beidzot ļāvuši šo dilemmu atrisināt. Autokrātiskā režīma varas grožiem pār baltkrievu tautu jāatlaizās.

Tāpēc viennozīmīgu atbalstu pelnījuši tie, kuri sastopas ar nežēlīgā režīma brutalitāti. Latvijā, ievērojot iekšējās drošības priekšnosacījumus un valsts aktuālo normatīvo bāzi, joprojām vēlams turpināt uzturēt pozitīvu saikni ar tiem iedzīvotājiem, kuri izteikušies pret pastāvošo iekārtu. Šie cilvēki jāuzņem Latvijā un Eiropas Savienībā. Veidojot vidi, kurā Baltkrievijas opozīcijas pārstāvjiem droši uzturēties, iespējams atbalstīt arī Baltkrievijas iekšienē mītošo opozīciju un pretoties A. Lukašenko izvērstajai informācijas kampaņai pret Rietumiem.

Trešā rekomendācija. Stiprināt līdera pozīcijas ES “Austrumu vektora” ietvaros

Latvijas aktīvā nostāja Austrumu partnerības politikas virzīšanā ilgstoši kalpojusi par svarīgāko instrumentu, lai nodrošinātu savu politisko interešu piepildīšanu. Līdz ar šīs politikas ieviešanu ES Austrumos veidojies valstu “klubs”, kuras valsts vai sabiedrības līmenī daļa eiropēiskas vērtības un tiecas uz tuvāku sadarbību ar ES. 2022. gada ietvaros Ukraina un Moldova pierādījušas, ka šīs politikas ieviešanas mērķis – tuvākas attiecības, bet ne ES institūcijas – ir maināms. ES cēlais solis ārkārtas apstākļos demonstrējis ES izlēmību, devis ukraiņu un moldāvu tautām cerību uz labāku nākotni un palīdzējis tai uzsvērt Austrumu partnerības politikas vērtību visiem, kuri to jebkad apšaubījuši.

Latvijai arī nākotnē jāturpina aktualizēt jautājumu par Austrumu kaimiņu tuvāku asociāciju. Īpaši svarīgs šis jautājums ir tieši attiecībā ar Baltkrieviju, ko aizēno konflikts Ukrainā 2023. gadā nozīmīgi mudināt institūcijas Briselē domāt par iespējamām sadarbības formātiem gadījumā, ja Baltkrievijā notiktu ilgi gaidītās politiskās pārmaiņas.

ATSAUCES

- ¹ Likumi.lv, “Par Attīstības sadarbības politikas pamatnostādņem 2021.–2027. gadam”, 2021, <https://likumi.lv/ta/id/322455-par-attistibas-sadarbibas-politikas-pamatnostadnem-20212027-gadam>.
- ² 2022. gada 1. novembris.
- ³ “Baltkrievija. Status Quo”, Satversmes aizsardzības Birojs, <https://www.sab.gov.lv/?a=s&id=17&jid=114>.
- ⁴ Vizgunova-Vikmane, E., “Kad karš dod iemeslu dzīvot. Viena no astoņām par “teroristēm” pasludinātajām sievietēm Baltkrievijā”, 30.05.2022, TVNET tiešsaistes portāls KLIK, <https://klik.tvnet.lv/7532921/kad-kars-dod-iesmeslu-dzivot-viena-no-astonam-par-teroristem-pasludinatajam-sievietem-baltkrievija-olga-karaca>.
- ⁵ Lieģis, I., “*The Riga Dialogue as a unique forum for reflection on Euro-Atlantic security and stability dynamics*”, iekš Riga Dialogue 2021 papers. Strategic stability in the Euro-Atlantic area, Lieģis, I., Sprūds, A., (red.), Latvijas Ārpolitikas institūts, 2022, 5.-17. lpp., https://www.liia.lv/en/publications/riga-dialogue-2021-papers-strategic-stability-in-euro-atlantic-area-955?get_file=1.
- ⁶ Likumi.lv, “Vienošanās starp Latvijas Republikas Valdību un Baltkrievijas Republikas Valdību par pārrobežu sadarbības pamatprincipiem”, <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/163-vienosanas-starp-latvijas-republikas-valdibu-un-baltkrievijas-republikas-valdibu-par-parrobezas-sadarbibas-pamatprincipiem>.
- ⁷ Likumi.lv, “Latvijas Republikas valdības un Baltkrievijas Republikas valdības vienošanās par pilsoņu savstarpējiem braucieniem”, <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/174>.
- ⁸ Likumi.lv, “Par Latvijas Republikas valdības un Baltkrievijas Republikas valdības memoranda par sadarbību enerģētikas jomā denonsēšanu”, <https://likumi.lv/ta/id/335246-par-latvijas-republikas-valdibas-un-baltkrievijas-republikas-valdibas-memoranda-par-sadarbibu-energetikas-joma-denonsesanu>.

- ⁹ “Ārlietu komisija virza likumprojektus par trīs Latvijas un Baltkrievijas divpusējo līgumu darbības apturēšanu”, Latvijas Republikas Saeima, 07.09.2022, <https://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/31353-arlietu-komisija-virza-likumprojektus-par-tris-latvijas-un-baltkrievijas-divpusejo-ligumu-darbibas-apturesanu>.
- ¹⁰ Likumi.lv, Grozījumi Imigrācijas likumā, <https://likumi.lv/ta/id/335817-grozijumi-imigracijas-likuma>.
- ¹¹ “Hibridkarš grauj robežas starp karu un mieru”, Sargs.lv, 13.09.2021, <https://www.sargs.lv/lv/konfliktu-zonas/2021-09-13/hibridkars-grauj-robezas-starp-karu-un-mieru>.
- ¹² “Ceturto reizi pagarina ārkārtējo situāciju Baltkrievijas pierobežā”, LSM.lv, 09.08.2022, https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/ceturto-reizi-pagarina-arkartejo-situaciju-baltkrievijas-pierobeza.a468678/?utm_source=lsm&utm_medium=theme&utm_campaign=theme.
- ¹³ “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2021. gadā”, Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/5005/download,1.lpp>.
- ¹⁴ “Latvia: Return home or never leave the woods. Refugees and migrants arbitrarily detained, beaten and coerced into “voluntary” returns”, Amnesty International, 12.10.2022, <https://www.amnesty.org/en/documents/eur52/5913/2022/en/>.
- ¹⁵ “Uz Latvijas–Baltkrievijas robežas izbūvē pirmos pastāvīgā zoga kilometrus”, LSM.lv, 30.09.2022, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/uz-latvijasbaltkrievijas-robezas-izbuve-pirmos-pastaviga-zoga-kilometrus.a471532/>.
- ¹⁶ “Valdība apstiprina aizsardzības budžeta palielināšanu līdz 2,5 % no IKP”, LVportāls.lv, 01.03.2022, <https://lvportals.lv/dienaskartiba/338369-valdiba-apstiprina-aizsardzibas-budzeta-palielinasanu-lidz-25-no-iekaszemes-kopprodukta-2022>.
- ¹⁷ “Рабочая поездка в Мядельский район Минской области”, Официальный сайт Президента Республики Беларусь, 02.08.2022, <https://president.gov.by/ru/events/rabochaya-poezdka-v-myadelskiy-rayon-minskoy-oblasti>.
- ¹⁸ Kols, R., “Aprēķināts risks mainīgajā starptautiskajā telpā”, Latvijas ārējā un drošības politika. Gadagrāmata 2022, Broka, S., Sprūds, A., (red.), Latvijas Ārpolitikas institūts, 2022, https://www.liia.lv/en/publications/latvian-foreign-and-security-policy-yearbook-2022-956?get_file=1,13.-44.lpp.
- ¹⁹ “VDD aizturējis Baltkrievijas pilsoni par iespējamu spiegošanu”, Valsts drošības dienests, 11.04.2022, <https://vdd.gov.lv/aktualitates/jaunumi/vdd-aizturejis-baltkrievijas-pilsoni-par-iespejamu-spiegosanu>.
- ²⁰ Mauris, J., “Ilgās atvadas no austrumu-rietumu transporta koridora”, 11.04.2022. Latvijas drošības un ārpolitikas jautājumos līnija starp Latvijas–Baltkrievijas un Latvijas–Krievijas attiecībām 2022. gadā saplūst.
- ²¹ Mauris, J., “Latvijā pārkrauto kravu apmērs turpinās samazināties”, 11.08.2022, <https://www.makroekonomika.lv/latvija-parkrauto-kravu-apmers-turpinas-samazinaties>.
- ²² “Pirmajā pusgadā samazinās kravu pārvadājumi ar autotransportu, citās nozarēs – pieaug”, Latvijas oficiālā statistika, <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/noz/kravu-parvadajumi/preses-reizes/8768-kravu-parvadajumi-2022-gada-6-menesos>.
- ²³ Latvijas ārējā tirdzniecība, Centrālais Statistikas birojs, <https://eksports.csb.gov.lv/lv/years/countries-selected/import/2022/TOTAL/BY>.
- ²⁴ “Investoriem saglabājas iespēja pārcelt savu darbību no Krievijas un Baltkrievijas uz Latviju”, PLZ.lv, 14.04.2022, <https://www.plz.lv/investoriem-saglabajas-iespeja-parcelt-savu-darbibu-no-krievijas-un-baltkrievijas-uz-latviju/>.
- ²⁵ Latvijas Bankas statistikas datubāze, <https://statdb.bank.lv/lb/Data.aspx?id=189&lang=lv>.

- ²⁶ "VID aizliedz ievest kontrabandas cigaretes no Baltkrievijas", Delfi.lv, 20.09.2022, <https://www.delfi.lv/news/national/criminal/vid-liedz-ievest-kontrabandas-cigaretes-no-baltkrievijas.d?id=54760824>.
- ²⁷ "Baltkrievija. Status Quo", Satversmes Aizsardzības Birojs, <https://www.sab.gov.lv/?a=s&id=17&jid=114>.
- ²⁸ "Ministrs E. Rinkēvičs: Baltkrievijas sabiedrība var paļauties uz Latvijas ilgstošu atbalstu cīņā par demokrātiskām vērtībām", Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 08.06.2022, <https://www.mfa.gov.lv/lv/jaunums/ministrs-e-rinkevics-baltkrievijas-sabiedriba-var-palauties-uz-latvijas-ilgstosu-atbalstu-cina-par-demokratiskam-brivibam>.
- ²⁹ "EU calls detention of senior diplomat in Belarus 'deplorable'", Euractiv.com, 9.09.2022, <https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/news/eu-calls-detention-of-senior-diplomat-in-belarus-deplorable/>.
- ³⁰ "Grant EU candidate status to Ukraine and Moldova without delay, MEPs demand", Eiropas Parlaments, 23.06.2022, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220616IPR33216/grant-eu-candidate-status-to-ukraine-and-moldova-without-delay-meps-demand>.
- ³¹ "EU restrictive measures against Belarus", Eiropadome, 07.06.2022, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-belarus/>.
- ³² "Latvijas Republikas ārlietu ministra Edgara Rinkēviča uzruna Saeimas ārpolitikas debatēs 2022. gada 27. janvārī", Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 2022, <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/5273/download,2.lpp>.
- ³³ Andžāns, M., "Conclusions: Belarus – from a Complex to an Even More Complex Neighbour", iekš Post-2020 Belarus: Security and Defence Implications for the Baltic States, Poland, and NATO, Latvijas Ārpolitikas institūts, 2021, <https://www.liia.lv/en/publications/post-2020-belarus-security-anddefence-implications-for-the-baltic-states-poland-and-nato-949>, 88.–90. lpp.
- ³⁴ Vērdiršs, M., "Military Logistics and Reinforcement of the Baltic States: Deterrence In-making", iekš Deterrence Through Adaptation: The Case Study of Latvia, Latvijas Ārpolitikas institūts, 2021, https://www.liia.lv/en/publications/deterrence-through-adaptation-the-case-study-of-latvia-950?get_file=1, 18.–32. lpp.
- ³⁵ Whitmore, B., "NATO allies fear Putin's Belarus military build-up will be permanent", Atlantic Council, 16.02.2022, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/belarusalert/nato-allies-fear-putins-belarus-military-build-up-will-be-permanent/>.
- ³⁶ "Brussels Summit Communiqué", NATO, 2021/2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_185000.htm#art54.
- ³⁷ "Relations with Belarus", NATO, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49119.htm.
- ³⁸ "Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2021. gadā", Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/5005/download,16.lpp>.
- ³⁹ "SAB: Baltkrievijas bruņoto spēku galvenā funkcija pašlaik ir iebiedēšana", Sargs.lv, 18.10.22, <https://www.sargs.lv/lv/konfliktu-zonas/2022-10-18/sab-baltkrievijas-brunoto-speku-galvena-funkcija-paslaik-ir-iebiesesana>.

NO KRĪZĒM UZ KARU? EIROPAS SAVIENĪBAS GEOPOLITIZĒŠANĀS, NEZAUDĒJOT SOLIDARITĀTI UN VĒRTĪBAS

Aleksandra Palkova

Latvijas Ārpolitikas institūta pētniece | Rīgas Stradiņa universitātes vieslektore

2022. gads Eiropas Savienībai (ES) ir bijis notikumu un izaicinājumu bagāts. Uz šī gada fona pēdējo gadu notikumi, iekļaujot savā spektrā tirdzniecības, hibrīd- un migrācijas karus, atveseļošanās pēc Covid-19 pandēmijas un vides konfliktus, izskatās šķietami kļuvuši jau par ikdienas pastāvošo realitāti. Eiropas Savienībai 2022. gads pa īstam sākās 24. februārī ar Krievijas iebrukumu Ukrainā, šis gads ES ir licis ne tikai pārvērtēt savas vērtības, dalībvalstu solidaritāti un vienprātību, bet arī aizdomāties par savu lomu starptautiskajā drošības sistēmā un uzņemties vēl lielāku atbildību. Mūsdienās var droši prognozēt, ka šis krīžu laikmets turpināsies vairākus gadus. Ģeopolitiskā sāncensība un satricinājumi kaimiņu reģionos, dziļa ekonomiskā un sociālā nevienlīdzība, kā arī globālās sasilšanas paātrināšanās rada konstruktīvi sarežģītu vidi vairāk nekā jebkad. Eiropas Savienības krīžu pārvarēšanas pieredze pēdējās desmitgades laikā ir iemācījusi ES un tās dalībvalstīm izmantot iegūto pieredzi pašreizējo un turpmāko izaicinājumu risināšanai. Tomēr galvenais jautājums par to, kā ES varēs nodrošināt savu solidaritāti un kohēziju, lai izdzīvotu arvien strīdīgākajā un sarežģītākajā pasaulē, kas ietver gan krīzes, gan arī karus pie robežas, kļūst tikai aktuālāks.

2022. gadu var raksturot arī ar Eiropas Komisijas (EK) prezidentes Urzulas fon der Leienas izteikumu savā runā par stāvokli ES: “Notiek karš [...] un šis ir karš pret mūsu enerģiju, karš pret mūsu ekonomiku, karš pret mūsu vērtībām un karš pret mūsu nākotni”.¹ Šis gads parādīja sākotnējo ES vienotību, kuru uzturēt bija caurmērā viegli, jo Eiropā valdīja vispārējs sašutums par karu. Bet vai dalībvalstis būs gatavas maksāt šī kara izmaksas, jo īpaši tāpēc, ka konflikts var nonākt ilgstošā strupceļā? ES saskaras ne tikai ar ekonomisku un politisku, bet arī kultūras un psiholoģisku izaicināju-

mu. Tādēļ, nonākot ģeopolitizētā *realpolitik* virzītā pasaulē, tieši 2023. gada ziema un nākamie seši līdz deviņi mēneši noteiks, vai sabiedriskā doma un dalībvalstis būs gatavas tālākai ES transformācijai. Šī gadagrāmatas nodaļa par Latviju un Eiropas Savienību tiks sadalīta trīs apakšnodaļās: pirmā, kas aplūkos notikumus 2022. gadā, otrā, kas apskatīs plānoto notikumu attīstību 2023. gadā, un trešā noslēdzošā nodaļa, kurā tiks sniegtas rekomendācijas. Katra no trīs apakšnodaļām skatīs četras pamata tēmas: 1) ārpolitika un drošības joma Ukrainas kara kontekstā, 2) enerģētikas krīze un klimats, 3) migrācijas krīze un 4) Eiropas Savienības paplašināšanās.

2022. GADS – EIROPAS SAVIENĪBAS TRANSFORMĀCIJA UN LATVIJAS LĪDERĪBA

Ukrainas karš ir atgriezis visas iepriekšējās krīzes, ar kurām Eiropa ir saskārusies. Ekonomiski šim karam ir kopīgas iezīmes ar globālo finanšu krīzi un Covid-19 krīzi. Eiropas valdības vairāk tērē, reaģējot uz enerģijas cenu pieaugumu, nevis kompensējot iedzīvotājiem Covid-19 izraisītos ekonomiskos zaudējumus. Attiecībā uz migrāciju Ukraina ievada divreiz vairāk migrantu, salīdzinot ar migrāciju pēc Sīrijas kara. Katra no šīm krīzēm sadalīja ES: globālā finanšu krīze uzrādīja klasisku ziemeļu/dienvidu plaisu, savukārt migrācijas krīze izraisīja austrumu/rietumu lūzumu. Tagad līdz ar Krievijas karu šķelšanās radās Eiropas austrumu daļā, izceļot Baltijas reģionu, kur Latvija ir nokļuvusi līderībā.

Ārpolitikas un drošības izaicinājumi

Krievijas karš pret Ukrainu ir ne tikai apdraudējums neatkarīgai Ukrainas valstij, bet arī lielākais mūsdienu gadsimta izaicinājums Eiropas drošības arhitektūrai. Papildus Krievijas iebrukums Ukrainā mainīja Eiropas politisko ģeogrāfiju, pārvietojot smaguma centru uz austrumiem. Centrāleiropa ir atguvusi jaunu nozīmi, savukārt Austrumu-Rietumu dalījums ieguva jaunu iemiesojumu, kur galvenokārt tiek apšaubīta franču un vācu pāra līderības leģitimitāte. Eiropas Savienība 2022. gada ietvaros ir transformējusies. ES piegādā Ukrainai ieročus, izmantojot jaunu finansēšanas instrumentu Eiropas Miera fondu (EPF). Tā ir pirmā reize ES vēsturē, kad ES nodrošina militāros ieročus. Tāpat pēdējo sešu mēnešu laikā ES ir piešķirusi Ukrainai 2,5 miljardus eiro ar EPF² starpniecību ieročiem un ekipējumam, kas liecina par ģeopolitiskāku ES ārpolitiku, kas ietver bezprecedenta tiešu militārās palīdzības sniegšanu. Vēl viens nozīmīgs solis ir ES kandidātvalsts statusa piešķiršana Ukrainai un Moldovai.³

ES sevi pozicionēja kā nozīmīgu ārpolitikas dalībnieku ar spēju ātri un izlēmīgi reaģēt, neskatoties uz funkcionālo ierobežojumu vienprātīgai balsošanai. Pirmajā mēnesī pēc kara sākuma ES ir pieņēmusi savu pirmo aizsardzības stratēģiju – Stratēģisko kompasu.⁴ Arī iekšējās ES debatēs notika transformācija, Dānijas vēlētāji jūnijā notikušajā referendumā izvēlējās pievienoties PESCO un atsaukt savu *opt-out* pozīciju.⁵ Savukārt, Baltijas valstis ieņēma līderību jautājumā par ES stingrību, izdarot spiedienu uz ES pozīciju, piemēram, nosakot stingrākas sankciju paketes attiecībā pret Krieviju, tai skaitā arī vīzu aizliegumu Krievijas pilsoņiem. Latvija kļuva par līderi, aizstāvot savas nacionālās un Eiropas Savienības intereses Ukrainas kara kontekstā. To ir atzinusi arī Eiropas Parlamenta prezidente (EP) Roberta Metsola, viesojoties Latvijā 2022. gada oktobrī: “Eiropa pārāk ilgi neklausīja Latvijas brīdinājumos par Krieviju, ka attiecības ar to var izrādīties “milzīgs izaicinājums, kas vienā brīdī novedīs pie sabrukuma””.⁶ Tādējādi vēlreiz tika apliecināta Latvijas vadība jaunajā ģeopolitiskajā situācijā, kur tieši valsts izpratne par Krievijas karu Ukrainā ir Latvijas un tās kaimiņvalstu stiprākā puse.

Vienlaikus, starp ES dalībvalstīm pastāv arī nesaskaņas – vai tas attiecas uz ieroču piegādi, sankciju apjomu vai vīzu aizliegumiem, Baltijas un Ziemeļvalstis ir centušās maksimāli palielināt spiedienu uz Krieviju, savukārt citas ES dalībvalstis, piemēram, Vācija vai Francija ir šaubīga par maksimālu spiedienu attiecībā uz Krieviju. Turpretī tieši Latvijas atbalsts Ukrainai ir viens no augstākajiem, piemēram, skatoties uz Ukrainai palīdzību sniedzošo valstu iekšzemes kopproduktu,⁷ un tas arvien vairāk pieaug, lai nodrošinātu Ukrainas uzvaru karā un demokrātiskas Eiropas aizsardzību. Latvijas nacionālā nostāja, reaģējot uz Krievijas kara noziegumiem Ukrainā, bijusi stingra, nosodoša un vadoša, iedvesmojot Rietumvalstis uz līdzīgiem soļiem. “Latvija ir cerības, pārmaiņu un noturības simbols; pierādījums tam, ka cilvēki var pārvarēt grūtības, pretoties un izlauzties no vēstures važām, iestājoties Eiropas Savienībā (ES) un veidojot kopīgu nākotni ar Eiropas vērtībām, kas mīt Latvijas iedzīvotājos.”⁸ Latvijas tālākie soļi, pieredze un vadība būs izšķiroši turpmākajos Eiropas Savienības lēmumos, jo tieši šobrīd Austrumu reģions ir uzmanības centrā.

Enerģētikas politika un klimata politika: kur ir līdzsvars?

Elektroenerģijas vairumtirdzniecības cena ES iekšējā tirgū ir tieši saistīta ar gāzes, kas lielākoties tiek importēta, cenu. Krievijas apzinātā gāzes piegāžu samazināšana ir galvenais iemesls pēdējā laikā strauji pieaugušajām gāzes cenām ES, kas ir ietekmējušas gāzes elektrostacijās saražotās elektroenerģijas cenas un kopumā ietekmējušas elektroenerģijas cenas. Papildus ES turpināja nepārtraukti paplašināt savu sankciju darbības jomu, lai tās būtu vērstas pret Krievijas enerģētikas nozari, neraugoties uz ievērojamo ekonomikas kritumu un enerģijas cenu kāpumu dalībvalstīs. Sagaidāms,

ka enerģijas cena ES arī turpmākajos mēnešos saglabāsies augsta, jo ir nepieciešams laiks, lai Krievijas gāzes piegādes aizstātu ar piegādēm no ES avotiem. Šobrīd ES ir uzsākusi pasākumus, lai nodrošinātu pietiekamu gāzes uzglabāšanu 2022. gada ziemai, un ieviesusi mehānismu gāzes sadalei, ja atsevišķā dalībvalstī rodas gāzes trūkums. Tāpat EK ir izveidojusi darba grupu gāzes piegādes dažādošanai un ierosina elektroenerģijas ražotājiem noteikt pārmērīgu ieņēmumu ierobežojumu.

Enerģētikas krīze sakrīt arī ar vairākiem katastrofāli ekstremāliem laikapstākļiem pasaulē, piemēram, nesējaiem meža ugunsgrēkiem visā Eiropā, kas liecina par nepieciešamību ne tikai nodrošināt energoapgādes drošību, bet arī veicināt pasākumus klimata pārmaiņu jomā. ES izstrādāja politikas virzienu, lai sasniegtu savus Zaļā kursa mērķus, izmantojot paketi *Fit for 55* un *RePowerEU* plānu, taču enerģētikas krīze prasa arī tūlītēju rīcību, lai nodrošinātu piegādi un mazinātu kaitējumu ekonomikai un iedzīvotāju iztikas līdzekļiem. Tas rada jau tā sarežģītas sarunas, jo starp dalībvalstīm pastāv būtiskas domstarpības par atsevišķiem politikas pasākumiem, piemēram, zaļo taksonomiju un kodolenerģiju.

Vienlaikus Ziemeļvalstis un Baltijas valstis vienmēr ir pārvaldījušas enerģētikas attiecības ar Krieviju caur stratēģiskās drošības objektīvu, vai arī ir koriģējušas savu politiku pēc Krimas aneksijas 2014. gadā. Pēc Krievijas iebrukuma daudzi no viņiem ir paātrinājuši savu atsaisti no Krievijas enerģijas importa. Baltijas jūras enerģētikas drošības samitā 30. augustā Baltijas jūras valstis piekrita Marienborgas deklarācijai “pasargāt Eiropu no Krievijas enerģētiskā ieroča”. Deklarācijas mērķis ir palielināt sadarbību enerģētikas jomā, enerģijas ražošanu jūrā un pārrobežu sadarbību atjaunojamo energoresursu jomā. Reaģējot uz Krievijas iebrukumu Ukrainā 2022. gadā, Latvijas valdība uzdeva valsts galvenajai energokompānijai “Latvenergo” iepirkt SDG caur Klaipēdas termināli. Aprīlī valsts ekonomikas ministrs devās vizītē uz ASV, lai izpētītu papildu SDG piegādes. Tāpat Baltijas valstis ir vienojušās arī par solidaritātes pasākumiem gāzes piegāžu drošības nodrošināšanai. Rīga arī pieņēmusi stratēģiski svarīgu lēmumu no 2023. gada janvāra vispār pārtraukt Krievijas gāzes iepirkšanu. Ilgākā termiņā Latvijas enerģētiskā drošība tiks stiprināta ar atjaunojamiem energoresursiem, šobrīd ir veiktas valdības izmaiņas noteikumos, ļaujot būvēt vēja parkus mežos un jūras piekrastē. Latvija arī plānot izvērtēt kodolenerģiju, izstrādājot valsts plānu līdz 2023. gada beigām ieviest kodolenerģijas programmu.

Lielākā migrācijas krīze ES vēsturē?

Krievijas uzsāktais karš pret Ukrainu izraisījis lielāko bēgļu migrāciju Eiropā kopš Otrā pasaules kara. Atbildot uz to, ES pirmo reizi aktivizēja Pagaidu aizsardzības direktīvu 2001/55/EK, kas bija neaktīva kopš 2001. gada. Direktīva garantē pagaidu aizsardzību bēgļiem no Ukrainas uz laiku līdz trim gadiem bez individuālā gadījuma

izvērtēšanas. ES austrumu robeža jau bija ES politikas uzmanības centrā 2021. gada vasarā, kad Lukašenko režīms instrumentalizēja migrantus nelikumīgi šķērsot robežas no Baltkrievijas uz Latviju, Lietuvu un Poliju, lai izdarītu spiedienu uz ES. Čehija, kas ir ES Padomes prezidējošā valsts, nesen iekšējā diskusiju dokumentā brīdināja ES dalībvalstis par pastāvīgo risku, ka Baltkrievija un Krievija instrumentalizēs migrantus, lai “destabilizētu” ES valstis. Tajā pašā laikā Prāga cenšas panākt jaunu ES likumu, kas ļautu ES priekšējās līnijas valstīm apturēt parastās patvēruma tiesības jaunos migrantu instrumentalizācijas gadījumos. Likumprojekts ļautu reģistrēt patvēruma pieteikumus tikai īpaši norādītos punktos pie robežas, kas samazinātu piekļuvi ES patvēruma procedūrai pat personām ar pamatotiem pieprasījumiem. Pie ES dienvidu robežas ziņojumi par FRONTEX līdzdalību Turcijas un Grieķijas jūras robežas atgrūšanā un jaunāko traģēdiju Meliļā uz Spānijas un Marokas robežas liecina, ka ES turpina cīnīties, pildot starptautiskajās tiesībās noteiktās saistības pret patvēruma meklētājiem.

Savā 2022. gada uzrunā par stāvokli Eiropas Savienībā septembrī EK prezidente Urzula fon der Leiena atkārtoti uzsvēra, ka ir vajadzīga sistēma, kurā visu dalībvalstu solidaritāte ļauj taisnīgi uzņemties atbildību, kas tagad būtu jāīsteno ar nepieciešamo politisko gribu.⁹ 2022. gada krīze var izrādīties iespēja panākt vienošanos, jo tā maina *status quo* attiecībā uz (netaisnīgu) atbildības sadali starp dalībvalstīm, iespējams, ļaujot pārvarēt sarunu strupceļus. Ir sasniegts arī zināms progress, jo 2022. gada jūnija sanāksmē Padome vienojās sākt brīvprātīgu solidaritātes mehānismu, lai dalītu atbildību un risinātu sarunas ar Parlamentu par tehniskiem migrācijas pārvaldības jautājumiem. Lai gan Latvija ir starp valstīm, kas vēl augustā uzņēma vairāk nekā 36 tūkstošus Ukrainas bēgļu,¹⁰ jauno 2022. gada deklarāciju, kas ir formulēta kā nelegislatīvs un pagaidu pasākums, kas koncentrējas tikai uz cilvēku pārvietošanos pāri Vidusjūrai un Atlantijas jūrām, Latvija¹¹ kopā ar Austriju, Dāniju, Poliju, Ungāriju un Slovākiju kategoriski noraidīja.

Pēc ilgas stagnācijas jauna paplašināšanas

Krievijas iebrukums Ukrainā un pašreizējās ģeopolitiskās ainas maiņa ir novedusi pie atziņas, ka ES stratēģiskajām interesēm par stabilu un drošu vidi tās tuvākajā kaimiņvalstī ir jāsniedzas tālāk par to, kura būs nākamā dalībvalsts. Lielā mērā kara dēļ ES paplašināšanās process pēc gandrīz desmit gadus ilgas stagnācijas pēkšņi ir atdzīvināts. Pēc tam, kad ES lideri jūnijā kā solidaritātes signālu piešķīra kandidātvalsts statusu Ukrainai un Moldovai, bet dalībvalstis jūlijā ieviesa zaļo gaismu ilgi aizkavēto pievienošanās sarunu sākšanai ar Ziemeļmaķedoniju un Albāniju, šī gada EK paplašināšanās ziņojums ir pēdējais, kurā galvenā uzmanība pievērsta Rietumbalkāniem.¹² Lai gan lēmums Bosnijai un Hercegovinai piešķirt kandidātvalsts statusu pārsteidza daudzus, Latvija atbalsta turpmāku ES paplašināšanos un Ukrainas, Moldovas un

Rietumbalkānu valstu pievienošanās. Šobrīd drošība ES un tās kaimiņvalstīs, pastāvošā solidaritāte ir kļuvusi būtiska, kā arī saskaņošana ar bloka ārpolitiku un drošības politiku ilgtermiņā attiecībā pret Krieviju un Ķīnu.

2023. GADS, KO SAGAIĀT?

ES 2023. gads plāno izskanēt ar devīzi: risināt aktuālākās problēmas, vienlaikus saglabājot virzību ilgtermiņā. Tā jaunajā Komisijas darba programmā 2023. gadam ir izklāstīta drosmīga darba kārtība, lai reaģētu uz pašreizējo krīžu kopumu, kas ietekmē eiropiešu ikdienas dzīvi, vienlaikus dubultojot notiekošo zaļo un digitālo pārveidi, padarot mūsu Eiropas Savienību noturīgāku.

Ukrainas karš

Krievijas karš Ukrainā ir dramatiski mainījis ES drošības vidi. Tomēr ES un sabiedrotie šajā laikā ir pierādījuši, ka var efektīvi reaģēt uz krīzēm un pastāvošajiem izaicinājumiem. ES ir mainījusi savu drošības pozīciju, izmantojot tādus instrumentus kā Eiropas Miera nodrošināšanas fonds, un paziņoja, ka ir gatava uzņemties lielāku atbildību par savu drošību un aizsardzību un spēj efektīvāk reaģēt uz krīzēm. Tādēļ ir paredzams, ka 2023. gadā ES turpinās izstrādāt jaunas sankciju paketes, realizēt aktīvāku Kopējo ārpolitikas un drošības politiku. 2023. gads veiks ES drošības un aizsardzības politikas transformāciju ar tieksmi prioritizēt noturību un gatavību, tas ietver arī noturības mehānisma pabeigšanu. Paredzams, ka 2023. gadā, arī pateicoties Viļņas samitam, tiks apspriesta kontinenta jaunā drošības arhitektūra, ko lielā mērā veidojis Krievijas nepārtrauktais uzbrukums Eiropas drošības arhitektūras dibināšanai. Papildus Komisija ir ierosinājusi bezprecedenta atbalsta paketi Ukrainai līdz 18 miljardu eiro apmērā 2023. gadam. Latvija 2023. gadā turpinās sniegt atbalstu Ukrainai, vai tas paredz drošības jomu, vai ekonomiku, vai arī humanitāro palīdzību.

Enerģētika caurauž 2023. gadu

Karš Ukrainā notiek laikā, kad pasaule joprojām atgūstas no globālās pandēmijas. Tā kā graudu deficīts, enerģijas un gāzes spriedze palielinās – konflikta izraisīto ekonomisko kritumu un enerģijas cenu kāpuma pilns apmērs vēl joprojām nav zināms. 2023. gadā, lai palīdzētu mazināt pašreizējos un turpmākos enerģētikas

ierobežojumus, joprojām ir ļoti svarīgi samazināt ES atkarību no fosilās enerģijas avotu importa no Krievijas. Papildus ir sagaidāms, ka dabasgāzes krātuve Eiropā, vis ticamāk, būs pilnībā izsmelta līdz 2023. gada pavasarim, un ar esošo mazo importa jaudu var paredzēt, ka 2023. gadā ciņa par gāzi būs tikpat saspringta kā pēdējos ziemas mēnešos 2022. gadā, ja ne sliktāka. Kopumā pieprasījuma samazināšana liek rūpniecībai visā Eiropā darboties dīkstāvē, un tas palielinās ražošanas izmaksas līdz līmenim, kas padara Eiropas rūpniecību nekonkurētspējīgu. Tas var turpināties vairākus gadus, izraisot globālo piegādes ķēžu attālināšanos no Eiropas. Augstām enerģijas cenām būs ilgtermiņa ietekme, kas izpaužas kā lielāks parādu slogs, uzņēmējdarbības neveiksmes un izmaiņas zaļajā pārejā. ES ir centusies veicināt zaļo pāreju, kas jau ir uzsākta ar Eiropas zaļo kursu, kura mērķis ir līdz 2050. gadam padarīt Eiropu klimatneitrālu, veicināt ekonomiku, investējot zaļajās tehnoloģijās, radīt ilgtspējīgu rūpniecību un transportu, kā arī samazināt piesārņojumu. 2023. gads kļūs par izaicinājuma gadu un noturības pārbaudi, jo ES būs jāatrod jauns līdzsvars Savienībā jaunam ekonomikas modelim. Izaicinājums, zaudējot piekļuvi Krievijas gāzes resursiem, ir tas, ka tā pilnībā izmainīs savas attiecības ar pārējo pasauli. ES būs jākļūst daudz kritiskākai attiecībā uz valstīm, no kurām tā importē, neatkarīgi no tā, vai tā ir Saūda Arābija vai Katara. Šī ES pāreja no normatīva spēka uz reālpolitikas pieeju polarizācijas un sadrumstalotības pasaulē būs izšķiroša.

Migrācijas jautājumi saglabās savu aktualitāti 2023. gadā

Beidzoties ES Francijas prezidentūrai, Francija varēja paziņot, ka Šengenas zona atsāksies ar pilnu iekšējo apriti 2023. gada beigās. Pagaidām ES iekšlietu ministri pārveidoja zonas noteikumu kopumu, lai piemērotu mācības, kas gūtas no pandēmijas, kas tagad strauji izzūd no atmiņas, un izveidoja skaidrus pārskat-atbildības mehānismus, kas saistīti ar darbības kritērijiem. Turklāt tiks izveidota jauna Šengenas pavēlniecība, lai reaģētu uz masveida ierašanos vai drošības ārkārtas situācijām, kurās varētu būt nepieciešami citi pakalpojumi, nevis regulārais robežu un imigrācijas personāls. 2023. gads tādā ziņā ir īpašs, jo Skandināvijas valsts Zviedrija noslēgs prezidentūru trijotni 2022.–2023. gadam, pabeidzot 18 mēnešu programmu, kas kopīgi izstrādāta un izvirzīta sadarbībā ar tās priekštecēm Čehiju un Franciju. Neskatoties uz to, ka Zviedrijas jaunā valdība ir galēji labējie Zviedrijas demokrāti un tā ir vēl vairāk pastiprinājusi migrācijas politiku, ir sagaidāms, ka kopējo ES kursu tas ietekmēs. Tāpat ir plānots, ka Eiropas Ceļojumu informācijas un atļauju sistēma (ETIAS) pilnībā stāsies spēkā līdz 2023. gada maijam. ETIAS ceļojumu reģistrācijas sistēma paredz, ka no vīzu režīma atbrīvotajiem trešo valstu pilsoņiem būs jāveic iepriekšēja reģistrācija ceļojumiem par nelielu samaksu, līdzīgi kā ASV ESTA sistēmai. Tāpat ES uzsāka shēmu “Sievietes un bērni vispirms”, pamatojoties

uz to, ka 90 procentus no migrantiem veido jauni vīrieši, ir paredzēts pabeigt jaunu ES patvēruma sistēmas izveidi līdz ar Spānijas prezidentūras beigām 2023. gada decembrī.

Eiropas Savienības jaunā ietekme?

ES paplašināšanās politika vairs nav tikai tehnokrātisks process, Krievijas iebrukums Ukrainā ES paplašināšanos pārvērtā par ģeopolitisku procesu. ES kandidēšanas statusa piešķiršana asociētajām Moldovai un Ukrainai un pēc mājasdarbu veikšanas arī Gruzijai dos tām jaunu stratēģisku ceļvedi, kam sekot, un nostiprinās tās ES ģeopolitiskajā orbītā. Tajā pašā laikā iestāšanās process, iespējams, būs ļoti ilgs, jo ES nevajadzētu piekāpties pilnīgai Kopenhāģenas kritēriju izpildei. Viena laikus ES paplašināšanās rada asimetriskas izmaksas un ieguvumus vēsturiskajām dalībvalstīm un jaunpienācējiem. Atgūstot uzmanību arī Rietumbalkānos, ir sagaidāms, ka 2023. gadā ES domās par paplašināšanās procesu, kas atbilst jaunajai Eiropas situācijai, kas ir būtiski jāpārstrukturē, lai tas kļūtu elastīgāks, dinamiskāks un izdevīgāks. Iespējamā paplašināšanās varētu paredzēt diferencēto integrāciju, kas noteikti balstītos uz tādiem pamatprincipiem kā tiesiskums, demokrātijas standarti, ekonomiskās reformas ar pakāpenisku kandidātvalstu iesaistīšanos dažādās ES integrācijas nozarēs. Ir sagaidāms, ka diskusijas par vairākuma balsojumu Padomē attiecībā uz KDĀP jautājumiem pieaugs līdz ar turpmākām diskusijām par paplašināšanos.

Paralēli prezidenta Emanuela Makrona ideja par “Eiropas politisko kopienu”, kas atspoguļo tendenci domāt par paplašināšanos galvenokārt ar alternatīvajiem ceļiem, var būt risinājums. Paredzams, ka ideja, kas ļautu stiprināt bloka attiecības ar Rietumbalkānu valstīm, kas nav ES dalībvalstis, vai kandidātvalstīm, piemēram, Ukrainu un Moldovu, kā arī ar tām, kuras ir apmierinātas ar to, ka ir ārpus ES pamata struktūras, piemēram, Šveici un Norvēģiju, un Apvienotā Karaliste, 2023. gadā dominēs sarunās. Šī jaunā Eiropas politiskā koordinācijas platforma ļautu Eiropas valstīm, kuras piekrīt kopīgajām pamatvērtībām, atrast jaunu telpu politiskai un drošības sadarbībai, sadarbībai enerģētikas nozarē, transportā, investīcijās, infrastruktūrās un personu brīvā pārvietošanās jomā. Otra ievērojamā ziņa ir tāda, ka ES piedzīvo Apvienotās Karalistes atgriešanos kontinentālajā forumā, tādējādi novēršot satraucošās sajūtas par Apvienotās Karalistes atsvešināšanos no Eiropas mēroga ģeopolitiskajām diskusijām pēc *Brexit*. Vēl viena zīme, kas liecina par ES un Apvienotās Karalistes attiecību sasilšanu, ir ES Pastāvīgās strukturētās sadarbības (PESCO) dalībvalstis – ES aizsardzības iniciatīva, kas īsteno sešdesmit projektus un kurā piedalās trešās valstis, piemēram, Kanāda, Norvēģija un Amerikas Savienotās

Valstis, – 6. oktobrī vienbalsīgi nobalsoja aicināt Apvienoto Karalisti pievienoties militārās mobilitātes projektam. Turklāt tika paziņots, ka Lielbritānijas un Francijas samits notiks 2023. gadā.

SECINĀJUMI

Eiropas Savienības projekts tika balstīts uz pārliecību, ka nevienai valstij vairs nebūs jāpiedzīvo karš. Ukrainas krīze iezīmē dramatisks pārmaiņas. Tā dažās valstīs un sabiedrībās karš tika uztverts kā Rietumu pagrimums, tomēr vienlaikus karš parādīja ne tikai Eiropas Savienības gatavību reaģēt, bet arī ES spēju saglabāt solidaritāti. Lai gan īsā un vidējā termiņā Eiropas Savienībai šobrīd nav pietiekamu spēju, lai tā varētu iesaistīties lielā konfliktā, taču tā pakāpeniski ir iesākusi lielu transformācijas ceļu no normatīvās varas uz vairāk geopolitizētu un reālpolitisku aktoru ar mērķi stiprināt savu gatavību krīzēm un potenciāliem draudiem. Var apgalvot, ka Eiropas Savienība ir ieguvusi jaunu dinamiku ne tikai kontekstā ar iekšējo institūciju un dalībvalstu attīstību un transformēšanos, gatavojoties uzņemt jaunas valstis ES un paplašinot savu ietekmes sfēru, bet arī starptautiski uzņemties vairāk atbildības, globāli prioritizējot klimata un vides izaicinājumus un sadarbojoties ar partneriem un organizācijām.

Žans Monē ir teicis: “Cilvēki pieņem pārmaiņas tikai tad, kad saskaras ar nepieciešamību, un atzīst nepieciešamību tikai tad, kad viņus pārņem krīze.”¹³ Tas, kas attiecas uz cilvēkiem, vēl jo vairāk attiecas uz sarežģītu, daudzlīmeņu organizāciju ar smagām lēmumu pieņemšanas procedūrām un visām kolektīvās rīcības raksturīgajām grūtībām. Spēcīgs ārējais vai iekšējais spiediens, akūta steidzamība un skaidrs bezdarbības risks bieži vien ir nepieciešams, lai pārliecinātu ES pārtraukt dot priekšroku pakāpeniskam progresam ar ilgstošām tehnokrātiskām sarunām un tā vietā rīkoties drosmīgi un izlēmīgi. Tādēļ, ņemot vērā mūsdienu pasaules apgriezienus, lielvaru nacionālās intereses un eiroatlantisko vērtību pārvērtēšanu, Eiropas Savienība gatavojas tam, lai “speciālās operācijas” neklātu par Eiropas kontinenta likteni.

Rekomendācijas:

- ES aizsardzības sadarbība pagātnē ir cietusi no ierobežotas draudu novērtējuma un aizsardzības prioritāšu konverģences. Joprojām nav skaidrs, vai Stratēģiskais kompass var būt līdzeklis pret šo konverģences trūkumu. Latvijas lēmumu pieņēmējiem ir jāizmanto šī niša, lai stiprinātu EPF un tādējādi – ES atbalstu Ukrainai.

- KĀDP vienprātīgās balsošanas institucionālā struktūra ietver pastāvīgus atsevišķu dalībvalstu blokādes draudus, par ko liecina ES Krievijas patriarha Kirila izslēgšana no sankciju paketes, lai panāktu Ungārijas piekrišanu. Latvijas lēmumu pieņēmējiem ir jāturpina aizstāvēt *rule of law* politika, kas tiek īstenota pret Ungāriju.
- ES drošības arhitektūra iet roku rokā ar NATO, par to runā ES Stratēģiskais kompass un NATO stratēģiskais koncepts, tādēļ ES dalībvalstīm ir jābeidz politizēt stratēģiskās autonomijas jēdzienu un baidīšanos no ambiciozākas KĀDP ES.
- Atbalsta stiprināšanai Ukrainai ES var izmantot EPF, lai dubultotu atbalstu Ukrainai atbilstoši kara mainīgajai ainavai. ES būtu jāpaaugstina EPF finanšu griesti, lai tie atbilstu vai pat pārsniegtu ASV militāro atbalstu. Lielāki ES ieguldījumi EPF stiprinātu ES lomu drošības un aizsardzības jautājumos un atturētu no Krievijas agresijas nākotnē.
- EPF ietvaros ES ir jāuzlabo uzraudzība. Ņemot vērā to, ka EPF finansē ES dalībvalstis, tas varētu būt pakļauts Eiropas Parlamenta uzraudzībai. Lielāka Eiropas Parlamenta iesaistīšanās palīdzētu nodrošināt, ka EPF atbilst attiecīgajiem ES politikas virzieniem, kas saistīti ar starptautiskajām cilvēktiesību tiesībām un starptautiskajām humanitārajām tiesībām. Tas arī palīdzētu novērst ES “demokrātijas deficītu”, dodot ES pilsoņiem iespēju piedalīties EPF izmantošanā.
- Gan pārejai uz atjaunojamiem energoresursiem, gan enerģijas importa dažādošana prasa laiku. Tajā pašā laikā ir nepieciešami ātri risinājumi, lai kontrolētu lielo sociāli ekonomiskā krituma problēmu, ko rada augstās enerģijas cenas un enerģijas trūkums, kas gaidāms 2022. gada ziemā un 2023. gada ziemas sākumā. Baltijas un Ziemeļu valstu ambicioza politika var rādīt citām valstīm transformācijas procesu no Krievijas gāzes atkarības.
- Enerģētiskās krīzes ietvaros mērķu konflikti būs neizbēgami, jo ES un valstu valdībām ir jālidzsvaro valstu atšķirīgās bažas par energoapgādes drošību, sociālo aizsardzību pret augsto enerģijas cenu kāpumu un enerģētikas pāreju.
- Starptautiskā sadarbība klimata pārmaiņu jomā ir saspringta, jo starpvalstu attiecības kļūst arvien saspringtākas Krievijas kara pret Ukrainu kontekstā. Ir jāsniedz lielāks atbalsts Ukrainai, lai mazinātu diskusijas par iespējamiem citiem alternatīviem kara scenārijiem.
- ES migrācijas un patvēruma politika turpina cīnīties ar domstarpībām starp dalībvalstīm un vēl nav pietiekami risinājusi nevienlīdzīgo atbildības sadali starp tām. Politisko preferenču atšķirības, kā arī demogrāfiskais un ekonomiskais spiediens apgrūtina dalībvalstu politisko preferenču saskaņošanu. Ja pašreizējā sistēma nebūs piemērota mērķim, turpmākajos mēnešos un gados neatbilstība, visticamāk, palielināsies, jo tuvojas ziema, pieaugošā globālā nedrošība un klimata krīze palielinās migrācijas spiedienu.

- Ir skaidras pazīmes, ka Kremlis cenšas instrumentalizēt migrācijas plūsmas, pastiprinot dezinformācijas kampaņas par ukraiņu bēgļiem. Latvijai ir jāturpina palīdzēt ES ieņemt stingru pozīciju attiecībā uz Krieviju.
- Ir jānodrošina, lai Apvienotā Karaliste tiek dziļāk integrēta Eiropas drošības infrastruktūrā, pārvarot dažus ar *Brexit* saistītos konfliktus un šķēršanos, izmantojot Politisko kopienību.

ATSAUCES

- ¹ Von der Leyen, U., *European State of the Union address*, 2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_22_5493.
- ² "European Peace Facility: EU support to Ukraine increased to €2.5 billion", European Council, 22.07.2022, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/07/22/european-peace-facility-eu-support-to-ukraine-increased-to-2-5-billion/>.
- ³ "Grant EU candidate status to Ukraine and Moldova without delay, MEPs demand", European Parliament, 23.06.2022, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220616IPR33216/grant-eu-candidate-status-to-ukraine-and-moldova-without-delay-meps-demand>.
- ⁴ "A Strategic Compass for a stronger EU security and defence in the next decade", European Council, 21.03.2022, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/>.
- ⁵ "Denmark: Statement by the High Representative on the outcome of the referendum on the opt-out in defence matters", European Union External Action, 01.06.2022, https://www.eeas.europa.eu/eeas/denmark-statement-high-representative-outcome-referendum-opt-out-defence-matters_en.
- ⁶ "European Parliament speaker: Latvia's warnings about Russia were right", eng.lsm.lv, 27.10.2022, <https://eng.lsm.lv/article/politics/president/european-parliament-speaker-latvias-warnings-about-russia-were-right.a479357/>.
- ⁷ "Latvia ranks first in aid to Ukraine by GDP share", eng.lsm.lv, 12.10.2022, <https://eng.lsm.lv/article/society/society/latvia-ranks-first-in-aid-to-ukraine-by-gdp-share.a477661/>.
- ⁸ "European Parliament speaker: Latvia's warnings about Russia were right", eng.lsm.lv, 27.10.2022, <https://eng.lsm.lv/article/politics/president/european-parliament-speaker-latvias-warnings-about-russia-were-right.a479357/>.
- ⁹ Von der Leyen, U., "European State of the Union address", 2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_22_5493.
- ¹⁰ "Latvijā reģistrēti 36 648 Ukrainas bēgļi", LSM.lv, 15.08.2022, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/latvija-registreti-36-648-ukrainas-begli.a469430/>.
- ¹¹ "Migration and Asylum: Commission welcomes today's progress in the Council on the New Pact on Migration and Asylum", European Commission, 22.06.2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_3970.
- ¹² "Enlargement package: European Commission assesses reforms in the Western Balkans and Türkiye and recommends candidate status for Bosnia and Herzegovina", European Commission, 12.10.2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_6082.
- ¹³ "Europe: Lessons from the crisis", European Commission, 14.09.2020, https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2019-2024/breton/announcements/europe-lessons-crisis_en.

ANO UN LATVIJA 2022: UKRAINAS ZĪMĒ

Gunda Reire

Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas parlamentārā sekretāre

Apvienoto Nāciju Organizācijas mērķi ir:

1. Uzturēt starptautisko mieru un drošību un šajā nolūkā veikt efektīvus kolektīvos pasākumus, lai likvidētu un novērstu draudus un atturētu no agresijas vai citiem miera pārkāpumiem [..]

ANO Statūti, 1. nodaļa

1954. gadā ANO ģenerālsekretārs Dāgs Hammaršelds savā dienasgrāmatā rakstīja: “Asinis, netīrumi, sviedri un zeme – kur tas ir tavu vēlmju pasaulē? Visapkārt – cēlonis liesmām, kas kāpj taisni debesīs.”¹ Šis, iespējams, ir viens no pasaulīgākajiem ierakstiem caurcaurēm kristīgā misticisma caurvītajos dienasgrāmatas tekstos, kas nāca kā liels pārsteigums pasaulei pēc ģenerālsekretāra traģiskās nāves 1961. gadā. Hammaršelda doma rada proporcionāli apgrieztas asociācijas ar Vinstona Čērčila 1940. gada 13. maija kareivīgās, nacionālisma caurstrāvētās, pret Vācijas agresiju vērstās runas centrālo motīvu “asinis, zeme, asaras un sviedri”.² Šāda veida frazējumam ir arī senākas atsaucē, kas sniedzas pat līdz Garibaldi, Lordam Baironam, Ciceronam un Līvijam. Jebkurā gadījumā – tie ir aicinājumi doties karā, motivācija cīņai, skarbas realitātes atainošana, sava veida neizbēgamība, kas vainagojas vai nu ar uzvaru, vai varonīgu nāvi un katrā klausītājā liek uzbangot karstām asinīm.

Hammaršelda, kurš ne veltī atsevišķos starptautisko attiecību pazinēju lokos tiek uzskatīts par visu laiku izcilāko ANO ģenerālsekretāru (un raksta autore tam pievienojas), dienasgrāmatas ieraksts liek domāt par pavisam citām starptautiskās agresijas novēršanas metodēm un 2. Pasaules kara uzvarētāju un citu ANO Statūtu parakstījušo valstu piedāvājumu miera uzturēšanai pasaulē. Kā metode tika piedāvāts nevis princips acs pret aci, zobs pret zobu, agresija pret agresiju, bet gan kolektīva rīcība, preventīvi pasākumi, apdraudējuma mieram vai miera pārkāpuma identificēšana un

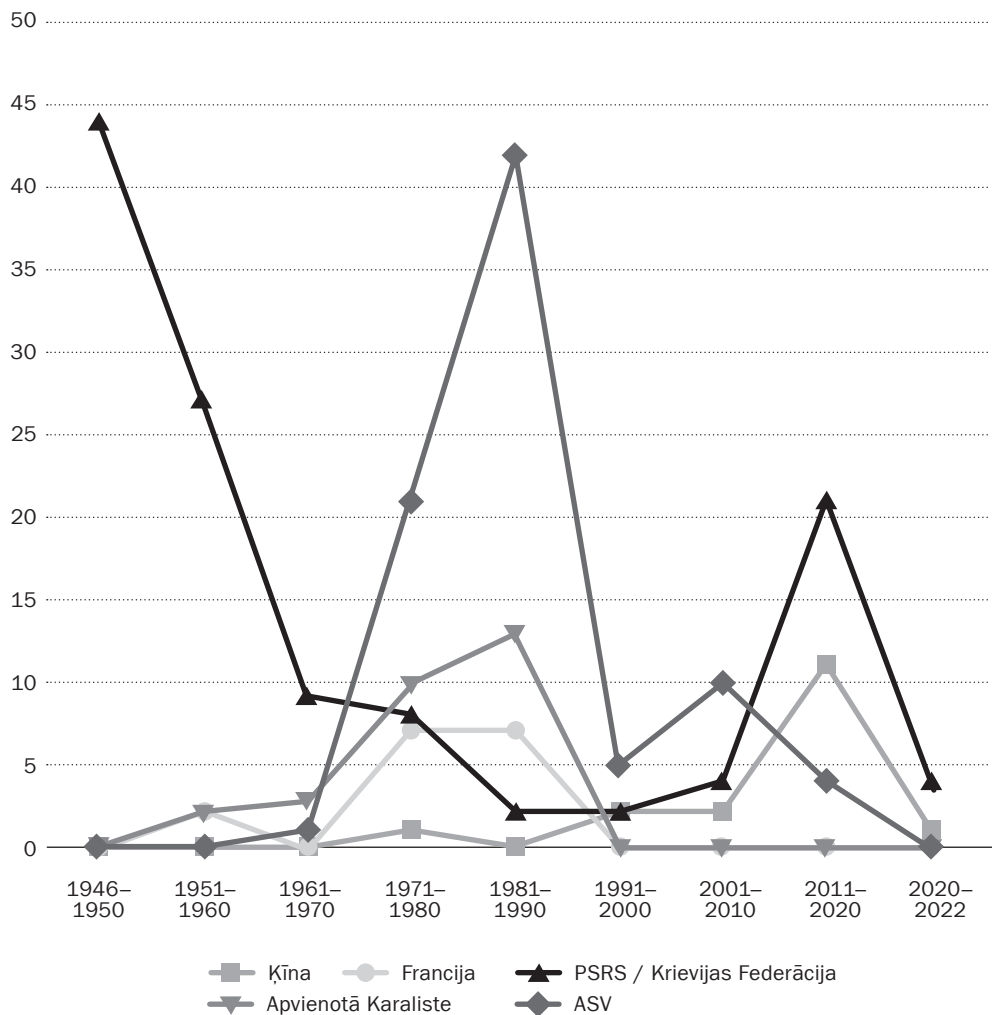
novēršana sākotnējā stadijā, konfliktu regulēšana mierīgiem līdzekļiem un pakļaušanās starptautisko tiesību normām – tas viss ir izlasāms ANO Statūtu pirmajā nodaļā.

2022. gadā, kad ANO Drošības padomes pastāvīgā valsts un kodolvara – Krievija – īsteno agresiju pret Ukrainu, Drošības padome nespēj uz to reaģēt, noteikumos balstīta starptautiskā kārtība tiek nopietni izaicināta, bet Latvija kandidē uz Drošības padomes nepastāvīgo vietu 2026.–2027. gada termiņam, starptautiskajā vidē cirkulē daudz jautājumu bez atbildēm. Ir vai nav ANO efektīva? Vai mums tā vairs ir vajadzīga? Vai Krieviju var izslēgt no ANO? Vai to var saukt pie atbildības? Galu galā – ja ANO Drošības padome ir iestrēgusi, vai ir kāda jēga Latvijai piedalīties 2025. gada vēlēšanās?

NEKĀ JAUNA UZ ŠIS PASAULES: SABLOKĒJUSIES ANO DROŠĪBAS PADOME

“Es esmu ļoti kritisks par ANO pamatuzdevumu – ANO ir izgāzusies,”³ isi pēc Krievijas agresijas pret Ukrainu izteicās Latvijas ārlietu ministrs Edgars Rinkēvičs. Tas ir fakts: ANO Drošības padome ir strupceļā, un tā nespēj atbildēt Krievijas agresijai pret Ukrainu. Fakts ir arī tas, ka šāda situācija starptautiskajā politikā nav nekāds jaunums. Lai arī ANO Statūti piešķir Drošības padomei lielas, pat milzīgas, pilnvaras, tās pastāvēšanas vēsturē jau iepriekš ir bijuši ilgstoši periodi, kad tā ir pasīva un faktiski nespēj funkcionēt. Nenoliedzot pamatoto sašutumu par šīs institūcijas nespēju reaģēt uz Krievijas agresiju pret Ukrainu, jāatzīmē, ka daudzi jau ir aizmirsuši par Lielā piecinieka pilnībā paralizēto Drošības padomes darbu Aukstā kara laikā. Par to liecina gan statistika par veto tiesību izmantošanu (skat. 1. attēlu), gan ierobežotais minētajā periodā pieņemto rezolūciju skaits.

Laikposmā no 1945. līdz 1990. gadam Drošības padomes pasīvā loma praksē krasi kontrastēja ar to centrālo lomu kolektīvajā drošībā, ko tai piešķir ANO Statūti. Lai arī militāru konfliktu un miera apdraudējuma netrūka arī Aukstā kara laikā, 45 gadu laikā tika pieņemtas vien četras rezolūcijas, kas autorizē spēka lietošanu – par palīdzību Dienvidkorejai,⁵ par situāciju Kongo⁶ un par situāciju Rodēzijas dienvidos.⁷ Turklāt šīs rezolūcijas drīzāk ir uzskatāmas par izņēmumu no tā laika Drošības padomes prakses. “Tālu no Sanfrancisko sapņa par organizētu mieru – ko uzraudzīja un, ja nepieciešams, īstenoja pieci lielākie kara laika sabiedrotie (tagad Drošības padomes pastāvīgie locekļi) – jaunā organizācija kļuva aizņemta ar kataklizmiskas kodolkonfrontācijas starp tās galvenajiem locekļiem novēršanu.”⁸ Aktīvāks posms Drošības padomes darbā, pie kura mēs jau bijām pieraduši mūsdienās, sākās tikai 1980. gadu otrajā pusē.

1. grafiks. Veto tiesību izmantošanas skaits ANO Drošības padomē

(1946.–2022. gada augusts). Avots: Autores aprēķini, balstoties uz “Security Council – Veto List”, Dag Hammarskjöld Library.⁴

Tomēr, atgriežoties pie pašreizējā Krievijas kara pret Ukrainu, ir svarīgi atzīmēt, ka ANO Drošības padome pašlaik nav paralizēta tādēļ, ka tiktu izmantotas veto tiesības. Diskusijas un uzklauššana Drošības padomē notiek. Taču Ukraina nenokļūst līdz ANO Drošības padomes lēmumu pieņemšanas darba kārtībai. Te ir vērts pievērsties būtiskam procedūras aspektam, kas ietekmē ANO Drošības padomes darbību un attiecas uz pilnvarām noteikt ANO Drošības padomes darba kārtību un tādējādi – globālo mieru un drošību, risinājumus un šīs institūcijas rīcību kopumā.

Drošības padome ir unikāla (un savos darbības principos nedemokrātiska) ne tikai ekskluzīvo veto tiesību dēļ, kas piešķirtas pieciem Otrā pasaules kara uzvarētājiem, bet arī tādēļ, ka tā vienlaikus apvieno gan likumdevēja, gan izpildvaras pilnvaras. ANO Statūti piešķir Drošības padomei pilnvaras noteikt, vai pastāv jebkādi miera apdraudējuma, miera pārkāpuma vai agresijas akti, sniegt rekomendācijas vai lemt par to, kādi pasākumi jāveic starptautiskā miera un drošības uzturēšanai vai atjaunošanai.⁹ Tādējādi ANO Drošības padome pati izlemj, vai tai jāpievērš uzmanība konkrētajai situācijai, vai šī situācija rada draudus mieram, kā tajā rīkoties, un tad ANO Drošības padome pieņem lēmumu. Tā kā ANO Statūtu valoda ir izteikti vispārīga, plaši interpretējama un joprojām nav precīzi definēti tādi jēdzieni kā apdraudējums mieram vai miera pārkāpumi, Drošības padomes locekļi ir tie, kas izlemj, kā klasificējama konkrētā situācija un kā tajā atbilstoši rīkoties.¹⁰ Tāpēc ANO Drošības padomei ir ļoti plaša rīcības brīvība jeb diskrētā vara.¹¹

ANO Drošības padomes sasaukšanas un dienaskārtības veidošanas procedurālais aspekts ir jānošķir no ANO Drošības padomes faktiskās darbības.¹² ANO Statūti¹³ piešķir jebkurai tās dalībvalstij pilnvaras sasaukt Drošības padomi, un Drošības padomes pienākums ir sanākt, ja dalībvalsts(-is), ANO Ģenerālā asambleja vai ģenerālsekretārs rīkojas saskaņā ar attiecīgajiem Statūtu punktiem.¹⁴ Tomēr iepriekš minētais regulējums attiecas tikai uz ANO Drošības padomes sasaukšanu, taču ne uz jautājuma iekļaušanu darba kārtībā. Proti, ANO Drošības padomes procedūras 3. noteikums¹⁵ runā par situāciju, kad ANO Drošības padomei ir jāizlemj, vai situācijas apstākļi (reāls un pastāvošs drauds mieram) ir pietiekami, lai ANO Drošības padome īstenotu savas funkcijas, un, ja ANO Drošības padome nolems, ka apstākļi nav pietiekami, šis jautājums netiks iekļauts faktiskajā darba kārtībā.¹⁶ Savukārt ANO Drošības padomes procedūras 2. noteikums, kas nosaka, ka Prezidents sasauk Drošības padomes sēdi pēc jebkura Drošības padomes locekļa pieprasījuma, ir būtisks tikai situācijās, kad konkrētais jautājums jau ir iekļauts darba kārtībā. Tāpēc procedurālais aspekts vēl vairāk palielina varas projekcijas plaisu starp pastāvīgajiem un nepastāvīgajiem ANO Drošības padomes locekļiem un palēnina šīs institūcijas spēju reaģēt.¹⁷ Tiesību normas skaidri nosaka, ka ANO Drošības padomes darba kārtību nevar būtiski ietekmēt bez pastāvīgo locekļu piekrišanas. Tāds līdz šim ir bijis arī Ukrainas liktenis.

Neformālas sanāksmes ANO Drošības padomē var notikt arī *ad hoc* režīmā. Tā dēvētā *Arria* formula ir viens no šādiem konsultāciju mehānismiem. Tas ietver konsultācijas neformālu apspriežu formātā ar ne-valstiskiem dalībniekiem, kas ir konfliktu puses, kā arī nevalstiskajām organizācijām.¹⁸ Ukrainas jautājumā *Arria* mehānisms ir aktivizēts piecas reizes desmit mēnešu laikā. Vienlaikus jāpatur prātā, ka mehānisms nav veidots komplimentējošs nedz demokrātiskām, nedz

nedemokrātiskām valstīm un savā būtībā ir neitrāls – tas ir pieejams visām valstīm. Tādējādi, izsakoties tēlaini, izmantojot šo mehānismu, Krievijai un demokrātiskajai pasaulei Ukrainas konflikta kontekstā rezultāts ir 3:2.¹⁹ Demokrātiskā pasaule *Arria* mehānisma ietvaros ir rīkojusi sanāksmes par kultūras mantojuma iznīcināšanu Krievijas agresijas pret Ukrainu rezultātā un nepieciešamību nodrošināt saukšanu pie atbildības par Ukrainā pastrādātajām zvērībām. Arī Krievija ir izmantojusi šo neformālo mehānismu, savā gadījumā – lai attaisnotu savu agresiju pret suverēnu valsti, sasaucot sanāksmes par “neonacismu un radikālo nacionālismu” kā galveno cēloni “krīzei Ukrainā”, “sistemātiskiem un masveida smagiem starptautisko humanitāro tiesību pārkāpumiem” un “citiem noziegumiem, ko izdarījušas Ukrainas militārpersonas”, kā arī par jautājumu, kura nosaukumā nav iekļauta Ukraina, bet pret kuru tā bija vērsta – “Draudi starptautiskajam mieram un drošībai, ko rada militāri bioloģiskas aktivitātes reģionos visā pasaulē”.²⁰ Tādējādi *Arria* mehānismu var izmantot arī manipulācijām, dezinformācijas izplatīšanai un mēģinājumiem veidot starptautiskās sabiedrības viedokli saskaņā ar Krievijas kara propagandu.

Papildus *Arria* formulai kopš 1990. gadiem, kad ANO Drošības padomei bija jāpielāgojas jaunajai drošības videi, arvien vairāk kā konfliktu riska pārvaldības instruments ir kalpojušas tā dēvētās kontaktgrupas un draugu grupas, kas 2022. gadā ir izrādījušas noderīgas, atbalstot Ukrainu tās cīņā pret agresoru. Šīs divu veidu neformālās grupas tiek uzskatītas par diplomātiskiem instrumentiem starptautiskā miera un drošības jautājumos, kas darbojas bez ANO Drošības padomes vai Ģenerālās asamblejas oficiāla mandāta. Abu veidu grupas veido līdzīgi domājošas valstis, kuras vieno kopīgas intereses uzturēt starptautisko mieru un drošību. Šīs grupas var raksturot kā mēģinājumu koriģēt līdzsvaru starp ANO procedūrām, izveidojot platformu klusajai diplomātijai miera veidošanas procesā uz vienprātības pamata,²¹ kalpot par instrumentu diplomātisko iniciatīvu saskaņošanai un koordinētas pieejas sasniegšanai,²² kā arī stratēģiskas koordinācijas veidošanai ne tikai krīžu, bet arī konfliktu novēršanas kontekstā.²³ Tieši ANO Drošības padomes zemā kapacitāte un ierobežojumi ir veicinājuši ANO Draugu grupas par atbildību par agresiju pret Ukrainu izveidi pēc 2022. gada 24. februāra. Arī Latvija ir aktīva šīs draugu grupas dalībvalsts, kas cenšas nodrošināt saukšanu pie atbildības par starptautiskiem noziegumiem, kas izdarīti pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā, lai optimizētu atbildības procesu un taisnīguma nodrošināšanu, kā arī iekļautu un iesaistītu mazākas valstis, kuru spēja sekot līdzi atbildības pasākumu attīstībai var neatbilst nozīmei, ko tās piešķir uz noteikumiem balstītas starptautiskās kārtības ievērošanai.²⁴

DROŠĪBAS PADOME – PRIMĀRI, BET NE EKSKLUZĪVI ATBILDĪGA PAR STARPTAUTISKO MIERU UN DROŠĪBU

2022. gads iezīmējies ar ANO Ģenerālās asamblejas lielāku lomu Ukrainas atbalsta mobilizēšanai. Ar pārliecinošu balsu vairākumu ir pieņemtas četras ANO Ģenerālās asamblejas rezolūcijas: viena pieprasa tūlītēju Krievijas karaspēka izvešanu no Ukrainas,²⁵ otra pieprasa humānās palīdzības piekļuvi,²⁶ trešā aptur Krievijas dalības tiesības ANO Cilvēktiesību padomē,²⁷ bet ceturrtā apliecina politisko atbalstu idejai, ka Krievijai ir jāatlīdzina visi zaudējumi, kas radušies Krievijas vērstās agresijas Ukrainā rezultātā,²⁸ rekomendējot izveidot zaudējumu reģistru, lai dokumentāri fiksētu visus zaudējumus. Latvija, uzsverot savu primāro uzdevumu starptautiskajās organizācijās – uz starptautisko tiesību principiem balstītu starptautiskās kārtības īstenošanu un stiprināšanu, kā arī multilaterālisma stiprināšanu²⁹ – ir stingri iestājusies par Ukrainas teritoriālo integritāti, asi nosodījusi Krievijas agresiju Ukrainā un atbalstījusi visas rezolūcijas, un aktīvi iesaistījusies lobija pasākumos balsu nodrošināšanai rezolūciju pieņemšanai.

Papildus bez balsojuma ANO Ģenerālā asambleja ir pieņēmusi Lihtenšteinas virzītu veto iniciatīvu “Pastāvīgās pilnvaras Ģenerālās asamblejas debatēm, ja Drošības padomē tiek izvirzīts veto”. Tā paredz iespēju, ka jebkurš ANO Drošības padomes veto automātiski izraisīs Ģenerālās asamblejas sanākumi, kurā visas ANO dalībvalstis varēs iztaujāt konkrēto veto tiesības izmantojušo valsti un sniegt savus komentārus.³⁰ Tādējādi ANO Drošības padomes pastāvīgajām valstīm, kas izmantos veto tiesības (tādas ir tikai trīs no piecām, jo Francija un Lielbritānija atturas no veto tiesību lietošanas), tagad ir pienākums pamatot un skaidrot šādus lēmumus ANO Ģenerālajai asamblejai.³¹ Taču starptautiskajā vidē rodas pamatoti jautājumi – ja tomēr Drošības padome (nevis Ģenerālā asambleja) ir galvenā institūcija, ko Statūti nosaka kā atbildīgo par starptautiskā miera un drošības uzturēšanu, kā arī ANO Ģenerālās asamblejas lēmumi nav juridiski saistoši – ko gan šāds lomas pieaugums un aktivitātes maina?

ANO Ģenerālās asamblejas aktīvo lomu Ukrainas jautājumā 2022. gadā aizsāka neveiksmīgais mēģinājums pieņemt rezolūciju 25. februārī Drošības padomē, kad Krievija bloķēja rezolūcijas projektu, ko izstrādāja Albānija un ASV un atbalstīja 81 dalībvalsts, tajā paužot nožēlu par Krievijas agresiju pret Ukrainu un tādējādu Statūtu 2. panta 4. punkta pārkāpumu.³² Tā rezultātā 27. februārī ANO Drošības padomes vairākums³³ nolēma sasaukt ANO Ģenerālās asamblejas īpašo ārkārtas sesiju,³⁴ lai izskatītu un ieteiktu kolektīvu rīcību saistībā ar situāciju Ukrainā. Izmantotais mehānisms, kas pazīstams kā “Vienoti mieram” (*Uniting for Peace*), pirmo reizi tika izveidots 1950. gadā Korejas krīzes laikā, kad Drošības padome bija pilnīgi paralizēta. Ukrainas gadījums bija pirmā reize četrdesmit gadu laikā, kad Padome atkal pieņēma šādu rezolūciju, pamatojoties uz mehānismu “Vienoti mieram”.

ANO Ģenerālās asamblejas rezolūcija "Agresija pret Ukrainu", kas 2022. gada 2. martā tika pieņemta ar 141 balsi,³⁵ tiek vērtēta kā vēsturisks solis. ANO Ģenerālā asambleja apstiprina savu apņemšanos atbalstīt Ukrainas suverenitāti, neatkarību, vienotību un teritoriālo integritāti tās starptautiski atzītajās robežās, visstingrākajā veidā pauž nožēlu par Krievijas Federācijas agresiju pret Ukrainu un pieprasa Krievijas Federācijai nekavējoties pārtraukt spēka lietošanu pret Ukrainu, kā arī atturēties no jebkādas turpmākas nelikumīgas spēka lietošanas vai draudiem lietot spēku. Taču vai un kāda nozīme ir ANO Ģenerālās asamblejas rezolūcijai par Krievijas agresiju Ukrainā, un kādas ir rezolūcijas paredzamās politiskās un juridiskās sekas? No vienas puses, rezolūcijas pieņemšana ir nozīmīgs starptautisks signāls. Rezolūcijā atzīts, ka Krievija ir pārkāpusi ANO Statūtu 2. panta 4. punktu. Šis pants ietver principus, kas vieno dalībvalstis, bet minētais punkts īpaši nosaka, ka dalībvalstīm ir pienākums starptautiskajās attiecībās atturēties no spēka un spēka draudu lietošanas pret jebkuras valsts politisko neatkarību un teritoriālo integritāti.³⁶ Tādējādi šajā rezolūcijā Krievija ir atzīta par agresoru. Šis balsojums skaidri norāda, ka Krievija ir starptautiski izolēta savās agresīvajās darbībās pret Ukrainu. Rezolūciju atbalstīja 141 valsts, bet tikai piecas bija pret to – Baltkrievija, Ziemeļkoreja, Eritreja, Sīrija un pati Krievija.

ANO Ģenerālā asambleja ir aktivizējusies un kļuvusi par galveno ANO forumu, kur Krievijas agresija pret Ukrainu tiek diskutēta, nonākot pat līdz lēmumam, tādējādi norādot uz Ģenerālajās asamblejas papildu pilnvarām, kad Drošības padome ir paralizēta. Starptautiskā Tiesa ir norādījusi, ka ANO Statūti piešķir Drošības padomei primāru, bet ne ekskluzīvu atbildību par starptautiskā miera un drošības jautājumiem,³⁷ un ANO Ģenerālajai asamblejai, neskatoties uz tās iesaisti šajā jomā, "absolūti un pilnīgi nepiemīt kompetence, lai īstenotu pasākumus, kas saistīti ar bruņota spēka izmantošanu".³⁸ Tieši tādēļ ir grūti sniegt viennozīmīgu atbildi, vai mehānismu "Vienoti mieram" var uzskatīt par reālu un efektīvu instrumentu križu un konfliktu regulēšanā.

Ģenerālās asamblejas rezolūcijas nav saistošas, taču tas nenozīmē, ka tām nav nozīmes. Pirmkārt, tās ir nozīmīgas starptautiskās sabiedrības konsolidēšanā un viedokļa veidošanā. Starptautiskās agresijas gadījumā starptautiskās sabiedrības vienotība ir būtiska, jo sašķelts vai neviennozīmīgs viedoklis vienmēr iedrošina agresoru. Latvijas ārlietu ministrs E. Rinkēvičs ir norādījis arī uz citu praktisku aspektu, piemēram, pēc karadarbības beigām tiesājot kara noziedzniekus: "Šāda veida juridiski vērtējumi ir ļoti svarīgi. Tie ir svarīgi arī morāli. Bet, jā, starptautisko tiesu lēmumu izpildes mehānisms nav tāds, ka uzreiz visa starptautiskā sabiedrība [rīkojas]. Tas būtu iespējams, ja būtu ANO Drošības padomes lēmums, bet ANO Drošības padomē pastāvīgā dalībvalsts ir Krievija ar veto tiesībām."³⁹

SPIEDIENA UZTURĒŠANA UN KRIEVIJAS STARPTAUTISKĀ IZOLĒŠANA

ANO Ģenerālā asambleja, ANO Statūtu ietvaros īstenojot savas funkcijas starptautiskā miera un drošības jautājumos, uztur starptautiskās sabiedrības interesi par Krievijas pārkāpumiem pret Ukrainu, īsteno spiedienu un Krievijas starptautisko izolēšanu. Taču ANO sistēmā līdzās Ģenerālās asamblejas aktivitātēm ir arī citi piemēri. Ar Latvijas diplomātu līdzdalību 7. oktobrī ANO Cilvēktiesību padomē pirmo reizi vēsturē tika apstiprināta rezolūcija par cilvēktiesību situāciju Krievijā.⁴⁰ Ņemot vērā sistemātiskos pārkāpumus Krievijā cilvēktiesību jomā, to monitorēšanai tika izveidots ANO īpašā ziņotāja amats.⁴¹ Latvija bija starp valstīm, kas jau kopš 2022. gada pavasara iestājās par šādas rezolūcijas virzīšanu. Cilvēktiesību padomes dalībvalstu balsojumā 17 valstis balsoja par, 6 valstis – pret, bet 24 – atturējās, tādējādi uzskatāmi demonstrējot, ka atbalsts Krievijai samazinās un tai vēsturiski lojālās valstis izvēlas vai nu nepiedalīties lēmuma pieņemšanā, vai neatbalstīt Krieviju.

Gada laikā ir sasniegti ievērojami rezultāti Krievijas izolēšanai starptautiskajās organizācijās, un mērķtiecīga sabiedroto, tostarp Latvijas, skaidrojošā darba rezultātā ir samazinājies atbalsts Krievijas kandidatūrām dažādās starptautiskās struktūrās institūcijās. Pirmo reizi 86 gadu laikā Starptautiskās Civilās aviācijas organizācijas padomē netika pārvēlēta kāda valsts, un tā bija Krievija. Starptautiskās Telekomunikāciju savienības padomes 2022. gada vēlēšanās netika ievēlēta ne Krievija, ne Baltkrievija. Krievija bija šīs organizācijas padomes locekle kopš tās izveides 1947. gadā, tādējādi nepārvēlēšana deva ne tikai lielu triecienu Krievijas starptautiskajai reputācijai, bet arī globālajam svaram un ietekmei. Krievijas pārstāvis arī zaudēja Starptautiskās Telekomunikāciju savienības ģenerālsekretāra amata vēlēšanās – uzvarēja ASV kandidāte, saņemot 139 balsis, kamēr Krievijas kandidāts – tikai 25. ANO Eiropas reģiona ekonomikas komitejā dažādu darba grupu vadītāju un vietnieku vēlēšanās 2022. gadā visi Krievijas un Baltkrievijas kandidāti ir nobloķēti un nav ievēlēti. ANO Starptautiskā Darba organizācija ir pārtraukusi visu tehnisko sadarbību ar Krieviju, kamēr tā nepārtrauks karadarbību Ukrainā. Ir sākusies diskusija par to, vai nebūtu jāpārvērtē šīs organizācijas biroja atrašanās Maskavā.

Arī Latvija ir radījusi konkurenci Krievijas kandidatūrām ANO struktūrās, kā rezultātā Krievija netika ievēlēta daudzās no tām. 17. martā Latvijas pārstāvis ar pārliecinošu pārsvaru tika ievēlēts par ANO Narkotiku un noziedzības apkarošanas biroja Vīnē vadītāja vietnieku, vēlēšanās sastādot konkurenci Krievijai. Šajā amatā tika ievēlēta Katrīna Kaktiņa, Latvijas vēstniece ANO, EDSO un citās starptautiskajās organizācijās Vīnē. 13. aprīlī Latvija tika ievēlēta ANO Dzimumu līdztiesības un sieviešu iespēju veicināšanas struktūras valdē, bet Krievija ievēlēta netika.

VAI KRIEVIJU UN PUTINU (UN CITAS PERSONAS) TIESĀS?

Krievija karo Eiropā un tādējādi pārkāpj starptautiskās tiesības, tostarp ANO Statūtus. Šajos apstākļos ir svarīgi ne tikai stingri nosodīt Krievijas militāro agresiju pret Ukrainu visos iespējamajos starptautiskajos formātos, bet arī strādāt, lai nodrošinātu, ka Krievija tiek saukta pie atbildības un uzņemas atbildību par saviem noziegumiem un rupjajiem starptautisko tiesību pārkāpumiem.

Tūlīt pēc tam, kad Krievija sāka karu, ANO Starptautiskā tiesa lēma par Ukrainas iesniegto lūgumu noteikt pagaidu pasākumus lietā par “Apgalvojumiem par genocīdu saskaņā ar Konvenciju par genocīda nepieļaujamību un sodīšanu par to (Ukraina pret Krievijas Federāciju)” (*“Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide” (Ukraine v. Russian Federation)*) un noteica pagaidu pasākumus, tostarp – ka Krievijas Federācijai nekavējoties jāaptur militārās operācijas, ko tā uzsākusi 24. februārī Ukrainas teritorijā.⁴² Tomēr Krievija turpina izrādīt necieņu pret starptautiskajām tiesībām, ignorējot šo lēmumu.

21. jūlijā, pamatojoties uz ANO Starptautiskās tiesas Statūtiem, Latvija iesniedza tiesā deklarāciju, lūdzot atļauju iesaistīties trešās puses statusā minētajā lietā. Šī vēsturiski bija pirmā reize, kad Latvija īsteno savas ANO Starptautiskās tiesas Statūtu 63. pantā ietvertās tiesības lūgt atļauju iesaistīties trešās puses statusā lietā, kuras pamatā ir konvencijas, kuras dalībvalsts ir Latvija, interpretācija.⁴³ Tādējādi Latvija pauda gatavību sniegt interpretāciju par vairākām ANO 1948. gada Konvencijas par genocīda nepieļaujamību un sodīšanu par to normām, uz kurām savā pieteikumā pret Krievijas Federāciju atsaukusies Ukraina. Ārlietu ministrija norāda: “Lēmumu par atļauju Latvijai augšminētajā lietā iesaistīties trešās puses statusā pieņems ANO Starptautiskā tiesa pēc strīdus pušu viedokļu uzklausišanas. Ja ANO Starptautiskā tiesa pieņems lēmumu atļaut Latvijai iesaistīties šajā lietā trešās puses statusā, Latvijai būs tiesības iesniegt izvērstus apsvērumus par strīdus pamatā esošo Konvencijas normu interpretāciju.”⁴⁴

Instrumenti ir arī citas tiesas rokās, kas gan nav ANO institūcija, tomēr pieder ANO sistēmai – Starptautiskā krimināltiesā. Pasaules demokrātiskajā daļā lielas cerības tiek liktas uz šīs tiesas vadošo lomu tiesiskuma nodrošināšanā Ukrainā, kā arī uz tās inovatīvo pieeju pierādījumu dokumentēšanā, iesaistot nacionālos ekspertus un izmeklētājus. 2022. gada 2. martā 39 Romas statūtu dalībvalstis iesniedza kopīgu kolektīvu pieteikumu Starptautiskās krimināltiesas prokuroram, lai izmeklētu kara noziegumus un noziegumus pret cilvēci, kas izdarīti Ukrainas teritorijā,⁴⁵ un tajā pašā dienā tiesas prokurors paziņoja par lēmumu sākt izmeklēšanu saistībā ar kara noziegumiem un noziegumiem pret cilvēci.⁴⁶ Pēc Krievijas iepriekšējās agresijas pret Gruziju Dienvidosetijā 2008. gadā šī ir otrā Starptautiskās krimināltiesas uzsāktā

izmeklēšana valstī, kas bija daļa no Krievijas Federācijas priekštecē – PSRS – un kas pēc Aukstā kara beigām ir tikusi ievilkta karā ar Krieviju.⁴⁷

Galvenais aspekts, kas sarežģī šo lietu, ir tiesas jurisdikcija. Proti, ne Ukraina, ne Krievija nav Romas statūtu dalībvalstis. Kopš 2016. gada, kad Starptautiskā krimināltiesa lēma, ka Krievijas iebrukums Krimā ir uzskatāms par “pastāvīgu okupācijas stāvokli”,⁴⁸ Krievija vairs nav Romas statūtu dalībniece.⁴⁹ Tāpēc Krievijai nav juridiska pienākuma sadarboties ar Starptautisko krimināltiesu, tostarp izdot aizdomās turētos, kuri fiziski atrodas Krievijas Federācijas teritorijā. Arī Ukraina nav ratificējusi Romas statūtus, bet ir pieņēmusi Starptautiskās tiesas *ad hoc* jurisdikciju, iesniedzot divas 12. panta 3. punkta deklarācijas.

Lai aizpildītu plaisu, kas ir izveidojusies atbildībā, Ukraina un Baltijas valstis ir aizstāvējušas ideju par īpaša *ad hoc* starptautiska tribunāla izveidi. Publiskajās diskusijās attiecībā uz Krievijas agresiju pret Ukrainu daudzi cer uz Nirnbergas tiesas procesiem līdzīgu procesu, ko sabiedrotie īstenoja pret sakauto nacistisko Vāciju pēc Otrā pasaules kara. Ir arī jaunāki piemēri: 1990. gados ANO Drošības padome izveidoja divus *ad hoc* krimināltribunālus – Starptautisko kara noziegumu tribunālu bijušajai Dienvidslāvijai un Starptautisko Ruandas kara noziegumu tribunālu. Sjerraleones Īpašā tiesa tika izveidota uz ANO Sjerraleones vienošanās pamata, savukārt Kambodžas Īpašās palātas ir uzskatāmas par hibrīda formātu, kas tika izveidots, slēdzot vienošanos starp Kambodžas valdību un ANO. Kosovs Specializētās palātas savulaik tika izveidotas, Kosovai, Eiropas Savienībai un Eiropas Savienības tiesiskuma misijai Kosovā vienojoties notu apmaiņas ceļā par līguma noslēgšanu. Tādējādi starptautiskā prakse rāda, ka institucionālie risinājumi var būt dažādi, taču Ukrainas gadījumā pats svarīgākais ir plašs valstu atbalsts tribunāla izveidē, lai nodrošinātu tā leģitimitāti. Latvijas Republikas Saeima 8. decembrī spēra būtisku soli atbalstā Ukrainas suverenitātei, teritoriālajai integritātei un nepieciešamībai Krieviju saukt pie atbildības, pieņemot paziņojumu, kurā norāda: “Papildus Starptautiskajai Krimināltiesai, kura nevar īstenot jurisdikciju par agresiju pret Ukrainu, ir izveidojams īpašs starptautisks tribunāls, lai vainīgie tiktu saukti pie atbildības par starptautisko noziegumu – agresiju –, kuru Krievijas Federācija uzsākusi 2022. gada 24. februārī ar pilna mēroga militāru iebrukumu suverēnās Ukrainas teritorijā.”⁵⁰ Saeima pievienojās Ukrainas parlamenta, līdzīgi domājošu valstu un starptautisko organizāciju aicinājumiem atzīt Krievijas režīmu par teroristisku un Krieviju – par terorismu atbalstošu valsti un mudināja starptautisko sabiedrību pieņemt līdzīgus paziņojumus.⁵¹

Kamēr Starptautiskā krimināltiesa dara savu darbu un tiek meklēti optimālākie institucionālie risinājumi Krievijas saukšanai pie atbildības, ir svarīgi koordinēt darbības, lai pēc iespējas kvalitatīvāk dokumentētu pierādījumus par noziegumiem Ukrainā un kvalitatīvi veiktu kriminālizmeklēšanu, nodrošinot savākto pierādījumu sekmī-

gu izmantošanu gan nacionālajā, gan starptautiskajā tiesvedībā. Vienlaikus svarīgi ir būt realistiskiem un negaidīt ātrus risinājumus. Tiesu procesi būs sarežģīti un grūti, bet absolūti nepieciešami, lai nodrošinātu starptautisko tiesiskumu un sauktu noziedzniekus pie atbildības. Tāpat var prognozēt, ka Krievija izmantos visus pieejamos līdzekļus, lai kavētu izmeklēšanu un pierādījumu vākšanu, jo īpaši okupētajās teritorijās.

SECINĀJUMI

ANO ir tik stipra, cik vienotas ir tās dalībvalstis. Demokrātiskās pasaules kolektīvajai gribai un centieniem jābūt vērstiem uz ANO stiprināšanu, nevis tās noliegšanu, pamešanu vai asu kritizēšanu, aizmirstot, ka risinājumi ir pašu valstu rokās. Starptautiskā kārtība un ANO efektivitāte ir nesaraujami saistītas un otrādi. Starptautiskās sistēmas pamatā joprojām ir valstu suverenitāte, valstu suverēna vienlīdzība, neiejaukšanās iekšējās lietās, valstu teritoriālā integritāte, strīdu mierīga risināšana un starptautiskās tiesības. Visi šie principi ir iestrādāti ANO Statūtos. Jebkādi centieni stiprināt spēkā esošo uz noteikumiem balstīto kārtību un aizsargāt cilvēktiesību un demokrātijas principus stiprina ANO un tuvina mūs situācijai, kurā ANO ierobežojumi tiek pārvarēti un tās iekšējais potenciāls tiek atraisīts.

Tas ir iemesls, kāpēc Latvijas kandidēšana uz ANO Drošības padomes nepastāvīgā locekļa vietu laikā, kad šī institūcija ir paralizēta, iegūst pavisam jaunu nozīmi, nevis to zaudē. Ārlietu ministra ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2021. gadā uzsvēra: “Apliecinot Latvijas spēju sniegt ieguldījumu pasaules mēroga procesos, ANO Drošības padomes 2025. gada vēlēšanās Latvija kandidēs uz nepastāvīgās dalībvalsts vietu 2026.–2027. gada termiņam. Dalība šajā institūcijā sniegs Latvijai iespēju aizstāvēt tiesiskumā balstītu starptautisko sistēmu un demokrātiskās vērtības, nostiprināt savu starptautisko prestižu, kā arī akcentēt jautājumus, kas aktuāli Latvijas un Baltijas reģiona drošībai.”⁵² 2022. gads ar Krievijas agresiju pret Ukrainu sniedza biedējoši skaidru perspektīvu drošības jautājumiem, kas ir ne tikai Baltijas reģiona, bet visas eiroatlantiskās telpas un globāls risks. Tāpat tiesiskumā balstīta starptautiskā kārtība ir prioritāte, kas Latvijai savā kampaņā un ievēlēšanās gadījumā – esot Drošības padomes dalībvalstij – būs stingri jāaizstāv. Ja ne mēs, tad kurš? Ja ne tagad, tad kad?

- ¹ Hammaršelds, D., "Ceļa zīmes", Zvaigzne ABC, Rīga, 2014., 75. lpp.
- ² "Blood, Toil, Tears and Sweat. May 13, 1940. First Speech as Prime Minister to House of Commons," International Churchill Society, skatīts 15.12.2022, <https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1940-the-finest-hour/blood-toil-tears-sweat/>.
- ³ "Rinkēvičs: ANO ir izgāzusies, jo nespēj pildīt savu pamatfunkciju", LA.lv, 20.03.2022, <https://www.la.lv/rinkevics-ano-ir-izgazusies-jo-nespej-pildit-savu-pamatfunkciju>, skatīts 01.10.2022.
- ⁴ UN Security Council Meetings & Outcomes Tables, <https://research.un.org/en/docs/sc/quick/veto>.
- ⁵ 430 UN Doc. S/151, 1950. g. 27. jūnijs (pieņemta ar 7 balsīm par un 1 pret). Ēģipte un Indija nepiedalījās balsojumā, PSRS nepiedalījās sēdē.
- ⁶ 431 UN Doc. S/4741, 1961. g. 21. februāris (pieņemta ar 9 balsīm par, 0 pret, 2 atturēšanās (Francija, PSRS)) un UN Doc. S/5002, 1961. g. 24. novembris (pieņemta ar 9 balsīm par, 0 pret, 2 atturēšanās (Francija, Apvienotā Karaliste)).
- ⁷ 432 UN Doc. S/RES/221, 1966. g. 9. aprīlis (pieņemta ar 10 balsīm par, 0 pret, 5 atturēšanās (Bulgārija, Francija, Mali, PSRS, Urugvaja)).
- ⁸ Urquhart, B., "The Next Secretary-General. How to Fill a Job with No Description," Foreign Affairs, Volume 85, No. 5, September/October 2006, 16. lpp.
- ⁹ United Nations Charter, Art. 39. lpp.
- ¹⁰ Gharekhan, C.R., "The Horseshoe Table: An Inside View of the UN Security Council", Pearson, Longman, An imprint of Pearson Education, Third Impression, 2007, 2.–3. lpp.
- ¹¹ Conforti, B., "The Law and Practice of the United Nations", Legal Aspects of International Organization, Third Edition. Volume 42, Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2005, 172. lpp.
- ¹² Turpat, 152-154.lpp.
- ¹³ United Nations Charter, Art. 35, para. 1.
- ¹⁴ U.N. Doc. S/96/Rev.7. Provisional rules of procedure of the Security Council, Rules 2-3.
- ¹⁵ Turpat, Rule 3.
- ¹⁶ Conforti, B., *The Law and Practice of the United Nations*, Legal Aspects of International Organization, Third Edition. Volume 42, Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2005, 172. lpp.
- ¹⁷ Reire, G., "Small States in the United Nations Security Council: Legal and Conceptual Aspects versus Practical Perspective", *Socrates*, Nr. 3 (21): 97. lpp, <https://doi.org/10.25143/socr.21.2021.3.090-104>.
- ¹⁸ Skat. Bailey, S.D., Daws, S., "The Procedure of the UN Security Council", 3rd edn., Oxford: Oxford University Press, 1998, 73. See also Paul, J., "The Arria Formula", Global Policy Forum, <https://archive.globalpolicy.org/security/mtgsetc/arria.htm>, skatīts 10.12.2022.
- ¹⁹ "Arria-Formula Meetings", Security Council Report, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B6B5BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/working_methods_arria_formula_meetings.pdf, skatīts 10.12.2022.
- ²⁰ Turpat.
- ²¹ Hammarškjöld, D., "The Elementary of Privacy in Peacemaking", Address at Ohio University, Athens, Ohio, 5.02.1958 iekš *Public Papers of the Secretaries General of the United Nations*, Vol IV: Dag Hammarškjöld, 1958–1960, Cordier, A.E., and Foote, W., (red), New York: Columbia University Press, 1974, 27. lpp.
- ²² UN Doc A/51/761, 1996. g. 20. decembrī, para 48.
- ²³ UN Doc S/2001/574, 2001. g. 7. jūnijs, para 76.
- ²⁴ "High-Level Launch Meeting of the Group of Friends of Accountability Following the Aggression Against Ukraine", 25.03.2022, International Peace Institute, <https://www.ipinst.org/2022/03/high-level-launch-meeting-of-group-of-friends-of-accountability-for-ukraine#12>, skatīts 10.12.2022.

- ²⁵ A/RES/ES-11/1, 18.03.2022.
- ²⁶ A/RES/ES-11/2, 28.03.2022.
- ²⁷ A/RES/ES-11/3, 8.04.2022.
- ²⁸ A/RES/ES-11/5, 15.11.2022.
- ²⁹ Piemēram, skat. "Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2021. gadā", Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/S005/download?attachment>, skatīts 15.10.2022.
- ³⁰ "UN General Assembly mandates meeting in wake of any Security Council veto", UN News, 26.04.2022, <https://news.un.org/en/story/2022/04/1116982>, skatīts 10.12.2022.
- ³¹ Turpat.
- ³² S/2022/155, 25.02.2022.
- ³³ To pieņēma ar 11 balsīm par, 1 pret (Krievija) un trīs atturēšanās balsīm (Ķīna, Indija un Apvienotie Arābu Emirāti).
- ³⁴ S/RES/2623 (2022), 27.02.2022.
- ³⁵ A/RES/ES-11/1, 18.03.2022.
- ³⁶ United Nations Charter, Art. 2(4).
- ³⁷ *Certain Expenses of the United Nations*, Article 17, Paragraph 2, of the Charter, Advisory Opinion, 20.07.1967, I.C.J. Rep. 151.lpp.
- ³⁸ Conforti, B., *"The Law and Practice of the United Nations"*, Legal Aspects of International Organization, Third Edition. Volume 42, Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2005, 221.lpp.
- ³⁹ "Rinkēvičs: ANO nespēj pildīt savu galveno funkciju – uzturēt mieru", LSM.lv Ziņu redakcija, 17.03.2022, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/arzemes/rinkevics-ano-nespej-pildit-savu-galveno-funkciju-uzturet-mieru.a448357/>.
- ⁴⁰ A/HRC/51/L.13
- ⁴¹ *"Human Rights Council Adopts Six Resolutions, Appoints Special Rapporteur on Situation of Human Rights in Russian Federation, Extends Mandates on Afghanistan and Right to Health"*, OHCHR, 07.2022. g. oktobris, <https://www.ohchr.org/en/news/2022/10/human-rights-council-adopts-six-resolutions-appoints-special-rapporteur-situation>, skatīts 15.10.2022.
- ⁴² *"Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation) The Court indicates provisional measures"*, preses relīze Nr. 2022/11, 16.03.2022, International Court of Justice, <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-PRE-01-00-EN.pdf>, skatīts 10.12.2022.
- ⁴³ "Latvija iesniedz deklarāciju ANO Starptautiskajā tiesā lietā "Ukraina pret Krievijas Federāciju", Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, <https://www.mfa.gov.lv/lv/jaunums/latvija-iesniedz-deklaraciju-ano-starptautiskaja-tiesa-lieta-ukraina-pret-krievijas-federaciju>, skatīts 05.09.2022. skatīts 10.12.2022.
- ⁴⁴ Turpat.
- ⁴⁵ *"Jurisdiction in the general situation"*, International Criminal Court, <https://www.icc-cpi.int/ukraine>, skatīts 10.12.2022.
- ⁴⁶ *"Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: Receipt of Referrals from 39 States Parties and the Opening of an Investigation"*, International Criminal Court, 2022. g. marts, <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-receipt-referrals-39-states>, skatīts 10.12.2022.
- ⁴⁷ Marchuk, I., Wanigasuriya, A., *"The ICC and the Russia-Ukraine War"*, ASIL Insights, 5.05.2022, https://www.asil.org/insights/volume/26/issue/4#_edn1, skatīts 10.12.2022.
- ⁴⁸ *"Report on Preliminary Examination Activities (2016)"*, International Criminal Court, 14.11.2016, 35, https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE_ENG.pdf, skatīts 10.12.2022.

- ⁴⁹ “*Statement by the Russian Foreign Ministry*”, Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 16.11.2016, https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2523566, skatīts 10.12.2022.
- ⁵⁰ Paziņojums, Latvijas Republikas Saeima, 08.12.2022, https://titania.saeima.lv/LIVS14/saeimalivs_imp.nsf/0/3451CC53F4CE1748C225891200270F98?OpenDocument, skatīts 15.12.2022.
- ⁵¹ Turpat.
- ⁵² “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2021. gadā”, Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 6.–7. lpp, <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/5005/download?attachment>, skatīts 15.10.2022.

LIELĀ KŅADA AP TRĪS JŪRU INICIATĪVU

Imants Lieģis

Latvijas Ārpolitikas institūta asociētais pētnieks

Viens no lielākajiem starptautiskajiem pasākumiem, ko Latvija rīkoja 2022. gadā, bija Trīs jūru iniciatīvas (3JI) samits un biznesa forums, kas norisinājās Rīgā 21. un 22. jūnijā. Šis bija gada spilgtākais ārpolitikas notikums laikā pēc Covid un Krievijas īstenotā kara pret Ukrainu. Vai šis pasākums ierindojās kategorijā “liela brēka, maza vilna”, vai arī tam bija ietekme uz Latvijas ārējo un drošības politiku? Ik gadu jūnija trešajā nedēļā latviešu sirdis un prāti ir pievērsti vasaras saulgriežu svētkiem, tā kā gadskārtējās Līgo un Jāņu svinības sākas 23. jūnijā un turpinās vēl vairākas dienas pēc tam. Tādējādi vairums Latvijas iedzīvotāju, pat ja vispār pamanīja, ka samits notiek (Rīgā ieviesto satiksmes ierobežojumu dēļ, jo bija ieradušies vairāki prezidenti), visticamāk, to vērtēja kā “lielu kņadu par neko”.

Vienlaikus ne tikai Jāņu svinības, bet arī visu ārlietu un starptautisko notikumu plejādī visa gada garumā aizēnoja Krievijas pilna apjoma karš pret Ukrainu, kas tika uzsākts aptuveni četrus mēnešus iepriekš, proti, 24. februārī. Šis bezjēdzīgais karš, kas tika uzsākts jau 2014. gadā, atradās arī divu citu nozīmīgu sanāksmju uzmanības centrā desmit dienu periodā, ko ievadīja 3JI samits. Viena no šīm sanāksmēm bija ES Eiropadomes (valstu un valdību vadītāju) sanāksme 23. un 24. jūnijā, savukārt otra – NATO Madrides samits 29. un 30. jūnijā. Šīm abām sanāksmēm bija daudz lielāka ietekme uz Latvijas ārpolitikas 2022. gada darba kārtību nekā 3JI samitam, lai gan pastāv viedoklis, ka “3JI [...] Centrālajai un Austrumeiropai un patiesībā arī visai Eiropai kopumā var sniegt tikpat lielu ieguvumu kā dalība NATO”.¹ Attiecībā uz sniegto ieguldījumu Latvijas aizsardzības, drošības un ārpolitikas veidošanā 2022. gadā nav iespējams reāli salīdzināt ES un NATO sanāksmes ar 3JI rīkotajām sanāksmēm. Taču, tā kā Latvija 2022. gada maijā un jūnijā rīkoja 3JI pasākumus, 3JI Latvijā “ieradās” unikālā brīdī – divu starptautisku krīžu laikā. Covid pandēmijas izraisītās krīzes mazināšanās ļāva šajos pasākumos piedalīties klātienē. Krievijas karš piešķīra papildu nozīmību šim samitam, kas bija pirmais 3JI samits pēc 24. februāra.

2022. GADS 3JI DARBA KĀRTĪBĀ

Krievijas agresija pret Ukrainu neizbēgami nonāca 3JI darba kārtībā. Tas izrietēja no fakta, ka reģionā plosās karš, un arī no tā, ka Ukraina atrodas stratēģiski svarīgā vietā, proti, pie Melnās jūras, kas ir viena no iniciatīvas trim jūrām. Lai gan 3JI dalībnieces var būt tikai ES dalībvalstis, Rīgas samītā īpašā viesu statusā piedalījās arī Ukraina. Prezidents Volodimirs Zelenskis (*Volodymyr Zelensky*) tajā uzstājās ar video uzrunu, un Ukrainai tika piešķirts 3JI partnera statuss. Gatavojoties Rīgas samitam, tika runāts arī par atbalstu Ukrainas centieniem pievienoties ES. Attiecīgi samita deklarācijā tika pausts: “Mēs atbalstām Ukrainas centienus iestāties ES”,² tādējādi sniedzot zināmu ieguldījumu nākamajā ES samītā. Šis atbalsts tika pastiprināts dažas dienas vēlāk, kad ES samītā Ukrainai (un Moldovai) tika piešķirts kandidātvalsts statuss. Ņemot vērā 3JI ģeopolitiskās ambīcijas, Rīgas samita fokuss uz Ukrainu bija pietiekami liels, bet neklusu dominējošs.

Gatavojoties Rīgas samitam, Latvija iecēla karjeras diplomātu Edgaru Bondaru par īpašo uzdevumu vēstnieku Trīs jūru iniciatīvas jautājumos un par Trīs jūru iniciatīvas Rīgas samitu organizējošā sekretariāta vadītāju. Edgars Bondars iepriekš ieņēma vēstnieka Polijā amatu, tāpēc šī izvēle bija loģiska, ņemot vērā Polijas vadošo lomu 3JI. Viņa birojs atradās Valsts prezidenta kancelejā, tādējādi demonstrējot, ka samita rīkošana Rīgā patiešām bija prezidenta Egila Levita iniciatīva, nevis kaut kas, uz ko uzstāja Ārlietu ministrija (ĀM). 3JI ir bijusi valstu prezidentu virzīta iniciatīva jau no tās izveides sākuma. Tā bija arī prezidenta ārlietu padomniece Solveiga Silkalna, kura iesaistījās samita sagatavošanas darbos un veica sarunas par paziņojuma tekstu. Kaut arī ĀM bija atbalstoša, tomēr tās attieksme bija remdēna, neraugoties uz to, ka Rīgas samits un biznesa forums bija galvenais ārpolitikas gada pasākums Latvijā. Jāņem vērā arī tas, ka ĀM bija vairāk koncentrējusi resursus uz 2021. gada decembri Rīgā notiekošo ļoti nozīmīgo ārpolitikas sanāksmi, proti, NATO ārlietu ministru sanāksmi. Šī sanāksme bija izšķiroši svarīga gan laika, gan satura ziņā.

Latvijas organizatoriskās aktivitātes saistībā ar 3JI rīkošanu sniedzās tālāk par 21.–22. jūnija galvenajām politiskajām un biznesa sanāksmēm. Latvija centās paplašināt 3JI darbības tvērumu un robežas. Darbības tvērums tika paplašināts, iesaistot nevalstisko sektoru. 20.–21. maijā Rīgā norisinājās Trīs jūru iniciatīvas Pilsoniskās sabiedrības forums, kas bija pirmais šāda formāta oficiālais pasākums 3JI ietvarā ar prezidenta līdzdalību. Viņa mērķis bija sniegt “demokrātiskās drošības aizstāvjiem jeb ietekmētājiem” platformu, kurā pilsoniskās sabiedrības dalībnieki varētu apmainīties ar jaunām idejām un zināšanām. Iesaistot dažādus Latvijas pilsoniskās sabiedrības pārstāvjus, tika sniegti ieteikumi samita sanāksmēm, kas notika mēnesi vēlāk.³ Gatavojoties šim pasākumam, Edgars Bondars

iesaistījās arī *Visegrad Insight* (Centrāleiropas analīzes un mediju platforma) rīkotajā konferencē “Trīs jūru iniciatīvas Pilsoniskās sabiedrības digitālais forums” (*Three Seas Initiative Digital Civil Society Forum*), kas norisinājās 2022. gada janvārī. Šajā pasākumā tika sniegts arī ieguldījums un praktiski ieteikumi Rīgas samitam. Tas balstījās uz līdzīgiem pilsoniskās sabiedrības centieniem, kas tika īstenoti jau iepriekšējā gadā, lai ar pilsoniskās sabiedrības starpniecību mēģinātu ietekmēt digitālo politiku un darba kārtību ekonomikas jomā. Arī šajā gadījumā *Visegrad Insight* sagatavoja ziņojumu par savu pieeju ar nosaukumu “Ceļā uz 3JI Pilsoniskās sabiedrības forumu” (*Towards the 3SI Civil Society Forum*).

Pamatojoties uz Latvijas Republikas Saeimas Ārlietu komisijas priekšsēdētāja Riharda Kola iniciatīvu, 21. jūnijā Rīgā tika organizēts arī 3JI Parlamentārais forums. Šī bija otrā parlamentārā sanāksme, kas tika organizēta 3JI aizgādībā. To atklāja Latvijas parlamenta priekšsēdētāja Ināra Mūrniece un Ukrainas parlamenta priekšsēdētāja vietniece Olena Kondratjuka (*Olena Kondratiuk*), un tajā piedalījās parlamentārieši no 3JI dalībvalstīm un partnervalstīm. Diskusijās galvenā uzmanība tika pievērsta digitālajai transformācijai, infrastruktūras savienojamībai, enerģētiskajai neatkarībai, drošībai, kā arī 3JI ģeopolitiskajai nozīmei reģionālās drošības stiprināšanas kontekstā. Kaut arī šo forumu nerīkoja ar prezidentu saistītās institūcijas, parlamentārā dimensija nepārprotami piešķīra papildu vērtību 3JI tēlam.

Rīgā notikušo pasākumu rezultātā panāktais 3JI progress bija neviennozīmīgs. Pilsoniskās sabiedrības sniegtais ieguldījums samita darbā bija svarīgs solis, lai paplašinātu 3JI darbības tvērumu un atpazīstamību. Nevien no iepriekšējiem samitiem nebija sniedzis šāda veida ieguldījumu, kas turpmāk varētu kļūt par regulāru sadarbības iespēju. Turklāt parlamentārā dimensija paplašināja 3JI veidoto saikni ar likumdošanas institūcijām.

Savukārt 3JI ģeopolitisko ambīciju kontekstā šajā samitā progress nebija vērojams. To atspoguļoja pieticīgais samitu apmeklējušo ASV valdības pārstāvju amata līmenis, proti, samitā piedalījās darba, nevis politiskā līmeņa amatpersonas. Cerības uz viceprezidentes Kamalas Harisas (*Kamala Harris*) vai tirdzniecības sekretāres Džinas M. Raimondo (*Gina M. Raimondo*) klātbūtni nepiepildījās. Tā vietā samitā piedalījās ASV Starptautiskās attīstības finanšu korporācijas (*DFC*) izpilddirektors Skots Neitans (*Scott Nathan*), kurš paziņoja par 300 miljonu ASV dolāru piešķirumu 3JI, taču faktiskā šīs summas pārskaitīšana netika veikta. Iespējams, tas ir saistīts ar ASV demokrātu priekšstatu, ka 3JI ir Donalda Trampa (*Donald Trump*) projekts (viņš 2017. gadā piedalījās Varšavas samitā). Prezidents Džo Baidens (*Joe Biden*) Rīgas samitā neuzstājās ar video uzrunu, kā to bija darījis pagājušajā gadā Bulgārijā notikušajā samitā. Šis uzdevums tika uzticēts valsts sekretāram Entonijam Blinkenam

(*Antony Blinken*). Tādējādi Latvijas ārlietu ministra 2022. gada sākumā izteiktās cerības par “aktīvāku ASV iesaisti Trīs jūru iniciatīvā”⁷⁴ netika piepildītas.

Abas pārējās 3JI partneres – Vāciju un ES Komisiju – pārstāvēja attiecīgi prezidents Franks Valters Šteinmeiers (*Frank-Walter Steinmeier*) un komisāri Valdis Dombrovskis un Kadri Simsons (*Kadri Simson*). Vācijas prezidents pat norādīja, ka Vācija vēlētos pievienoties 3JI, kas dažām dalībvalstīm (piemēram, Polijai) varētu būtu pārāk liels solis. Samītā ar video uzrunu par ieguldījumu iespējām uzstājās Apvienotās Karalistes ārlietu ministre Liza Trusa (*Liz Truss*) un Japānas ārlietu ministrs Jošimasa Hajaši (*Yoshimasa Hayashi*), un interesi izrādīja arī Dienvidkoreja, Kanāda un Austrālija. Centienus nodrošināt Francijas ārlietu ministra video uzrunu izjauca samita norises laiks, tā kā tas norisinājās uzreiz pēc Francijas parlamenta vēlēšanām 19. jūnijā. Ģeopolitiskajā aspektā tika panākts progress attiecībā uz Ukrainu, tomēr tā bija reaģēšana uz notikumiem, nevis iepriekš pārdomāta stratēģija.

KĀDS VARĒTU BŪT 3JI IEGULDĪJUMS LATVIJAS ĀRĒJĀ UN DROŠĪBAS POLITIKĀ 2023. GADĀ? VAI ŠAI ORGANIZĀCIJAI BŪS KĀDA IETEKME UZ PLAŠĀKA LĪMEŅA STARPTAUTISKAJĀM ATTIECĪBĀM?

Kaut arī Latvija savu dalību 3JI var pamatot ar vairāku sanāksmju veiksmīgu noorganizēšanu 2022. gadā, ir maz pazīmju, kas liecinātu par to, ka 3JI būs ilgstoša ietekme uz Latvijas ārpolitikas prioritātēm. Šīs prioritātes drīzāk tiks iekļautas 3JI kopējā “katlā” un izrādītas pēc vajadzības. Šo secinājumu jau apstiprina Latvijas Ārlietu ministrijas tīmekļa vietnē iekļautā informācija. 3JI šajā vietnē (2022.g. oktobrī) nebija atrodama ne sadaļā “Ekonomiskā sadarbība”, ne sadaļā “Reģionālā sadarbība”. Savukārt, piemēram, Starptautiskā Frankofonijas organizācija (*IOF*) ir iekļauta sadaļā “Reģionālā sadarbība”. Īpašo uzdevumu vēstnieks Edgars Bondars, protams, vairs neatrodas Valsts prezidenta kancelejā, bet gan Ārlietu ministrijas Valsts sekretāra birojā. Arī šis aspekts apliecina 3JI mazo nozīmi Latvijas ārpolitikā un drošības politikā.

Nemot vērā, ka 3JI ir “politiski iedvesmota un komerciāli virzīta” struktūra, politiskais aspekts, visticamāk, nozīmēs, ka “viss notiks kā parasti”. 2023. gadā samitu organizēs Rumānija, un sagaidāms, ka tajā tiks iekļauti gan pilsoniskās sabiedrības, gan parlamentārie aspekti. Latvijas precedents, organizējot Pilsoniskās sabiedrības forumu un otro Parlamentāro forumu kā daļu no 3JI samita darba kārtības, varētu palīdzēt paplašināt informētību par 3JI, kā arī iesaistīšanos tajā. Nav šaubu, ka Latvijas

ārlietu ministrs pieminēs 3JI ikgadējās ārpolitikas debatēs Saeimā 2023. gada janvārī, atsaucoties uz 2022. gadā Rīgā notikušajām sanāksmēm. Visticamāk, ka ministrs neizcels dalību 2023. gada samitā kā 2023. gada politikas stūrakmeni. Papildu sarežģījumus saistībā ar Latvijas dalību 2023. gada samitā rada tas, ka dažas nedēļas pirms Rumānijā notiekošā samita Latvijā, visticamāk, notiks Valsts prezidenta vēlēšanas. Ja prezidents Egils Levits tiks pārvēlēts uz otro pilnvaru termiņu, viņš neapšaubāmi apmeklēs samitu Rumānijā. Vienlaikus pastāv iespēja, ka viņa pēctecis varētu neuzskatīt, ka 3JI ir tik svarīga.

Būs interesanti novērot, vai Rumānija spēs panākt augstāka līmeņa ASV līdzdalību 3JI, salīdzinot ar Latviju, tādējādi nodrošinot lielāku ģeopolitisko rezonansi. Šī būs otrā reize, kad Rumānija rīkos 3JI samitu. Pirmā reize bija 2018. gadā. Rumānijas ambīcijas 3JI jomā šķietami nostāda šo valsti gandrīz vienā līmenī ar Poliju un Horvātiju, kas ir šīs iniciatīvas sākotnējās iniciatores.

Tajā pašā laikā nestabilā ģeopolitiskā situācija neapšaubāmi nozīmēs, ka NATO Viļņas samits, kas norisināsies 2023. gada jūnijā, būs galvenā Latvijas ārpolitikas prioritāte 2023. gadā, kas savukārt nozīmē, ka 3JI samitu atkal aizēnos lēmumi, kurus, iespējams, pieņems Alianse.

Krievijas karš pret Ukrainu neapšaubāmi arī 2023. gadā būs Latvijas ārpolitikas un drošības politikas uzmanības centrā. ES kandidātvalsts statusa piešķiršana un pašreizējā virzība uz dalību NATO Ukrainai, visticamāk, bija daudz svarīgākas prioritātes nekā 3JI partnervalsts statusa iegūšana. Tiklīdz tiks uzsākta apjomīgā Ukrainas pēckara ekonomikas atveseļošanas programma, teorētiski varētu rasties noteiktas iespējas virzīt 3JI reģionālos infrastruktūras projektus, kas ietvertu Ukrainu. Taču vienlaikus jāatceras, ka tie jebkurā gadījumā galvenokārt tiktu veikti ar ES iesaisti. Tādējādi nesen pieņemtās ES iniciatīvas *Global Gateway*⁵ mērķis ir no 2021. līdz 2027. gadam mobilizēt investīcijas līdz pat 300 miljardu eiro apmērā. Kaut arī *Global Gateway* iniciatīvai ir globāls tvērums, kas nozīmē, ka 3JI projektiem būtu jākonkurē par finansējumu, piemēram, ar Balkānu valstīm, Dienvidameriku un Āziju, *Global Gateway* plāns, kas paredzēts lielo infrastruktūras attīstības projektu īstenošanai transporta, enerģētikas un klimata jomā, varētu ietvert potenciālu 3JI projektu atbilstību šim ES plānam.

Jāpiebilst, ka Trīs jūru iniciatīvas Investīciju fonds (3JIIF) uz šo brīdi 3JI investīciju projektiem ir piešķīris tikai 9 % no pieprasītā un pieejamā finansējuma.⁶ Tas liek domāt, ka 3JI dalībvalstis atturas no 3JIIF piedāvāto finanšu resursu izmantošanas pilnā apmērā. Līdz 2022. gada jūnijam izskatīšanai bija iesniegts 91 starpsavienojumu projekts, no kuriem 5 ir pabeigti. Investīciju fondam iesniegto Latvijas projektu attīstīšana tiek turpināta neatkarīgi no tā, vai fonds piešķirs līdzekļus, vai nē.

Aktuālo projektu statusa ziņojumos nav redzams būtisks progress attiecībā uz Latvijas iesniegtajiem projektiem.⁷ Raugoties uz projektiem, izskatās, ka tie “nīkuļo” 3JIIF sarakstā, nesāņemot nekādu fonda uzmanību. Savukārt, piemēram, Skultes SDG termināļa projekta gadījumā jau tagad ir kāds liels investors, kas gaida, vai Latvija paļausies uz SDG no Klaipēdas termināļa Lietuvā, vai arī no Somijas un Igaunijas projekta, kas, visticamāk, sāks darboties pirms Skultes termināļa.

Jāņem vērā arī tas, ka laikā, kad Latvijā pēc vēlēšanām tiek veidota jauna valdība, rūpes par Latvijas 3JIIF iesniegto projektu virzību, visticamāk, neatrodas galveno prioritāšu sarakstā, ja salīdzina, piemēram, ar 2022. gada oktobrī no ES Atveseļošanas fonda saņemtā 201 miljona eiro maksājuma izlietojumu. 2021. gada septembrī Latvijai tika pārskaitīts avanss 237 miljonu eiro apmērā. Šie līdzekļi tiks ieguldīti, piemēram, energoefektivitātes palielināšanā un transporta infrastruktūrā,⁸ kas ir arī jomas, kurās tiek iesniegti 3JI projekti. Enerģētikas problēmas pamatā ir, pirmkārt, akūtā nepieciešamība pārfokusēties uz energoresursiem, kurus vairs nepiegādās Krievija, un, otrkārt, jautājums par to, vai enerģētikas, klimata un vides jautājumus Latvijā turpmāk risinās atsevišķa valdības ministrija.

Tādējādi, kaut arī Latvijas 2022. gadā rīkoto 3JI pasākumi paplašināja šīs organizācijas reģionālo profilu pēc-Covid laikā, jebkāda to ilgtermiņa pievienotā vērtība Latvijas ārpolitikas un drošības politikas kontekstā bija neliela. Tas, ka Rīgā nepiedalījās augsta līmeņa ASV politiķi, atstāja negatīvu iespaidu uz Latvijas ģeopolitiskajiem centieniem. Ņemot vērā arī to, ka ASV tā arī nepabeidza sava iepriekš paziņotā 300 miljonu ASV dolāru piešķiruma pārskaitīšanu 3JIIF, Rīgas sanāksmju rezultātā bija maz politiski iedvesmojošu ieguvumu.

SECINĀJUMI: KO 3JI VAR DARĪT, LAI RADĪTU LIELĀKU POLITISKO IEDVESMU UN KOMERCIĀLO STIMULU?

Raugoties uz komerciālo jomu, ir vairāk jāstrādā, lai piesaistītu privāto kapitālu, ko ar 3JIIF pārvaldošās *Amber Infrastructure Group* starpniecību investēt infrastruktūras projektos. Šo nepieciešamību ir uzsvēris arī *Amber Infrastructure Group* ietvarā par 3JIIF jautājumiem atbildīgais vadītājs Džo Filipss (*Joe Philipsz*).⁹ 3JI projektiem ir nepieciešams papildu finansējums, kas pārsniedz to, ko var nodrošināt ES. Ir nepieciešams pabeigt arī ASV piešķiruma pārskaitīšanu 3JIIF. Tas kopā ar citiem pasākumiem palīdzēs 3JI kļūt par instrumentu, lai piesaistītu papildu investīcijas izšķiroši svarīgiem infrastruktūras projektiem, kas veicina ziemeļu un dienvidu savstarpējo savienojamību, tostarp enerģētikas nozarē.

Pastāv pamats uzskatīt, ka būtu vērts veidot ciešākus kontaktus starp 3JI dalībvalstu iedzīvotājiem, kas attiecīgi varētu radīt lielāku politisko iedvesmu. Kā piemēru var minēt transporta savienojumus starp ziemeļiem un dienvidiem. Nesen man bija jālido no Rīgas uz Sofiju. Tas bija ļoti laikietilpīgs pasākums, un nācās izmantot īpatnējus savienojumus. Ja nākamā Latvijas valdība vēlēšies veicināt 3JI attīstību, tā varētu mudināt Latvijas nacionālo aviokompāniju *Air Baltic* uzsākt tiešos lidojumus starp Rīgu un Sofiju, kā arī Rīgu un Bukaresti. Šāds solis varētu praktiski palielināt cilvēku savstarpējos kontaktus un savienojamību, un to varētu popularizēt kā 3JI projektu. Protams, šādam solim būtu jābūt komerciāli dzīvotspējīgam. Turklāt Latvija kopā ar citām līdzīgi domājošām 3JI dalībvalstīm varētu uzstāt, lai tiktu pabeigta Rumānijas un Bulgārijas uzņemšana Šengenas zonā, ko pašlaik atbalsta ES Komisija un Parlaments, bet bloķē atsevišķas dalībvalstis.

Tehniskajā līmenī dažādās aprindās ir izskanējuši ierosinājumi izveidot pastāvīgu 3JI sekretariātu,¹⁰ jo īpaši ņemot vērā, ka ne visas dalībvalstis ir vienlīdz iesaistītas un/vai ne visām ir vienlīdz liela apņēmība koordinēt šo iniciatīvu. Šo aspektu pieminēja arī 3JI valstīs strādājošo Amerikas Tirdzniecības palātu pārstāvji savā paziņojumā, kas tika publicēts Rīgas samita un biznesa foruma¹¹ laikā, uzsverot nepieciešamību “izveidot kopīgu biroju, kas fokusētos uz 3JI izpratnes veicināšanu un tās popularizēšanu mūsu iedzīvotāju vidū, starptautisko investoru intereses novērtēšanu un reālāku starpvalstu projektu īstenošanas paātrināšanu”. Tāpat arī Pilsoniskās sabiedrības foruma iesniegtajos ļoti plašajos ieteikumos, kas ietver pārvaldību, drošību, digitalizāciju un savienojamību, ir minēta atsauce uz 3JI sekretariāta izveidi.¹² Šie ieteikumi ir pelnījuši atsevišķu izvērtēšanu.

Lielāku politisko ietekmi 3JI varētu sniegt lielāka ASV un Vācijas iesaistišanās. Krievijas pilnā mēroga karš pret Ukrainu ir izrādījies par abpusēji griezīgu zobenu attiecībā uz ASV iesaisti 3JI. No vienas puses, ASV sniegtais atbalsts Ukrainai, lai tā spētu aizstāvēties pret Krievijas agresiju, bija izšķirošs un ievērojami pārsniedza citu valstu sniegto atbalstu. Šis ASV fokuss attiecīgi nozīmēja, ka nebija iespējams piesaistīt tās administrācijas ģeopolitisko uzmanību 3JI. Šis 2022. gada problēmas novēršana būs ļoti svarīga, lai turpmākajos gados nodrošinātu lielāku politisko iedvesmu. Vašingtonas spēcīgais retoriskais atbalsts ir jāpārvērš praktiskā rīcībā.

Latvijai kopā ar citām līdzīgi domājošām 3JI dalībvalstīm būtu jācenšas novērst Polijas potenciālo pretestību pieņemt Vācijas vēlmi kļūt par pilntiesīgu dalībvalsti. Ir labi meklēt privātās investīcijas no Japānas, Dienvidkorejas un citām valstīm, taču, piešķirot dalības statusu Vācijai, tiktu veicināta piekļuve Vācijas privāto investīciju finansējumam. Turklāt, ņemot vērā, ka enerģētikas jautājumi pašlaik tieši skar visus iedzīvotājus Trīs jūru reģionā un tā tuvumā, 3JI varētu izmantot kā sava veida atlīdzināšanu par Vācijas pagātnes kļūdām, radot atkarību no Krievijas energoresursiem.

Mudinot Poliju pieņemt Vācijas centienus, Latvijai būs vienlaikus jāpieņem un jāveicina arī Polijas vadošā loma 3JI ietvarā. Šim uzdevumam nevajadzētu būt grūti izpildāmam, ņemot vērā pieaugošo sadarbību Polijas un Baltijas valstu asī, kas izveidojās pēc 2022. gada 24. februāra, kā arī Polijas lomu kā nozīmīgam austrumu flanga drošības spēlētājam ar spēcīgām transatlantiskajām saitēm, kas sniedzas tālu ārpus 3JI ietvara.

Ja Latvija vēlas nopietni veicināt 3JI, Valsts prezidenta kancelejai ir jānodrošina, ka iniciatīvas popularizēšanai tiek izmantotas visas pieejamās iespējas. Iekļaujot atsauces uz 3JI Latvijas pārstāvju uzrunās ikgadējās pasaules līderu sanāksmēs Davosā, kā arī ikgadējās Minhenes drošības konferencēs, varētu tikt veicināta 3JI atpazīstamība.

Bet kas notiks, ja ģeopolitiskās ambīcijas un komerciālie panākumi savienojamības veicināšanā nerealizēsies? Šajā kontekstā ir izvirzīts vērtējums, ka, “lai gan Trīs jūru iniciatīva joprojām ir dzīva un funkcionējoša, tikai retais sagaida, ka tā tuvākajā laikā pilnībā realizēs savu potenciālu”.¹³ 2025. gadā būs pagājuši desmit gadi kopš Polijas un Horvātijas kopīgās idejas par 3JI izveidi. Daži turpmākie gadi sniegs iespēju izvērtēt, kādi 3JI mērķi būs tikuši sasniegti, īstenojot tās centienus būt “politiski iedvesmotai un komerciāli virzītai” iniciatīvai, kā arī parādīs, kādus taustāmus ieguvumus šī iniciatīva būs devusi tās ietvarā esošajiem iedzīvotājiem. Ja šajā vērtējumā tiks secināts, ka nav nepārprotami izpildītu mērķu vai taustāmu ieguvumu, iespējams, būs pienācis laiks atzīt, ka 3JI patiešām ir raksturojama kā “liela brēka, maza vilna”, un attiecīgi būs pienācis laiks novirzīt resursus citām funkcionējošām un svarīgākām organizācijām. To lai izlemj 3JI dalībvalstu prezidenti.

ATSAUCES

- ¹ Kim, A., “Trīs jūru iniciatīva: Amerikas ekonomiskās vadības nepieciešamības pamatojums”, iekš Sprūds, A., Vargulis, M., “Trīs jūru iniciatīva: nacionālo perspektīvu kartēšana”, <https://www.lai.lv/publikacijas/tris-juru-iniciativa-nacionalo-perspektivu-kartesana-1038>.
- ² Trīs jūru iniciatīvas septītā samita kopīgais paziņojums, <https://3seas.eu/about/joint-declaration-of-the-seventh-three-seas-initiative-summit>.
- ³ Politikas ieteikumi, <https://media.voog.com/0000/0046/4166/files/Policy-Recommendations.pdf>.
- ⁴ Rinkēvičs, E., “*Ārlietu ministra uzruna Saeimas ārpolitikas debatēs 2022. gada 27. janvārī*”, Latvijas Ārlietu ministrija, <https://www.mfa.gov.lv/lv/jaunums/arlietu-ministra-e-rinkevica-uzruna-saeimas-arpolitikas-debates-2022-gada-27-janvari>.
- ⁵ Eiropas Komisija, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/joint_communication_global_gateway.pdf.
- ⁶ 2022. gada ziņojums, <https://projects.3seas.eu/report>.
- ⁷ TJI projekti, <https://projects.3seas.eu>.
- ⁸ Zvejnieks, O., “Latvija pagājušā nedēļā no Atveseļošanās fonda saņēmusi 201 miljonu eiro. Kādam mērķim?”, 16.10.2022, Latvijas Avīze, <https://www.la.lv/sanem-pirmo-af-naudu>.

- ⁹ Philipsz, J., “*Three Seas media interview*”, 29.09.2022, <https://www.3seas.eu/media/news/talking-with-the-experts-joe-philipsz-on-the-investment-panel>.
- ¹⁰ Jaronczyk, K., Przybylski, W., “Polija: reģionālā vadība, ko kavē pārvaldības dilemmas”, iekš Sprūds A., Vargulis, M., “Trīs jūru iniciatīva: nacionālo perspektīvu kartēšana”, Latvijas Ārpolitikas institūts, <https://www.lai.lv/publikacijas/tris-juru-iniciativa-nacionalo-perspektivu-kartesana-1038>.
- ¹¹ AmChams kopīgais paziņojums 2022, <https://www.amcham.lv/data/Events/3si-statement-2022.pdf>.
- ¹² *The Three Seas Initiative Civil Society Forum 2022 Connecting States, Regions, and Societies: Debating, Innovating, and Acting, Policy Recommendations*, <https://www.lato.lv/wp-content/uploads/2022/06/RekomendacijasFin1.pdf>.
- ¹³ Kim, A., “Trīs jūru iniciatīva: Amerikas iespēja veicināt savas nacionālās intereses Eiropā”, Washington Examiner, <https://www.washingtonexaminer.com/restoring-america/courage-strength-optimism/3-seas-initiative-americas-opportunity-in-europe>.

BALTIJAS UN ZIEMEĻVALSTU PĀRTAPŠANĀ

Gints Jegermanis

Latvijas Ārpolitikas institūta asociētais pētnieks

Laiku pa laikam pasaules gaita sašķobās, notiek spēji pavērsieni un vērienīgas izmaiņas, kas rada sarežģītus apstākļus ar ilglaicīgām sekām. Pašreiz piedzīvojam šādu vēstures nogriezni. 2022. gads ir bijis krustpunkts vairākos Latvijai, Eiropai un transatlantiskai valstu saimei nozīmīgos un nacionālajai drošībai izšķirīgos jautājumos. Ir sācies jauns laikmets. Mums ir vienreizēja iespēja piedalīties tā veidošanā.

Krievijas iebrukums Ukrainā 24. februārī un tam sekojošā Eiropas enerģētiskā krīze, straujš cenu kāpums, ilgstoša inflācija un iespējamā stagflācija, sagaidāmā ES ekonomiskā lejupslīde, piegāžu ceļu pārrāvumi, klimata pārmaiņu izraisītais sausums un karstums daudzviet Eiropā ir tikai daži no aspektiem, kas būtiski izmaina ģeopolitisko kontekstu Baltijas un Ziemeļvalstu (NB8 jeb *Nordic–Baltic 8*) turpmākajai attīstībai. Nevienš 2022. gada sākumā nebūtu spējis paredzēt to, cik vērienīgas pārmaiņas notiks mūsu reģionā.

Līdztekus jaunajiem ģeopolitiskajiem apstākļiem NB8 valstīm būs jāpielāgojas pasaules lielvaru – ASV un Ķīnas – politiskajai, ekonomiskajai, tehnoloģiskajai, ideoloģiskajai, diplomātiskajai un militārai sāncensībai, kas būtiski izmainīs starptautisko kārtību. Nākamā desmitgade būs ļoti neērta un neskaidra. ASV un Ķīna attīsta savstarpēji nesavietojamas ideoloģijas un pārvaldes sistēmas. Tāpēc Eiropas demokrātiskajām valstīm vajadzētu laikus attapties un rūpīgi izvērtēt, vai un kādā veidā būs iespējama sadarbība ar Ķīnu, kura kopā ar citām autoritārām valstīm tieksies mazināt un apdraudēt ASV un Rietumvalstu ietekmi un intereses pasaulē. Šie un vairāki citi būtiski aspekti daudz asāk piespiedīs NB8 valstu valdības izdarīt sāpīgas izvēles, lai nonāktu pie drošības un attīstības prioritātēm Baltijas jūras apkaimē, Eiropas ziemeļos un Arktikā.

JAUNS LAIKMETS BALTIJAS JŪRAS APKAIMĒ – SOMIJAS UN ZVIEDRIJAS IDENTITĀTES MAIŅA

Krievijas prezidenta draudi un ultimāts NATO 2021. gada nogalē, pieprasot atgriezties pie 1997. gada, kad aliansē vēl nebija uzņemtas bijušās Varšavas pakta valstis, izraisīja sašutumu un protestus Somijā. Gan premjerministre, gan Somijas prezidents savās Jaungada uzrunās uzsvēra, ka Somijai pašai ir tiesības lemt par dalību militārās aliansēs. Lai gan Somijas politiskā vadība vēl nebija nosvērusi par labu dalībai NATO, Krievijas masveida iebrukumam Ukrainā sākoties, Somijas sabiedrība strauji aptvēra Krievijas draudu nozīmi Somijas drošībai. Somijas sabiedriskā medija YLE aptauja,¹ kas notika no 23. līdz 25. februārim, liecināja, ka pirmo reizi vēsturē Somijas sabiedrības vairākums jeb 53 % aptaujāto atbalstīja Somijas dalību NATO, pret bija vien 28 %. Iepriekšējās desmitgadēs atbalsts svārstījās ap 20 %, 2022. gada janvārī tas bija tikai 30 %.

Krievijas karadarbībai turpinoties, Somijas sabiedrība strauji nosvērās par labu dalībai NATO. 11.–13. martā veiktā YLE aptauja² jau rādīja pārliecinošu Somijas sabiedrības atbalstu: 62 % aptaujāto atbalstīja, bet 16 % iebilda dalībai NATO. Turklāt 74 % aptaujāto apgalvoja, ka atbalstītu dalību aliansē gadījumā, ja Somijas politiskā vadība izlemtu pievienoties NATO.

Vienlaikus Somijas prezidents Sauli Niiniste (*Sauli Niinistö*) intervijā *Financial Times*³ turpināja runāt par divām alternatīvām: pievienoties NATO vai, esot ES, attīstīt ciešāku sadarbību ar Zviedriju un ASV. Tīkmēr Zviedrijas premjerministre Madgalēna Andersone (*Magdalena Andersson*) marta otrajā nedēļā uzsvēra,⁴ ka šajos apstākļos Zviedrijas pieteikums dalībai NATO nopietni destabilizētu drošības situāciju šajā reģionā. Pēc 2014. gada Riksdāga vēlēšanām Zviedrijā pie varas atkal atgriezās sociāldemokrātu veidotas valdību koalīcijas. Zviedrijas politiskā elite un drošības politikas veidotāji bija nonākuši zināmā strupceļā. Pakāpeniski labējo partiju spārnā nobrieda izpratne, ka Zviedrijas un reģiona drošību stiprinātu Zviedrijas dalība NATO. Šim uzskatam nelokāmi iebilda sociāldemokrāti un citas kreisā spārna partijas. Arī galēji labējā Zviedrijas demokrātu partija, ar kuru pārejās partijas parlamentā izvairījās sadarboties, neatbalstīja dalību NATO. Zviedrijas demokrāti savu nostāju mainīja 2020. gada decembrī; līdz ar to pirmo reizi Zviedrijas parlamentā bija vairākums, kas atbalsta Zviedrijas iestāšanos NATO.

Taču noskaņojums sabiedrībā bija labvēlīgs Zviedrijas sociāldemokrātu ietiepībai. Visus šos gadus tikai trešā daļa sabiedrības uzskatīja, ka Zviedrijas dalība NATO stiprinātu valsts un reģiona drošību. Vēl aprīļa beigās tikai 48 % aptaujāto atbalstīja Zviedrijas dalību NATO. Tikai pēc tam, kad kļuva skaidrs, ka sociāldemokrāti mainīs savu nostāju, 15.–17. maijā veiktā aptauja liecināja, ka beidzot 57 % sabiedrības atbalsta dalību NATO.⁵

Sociāldemokrāti vēl līdz 2022. gada aprīļa sākumam turpināja uzsvērt, ka palikšana ārpus militārām aliansēm labi kalpo Zviedrijas interesēm, ka šādi Zviedrija iegulda reģiona drošībā. Papildus tam allaž tika uzsvērts, ka Zviedrija nevar atļauties pamest vienatnē Somiju, kura visus šos gadus vēl krasāk nevēlējās iestāties NATO.

Šajos apstākļos Zviedrijas aizsardzības ministrs Peters Hultkvists (*Peter Hultqvist*) kopš 2014. gada cītīgi strādāja pie tā, lai izveidotu un pastiprinātu militāro un drošības politikas sadarbību divpusēji ar ASV, Lielbritāniju un Ziemeļvalstīm. Īpaši tika padziļināta sadarbība ar Somiju. Tādā veidā tika attīstīta un kopta tā sauktā Hultkvista doktrīna, kas pēc būtības liecināja, ka Zviedrija ir NATO sabiedrotā.

16. martā Zviedrijas valdība nolēma izveidot darba grupu, kurā ietilpa valdības un parlamenta pārstāvji. To vadīja ārlietu ministre Anna Linde (*Ann Linde*) un aizsardzības ministrs Peters Hultkvists. Darba grupai bija jāapspriež un jāvērtē tas, kā ir mainījusies drošības situācija pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā un kā tā ietekmē Zviedrijas starptautisko sadarbību. Darba grupa sagatavoja ziņojumu, kas tika publiskots 13. maijā.

Plašās debates Somijas un Zviedrijas sabiedrībā, parlamentā un valdībā, drošības politikas ekspertu vidū, aktīva diplomātija un saziņa ar NATO valstīm noveda pie likumsakarīga iznākuma. Somija un Zviedrija bija spiestas atzīt, ka līdzšinējie drošības politikas un valsts aizsardzības pamatprincipi vairs nestrādā. Krievijas necilvēcīgā rīcība Ukrainā bija skaidra atbilde uz jautājumu, kas var notikt ar valstīm, kuras nav NATO sastāvā.

Lai gan iekšpolitiskie procesi un vēstures konteksts abās valstīs atšķiras, Somija un Zviedrija vienlaikus un saskaņoti nonāca pie visu procedūru pabeigšanas, lai 18. maijā varētu oficiāli iesniegt pieteikumu dalībai NATO. Nepilnu trīs mēnešu laikā bija noticis tas, kas kopš 1949. gada šķita neiespējami – Somija un Zviedrija atteicās no savas drošības politikas identitātes.

Vienlaikus nāca negaidīts pavērsiens. Turcijas prezidents Radžeps Tajips Erdogans (*Recep Tayyip Erdoğan*) 13. maijā nāca klajā ar paziņojumu, apgalvojot, ka Turcija nevar atbalstīt Somijas un Zviedrijas dalību NATO, jo šajās valstīs tiekot atbalstītas kurdu teroristiskās organizācijas. Turpmākajās nedēļās līdz NATO Madrides samitam notika ļoti spraigs diplomātijas process, kurā bija iesaistīti ASV, Lielbritānijas, citu valstu politiskā vadība un NATO ģenerālsēkretārs. Tas noveda pie pagaidu izlīguma ar Turcijas prezidentu. 28. jūnijā NATO ģenerālsēkretāra, Turcijas, Somijas prezidenta un Zviedrijas premjerministres klātbūtnē trīs valstu ārlietu ministri parakstīja memorandu,⁶ kas noteica principus turpmākai

trīspusējai sadarbībai un kopīgas izpratnes panākšanai, lai novērstu Turcijas iebildumus. Līdz ar to Madrides samītā Somija un Zviedrija saņēma oficiālu ielūgumu iestāties NATO.⁷

Krievijas iebrukums Ukrainā spēcīgi iespaidoja arī Dānijas sabiedrību. Būdam aktīva sabiedrotā NATO, Dānija pēdējos 30 gadus nevarēja piedalīties Eiropas Kopējās drošības un aizsardzības politikas (KDAP) veidošanā. 1992. gadā tika parakstīts Eiropas Kopienas (EK) Māstrihtas līgums, kuru Dānijas sabiedrība referendumā noraidīja. Lai Dānija varētu turpināt dalību EK, tika atrasts kompromiss – Eiropas Padomes decembra sanāksmē Edinburgā tika parakstīta vienošanās, kas paredzēja 4 izņēmumus Dānijai. Pateicoties šim kompromisam, Dānija 1993. gadā rīkoja atkārtotu referendumu un pēc tā ratificēja Māstrihtas līgumu. Viens no četriem izņēmumiem ļāva Dānijai nepiedalīties KDAP procesos.

Tomēr šie izņēmumi nopietni ierobežoja Dānijas izvēles un atstāja iespaidu uz Dānijas drošību. Tas klaji izpaudās 2015. gadā, kad sākās masveida migrācija no Tuvo Austrumu un Ziemeļāfrikas valstīm uz ES. Dānijas izņēmums liedza tai piedalīties ES misijās, kas kontrolēja migrācijas, ieroču kontrabandas plūsmas. Tāpēc, sākoties Krievijas karam pret Ukrainu, Dānijas politiķi ierosināja referendumu par konkrētā ierobežojuma atcelšanu. Tas savā ziņā bija riskants solis, jo Dānijas sabiedrība referendumos jau pāris gadījumos iepriekš bija noraidījusi citu Edinburgas līgumā noteikto ierobežojumu atcelšanu.

Šoreiz Dānijas valdībai veicās, jo 2022. gada 1. jūnija referendumā 66,9 % balsojušo atbalstīja KDAP izņēmuma atcelšanu. Līdztekus migrācijas, pirātisma, ieroču kontrabandas jautājumiem TA un Ziemeļāfrikā Dānijai traucēja arī tas, ka tai nebija iespējas piedalīties ES Pastāvīgā strukturētā dialoga projektos jeb PESCO. Viens no PESCO projektiem atvieglo karavīru un kara materiālu pārvietošanu ES valstīs, kas Krievijas karadarbības dēļ ir īpaši svarīgi. Turklāt dāņiem ir svarīgi nodrošināt kuģošanas drošību, tāpēc tagad tā varēs piedalīties atbilstošās ES jūras spēku Vidusjūras operācijās *Atalanta* un *Irini*. Septembra beigās Dānija pieņēma lēmumu piedalīties ES militārajā operācijā, nosūtot medicīniskās palīdzības helikopteru vienību *Althea* misijā Bosnijā un Hercegovinā.

Jau drīz pēc referenduma izsludināšanās Dānija, atsaucoties NATO aicinājumam, marta beigās nolēma⁸ nosūtīt uz Latviju kaujas bataljonu vismaz 800 karavīru sastāvā līdztekus Dānijas dalībai Ādažu militārajā bāzē, kur dāņu karavīri piedalās NATO Daudznacionālā divīzijas štābā “Ziemeļi”. Tādējādi Dānija apliecināja savu izlēmību un gatavību piedalīties Baltijas valstu jeb NATO austrumu flanga drošības stiprināšanā.

Lai gan Krievija pēc 24. februāra lielus spēkus veltīja karadarbībai Ukrainā, Eiropas enerģētiskās krīzes padziļināšanai, savas ietekmes nostiprināšanai Āfrikā, vainojot Rietumu sankcijas pārtikas krīzes izraisīšanā, tā neaizmirsā par Baltijas jūras apkaimi un Arktiku. Turpinājās labi pazīstamā draudu un iebiedēšanas taktika.

Krievijas kaujas lidmašīna 1. maijā ielidoja Dānijas gaisa telpā netālu no Bornholmas. Laikā, kad Bornholmā pulcējās liels skaits Dānijas politiķu, uzņēmēju, nevaldības organizāciju, lai piedalītos ikgadējā Tautas sapulcē,⁹ naktī uz 17. jūniju Dānijas teritoriālo ūdeņu robežas divas reizes pārkāpa Krievijas ātrgaitas kaujas kuģis jeb tā sauktā korvete. Tas, protams, izraisīja lielu Dānijas sašutumu, piemēram, ārlietu ministrs Jepe Kofods (*Jepe Kofod*) uzsvēra, ka ir zīmīgi, ka šādi pārkāpumi notiek Tautas sapulces laikā, kas ir Dānijas demokrātijas svētki.

Krievija augustā un septembrī izvietoja kodolieroču bumbvedējus Kolas pussalā, tos pārvietojot no bāzes netālu no Maskavas. Lai gan eksperti apgalvoja, ka tas neesot nekas neparasts, tomēr to varot uztvert kā signālu jaunajā ģeopolitiskajā kontekstā. Lidmašīnu pacelšanās no bāzes Olenegorskā-2, Kolas pussalā, krietni saīsina laiku, lai nonāktu starptautiskajā gaisa telpā. Tāpat augusta nogalē Krievija veica liela mēroga Ziemeļu flotes mācības Barenca jūrā, teritorijā no Kolas pussalas līdz Franča Jozefa zemei un Novaja Zemļa, iesaistot kara kuģus, zemūdenes un aviāciju.

Lai gan vēl nav izdevies noskaidrot, kas septembra nogalē veica *Nord Stream* gāzes vadu spridzināšanu Baltijas jūrā, pēc šiem sprādzieniem Dānijas un Norvēģijas amatpersonas ziņoja par to, ka abu valstu kritiskās infrastruktūras apkaimē pie gāzes un naftas ieguves vietām Ziemeļu jūrā dažu nedēļu laikā ir pamanīta nenoskaidrotas piederības dronu kustība. Oktobra otrajā pusē Norvēģijas atbildīgās iestādes aizturēja vairākus Krievijas pilsoņus, kas ar dronu palīdzību vākuši datus par dažādiem Norvēģijas kritiskās infrastruktūras objektiem.

Krievijas iebrukums Ukrainā ir radījis zināmu neskaidrību par vairāku reģionālu organizāciju un forumu darbības nākotni. Kopš 2021. gada maija Arktikas padomē (AP) uz 2 gadiem prezidentūru pārņēma Krievija. 2022. gada martā, protestējot pret Krievijas karu Ukrainā, parējās septiņas Arktikas padomes dalībvalstis – ASV, Kanāda un 5 Ziemeļvalstis – nolēma pārtraukt sadarbību ar Krieviju šajā organizācijā. Krievija gan uzskata, ka tai jāturpina vadīt Arktikas padomes darbs. Lai gan iepriekš Ziemeļvalstis īpaši uzsvēra to, ka tieši Arktikas padome ir forums, kurā var notikt sekmīga sadarbība ar Krieviju daudzos praktiskos Arktikas reģionam svarīgos jautājumos, Krievijas agresijas dēļ ir apturēti visi zinātnes, pētniecības un citi sadarbības projekti ar Krieviju ne tikai AP, bet arī citos Arktikas valstu sadarbības formātos. Tikmēr pārējās 7 AP dalībvalstis turpina sadarbību Arktikas jautājumos.

3. martā Baltijas jūras valstu padomes dalībvalstu – Dānijas, Igaunijas, Islandes, Latvijas, Lietuvas, Norvēģijas, Polijas, Somijas, Vācijas un Zviedrijas – ārlietu ministri un ES augstais pārstāvis ārlietās un drošības politikas jautājumos nāca klajā ar kopīgu paziņojumu par Krievijas darbības pārtraukšanu BJVP darbā un par Baltkrievijas novērotāja statusa apturēšanu. Arī ES Ziemeļu dimensijas politika, kas savulaik tika dibināta ES, Norvēģijas, Islandes un Krievijas pārrobežu sadarbībai, vairs nedarbojas.

KO TEIKTU UFE ELEMANS-JENSENS?

2022. gada 18. jūnijā pēc skaisti nodzīvota mūža viņšaulē devās viens no lielākajiem Baltijas valstu neatkarības atjaunošanas atbalstītājiem, bijušais Dānijas ārlietu ministrs Uffe Elemans-Jensens (*Uffe Ellemann-Jensen*). Pateicoties viņa apņēmībai un tālredzībai, 1990. gada decembrī, astoņus mēnešus pirms Baltijas valstis atguva neatkarību, Kopenhāgenā notika pirmā Baltijas un Ziemeļvalstu ārlietu ministru sanāksme.¹⁰ Tajā tika likti pamati NB8 sadarbībai, kura 2023. gadā iegūs jaunus apveidus.

Ufe allaž izcēlās ar dziļu izpratni par globālajām norisēm un drosmīgiem piedāvājumiem. Domājot par gaidāmo 2023. gadā, Baltijas un Ziemeļvalstu politikas veidotājiem nāksies krasi mainīt domāšanu un pieņemt vairākus izšķirošus lēmumus. Būs vajadzīga Ufes uzdrikslēšanās un tālredzība. Ir nepieciešama jauna attieksme un mērķtiecīga saruna par Baltijas jūras un Arktikas apkaimes izaicinājumiem un izvēlēm turpmākajiem desmit gadiem.

Pēc Somijas un Zviedrijas iestāšanās NATO pašos pamatos mainīsies NB8 līdzšinējā sadarbība. Lai arī ir svarīgi runāt par mērķtiecīgu sadarbību vairākos virzienos, lielākā vērība būs jāpievērš tam, kā turpmāk veidot un attīstīt sadarbību drošības un aizsardzības jomās. Somijas un Zviedrijas pieņemums reģiona drošībai un NATO būs ļoti nozīmīgs, un abu valstu dalība NATO ievērojami izmainīs situāciju Baltijas jūras apkaimē un Arktikā.

Jārod atbildes uz daudziem līdz šim neuzdotiem jautājumiem. Cik lielus un kāda veida spēkus turpmāk izvietot gan Baltijas valstīs, gan Ziemeļvalstīs, kāda ir to sasaitē un ieguldījums kaimiņu aizsardzībā, kāda veida bruņojums, ieroču sistēmas, kara materiāli, tehnoloģijas nepieciešamas, lai adekvāti aizsargātu NATO ziemeļaustrumu flangu, kā uzraudzīt un aizstāvēt kopīgo gaisa telpu, Baltijas jūru un Arktikas ūdeņus?

NB8 valstīs tuvākajos gados notiks vērienīga pārkārtošanās aizsardzības spēku izvietojumā, bruņojuma iegādēs, militārajā plānošanā, militārajās mācībās tiks izspēlēti dažādi scenāriji NATO teritorijas aizsardzībai. Ziemeļvalstu politiķi, lietpratēji un drošības politikas dokumenti runā par to, ka turpmāk jāpievērš lielāka vērība un jāsaprot norises Baltijas jūras un Baltijas valstu apkaimē. Tā ir visnotaļ pozitīva iezīme. Norvēģijas ārlietu ministre ir uzdevusi Ārlietu ministrijai pārskatīt tās uzbūvi, lai nodrošinātu adekvātus cilvēkresursus jaunās situācijas analīzei un klātbūtnei vēstniecībās Eiropā. Ir notikusi personāla skaita pagaidu palielināšana Austrumeiropas valstu misijās. Arī Dānija ir palielinājusi diplomātu skaitu savās vēstniecībās Baltijas valstīs.

Vienlaikus jāatzīst, ka Baltijas valstu politiķiem, ārpolitikas un drošības ekspertiem, žurnālistiem ir vāja vai vispārīga izpratne par to, kāda ir drošības draudu analīze un domāšana Ziemeļvalstīs. Šis ir ārkārtīgi svarīgs aspekts, kam līdz šim Baltijas valstīs ir pievērsta nepietiekama uzmanība. Jaunie ģeopolitiskie apstākļi rada jaunas iespējas un nepieciešamības, par ko turpmāk Baltijas valstu un Ziemeļvalstu lēmumu pieņēmējiem un analītiķiem vajadzētu pastāvīgi apspriesties un meklēt savstarpēji pieņemamus risinājumus.

Vienlaikus ir jāapzinās, ka katrai valstij vai valstu grupai šajā reģionā ir savas atšķirīgās intereses. Piemēram, Dānija, būdama 7. lielākā jūras tirdzniecības valsts pasaulē, lielu uzsvaru liek uz drošas jūras satiksmes nodrošināšanu Gvinejas līcī un citviet, kur jācīnās pret pirātismu. Baltijas valstis vēsturisku iemeslu dēļ nevar līdzināties Ziemeļvalstīm nedz pārticības un labklājības ziņā, nedz spējā ieguldīt starptautiskajā palīdzībā. Skandināvijas valstis tradicionāli ir ieguldījušas lielus līdzekļus attīstības palīdzībā, sasniedzot vai pārsniedzot 0,7 % no IKP.

Arī drošības politikā ir vērojamas atšķirīgas izvēles. Ziemeļvalstu sadarbība aizsardzībā jeb NORDEFCO ilgstoši ir radinājusi lēmumu pieņēmējus un ekspertus kopīgi apspriest reģiona apdraudējumus. Tāpēc var sagaidīt, ka šīs tradīcijas veicinās straujāku mūsu ziemeļu partneru savstarpēju integrāciju reģiona drošības stiprināšanai. Jau 2021. gadā Dānija, Norvēģija un Zviedrija parakstīja nodomu protokolu par pastiprinātu operatīvo sadarbību kopīgo interešu jomās, kas skar teritoriju no Ska-geraka līdz Kategatam un Baltijas jūrai. Norvēģijai, Somijai un Zviedrijai ir līdzīga vienošanās, kas aptver teritoriju Skandināvijas pussalas un Somijas ziemeļos. Zviedrija un Somija 2022. gada jūnijā parakstīja nodomu protokolu, kas padziļina jau tā ciešo divpusējo sadarbību. Jaunā vienošanās paredz to, ka abu valstu jūras, gaisa un sauszemes spēki miera, krīzes un kara laikā var darboties un saņemt atbalstu kopīgai darbībai kaimiņvalsts teritorijā.

Somijas un Zviedrijas valdības atbildīgās iestādes un aizsardzības spēki 2022. gadā bija diezgan aizņemti un nodarbināti ar to, cik daudz un kāda veida speciālisti būs

nepieciešami, lai pilnvērtīgi iesaistītos un piedalītos NATO struktūrās Briselē. Vienlaikus tika veikti aprēķini par to, kādā veidā šīs valstis varētu piedalīties Baltijas jūras apkaimes drošības stiprināšanā. Zviedrijas aizsardzības spēki septembra vidū sagatavoja un iesniedza valdībai pirmos priekšlikumus par iespējamo dalību Baltijas valstu gaisa patrulēšanas misijā un rosināja iesaistīt jūras spēkus Baltijas jūras aizsardzībā.

Jau 2022. gadā bija redzamas atsevišķas iezīmes, kas norāda uz iespējamiem risinājumiem turpmākajos gados. Augustā pirmo reizi tika rīkotas aviācijas mācības, kurās piedalījās ASV, Norvēģijas un Zviedrijas kaujas lidmašīnas. Norvēģija un Somija drīzumā nomainīs kaujas lidmašīnas pret jauniem F-35 iznīcinātājiem. Norvēģijai, Somijai un Zviedrijai dažu gadu laikā būs vismaz 250 modernas jeb 5. paaudzes kaujas lidmašīnas. Visticamāk, intensīvāka kļūs Zviedrijas, Somijas un Norvēģijas militārā sadarbība Skandināvijas ziemeļos pēc Zviedrijas un Somijas iestāšanās NATO.

Strauji pieaug Arktikas nozīme klimata jautājumos, kuģniecībā un satiksmē, resursu ieguvē, lielvaru ģeopolitiskajā sacensībā, kodolbruņošanās un militārās aizsardzības jautājumos. Ne velti ASV pirmo reizi amatā ir apstiprinājusi vēstnieku Arktikas jautājumos un oktobrī pieņēmusi Arktikas stratēģiju. ASV Aizsardzības departaments ir nodibinājis Arktikas stratēģijas un globālās noturības struktūrvienību. ES plāno atvērt pārstāvniecību Grenlandē.

Kamēr Baltijas valstis atjaunoja un būvēja savus aizsardzības spēkus, attīstīja profesionālo armiju un militāro dienestu, tikmēr 90. gadu beigās un šī gadsimta sākumā Ziemeļvalstis, tāpat kā liela daļa Rietumvalstu, būtiski samazināja armijas, aizsardzības budžetu un bruņojumu. Tagad būs nepieciešami milzīgi ieguldījumi, lai strauji pielāgotos jaunajiem draudiem reģionā.

Šajā procesā būtiski pieaugs Vācijas nozīme. Ziemeļvalstīs notiek intensīva domāšana, kā turpmāk, pēc Vācijas kanclera 27. februāra paziņojumu par *Zeitenwende*, veidot drošības un militāro sadarbību ar Vāciju. Latvijai un Baltijas valstīm arī vajadzētu sasparoties, lai kopīgi ar Ziemeļvalstīm veidotu sarunu ar Vāciju, kas reformēs savus aizsardzības spēkus un ieguldīs milzīgus līdzekļus apgādē un bruņojumā.

Otrs nozīmīgākais jautājumu kopums, kas NB8 valdībām sagādās milzīgus pārbaužu dājumus, ir saistīts ar Krievijas izraisīto enerģijas krīzi Eiropā un klimata pārmaiņu sekām. Vasarā piedzīvotais sausums daudzviet Eiropā parādīja, cik ievainojama ir Eiropas valstu enerģijas apgādes un ražošanas sistēma. Norvēģija, kļūstot par galveno gāzes piegādātāju Eiropai, piepeši atskārta, ka neparasta sausuma apstākļos tā vairs nevar paļauties uz ūdens spēkstacijām, lai saražotu sev pietiekamā daudzumā un eksportētu elektrību uz tradicionālajiem tirgiem.

ES kopīgais enerģijas tirgus jau ilgāku laiku bija diezgan stiepjams jēdziens. Vācija gadu desmitiem attīstīja ražošanas un eksporta spējas, izmantojot Krievijas gāzi un naftu; 2022. gadā tas vairs nebija iespējams. Arī daudzas citas ES valstis savu enerģētikas politiku ilgstoši bija balstījušas uz Krievijas enerģijas resursiem.

ES enerģijas politika un nostāja klimata jautājumos nonāca negaidītās krustcelēs pēc Krievijas izraisītās enerģijas krīzes 2021. un 2022. gadā. Eiropas enerģijas patēriņš gadu desmitiem nav bijis savietojams ar droši pieejamiem resursiem.¹¹ Jaunajos apstākļos, kad saspringti tiek meklēti risinājumi, kā Eiropai sekmīgi attīstīties bez Krievijas fosilās enerģijas piegādēm, ir nepieciešama attieksmes un domāšanas maiņa gan Eiropā, gan mūsu apkaimē – Baltijas un Ziemeļvalstīs. Būtībā ir trīs iespējas, kuras Eiropai tuvākās desmitgades laikā, visticamāk, nāksies kombinēt enerģijas resursu piegādēs: ASV, Tuvie Austrumi un Kipra/Grieķija. Vienlaikus Eiropai būs jāsacenšas ar Āzijas ekonomikām par pieejamiem resursiem.

Pirmajos mēnešos pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā Eiropas valstis steidza atrast tūlītēju risinājumu, kā nodrošināt enerģijas piegādes, atsakoties no Krievijas gāzes un naftas. 2022.–2023. gada ziemā daļēji noskaidrosies tas, kādā veidā Eiropa spēs pārgrupēties un līdzsvarot enerģijas deficīta iespaidu uz savu valstu ekonomikām un sabiedrības noskaņojumu. Šī neapšaubāmi būs viena no politiski un ekonomiski grūtākajām ziemām Eiropā kopš otrā pasaules kara. Vienlaikus ir jārēķinās, ka paies vairāki gadi, līdz izdosies atrisināt ES valstu enerģētiskās vajadzības. 2022. gads diemžēl vēl varētu būt salīdzinoši viegls, jo ES valstīm lielā mērā ir izdevies uzpildīt gāzes krātuves. Savukārt 2023. gadā aina var izrādīties krietni vien sarežģītāka, jo ES nāksies sacensties ar Japānu, Ķīnu un citām enerģijas importa valstīm par pasaules tirgū nepietiekamā daudzumā esošo LNG, dabasgāzi un naftu.

Ir jārēķinās arī ar to, ka pirms pāris gadiem uzsāktais Zaļais kurss un klimata pārmaiņu radītās – daudzviet pasaulē katastrofālās – sekas turpinās pašos pamatos pārbaudīt ES sabiedrību spēju izturēt visāda veida satricinājumus, kas ir sagaidāmi tuvākas desmitgades gaitā. Līdztekus tam skaidrāk būs jūtama strukturāla problēma. Eiropa, atsakoties no Krievijas energoresursiem, vairākus gadus piedzīvos pamatīgu sasprindzinājumu, enerģijas deficītu, ieņēmumu kritumu un citas sarežģītas problēmas. Tīkmēr ASV atradīsies citā realitātē, jo lielā mērā ir enerģētiski patstāvīga. Proti, var palielināties plaisa starp ASV un ES, jo abas puses atradīsies krietni atšķirīgos attīstības apstākļos. Lielais nezināmais ir arī tas, pie kāda iznākuma novedīs ASV Kongresa vidusposma vēlēšanas 2022. gada novembrī un ASV prezidenta vēlēšanas 2024. gadā. ASV pēdējos 20 gados piedzīvo ārkārtīgi sīvu un pieaugoši nesamierināmu sacensību starp republikāņu un demokrātu partijām un to atbalstītājiem.

Šajos apstākļos īpaši svarīgi ir panākt, lai NB8 reģiona valstis kopā ar Poliju veido jauna veida sarunu par to, kā ilgtermiņā īstenot no Krievijas energoresursiem neatkarīgu enerģijas ieguves, ražošanas un piegāžu sistēmu, kas nodrošina visa reģiona vajadzības. To nespēs paveikt katra valsts atsevišķi. Ir nepieciešams radīt īpašu NB8 valstu politiku un ekspertu apspriežu un plānošanas forumu, lai līdztekus sarunām Eiropas Savienībā kopīgi meklētu ilgtermiņa enerģijas apgādes risinājumus un klimata pārmaiņu izraisīto seku novēršanu.

Pirmie soļi šajā virzienā tika sperti 30. augustā Kopenhāgenā, kur notika Baltijas jūras enerģijas drošības samits un tika parakstīta Marienborgas deklarācija.¹² Tajā Dānijas, Igaunijas, Latvijas, Polijas, Somijas, Vācijas un Zviedrijas premjerministri un Lietuvas prezidents apņemas līdz 2030. gadam septiņkārtīgi palielināt piekrastes vēja enerģijas jaudas reģionā, kā arī gādāt par to, lai tiktu radīta atbilstoša infrastruktūra sašķidrinātās dabasgāzes, sašķidrinātās biogāzes piegādēm, kā arī pieaugošai tirdzniecībai pa jūru.

SECINĀJUMI

2022. gada nogalē Latvijā, Zviedrijā un Dānijā notika parlamenta vēlēšanas. 2023. gada pavasarī vēlēšanas notiks Igaunijā un Somijā, rudenī – Norvēģijā. Tādējādi notiks zināmas pārmaiņas valdību prioritātēs. Paies kāds laiks, pirms jaunās valdības un parlamenti iestrādāsies. Ņemot vērā vērienīgās pārmaiņas reģionā, sagaidāmo Somijas un Zviedrijas iestāšanos NATO, Latvijas politikas veidotājiem jāpieliek papildu pūles, lai sekmētu stratēģisku lēmumu pieņemšanu.

Lai arī mēs varam būt gandarīti par Somijas un Zviedrijas vēsturisko lēmumu pievienoties NATO, ir jāsaprot, ka abu valstu sabiedrībām būs nepieciešams krietns laiks, lai mainītu gadu desmitiem attīstīto domāšanu, attieksmi drošības un ārpolitikas jautājumos. Zviedrijas sabiedrībā ir spēcīga tradīcija izvairīties no neērtu jautājumu atklātas apspriešanas. Būs jāmaina iesakņojusies domāšanas kultūra abu valstu militārajās aprindās. Viena laikus ir sagaidāms, ka Ziemeļvalstis aktīvi meklēs kopīgas atbildes uz jaunajiem izaicinājumiem reģionā.

Pēc Somijas un Zviedrijas iestāšanās NATO radīsies jaunas iespējas reģiona drošības stiprināšanai. Baltijas jūra kļūs par tā saukto NATO ezeru. Būs daudz neskaidrību par to, kā izmantot visu militāro potenciālu reģionā. Latvijai ir ārkārtīgi svarīgi panākt sabiedroto izpratni par to, ka Ziemeļvalstu un Baltijas valstu drošība un aizsardzība ir savstarpēji saistītas, tās nav skatāmas atsevišķi. Drošības izaicinājumi

Arktikā un Skandināvijas pussalas ziemeļos, Somijas un Baltijas valstu pierobežā ar Krieviju un Baltkrieviju, Baltijas jūrā ir jārisina Baltijas un Ziemeļvalstu kopīgā sarunā līdztekus militārai plānošanai NATO struktūrās un štābos.

Sevišķa vērība jāpievērš NB8 dialogam ar ASV par tās turpmāko līdzdalību reģiona drošības stiprināšanā. Tāpat NB8 lēmumu pieņēmējiem jādomā par sadarbību ar Vāciju un Lielbritāniju. Neapšaubāmi pieaugs JEF¹³ nozīme reģionā. Vajadzētu izvērtēties no liekas sacensības NATO struktūrās par to, kā turpmāk institucionāli koordinēt NB8 reģiona militāro aizsardzību. Palielinoties Somijas un Zviedrijas ieguldījumam reģiona drošībā, būtu jāizvairās no NATO ziemeļaustrumu flanga aizsardzības reģionalizācijas, ir jāpanāk, lai NATO dalībvalstis saglabā un palielina savu spēku līdzdalību NATO paplašinātās klātbūtnes kaujas grupās Baltijas valstīs un Polijā.

Tāpēc īpaši svarīgi ir apzināties mūsu kaimiņvalstu apsvērumus un izvēles. Latvijai ir strauji jāaudzē izpratne par notiekošo Ziemeļvalstīs un Arktikā, jāpiedalās lielajās konferencēs, jāveido dialogs ar pirmiedzīvotājiem. Tas, protams, prasa jaunas investīcijas. Arī domnīcu un pētniecības jomā. Svarīgi ir turpināt Latvijas ārlietu ministra 2021. gada janvārī ierosināto procesu, lai Latvija pienācīgi sagatavotu pieteikumu dalībai Arktikas padomē novērotāja statusā. Pat, ja šobrīd nav skaidrs, ar ko beigsies Krievijas izolācija Arktikas padomē, Latvijai ir jāturpina darbs pie sava nacionālā Arktikas foruma izveidošanas.

Mūsu valsts diplomātijai un drošības politikas veidotājiem vajadzētu īpaši sasparoties, lai Latvijas sabiedrotie Ziemeļvalstīs izprot Latvijas un Baltijas valstu redzējumu par norisēm un drošības situācijas izmaiņām mūsu tuvākajā apkaimē. Jāstiprina politiskais dialogs visos līmeņos, tai skaitā parlamentārajā sadarbībā. Vienlaikus jāapziņās, cik atšķirīgi ir veidojušās politiskās sistēmas Baltijas valstīs un Ziemeļvalstīs pēc 1940. gada. Tas liek meklēt sadarbību starp politiķiem, kuri nepārstāv vienu politisko uzskatu sistēmu, bet drīzāk jādomā par kopīgām interesēm un vēlamiem attīstības virzieniem. Saeimas Ārlietu komisijai sadarbībā ar deputātiem no Eiropas lietu un Aizsardzības komisijas būtu jāveido komanda, kas attīsta dialogu ar politiķiem Ziemeļvalstu parlamentos.

Šo un citu procesu apzināšanai, vērtēšanai, skaidrošanai un plašākai sabiedriskajai sarunai Baltijas un Ziemeļvalstīs ir nepieciešams jauns un padziļināts dialogs domnīcu, akadēmijas, pētnieku vidē. 2023. gadā Latvija uz gadu kļūs par NB8 sadarbības koordinētāju. Šī ir lieliska iespēja, lai visos NB8 gadskārtējos forumos un sanāksmēs Latvija rosinātu sarunu starp Baltijas un Ziemeļvalstu politiķiem un valdību ekspertiem par jaunajiem ģeopolitiskajiem izaicinājumiem un meklētu kopīgas atbildes. Jautājumu un neskaidrību, tāpat kā jaunu iespēju, ir daudz. Šajā rakstā pieminēti vien daži. Baltijas un Ziemeļvalstu reģiona pārtapšana ir sākusies.

- ¹ Koivisto, M., "Ylen kysely: Enemmistö suomalaisista kannattaa Suomen Nato-jäsenyyttä", Yle.fi, 28.02.2022, <https://yle.fi/uutiset/3-12336530>.
- ² "Yle poll: Support for Nato membership hits record high", Yle.fi, 14.03.2022, <https://yle.fi/news/3-12357832>.
- ³ Milne, R., "Finland warns of 'major escalation risk' in Europe amid Nato membership debate", Financial Times, 20.03.2022, <https://www.ft.com/content/e636c759-aad7-4ee1-b245-f3575dd5ce73>.
- ⁴ Milne, R., "Sweden's PM says push to join Nato would destabilise northern Europe", Financial Times, 09.03.2022, <https://www.ft.com/content/297fe2f5-e424-44c5-9f9c-676c02827343>.
- ⁵ Rosén, H., "DN/Ipsos: Majoritet för Nato efter Finlands och S besked", Dagens Nyheter, 17.05.2022, <https://www.dn.se/sverige/dn-ipsos-majoritet-for-nato-efter-finlands-och-s-besked/>.
- ⁶ Turcijas, Somijas un Zviedrijas ārlietu ministru parakstītais trīspusējais memorands, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/220628-trilat-memo.pdf.
- ⁷ Šī raksta nodošanas brīdī Somijas un Zviedrijas uzņemšanu NATO ir ratificējušas 28 dalībvalstis, izņemot Ungāriju un Turciju.
- ⁸ "NATO vil have danske soldater til Letland", Forsvarsministeriet, 31.03.2022, <https://www.fmn.dk/da/nyheder/2022/nato-vil-have-danske-soldater-til-letland/>.
- ⁹ Līdzīgs forums sarunu festivālam LAMPA.
- ¹⁰ Par Ufes Elemana-Jensena lomu un Baltijas un Ziemeļvalstu sadarbības sākuma posmu sīkāk var lasīt grāmatā: Latvijas diplomātijas gadsimts, Apgāds Zvaigzne ABC, Rīga, 2020, 163.–83. lpp.
- ¹¹ Thompson, H., "Europe's Unresolved Energy Puzzle", Foreign Affairs, 27.09.2022, https://www.foreignaffairs.com/europe/europe-unsolved-energy-puzzle?utm_medium=newsletters&utm_source=fatoday&utm_campaign=What%20Mobilization%20Means%20for%20Russia&utm_content=20220927&utm_term=FA%20Today%20-%20112017.
- ¹² The Marienborg Declaration, 30.08.22, <https://www.regeringen.dk/aktuelt/publikationer-og-af-taetekster/the-marienborg-declaration/>.
- ¹³ The Joint Expeditionary Force, 2022. g. aprīlis, https://www.mil.lv/sites/mil/files/document/JEF%20Brochure%20Apr_2022.pdf.

LATVIJAS PIEEJAS VEIDOŠANA EIROPAS “TAIVĀNAS ATMODAS” APSTĀKĻOS

Una Aleksandra Bērziņa-Čerenkova

Latvijas Ārpolitikas institūta Āzijas programmas vadītāja |
Rīgas Stradiņa universitātes Ķīnas studiju centra vadītāja

“Pagājušajā mēnesī Nacionālās attīstības padomes ministrs Kuns Minsjiņš (Kung Ming-hsin (龔明鑫)) vadīja tirdzniecības un investīciju delegāciju Lietuvā, kur viņš parakstīja sešus saprašanās memorandus par divpusējās sadarbības stiprināšanu pusvadītāju, satelītu, biotehnoloģiju un citās jomās. Mēs ceram uz plašāku sadarbību un apmaiņu arī ar Latviju un Igauniju.”¹

Cai Inveņas (Tsai Ing-wen) piezīmes, tiekoties ar Baltijas valstu parlamentāriešu delegāciju Taivānā 2021. gada 29. novembrī.

Vispirms paziņojot, ka “Lietuva vairs neuzskata sevi par “17+1” [Ķīnas sadarbības platforma ar Centrālās un Austrumeiropas valstīm] dalībnieci un vairs nepiedalās šīs iniciatīvas aktivitātēs”², un pēc tam padziļinot ekonomiskās un sabiedriskās attiecības ar Taivānu, Lietuva 2021-2022. gadā izvirzījās pasaules ārlietu dienaskārtības priekšplānā. Lietuvas paziņojumi, kā arī tās iekšienē augošā neapmierinātība par Ķīnas vadītās platformas ekonomisko rezultātu trūkumu un ģeopolitisko un drošības risku pārpilnību rosināja citas kaimiņvalstis, tostarp Latviju un Igauniju, un vairākas Višegradas reģiona valstis, pievērst uzmanību situācijas attīstībai un apsvērt Lietuvas pieejas plusus un mīnus.

No vienas puses, šī politika sniedza ieguldījumu Lietuvas kā pret autoritāru politiku vērstas un transatlantiskas valsts starptautiskā tēla spodrināšanā, kā arī vainagojās ar atzinības gūšanu. Proti, tā tika apzīmēta kā “pievienošanās ASV un augstas latīņas izvirzīšana ES”³. Savukārt pašā Taivānā tā pat radīja “Lietuvas māniju”⁴. No otras puses, arī Lietuvas gadījumā sekoja asa Ķīnas Tautas Republikas reakcija, kas

neapšaubāmi seko jebkuram ar Taivānu saistītam notikumam. Šis lēmums Lietuvai izraisīja ievērojamus Ķīnas Tautas Republikas ietekmē radītus zaudējumus, turklāt šī lēmuma ilgtermiņa negatīvā ietekme joprojām nav skaidra.⁵ Uzņēmēju ciestie zaudējumi ir likuši Lietuvas ārpolitikas veidotājiem pārvērtēt vairākus pieņemtos lēmumus, kuru vidū zināmākais ir prezidenta Gitana Nausēdas (*Gitanas Nausėda*) distancēšanās no “Taivānas pārstāvniecības Lietuvā” nosaukuma izvēles.⁶

Ķīnas pretreakcija sniedza iemeslu apvienoties līdzīgi domājošām valstīm, kuras ir neapmierinātas ar Ķīnas īstenoto ekonomisko spiedienu to nacionālajā teritorijā, gan ES, gan ārpus tās. Piemēram, Lielbritānijas starptautiskās tirdzniecības sekretāre Anne-Marija Treveljana (*Anne-Marie Trevelyan*) 2022. gada 7. februārī savā tvitera kontā rakstīja: “Mēs atbalstām mūsu sabiedrotos Lietuvu un ES, kas iestājas pret Ķīnas īstenoto spaidu tirdzniecības praksi. Tāpēc mēs lūgsim pievienoties ES un PTO (@WTO) apspriedēm par šiem pasākumiem trešās puses statusā, lai nodrošinātu, ka mēs kopīgi apkarojam ekonomisko piespiešanu tirdzniecībā.”⁷

Vienlaikus izskatās, ka ziņojumos par Lietuvas diplomātisko strīdu ar Ķīnu Taivānas jautājumā pavid arī atziņa, ka arī citas Eiropas valstis ir sākušas pētīt iespēju aktīvāk iesaistīties sadarbībā ar Taivānu. Tādējādi arī Čehijas Republika un Slovākija ir atzinīgi novērtējušas Taivānas “Ārlietu ministrijas, Ekonomikas lietu ministrijas, Zinātnes un tehnoloģiju ministrijas un Izglītības ministrijas amatpersonu delegācijas”⁸ 2022. gada marta vizīti, kas sekoja Taivānas Nacionālās attīstības padomes vadītāja Kuna Minsjiņa vadītajai vizītei šajās valstīs 2021. gada oktobrī.

Pastāv viedoklis, ka Lietuvas centieni ēnā dažas valstis, kas iepriekš bija iesaistījušās Ķīnas sadarbības ar Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm (“16+1”) formātā, jo īpaši Baltijas valstis un Višegrādas grupas valstis, izņemot Ungāriju, ir sākušas aktīvāk pētīt, kādā veidā un pakāpē veidot sadarbību ar Taivānu tā dēvētās “Taivānas atmodas” kontekstā.

Pamatojoties uz šo valstu pieredzi, kā arī plašāku 2022. gada Taivānas krīzes ģeopolitisko kontekstu, šī raksta mērķis ir iezīmēt ceļu Latvijas sadarbībai ar Taivānu, rosinot, ka Latvijai būtu jābalstās uz esošajām vēsturiskajām saiknēm, liekot uzsvāru uz neformālajām un uzņēmējdarbības saitēm un veicinot ES apņemšanos atbalstīt kopīgās vērtības, kuras ir Taivānas pārvaldības sistēmas pamatā, kā arī jāskata šīs attiecības plašākā kontekstā, proti, kā sadarbību ar Indijas un Klusā okeāna reģionu.

IEGUVUMI UN ZAUDĒJUMI NO AKTĪVĀKAS LATVIJAS TAIVĀNAS STRATĒGIJAS

Taivāna patiešām aizvien biežāk ir nonākusi daudzu Baltijas un plašākā Eiropas reģiona iedzīvotāju uzmanības lokā. Šo pavērsienu ir ietekmējuši četri faktori: secinājums, ka uz Ķīnu liktās ekonomiskās cerības nav piepildījušās; Lietuvas ieinteresētība palielināt sadarbību ar Taivānu; Ukrainas un Taivānas paralēle; kā arī signāli par stingrākām ASV saistībām pret Taivānu, kas izpaudušies kā ASV prezidenta Džo Baidena (*Joe Biden*) paziņojumi⁹ un ASV Pārštāvju palātas spikeris Nensijas Pelosi (*Nancy Pelosi*) solījumi¹⁰ par “dzelžainu” apņēmību Taivānas prezidentei Cai Inveņai.

Taivāna ir aktīvi piesaukusi savas situācijas paralēles ar Ukrainu, lai signalizētu par savas drošības apdraudējumiem gan pirms, gan arī pēc Krievijas iebrukuma. 2022. gada 29. janvārī *Taipei Times* rakstā tika citēts prezidentes Cai Inveņas birojs: “Taivāna jau ilgu laiku saskaras ar Ķīnas militārajiem draudiem un iebiedēšanu. Tāpēc mēs jūtam līdzīgu Ukrainas situācijai un atbalstām visu iesaistīto pušu centienus saglabāt reģionālo drošību”¹¹. Nepilnu mēnesi vēlāk Krievija iebruka Ukrainā. Sākoties iebrukumam, Taivānas un Ukrainas paralēle ieguva jaunu dimensiju, proti, bailes, ka Ķīna tagad varētu sekot Krievijas piemēram. Tomēr pēc sākotnējā šoka Taivānas stāvoklis šobrīd ir zināmā mērā nostabilizējies Krievijas neveiksmju dēļ: “Ķīnas prezidentam karš Eiropā ir kā pamācošs stāsts. Viņš noteikti būs pamanījies, ka brutāla militārā spēka izmantošana 21. gadsimtā ir saistīta ar ievērojamu risku”¹². Savukārt Taivāna izmanto šo brīdi, lai atdzīvinātu vecās saites un veidotu jaunas, izmantojot tās rīcībā esošās radošās diplomātijas iespējas, tostarp mūsu reģionā.

Latvijas ārlietu ministrs Edgars Rinkēvičs savā 2021. gada “Ārlietu ministra ikgadējā ziņojumā par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos” sadaļā “Ķīna kā sadarbības partneris, ekonomisks konkurents un sistēmisks sāncensis” vērš uzmanību uz drošības pasliktināšanos Indijas un Klusā okeāna reģionā, īpaši pieminot Taivānu: “Ķīna turpina spēka demonstrēšanu Dienvidķīnas jūras reģionā, īpaši Taivānas virzienā, tādējādi radot riskus stabilitātei reģionā”¹³. Šī norāde padziļina un saasina jau iepriekšējā ministra gada ziņojumā iekļauto vēstījumu: “Stratēģiskā sāncensība starp ASV un Ķīnu kļūst arvien plašāka un intensīvāka, aptverot pārmetumus Covid-19 pandēmijas kontekstā, savstarpēju tirdzniecības tarifu ieviešanu, tehnoloģisko sāncensību un asu kritiku par Ķīnas rīcību Honkongā, cilvēktiesību stāvokli Sjindzjanā un tās politiku iepretim Taivānai un Dienvidķīnas jūrā»¹⁴. Ņemot vērā pašreizējās norises Taivānas sadarbībā ar mazajām Eiropas valstīm, drošības vides pasliktināšanos ĶTR un Taivānas attiecību kontekstā, kā arī debates par plašākas Latvijas Indijas un Klusā okeāna reģiona politikas nepieciešamību, Latvijai būtu lietderīgi apspriest nacionālo pieeju Taivānai. Šai diskusijai būtu jābalstās vairākos zemāk minētos principos.

Svarīgi, lai Latvijas pieeja Taivānai tiktu apspriesta ar citiem līdzīgi domājošiem partneriem Eiropā un pasaulē, neatkarīgi no tā, vai tā būs publiski pieejama vai konfidenciāla. Eiropas Komisija norāda, ka “ievērojot “vienas Ķīnas” politiku, ES nav diplomātisku vai oficiālu politisku attiecību ar Taivānu. Tomēr ES atbalsta Taivānas jēgpilnu līdzdalību daudzpusējos forumos, jo īpaši tajos, kur Taivānas līdzdalība ir svarīga ES un pasaules interesēm”¹⁵. Šī formula sniedz būtiskas manevra iespējas attiecībā uz valstu pieejām sadarbībai ar Taivānu. Proti, ja neskaita oficiālu Taivānas atzīšanu, tad ES dalībvalstis var īstenot savu izpratni par «Taivānas līdzdalības svarīgumu» to interesēm. Tomēr Briseles paziņojumus par atbalstu pavada nemiers par noteiktu ES dalībvalstu Taivānas politiku, pārmetot, ka tās rada nestabilitāti un nekalpo Eiropas interesēm, tā vietā veicinot tā dēvēto «Amerikas darba kārtību»¹⁶.

Neatbalstot pārāk vienkāršotu *quid pro quo* interpretāciju par Baltijas un Amerikas attiecībām, tomēr jāatzīst, ka ASV ir svarīgs faktors ar Taivānu saistītajos transatlantiskāk noskaņoto ES valstu lēmumos. Uz drošību balstītā transatlantiskā partnerība nenozīmē, ka jādara viss, ko pieprasa ASV, taču tā nozīmē rēķināšanos ar aktuālo situāciju ASV un Ķīnas attiecībās. ASV oficiālo amatpersonu vizītes uz Taivānu ir kļuvušas aizvien intensīvākas, un līdz šim ASV Pārstāvju palātas spikeris Nensijas Pelosi vizītei ir sekojušas vēl divas delegācijas.¹⁷ Abi faktori, pirmkārt, Eiropas reģionālā “atmoda” attiecībā uz Taivānu un, otrkārt, ASV dinamika, norāda, ka Latvijai šobrīd ir iespēja rūpīgāk izpētīt sabiedrisko un ekonomisko sadarbību ar Taivānu, vienlaikus baudot salīdzinoši lielu aizsargātību no mērķtiecīgiem Ķīnas pretpasākumiem.

CEĻĀ UZ 2023. GADU: PAMATOTAS CERĪBAS UN PAREIZIE MOTĪVI

Latvija nebūtu vienīgā, kas meklē dažādas uz ekonomiku vērstas sadarbības iespējas ar Taipeju. Piemēram, kopš 2021. gada ir aktivizējusies saziņa starp Slovākiju un Taivānu, kā arī starp Čehiju un Taivānu. 2021. gadā norisinājās Taivānas Nacionālās attīstības padomes ministra Kuna Miņsjina vadītās tirdzniecības un investīciju delegācijas vizīte šajās valstīs un Lietuvā. Delegācijas sastāvā bija “amatpersonas un pārstāvji no uzņēmējdarbības asociācijām, pētniecības organizācijām un tādām nozarēm kā biotehnoloģijas, finanses, zaļā enerģija, informācijas un komunikāciju tehnoloģijas, precizitātes tehnika un tūrisms”¹⁸. 2022. gada jūnijā Slovākijas Nacionālās padomes spikera vietnieka Milana Laurenčika (*Milan Laurencik*) vadītās un Taivānas prezidentes Cai Inveņas uzņemtās Slovākijas delegācijas vizītes laikā Taivāna

un Slovākija “noslēdza vienošanos par tiesu iestāžu sadarbību civillietās un komercietās.”¹⁹ Slovākijas īstenotās darbības pat lika analītiķiem secināt, ka attiecībā uz tuvināšanos Taivānai Slovākija zināmā mērā līdzinās Lietuvai.²⁰

Vienlaikus ir svarīgi, lai Latvija nelolotu nereālas cerības par ekonomiskajiem ieguvumiem, ko varētu dot ciešākas saites ar Taivānu. Lēmumu par attiecību padziļināšanu ar Taivānu jebkādā formā nevajadzētu ietērt pragmatiskā iekšpolitiskajā solījumā par uzņēmējdarbības ieguvumiem. Gan Latvijas vājus rezultātus sniegusi sadarbības pieredze ar Taivānu 1992.–1994. gadā, gan nepiepildītās cerības uz sadarbību ar Ķīnas Tautas Republiku 2012.–2022. gadā pierāda, ka papildus abu pušu politiskajai gribai izdevīgu uzņēmējdarbības attiecību veidošanu nosaka dažādi faktori, tostarp attālums, tirgus lielums, tirgus papildināmība, tiesiskā bāze, stratēģiskā kultūra, uzņēmējdarbības kultūra un, iespējams, pat tira veiksmē. Padziļinātu Latvijas un Taivāna ekonomisko attiecību izpēti ir tikai solis ceļā uz Latvijas klātbūtni Indijas un Klusā okeāna plašākajā telpā. Visbeidzot, Latvijai ir jāņem vērā arī Taivānas vēlmes un cerības. Tas prasītu atzīt Taivānu kā subjektu, nevis tikai raudzīties uz to kā līdzekli iekšpolitiskajos procesos.

Ņemot vērā šos aprēķinus, Latvijai būtu jāveido attiecības ar Taivānu, balstoties esošajās vēsturiskajās saiknēs ar uzsvaru uz neformālajām un uzņēmējdarbības saitēm un veicinot ES apņemšanos atbalstīt “kopīgās vērtības, kuras ir tās [Taivānas] pārvaldības sistēmas pamatā”²¹, kā arī saskaņā ar ES stratēģiju sadarbībai Indijas un Klusā okeāna reģionā, “kuras mērķis ir veicināt uz noteikumiem balstītu starptautisko kārtību, vienlīdzīgus konkurences apstākļus, kā arī atvērtu un taisnīgu vidi tirdzniecībai un ieguldījumiem, risināt klimata pārmaiņu problēmu un atbalstīt savienojamību ar ES”²².

LĪDZSVAROTA UN PAMATOTA POLITIKA: SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

Šajā rakstā tika parādīts, ka, pamatojoties uz aktuālajām norisēm Eiropā, piemēram, pieaugošo izpratni par riskiem attiecībā uz projektiem, kuros iesaistīta Ķīna, Latvijas pievēršanos Taivānai, ASV raidītos signālus, kā arī Ukrainas un Taivānas paralēles, vairākas Eiropas valstis, kas vēl nesen aktīvi iesaistījās Ķīnas vadītajos daudzpusējos formātos, tagad apspriež savas nacionālās pieejas attiecībā uz Taivānu. Tātad, ir pienācis laiks formulēt Latvijas pieeju Taivānai, un attiecīgi tiek izvirzītas vairākas rekomendācijas:

Pirmkārt, ir svarīgi, lai Latvijas pieeja Taivānai tiktu apspriesta ar citiem līdzīgi domājošiem partneriem Eiropā un pasaulē, neatkarīgi no tā, vai tā būs publiski pieejama vai konfidenciāla. Otrkārt, Latvijai nevajadzētu lolot nereālas cerības par ekonomiskajiem ieguvumiem, ko varētu dot ciešākas saites ar Taivānu. Lēmumu par attiecību padziļināšanu ar Taivānu jebkādā formā nevajadzētu ietērt pragmatiskā iekšpolitiskajā solījumā par uzņēmējdarbības ieguvumiem. Visbeidzot, Latvijai ir jāņem vērā arī Taivānas vēlmes un cerības.

Lietuvas scenārijs pašreizējos apstākļos nebūtu reālistiski īstenojams, ņemot vērā gan Latvijas vēsturiski nepārliciecināmo pieredzi attiecībās ar Taivānu 90. gadu sākumā, gan arī ASV un Ķīnas attiecību saasināšanos saistībā ar Nensijas Pelosi vizīti Taivānā 2022. gada augustā. Latvijas interesēm labāk varētu atbilst Slovēnijas pieeja²³. Šīs pieejas īstenošana neapšaubāmi izraisītu zināmu Ķīnas Tautas Republikas neapmierinātību, tomēr nepārsniegtu robežlīniju tās pretpasākumu īstenošanai un nebūtu sagaidāms, ka tā izraisītu tādu spiedienu, kāds tika vērsts uz Latvijas kaimiņvalsti Lietuvu.

Tas, ka nav pamata gaidīt strauju un pēkšņu ekonomikas izrāvienu, nedrīkstētu atturēt Latviju. Latvijai būtu jāturpina apzināti paplašināt sadarbību ar Indijas un Klusā okeāna reģionu, un šajā kontekstā nozīmīgs solis ir vēstniecības atvēršana Kanberā, Austrālijā²⁴. Latvijai būtu jāturpina arī apzināties Austrumāzijas nozīmību.

Šī nolūka īstenošanai lielisks atspēriena punkts ir pašreizējās saites ar Taivānu. Pastāv virkne ar augstu pievienoto vērtību apveltītu aspektu, ko varētu turpināt sniegt savstarpējā apmaiņā starp Latvijas un Taivānas iedzīvotājiem, jo īpaši zinātniski pētnieciskās un akadēmiskās sadarbības jomā. Šī joma Latvijai jau nes augļus, piemēram, tādās formātos kā *Mutual Funds* Taivānas, Latvijas un Lietuvas sadarbības projekti²⁵ un praktiskās pieredzes apmaiņa, lai cīnītos pret hibrīddraudiem, ar kuriem saskaras mazas demokrātiskas valstis²⁶.

Turklāt Latvijai ir svarīgi arī turpmāk veicināt tās iedzīvotāju ķīniešu valodas zināšanas, kā arī izpratni par Austrumāziju, un tā kā sadarbība ar kontinentālo Ķīnu samazinās, turklāt saistībā ar ĶTR ieviestajiem pret pandēmiju vērstajiem pasākumiem ir ierobežota arī studentu došanās uz šo valsti, Taivānas izglītības sistēma šajā kontekstā piedāvā alternatīvas iespējas.

- ¹ "President Tsai meets delegation of parliamentarians from Lithuania, Latvia, and Estonia", Office of the President, Republic of China (Taiwan), 29.11.2021, <https://english.president.gov.tw/NEWS/6196>.
- ² "Lietuva traukiasi iš "skaldančio" bendradarbiavimo su Kinija formato 17+1", TVNET.lt, Avots: BNS, 22.05.2021, <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuva-traukiasi-is-skaldancio-bendradarbiavimo-su-kinija-formato-171.d?id=87264321>.
- ³ Giamello, G., "Lithuania's Taiwan gambit", MERICS, 20.10.2021, <https://merics.org/en/opinion/lithuanias-taiwan-gambit>.
- ⁴ "Lithuania mania' sweeps Taiwan as China spat sizzles", France 24, 9.03.2022, <https://www.france24.com/en/live-news/20220309-lithuania-mania-sweeps-taiwan-as-china-spat-sizzles>.
- ⁵ Skatīt: Macikenaite, V., "Lithuania Country Chapter, China's Role and Perception in the Baltic States: Implications for National Security and NATO", Andžāns, M., Bērziņa-Čerenkova, U.A., (red), Rīgas Stradiņa universitāte, 2022 (drizumā).
- ⁶ Andrukaitytė, M., Brunalas, B., "Nausėda: ne Taivaniečių atstovybės atidarymas buvo klaida, o pavadinimas, kuris nebuvo derintas su manim", LRT, 4.01.2022, <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1579884/nauseda-ne-taivanieciu-atstovybes-atidarymas-buvo-klaida-o-pavadinimas-kuris-nebuvo-derintas-su-manim>.
- ⁷ Anne-Marie Trevelyan @annietrev tvitera kots, 7.02.2022, https://twitter.com/annietrev/status/1490615423313846274?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1490615423313846274%7Ctwgr%5Efff9513428ce06202f4f357e99039f965c-2de351%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.voanews.com%2Fa%2Flithuania-gains-support-in-dispute-with-china-%2F6438770.html.
- ⁸ "Taiwan delegation to visit Slovakia, Lithuania, Czech Rep. in March", Focus Taiwan, 17.03.2022, <https://focustaiwan.tw/politics/202203170010>.
- ⁹ Sevastopulo, D., Inagaki, K., Hille, K., "Joe Biden pledges to defend Taiwan militarily if China", Financial Times, 23.05.2022, <https://www.ft.com/content/f4435be6-61bf-4565-8f19-60b69ebc41de>.
- ¹⁰ "Nancy Pelosi meets Taiwan president, vows 'ironclad' commitment", Reuters, 3.08.2022, <https://www.youtube.com/watch?v=U8czXb3InZs>.
- ¹¹ Lee, Hsin-fang, Chin, Jonathan, "Tsai expresses 'empathy' with Kiev", Taipei Times, 29.01.2022, <https://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2022/01/29/2003772267>.
- ¹² Zveig, D., "Will Taiwan be the next Ukraine?", Politico, 14.03.2022, <https://www.politico.eu/article/taiwan-the-next-ukraine/>.
- ¹³ "Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2021. gadā", Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/S005/download>.
- ¹⁴ "Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2020. gadā", Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/1974/download>.
- ¹⁵ "EU trade relations with Taiwan. Facts, figures and latest developments", Eiropas Komisija, https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/taiwan_en.
- ¹⁶ Privātas anonīmas intervijas, Brisele, Bonna, Berlīne, 2022. gada jūnijs-jūlijs.
- ¹⁷ Quinn, C., "A Third U.S. Delegation Lands in Taiwan Amid Deepening Ties", Foreign Policy, 22.08.2022, <https://foreignpolicy.com/2022/08/22/a-third-u-s-delegation-lands-in-taiwan-amid-deepening-ties/>.

- ¹⁸ "Taiwan's trade, investment tour of Slovakia, Czechia, Lithuania gets underway", Taiwan Today, 21.10.2021, <https://taiwantoday.tw/news.php?unit=6&post=209592>.
- ¹⁹ "Taiwan, Slovakia ink arrangement on judicial cooperation in civil, commercial matters", Taiwan Today, 9.06.2022, <https://taiwantoday.tw/news.php?unit=2&post=220284>.
- ²⁰ "Chinese Media Watch: By visiting Taiwan, Slovakia is taking the Lithuanian road", Central European Institute for China Studies, 22.12.2021, <https://ceias.eu/chinese-media-watch-slovakia-delegation-taiwan/>.
- ²¹ "Kopīgs paziņojums Eiropas Parlamentam un Padomei, ES jaunās stratēģijas par attiecībām ar Ķīnu elementi", EurLEX, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:52016JC0030>.
- ²² "Jautājumi un atbildes: ES stratēģija sadarbībai Indijas un Klusā okeāna reģionā", Eiropas Komisija, 16.09.2021, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/lv/QANDA_21_4709.
- ²³ Reid, M., "Slovakia's Growing Ties With Taiwan Signal Discontent With China in Central and Eastern Europe", The Diplomat, 14.12.2021, <https://thediplomat.com/2021/12/slovakias-growing-ties-with-taiwan-signal-discontent-with-china-in-central-and-eastern-europe/>.
- ²⁴ "Oficiāli atklāta Latvijas vēstniecība Kanberā", Latvijas Ārlietu ministrija, 3.08.2022, <https://www.mfa.gov.lv/lv/jaunums/oficiali-atklata-latvijas-vestnieciba-kanbera>.
- ²⁵ "Call for Proposals: MOST-Mutual Funds Taiwan-Latvia-Lithuania Cooperation Project", National Taiwan University, Office of Research and Development, https://ord.ntu.edu.tw/w/ordntuEN/news_plan_21042018013713534.
- ²⁶ "Commonalities, Risks and Lessons for Small Democracies: Hybrid Threats in Baltics and Taiwan", Broka S., Bērziņa-Čerenkova, U. A., Sprūds, A., (red) Latvijas Ārpolitikas institūts, 2022, https://www.liia.lv/en/publications/hybrid-threats-in-baltics-and-taiwan-commonalities-risks-and-lessons-for-small-democracies-954?get_file=1.

LATVIJA–CENTRĀLĀZIJA: KĀ LĪDZSVAROT ATTIECĪBAS PĒC KRIEVIJAS IEBRUKUMA UKRAINĀ?

Gunta Pastore

Latvijas Ārlietu ministrijas diplomāte

Aizvadītajā gadā Latvijas ārpolitikas centrā saprotamu iemeslu dēļ bija karš Ukrainā. Latvija bija ES priekšgalā, atbalstot Ukrainu, iestājoties par stingrām sankcijām pret Krieviju. Kamēr Rietumi demonstrēja bezprecedenta vienotību, ne visa starptautiskā sabiedrība uz Krievijas iebrukumu Ukrainā reaģēja tāpat. Centrālāzijas valstis distancējās, ieturēja neitrālu pozīciju. Karš un ģeopolitiskā šķelšanās ir pārbaudījums ES partnerībai ar Centrālāzijas valstīm. Krievija īsteno spiedienu uz saviem Centrālāzijas partneriem, un arī Ķīnas šķietamā draudzība ar Krieviju ir vispārzināms fakts. Rietumu attiecības ar Krieviju ir sarautas, bet ar Ķīnu tiek pārskatītas. Centrālāzija robežojas ar abām. Reģiona valstis vēlas turpināt veiksmīgo sadarbību ar visiem, taču atrast līdzsvaru nenākas viegli. Kara gaitā tomēr vērojams, ka reģiona valstis drošāk ieņem no Maskavas neatkarīgu pozīciju, strādā ar ekonomisko diversifikāciju, meklē sadarbību arī ar Rietumiem. Laikā, kad Eiropas izaicinājums ir aizstāt Krievijas tirgus un enerģijas piegādes, Centrālāzijas reģionam ir stratēģiska nozīme. Riski tomēr ir augsti un neprognozējamība liela.

Šajā nodaļā sniegts ieskats par to, kā attīstījās Latvijas un Centrālāzijas valstu attiecības aizvadītajā gadā kontekstā ar Krievijas karu Ukrainā, kā arī par iespējamo Latvijas ārpolitiku reģionā 2023. gadā. Ir skaidrs, ka Centrālāzija ir reģions, ar kuru būtu pragmatiski jāturpina savstarpēji izdevīga sadarbība, meklējot līdzsvaru. Turpinot atbalstīt Ukrainu, jāskaidro sava pozīcija partneriem reģionā, jāseko sankciju piemērošanai. Latvija ir konstruktīva balss Eiropas Savienībā, tai jāturpina piedāvāt ekspertīzi Centrālāzijas valstīm, sekmējot to reformas un modernizāciju.

IEPRIEKŠ NEPROGNOZĒTAIS 2022. GADS

Jau iepriekšējos gados Latvijas un Centrālāzijas valstu sadarbību ietekmēja Covid-19 pandēmija, tai sekoja Afganistānas krīze, kā sekas reģionā jūtamas joprojām, bet aizvadītajā gadā attiecības pilnībā aizēnoja Krievijas karš Ukrainā. Ar šādu scenāriju neviens nebija rēķinājies. 2022. gads Latvijas sadarbībā ar Centrālāzijas valstīm sākās uz pozitīvas nots. Februārī ārlietu ministrs E. Rinkēvičs kopā ar uzņēmējiem apmeklēja Uzbekistānu, apņēmas arī turpmāk atbalstīt tās reformas, aktivizēt ekonomisko sadarbību, apliecināja Latvijas kā ES dalībvalsts gatavību stiprināt ES iesaisti Centrālāzijā un šā reģiona valstu drošību, īpaši kontekstā ar reģionālajiem destabilizācijas riskiem. Latvija īpaši pauda atbalstu ES un Uzbekistānas padziļinātas partnerības un sadarbības līguma noslēgšanai.¹

Latvijas un visas ES darba kārtība attiecībās ar Centrālāziju solījās būt aktīva, Latvijas ārpolitikas veidotājiem uzsverot, ka ES sadarbība ar reģionu ir nemainīga tās ārpolitikas prioritāte.² Reģiona ekonomiskais smagsvars ir Kazahstāna, tagad tai strauji pietuviesies Uzbekistāna, kur turpinās reformas, privatizācija, valūtas konvertācija, aug digitālās prasmes. Līdz ar to pieaug arī Eiropas uzņēmēju interese par reģionu: “Visi zina Ķīnu, bet Centrālāzijai ir liels potenciāls tirdzniecībā, transporta savienojamībā. Biznesu Uzbekistānā un Kazahstānā veikt ir vieglāk nekā Ķīnā.”³

24. februāris ar Krievijas iebrukumu Ukrainā bija šoks starptautiskajai sabiedrībai. Kamēr Rietumu partneri saliedējās, stājoties Ukrainas pusē cīņā pret agresoru, Centrālāzijā Ukraina izpelnījās – labākajā gadījumā – vāju atbalstu. Turpmāko notikumu gaitu var raksturot kā balansēšanu uz virves. Martā, kad izšķirošajos ANO Ģenerālās asamblejas balsojumos Rietumu partneri meklēja sabiedrotos Krievijas agresijas nosodīšanai, Centrālāzijas valstis bija vienas no retajām, kuras atturējās. Arī oktobrī, kad ANO dalībvalstu vairākums nosodīja Krievijas rīkotos nelikumīgos referendumus Ukrainas teritorijā, Centrālāzijas valstis atturējās. Tomēr, ņemot vērā Krievijas spiedienu uz Centrālāzijas valstīm, to neitralitāte vien jau ir uzskatāma par sasniegumu. Uz starptautiskās skatuves Centrālāzijas valstis izvēlējušās ieturēt zemu profilu, tomēr nav arī nostājušās Krievijas pusē. Principiālos jautājumos Centrālāzijas valstu pozīcija ir nemainīga – tās atbalsta valstu suverenitāti un teritoriālo integritāti.

Kara gaitā vērojama reģiona izslīdēšana no Maskavas orbitas, Centrālāzijas valstīm kļūstot patstāvīgākām. Ar sevišķi neatkarīgu nostāju izcēlās Kazahstānas prezidents K. Tokajevs, jūnijā Sanktpēterburgas ekonomikas forumā Putina klātbūtnē atsakoties atzīt t. s. Doneckas un Luhanskas “tautas republiku” neatkarību. Turklāt viņš piedāvāja Eiropai Kazahstānas naftu un gāzi, savukārt Maskava uz to reaģēja ar “tehniskiem” šķēršļiem Kazahstānas eksportam. Arī Tadžikistānas prezidents E. Rahmons bija nepieredzēti atklāts Putina priekšā, pieprasot cieņu pret savu valsti.⁴

Tikmēr redzama Ķīnas tālāka nostiprināšanās Centrālāzijā uz Krievijas rēķina. Abu lielvalstu spēku asimetriju reģionā izgaismoja arī septembrī Samarkandā notikušais Šanhajas sadarbības organizācijas samits, kur prezidents Putins un Ķīnas prezidents Sji tika uzņemti kā dažādu rangu smagsvari. Zīmīgi, ka samita priekšvakarā prezidents Sji Kazahstānas un Uzbekistānas līderiem solīja Ķīnas atbalstu, lai pretotos pret ārēju iejaukšanos un aizsargātu reģiona drošības intereses. Līdz šim Pekina nebija tik izteikti pozicionējusies reģionā drošības jomā. Iespējams, šāds Ķīnas atbalsts Centrālāzijas valstīm ļāvis justies drošākām iepretim Maskavai.

Kara ietekme īpaši bija jūtama ekonomiskajā sadarbībā ar Centrālāziju. Uz Krievijas agresiju ES reaģēja ar bezprecedenta sankcijām. Reģiona valstis, cieši saistītas ar Krieviju, bija nobažījušās par sankciju radītām ekonomiskajām grūtībām,⁵ par sekundārajām sankcijām uzņēmumiem, kuri strādā ar sankcionētajiem Krievijas uzņēmumiem. Kā atzina prezidents Tokajevs jūnijā intervijā “*Rossija 24*”, Kazahstāna staigā pa šauru laipu – pilda līgumus ar Krieviju un vienlaikus respektē Rietumu sankcijas: “Turpinām strādāt ar Krieviju intensīvā ritmā, bet nepārkāpjam sankcijas. Ciešāk jākoordinē ar ES, lai novērstu sankciju ietekmi uz Centrālāziju.”⁶ Sankciju sekas, iespējams, varētu nebūt tik dramatisks. ERAB dati liecina, ka reģiona IKP pieaugums 2022. gadā būs 4 %, ⁷ bet Uzbekistānai pat 6 %. Kazahstānai un Turkmenistānai bijuši neplānoti ieņēmumi no augstajām naftas un gāzes cenām. Rietumiem slēdzot gaisa telpu Krievijai, reģions kļuvis par savienojumu pārlidojumiem starp Āziju un Eiropu.⁸ Naudas pārvedumi no Centrālāzijas viesstrādniekiem Krievijā auguši. Taču ilgtermiņā ietekme varētu būt atšķirīga.

Turklāt Krievijas vājuma brīdis devis Centrālāzijas valstīm iespēju raudzīties tālāk. Karš paātrinājis to ekonomiskās diversifikācijas centienus – savā pašu reģionā, Turcijas virzienā, Persijas līcī un citur. Centrālāzijas valstis enerģiski meklē iespējas intensificēt sadarbību arī ar Eiropu. Arī Eiropā ir augoša interese par reģionu, kur Kazahstāna un Uzbekistāna ir būtiski tirdzniecības partneri. Problēma tomēr ir atkarība no Krievijas tirdzniecības ceļiem. Tāpēc aktuālāka nekā jebkad agrāk ir vēlme dažādot ES un Centrālāzijas reģiona transporta koridorus.

Rudenī ar jaunu dinamiku atsākās *ES un Centrālāzijas* valstu kontakti, turklāt līdz šim nepieredzēti augstā politiskajā līmenī. Eiropas Komisijas prezidente fon der Leiena ar Kazahstānas prezidentu Tokajevu tikās vairākkārt. Oktobri Eiropadomes prezidents Š. Mišels Kazahstānā kopā ar Centrālāzijas valstu līderiem apņēmas stiprināt ekonomisko sadarbību un savienojamību.⁹ Līdzīgas apņemšanās izskanēja novembrī Samarkandā ES–Centrālāzijas ārlietu ministru sanāksmē un tai sekojošajā ES–Centrālāzijas savienojamības konferencē. Arī G7 valstu ministri novembrī puda gatavību stiprināt sadarbību ar Centrālāzijas valstīm ekonomiskajā, cilvēktiesību, drošības jomā, veicināt savienojamību un tirdzniecību.¹⁰

Latvijas un Centrālāzijas valstu divpusējās attiecībās visa uzmanība šķita vērsta uz ekonomisko diversifikāciju. Ciešot tradicionālajiem transporta maršrutiem, Latvija meklēja alternatīvas Centrālāzijā, kur tai ir vērtīgi partneri. Kazahstāna un Uzbekistāna aizvietoja Krievijas un Baltkrievijas kravas, turklāt 2022. gada deviņos mēnešos Latvijas ostu apgrozījums pieauga par 16 %.¹¹ Būtiski palielinājās tirdzniecības apjomi ar abām valstīm: 2022. gada pirmajā pusē Latvijas tirdzniecība ar Kazahstānu pieauga par 135 %, bet ar Uzbekistānu – par 24 %, salīdzinot ar pērnā gadu.¹² Šis tomēr ir neparasti krass pieaugums salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem, kad tirdzniecības apjoms auga lēni. Latvijas iestādes tāpēc sekoja tam, lai šādi netiktu apietas sankcijas.

Rezumējot var sacīt, ka karš Ukrainā izjauca Latvijas un ES ierasto darba kārtību Centrālāzijā. Izgaismojās ES un reģiona valstu atšķirīgā nostāja attiecībā uz Krieviju. Tomēr kara izraisītā krīze stimulēja ekonomisko diversifikāciju. Acīmredzama ir visu pušu politiskā griba aktivizēt sadarbības jomas, par kurām ilgstoši runāts. Sarežģītos apstākļos ES pierādīja savu spēju būt par ģeopolitisku spēlētāju Centrālāzijas reģionā. Svarīgi, lai šie pozitīvie impulsi nezaudētu dinamiku.

2023. GADS – IESPĒJAS AUGSTU RISKU APSTĀKĻOS

Turpmākajā Latvijas un Centrālāzijas sadarbībā jāreķinās ar riskiem un nenoteiktību. Nav prognozējams tas, kad karš Ukrainā beigsies, nav gaidāma attiecību ar Krieviju normalizēšanās. Tomēr ir skaidrs, ka Latvija pēc oktobrī notikušajām parlamenta vēlēšanām turpinās līdzšinējo ārpolitisko kursu. Tas nozīmē stingru nostāju pret Krieviju un sankciju turpināšanu. Lai arī karš traucēs attiecības ar Centrālāziju, nav šaubu, ka Latvija turpinās pragmatisku iesaisti reģionā, sadarbību tirdzniecībā un savienojamībā, strādājot sankciju ierobežojumu apstākļos un rēķinoties ar dažādiem scenārijiem. Sadarbībā ir ņemami vērā arī citi faktori – Centrālāzijas valstis joprojām uztrauc Afganistānas drošības riski. Ir saskatāms arī reģiona iekšējo robežu spriedzes potenciāls.

Latvijas un Centrālāzijas savstarpējo attiecību plašākais ietvars ir *Eiropas Savienība*. Var diezgan droši teikt, ka Latvija turpinās atbalstīt ES kopējo politiku reģionā. Latvija līdz šim ES pozicionējusi sevi kā Centrālāzijas eksperte, to apliecinot ar praktisko iesaisti reģionā. Kopš savas 2015. gada prezidentūras ES Padomē Latvija turpina esošos un uzsāk jaunus attīstības sadarbības projektus Centrālāzijas valstīs, atbalstot to reformas, tostarp jau astoņus gadus vada vienu no lielākajām ES programmām Centrālāzijā – robežu pārvaldības programmu BOMCA. Nav šaubu, ka arī turpmāk

Latvija Eiropas Savienībā būs konstruktīva balss Centrālāzijas atbalstam, tomēr, visticamāk, pati ar iniciatīvām nenāks klajā, jo galveno uzmanību veltīs Ukrainai. Taču Latvija atbalstīs ES un Centrālāzijas kopīgo darba kārtību, un tās īstenošanā iesaistīsies arī Latvijas institūciju, organizāciju un biznesa pārstāvji.

No Latvijas interešu viedokļa raugoties, ir svarīgi, lai ES savā politiskajā dialogā ar Centrālāzijas valstīm turpinātu uzturēt Ukrainas tēmu. Tieši Krievijas kara Ukrainā konteksts pastiprina dialoga nepieciešamību. Svarīgi, lai ES augstākās amatpersonas turpinātu skaidrot reģiona partneriem ES kopējo nostāju. Te atzinību pelna ES augstā pārstāvja ārlietās Ž. Borela vizītē reģionā teiktais, proti: “Kopš Krievijas neliikumīgā agresijas kara Ukrainā kļuvis vēl svarīgāk stiprināt sadarbību starp valstīm, kuras joprojām apņemas ievērot ANO principus, tostarp suverenitāti un teritoriālo integritāti. [...] ES un Centrālāzija ir potenciālie partneri šajos centienos.”¹³

No Latvijas interešu viedokļa tikpat svarīgi ir tas, lai ES līmenī neatslābtu centieni strādāt ekonomikas jomā. Ž. Borels ir lakonisks: “Mums visiem ir vieni izaicinājumi – ekonomikas atjaunošana, enerģētikas krīzes risināšana, to traucējumu novēršana, kurus izraisījis Krievijas iebrukums Ukrainā. Taču šie izaicinājumi paver arī iespējas ieguldīt ilgtspējīgākā un savienotākā ekonomikā.”¹⁴ Tādējādi redzams, ka ES vairs nedzīvo pagātnes ilūzijās, bet veido pragmatisku ilgtermiņa sadarbību ar Centrālāziju, pozicionē sevi kā uzticamu un prognozējamu partneri.

Centrālāzijas valstis vēlas ciešāku sadarbību ar Eiropu apstākļos, kad pieaug Krievijas un Ķīnas spiediens uz tām. Var vērot reģiona tirgus orientāciju uz Eiropu. Piemēram, Uzbekistāna pēc tās iekļaušanas ES “GSP Plus” preferenču tirdzniecības sistēmā pieņēma tirdzniecības pieaugumu: 2022. gadā dubultojies tās preču eksports uz ES, un vēl lielākas iespējas pavērsies tad, kad tiks uzlaboti tās preču standarti. Centrālāzijas valstis uzsver arī nepieciešamību pēc efektīviem transporta un loģistikas koridoriem, lai piekļūtu ES tirgum, un cer uz Eiropas investīcijām.

Kā liecina oktobrī un novembrī ES un Centrālāzijas līderu paustās apņemšanās, visiem ir stratēģiska interese ciešāk sadarbīties, lai diversificētu tirdzniecību un savienojamību. Ekonomiskā sadarbība turpināsies ar sankcijām saistīto ierobežojumu apstākļos, ES sekojot, lai sankcijas pret Krieviju neietekmētu tirdzniecību ar Centrālāziju, bet arī lai nepieļautu sankciju apiešanu. Kontekstā ar karu Ukrainā ES izskan arī jautājums par to, vai 2019. gadā pieņemtā ES stratēģija Centrālāzijai nav zaudējusi aktualitāti. Kā redzams, stratēģijā noteiktās prioritātes – reģiona valstu noturības un labklājības stiprināšana, reģionālās sadarbības veicināšana – pat iegūst jaunu nozīmi.

Svarīga būs arī ES stratēģiskā komunikācija, spēja pierādīt sevi “stāstu kaujās”, jo Centrālāzijas reģionā pagaidām, tāpat kā citur pasaulē, ES naratīvu bieži vien apslāpē

Krievijas un Ķīnas izplatītā dezinformācija. Tomēr redzams, ka Krievijas karš Ukrainā nesis pretēju efektu, stiprinot Centrālāzijas valstu brīvības apziņu, ko ES būtu svarīgi atbalstīt, stiprinot savu naratīvu. Turpmākā darba pamats ir Eiropadomes prezidenta Š. Mišela oktobra vizītēs Kazahstānā un Uzbekistānā, kā arī ES un Centrālāzijas līderu sanāksmē nolemtais, proti – turpināt veidot partnerības, balstītas kopējās vērtībās un savstarpējā interesē, ievērot ANO principus, strādāt transporta un savienojamības jomās, meklēt saskares punktus starp ES *Global Gateway* stratēģiju un Centrālāzijas valstu transporta un tranzīta politikas mērķiem. Arī ES un Centrālāzijas valstu ārlietu ministri novembrī uzsvēra šos pašus kopīgā darba virzienus.

Latvija jau iepriekš ES *Global Gateway* stratēģijas izstrādē īpaši izcēlusi savienojamību ar Centrālāzijas reģionu. ES–Centrālāzijas savienojamības konference novembrī Samarkandā iezīmē jau konkrētas sadarbības jomas: digitālā savienojamība, transporta savienojamība un enerģijas savienojamība.¹⁵ Pozitīvi, ka ES uzdevusi ERAB izvērtēt iespējas iekļaut Centrālāziju Eiropas TEN-T transporta tīklu koncepcijā. Solīts, ka uzsvars tiks likts arī uz sadarbību enerģētikā un Centrālāzijas valstu kapacitātes stiprināšanu energoresursu transportēšanā, sadarbību ar enerģijas ražotājiem, lai mazinātu Eiropas atkarību no Krievijas naftas un gāzes. *Global Gateway* paredz projektos iesaistīt EIB un ERAB, kā arī mobilizēt privāto sektoru investīciju piesaistīšanai.

Arī ES divpusējās attiecībās ar reģiona valstīm, īpaši Kazahstānu un Uzbekistānu, fokuss noteikti būs ekonomika. Vēlmju saraksts ir garš: transporta koridoru izveide, tirdzniecība, ostu kapacitātes paplašināšana, muitas procedūru saskaņošana, digitālo risinājumu ieviešana kravu apstrādē un robežšķērsošanā atbilstoši ES *Global Gateway* mērķiem. Tirdzniecībā svarīga būs preču standartu pilnveidošana, kas nepieciešama, lai spētu konkurēt ES tirgū.

ES–Krievijas–Ķīnas trīsstūrī Centrālāzijas valstis apzinās ES piedāvāto risinājumu priekšrocības, kamēr Krievijas ekonomiskās sadarbības modeļi bieži ir politiski motivēti un nesniedz modernākos risinājumus, bet Ķīnas piedāvājums ir saistīts ar politisko un finansiālo atkarību. Tādēļ nozīmi saglabās ES gatavība atbalstīt Centrālāzijas valstu ekonomikas attīstībai nozīmīgas iniciatīvas.

Kas attiecas uz ES līgumiem ar Centrālāzijas valstīm, vasarā ES un Uzbekistāna pabeidza sarunas par padziļinātas partnerības un sadarbības līgumu, kas modernizēs savstarpējās tirdzniecības tiesisko regulējumu, paplašinās sadarbību enerģētikas, transporta, vides, lauksaimniecības jomās. Krīze ir paātrinājusi tirgu pārorientācijas procesu. ES pieeja Centrālāzijas reģionam kļūst daudz aktīvāka, spēcīgi ir reģiona partneru sūtītie signāli par vēlmi padziļināt sadarbību. Tātad jautājums ir nevis par to, vai sadarbība turpināsies, bet gan par to, kā turpināsies. Visticamāk,

Centrālāzijas valstis virzīsies uz priekšu piesardzīgi, balansēs, vērojot Krievijas un Ukrainas kara gaitu. Pārmērīga vai strauja rīcība var negatīvi ietekmēt pašu valstu ekonomiku un drošību. Krievija var tām jebkurā brīdī likt šķēršļus, izmantojot to strukturālo atkarību.

Var prognozēt, ka *Latvija attiecībās ar Centrālāzijas reģionu* turpinās fokusēties uz praktisko sadarbību. Latvijai, tāpat kā ES kopumā, kara izraisītā krīze liek paātrināt tirgu pārorientāciju, raudzīties uz Centrālāzijas reģiona partneriem. Karš joprojām negatīvi ietekmēs Centrālāzijas valstu sadarbību ar Krievijas ostām, liekot meklēt alternatīvus maršrutus. No Kazahstānas un Uzbekistānas uz Latviju vesto kravu apgrozījums pieaug – nafta, metāli, ogles, lauksaimniecības produkti, minerālmēsli. Jau iepriekš reģiona partneri izmantoja Latvijas ostas, dzelzceļu, autopārvadījumus un Rīgas lidostu, bet tagad Centrālāzijas uzņēmēju interese par Latviju ir vairākkārt pieaugusi.

Sagaidāms, ka Latvijas Satiksmes ministrija turpinās sadarbību ar Centrālāzijas valstīm, izmantojot dažādus transporta veidus un vienlaikus ievērojot ierobežojumus, ko nosaka ES sankcijas pret Krieviju un Baltkrieviju. Jāteic gan, ka uz nākotni nozares pārstāvji skatās piesardzīgi. Lai gan Latvijas ostās ienāk vairāk kravu, uzņēmējiem ir bažas, ka Krievija jebkurā brīdī var bloķēt jaunus tranzīta maršrutus un līdz ar to radīt Latvijas ostām ievērojamus zaudējumus.¹⁶

Latvija atbalsta arī iespējamus alternatīvos ES un Centrālāzijas transporta maršrutus, kas apietu Krieviju. Citstarp Kazahstānas valdība min Transkaspijas transporta maršrutus, eksporta kravu pārorientēšanu arī uz Latvijas ostām. Satiksmes ministrs T. Linkaits tomēr atzīst: “Jā, “karte” ir riska faktors. Par šo plānu sekmīgumu varēsim teikt, kad pirmā “jaunā” krava būs sasniegusi Latviju. Ar Kazahstānu strādājam nopietni, viņi nevēlas palikt dzelzs priekšvara tajā pusē.”¹⁷ Ģeopolitiski sarežģītajos apstākļos grūti prognozēt, vai tirdzniecības apjomi, kādi aizvadītajā gadā Latvijai bija ar Kazahstānu un Uzbekistānu, saglabāsies. Svarīgi arī turpmāk regulāri apmainīties ar informāciju par ES sankciju ieviešanu.

Latvijai jau ilgstoši veidojot biznesa kontaktus reģionā, tieši pēdējos gados ievērojami pieaudzis Uzbekistānā strādājošo Latvijas uzņēmumu skaits. Jaunas iespējas te sākuši meklēt arī Latvijas IT uzņēmumi. Latvijas izglītības eksports uz Centrālāziju saglabā pozitīvo dinamiku. Būtu svarīgi panākt, lai aizvadītajā gadā aktīvi organizētā uzņēmēju delegāciju apmaiņa gan Latvijā, gan Uzbekistānā nestu konkrētus rezultātus. Jaunu ekonomisko partnerību identificēšanā reģionā svarīgi izmantot arī attīstības sadarbību. Te Latvijai ir labas iestrādes.

Centrālāzija tiek uzskatīta par prioritāru reģionu Latvijas attīstības sadarbībā.¹⁸ Atzīnīgi vērtējami Latvijas plāni turpināt iesaisti Centrālāzijas reģionā īstenojamās ES

programmās. Atbilstoši ES septiņu gadu (2021–2027) budžetam, kura pamatā ir ES stratēģija Centrālāzijai, no Latvijas viedokļa svarīgi, ka tiks turpinātas ES programmas – ūdens resursu, enerģētikas, robežu pārvaldība –, kurās iesaistīta arī Latvija. Reģionā Latviju novērtē, ilglaicīgi veidotie kontakti ar vietējiem partneriem sevi attaisno. Latvija turpinās vadīt ES robežu pārvaldības programmu BOMCA,¹⁹ kuras finansējums tās pašreizējā, desmitajā fāzē, ir pat nedaudz pieaudzis. BOMCA nozīme ir arī tajā, ka tā palīdz risināt arī jautājumus ārpus robežu pārvaldības, proti, institūciju spēju stiprināšana, tirdzniecības harmonizācija, pārrobežu sadarbības stiprināšana.

Tāpat kā līdz šim Latvija attīstības sadarbību visaktīvāk īstenoš uz Uzbekistānā, atbalstot tās reformas un modernizāciju. Līdz ar Uzbekistānas valsts pārvaldes spēju stiprināšanu svarīga ir arī digitalizācija. Ūdens resursu pārvaldības jomā Kazahstānā un Uzbekistānā aktīvi darbojas Latvijas tīro tehnoloģiju klasteris *Cleantech Latvia*. Latvijas uzņēmums *SunGIS* sniedz atbalstu Uzbekistānai ūdensapgādes e-pārvaldē. “Latvijas standarts”, Valsts augu aizsardzības dienests palīdz uzlabot Uzbekistānas eksporta kapacitātes. Latvijas Izglītības ministrija iesaistīsies projektos par jauniešu nodarbinātību. Rīgas Juridiskā augstskola turpinās Centrālāzijas pārstāvju apmācību Eiropas tiesībās, *Riga TechGirls* atbalstīs Uzbekistānas sieviešu uzņēmējdarbību, bet centrs MARTA turpinās sadarbību ar Uzbekistānas partneriem dzimumu līdztiesības aspektā.

Rezumējot var teikt, ka 2023. gadā Latvijas un ES attiecībās ar Centrālāzijas valstīm turpināsies ar Krievijas karu Ukrainā saistītie izaicinājumi, taču krīze ir uztverama arī kā iespēja ieguldīt ilgtspējīgākā un savienotākā ekonomikā. Svarīgi, lai Latvija saglabātu gadu garumā iegūtās sadarbības nišas reģionā.

SECINĀJUMI

Latvijas un visas ES un Centrālāzijas valstu sadarbībā turpmākie procesi vairāk būs atkarīgi no plašāka ģeopolitiskā konteksta. Negatīvie riski pašreizējos nenoteiktības apstākļos saglabāsies. Visticamāk, ES un Centrālāzijas sadarbībā turpināsies piesardzīga balansēšana. Vienlaikus kara izraisītā krīze liek meklēt jaunas iespējas. Krīzes apstākļos vērojama gan ES, gan Centrālāzijas partneru politiskā griba virzīt ambiciozu darba kārtību. ES jāturpina proaktīvā pieeja.

Kontekstā ar Krievijas karu Ukrainā Eiropas Savienībai jāturpina skaidrot reģiona partneriem ES kopējā pozīcija, ANO principu ievērošana. ES sadarbībā ar Centrālāzijas valstīm svarīgi ņemt vērā ilgtermiņa intereses, kur Centrālāzija ieņem

izšķirošu vietu plašākā ES un Āzijas dialogā. ES un Centrālāzijas ekonomikas un savienojamības projektu īstenošanā izšķiroša būs Eiropas banku un privātā biznesa iesaiste. Svarīgi, lai Latvija saglabātu gadu garumā iegūtās sadarbības nišas reģionā, neatdodot tās citām valstīm, kuras aktīvi strādā pie alternatīvu tirgu meklējumiem. Latvijai jāturpina veiksmīgā attīstības sadarbība reģionā. Svarīgi, lai Briselē darbā ar Centrālāzijas jautājumiem tiktu iesaistīti Latvijas eksperti, jo Latvija sadarbību ar reģionu daļēji deleģē ES institūcijām. Arī ES institūcijas bieži paļaujas uz Latvijas ekspertīzi un aktīvo iesaisti reģionā.

ATSAUCES

- ¹ "Ārlietu ministrs kopā ar Latvijas uzņēmēju delegāciju apmeklē Uzbekistānu", Ārlietu ministrija, 08.02.2022, <https://www2.mfa.gov.lv/uzbekistan/aktualitates/68851-arlietu-ministrs-kopa-ar-latvijas-uznemeju-delegaciju-apmekle-uzbekistanu>.
- ² "Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2021. gadā", Ārlietu ministrija, 17.01.2022, <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/5005/download?attachment>.
- ³ Anonīma intervija ar ES institūciju pārstāvi.
- ⁴ "Tajik President's Demand For 'Respect' From Putin Viewed Millions Of Times On YouTube", RFE/RL, 15.10.2022, <https://www.rferl.org/a/tajikistan-russia-rahmon-youtube-respect/32084773.html>.
- ⁵ Engvall, J., "Russia's War in Ukraine: Implications for Central Asia", the Central Asia-Caucasus Analyst, 14.03.2022, Russia's War in Ukraine: Implications for Central Asia (cacianalyst.org).
- ⁶ "Tokayev tells Russian TV Kazakhstan won't break Western sanctions", bne IntelliNews, 16.06.2022, bne IntelliNews – Tokayev tells Russian TV Kazakhstan won't break Western sanctions.
- ⁷ "Central Asia shows strong resilience to geopolitical turmoil", EBRD, 28.09.2022, <https://www.ebrd.com/news/2022/central-asia-shows-great-resilience-to-geopolitical-turmoil-.html>.
- ⁸ "Sanctions and Russian exodus drive demand for jet fuel in Central Asia", Reuters, 31.10.2022, <https://www.reuters.com/business/energy/sanctions-russian-exodus-drive-demand-jet-fuel-central-asia-2022-10-31/>.
- ⁹ "Joint press statement by Shavkat Mirziyoyev, President of the Republic of Uzbekistan and Charles Michel, President of the European Council", Eiropadome, 28.10.2022, <https://www.consilium.europa.eu/lv/press/press-releases/2022/10/28/joint-press-statement-by-shavkat-mirziyoyev-president-of-the-republic-of-uzbekistan-and-charles-michel-president-of-the-european-council/>.
- ¹⁰ G7 ārlietu ministru paziņojums, 4.11.2022, <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/g7-foreign-ministers-statement/2561876>.
- ¹¹ "Latvia boosts cooperation with Central Asian countries. The end of a tunnel or a trap?", 29.08.2022, <https://www.railfreight.com/business/2022/08/29/latvia-boosts-cooperation-with-central-asian-countries-the-end-of-the-tunnel-or-a-trap/>.
- ¹² Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes dati.
- ¹³ "Josep Borrell: Kazakhstan is EU's biggest trade partner in Central Asia", Kazinform, 17.11.2022, https://www.inform.kz/en/josep-borrell-kazakhstan-is-eu-s-biggest-trade-partner-in-central-asia_a4002593.
- ¹⁴ "We Are Well Underway to Build a Stronger Partnership With the Five Countries of Central Asia, Says EU High Representative", 15.11.2022, Astana Times, We Are Well Underway to Build a Stronger Partnership With the Five Countries of Central Asia, Says EU High Representative – The Astana Times.

- ¹⁵ "Opening remarks by High Representative/Vice-President Josep Borrell at the EU-Central Asia Connectivity Conference: Global Gateway", Eiropas Ārējās darbības dienests, 18.11.2022, https://www.eeas.europa.eu/eeas/opening-remarks-high-representativevice-president-josep-borrell-eu-central-asia-connectivity_en.
- ¹⁶ "Liepājas ostas uzņēmējs: Ukrainas kara apstākļos neko nevar plānot un investēt", LSM.lv, 01.09.2022, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/liepajas-ostas-uznemejs-ukrainas-kara-apstaklos-neko-nevar-planot-un-investet.a471715/>.
- ¹⁷ Tāļa Linkaita tvitera ziņa, 31.03.2022, https://twitter.com/Talis_L/status/1509553155620618256.
- ¹⁸ "Latvijas attīstības sadarbības politika", Ārlietu ministrija, <https://www.mfa.gov.lv/lv/latvijas-attistibas-sadarbibas-politika>.
- ¹⁹ "BOMCA holds the latest round of National Programme Steering Group Meeting in Uzbekistan", 12.09.2022, Eiropas Ārējās darbības dienests, https://www.eeas.europa.eu/delegations/uzbekistan/bomca-holds-latest-round-national-programme-steering-group-meeting_en.

KAS KOPIĢS PROCESIEM RIETUMBALKĀNOS AR LATVIJAS NACIONĀLAJĀM INTERESĒM?

Mārtiņš Drēģeris

Latvijas Republikas ārlietu ministra padomnieks

*“Kādu dienu lielais Eiropas karš iznāks
no kaut kādas sasodītas muļķības Balkānos”*

Oto fon Bismarks

Kopš kara Balkānos 20. gs. 90. gados mutuļojošais Rietumbalkānu reģiona valstu katls turpina vārīties. Balkānu kara rētas, gadsimtiem sarežģīto attiecību vēstures un aizvainojuma atspulgi kopsoli ar politisko, etnisko, lingvistisko un reliģisko sadrumstalotību un sabiedrības polarizāciju par sevi atgādina katrā šī reģiona valstī. Iekšpolitiskie notikumi daudzās Rietumbalkānu valstīs 2022. gadā, tostarp Serbijā, Bosnijā un Hercegovinā, Albānijā, Kosovā, Melnkalnē un Ziemeļmaķedonijā, no jauna aktualizē jautājumu par šī reģiona valstu turpmāko ārpolitisko un ģeopolitisko vektoru. Šie apstākļi lielā mērā var atbalsoties ne tikai uz reģiona, bet arī uz visas pasaules drošības situāciju 2023. gadā.

Pēdējo desmitgažu laikā nozīmīga loma Rietumbalkānu iekšpolitisko un ārpolitisko svārstību norisēs ir bijusi Krievijai un Ķīnai. Savas ambīcijas reģionā arvien aktīvāk piesaka arī Turcija, kuru ar šo reģionu saista vēsturiskas un reliģiskas saiknes. Krievija ir izveidojusi spēcīgu ietekmi tādās valstīs kā Serbija, Bosnija un Hercegovina un Melnkalne, izmantojot gan maigo varu, gan pastiprinot militāro klātbūtni reģionā,¹ bet Ķīna mērķtiecīgi veic ekonomisko ekspansiju Rietumbalkānu stratēģiskās infrastruktūras objektos, sevišķi dzelzceļa, enerģētikas un informāciju tehnoloģiju jomās.² Pavisam citā gaismā Rietumbalkānu valstis ir uzlūkojamas pēc 2022. gada 24. februāra, kad Krievija iebruka Ukrainā. Tas vērojams Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) Ģenerālās asamblejas balsojumos rezolūcijās par atbalsta izteikšanu Ukrainai. Raksts ieskicē Rietumbalkānu jautājumu no Latvijas kā Eiropas

Savienības (ES), Ziemeļatlantijas Līguma organizācijas (NATO) un ANO dalībvalsts interešu perspektīvas ar skatu 2023. gada pasaulē.

EIROPAS SAVIENĪBA PERSPEKTĪVA RIETUMBALKĀNIEM – TIEŠĀM?

Eiropas Komisijas (EK) priekšsēdētāja Urzula fon der Leiena savā 2022. gada 14. septembra uzrunā par stāvokli Eiropas Savienībā citastarp uzsvēra, ka “Rietumbalkāni, Ukraina, Moldova un Gruzija ir daļa no mūsu ģimenes, jūsu nākotne ir mūsu Savienībā, un bez jums tā nav pilnīga!”³ Tuvākie gadi rādīs, vai Urzulas fon der Leienas optimistiskā apņemšanās par līdzīgi domājošu partneru kodolu jeb ES paplašināšanās pakotni tiks saklausīta starp jau esošajām 27 ES dalībvalstīm un būs tieši attiecināma uz kādu no Rietumbalkānu reģiona valstīm. Līdz šim attiecībās starp ES un Rietumbalkāniem ir vērojama cita tendence: jo ilgāk ES neievēro skaidru, kodolīgu un pārdomātu stratēģiju attiecībā uz Rietumbalkāniem, jo lielāks ir Rietumbalkānu valstu atsvešināšanas risks no ES.

Jau 2021. gada rudenī EK priekšsēdētāja fon der Leiena nāca klajā ar iniciatīvu *Global Gateway*, kas paredz veikt ievērojamas ES investīcijas, lai atbalstītu drošību, stabilitāti un labklājību Eiropas kaimiņu reģionos. Kopumā Rietumbalkāniem ES ir paredzējusi ekonomikas atbalsta un investīciju paketi gandrīz 30 miljardu eiro vērtībā (tas atbilst trešajai daļai no šā reģiona bruto iekšzemes kopprodukta). Plānoti ir 10 vērienīgi investīciju pamatprojekti ilgtspējīga transporta, tīras enerģijas, vides un klimata, digitālās nākotnes, privātā sektora un cilvēkkapitāla jomā. Plānots, ka ar šo ES investīciju palīdzību tiks sniegts atbalsts straujākai pārejai uz zaļo enerģiju visā Rietumbalkānu reģionā un pakāpenisku atteikšanos no oglēm kā primārā energoresursa.⁴

2022. gada 12. oktobrī EK publicēja ikgadējo paplašināšanās pakotni, kas ietver detalizētu Rietumbalkānu valstu un Turcijas progresa novērtējumu un nosaka turpmāku reformu prioritātes. Komisija pirmo reizi rekomendē kandidātvalsts statusa piešķiršanu Bosnijai un Hercegovinai ar izpratni, ka tiks veikti nepieciešamie soļi demokrātijas un tiesiskuma stiprināšanai. Savukārt EK ieskatā Albānija, Melnkalne un Ziemeļmaķedonija atbilst 100 % saskaņotības līmenim ar ES kopējo ārpolitikas un drošības politiku (KĀDP), kas ir spēcīgs signāls Krievijas kara Ukrainā kontekstā. Tāpat EK novērtē Bosnijas un Hercegovinas pietuvināšanos ES pozīcijām un Kosovas pievienošanos Padomes deklarācijām.

Savukārt attiecībā uz Serbiju ir konstatēts KĀDP saskaņotības līmenis 45 % apmērā, kas ir salīdzinošs kritums no iepriekšējā perioda. Tādēļ EK aicina Serbiju nepārprotami demonstrēt savu apņēmību sasniegt ES integrācijas mērķi. Progress ES reformu īstenošanā ir palēninājies. Serbijas progress attiecību normalizācijā ar Kosovu un tiesiskuma jomā noteiks ES pievienošanās sarunu tempu.⁵

Turpmāk EK sagaida, ka Serbija izpildīs savas saistības un nodrošinās pakāpenisku saskaņotību ar KĀDP.

Šāda aina, pat gana rožaina, uz Rietumbalkānu valstīm paveras no Briseles perspektīvas “uz papīra”. Taču 2022. gadā reālā situācija “*on the ground*”, jo īpaši šo valstu iekšpolitiskajās norisēs un attiecībās ar savām kaimiņvalstīm, ir vērtējama kā pulvera muca ar laika degli. Ieskatam ilustrēsim tikai dažas epizodes.

Rakstā apzināti plašāk ir analizētas divas lielākās Rietumbalkānu valstis: Serbija, Bosnija un Hercegovina. Tieši šīs divas reģiona valstis pēc Dienvidslāvijas sabrukuma un asiņainajiem Balkānu kariem 20. gs. deviņdesmitajos gados, joprojām ir sasaistītas (vēsturisku, etnisku un reliģisku apstākļu vadītas) ar citām kaimiņvalstīm un galvenokārt noteic (vai rada galvassāpes!) visa reģiona stabilitāti un tā turpmāko attīstību.

SENTIMENTĀLĀ SERBIJA

Lielākajā un potenciāli ietekmīgākajā Rietumbalkānu valstī Serbijā 2022. gadā notika “trīs vienā” vēlēšanas, proti, 2022. gada 3. aprīlī notika Serbijas prezidenta, parlamenta un Belgradas pilsētas vēlēšanas. Tās kopumā pagāja mierīgi, tomēr līdzīgi kā iepriekšējās vēlēšanās bija virkne pārkāpumu, tajā skaitā balsu pirkšana un kolektīva balsošana, manipulācijas ar rezultātiem. Serbijas Progresīvās partijas (SNS) lideris un Serbijas prezidents Aleksandrs Vučičs tika ievēlēts uz otro termiņu ar spēcīgu balsu pārsvaru jau pirmajā vēlēšanu kārtā.⁶

Prezidenta vēlēšanu rezultāts neapšaubāmi atspoguļo A. Vučiča lielo personīgo popularitāti serbu vidū. A. Vučičam palīdzēja arī apstākļi, ka viņa partijas jaunākais partneris valdībā Serbijas Sociālistiskā partija (SPS) neizvirzīja vēlēšanās savu prezidenta kandidātu un izteica atbalstu A. Vučiča kandidatūrai. Ne mazāk svarīgi bija globālie ģeopolitiskie un ekonomiskie satricinājumi, uz kā fona vēlētaji izvēlējās balsot par zināmu un darbībā pārbaudītu prezidenta kandidātu un neeksperimentēt ar izmaiņām valsts vadībā. A. Vučiča publiskā retorika priekšvēlēšanu periodā bija izteikti nacionāla, ziņu lentas bija pilnas ar to, kā A. Vučičs cīnās ar ES un citām Rietumu valstīm par Serbijas interešu ievērošanu.

Serbijas prezidents A. Vučičs gandrīz sešus mēnešus vilcinājās ar jaunās valdības virzīšanu apstiprināšanai, līdz beidzot Serbijas Republikas Nacionālā sapulce 2022. gada 26. oktobrī apstiprināja jauno valdību. Daži analītiķi norāda, ka, iespējams, vilcināšanās ar valdības izveidi ir saistāma ar Serbijas prezidenta izvēlēto taktiku “vilkt garumā” ar (ne)pievienošanas Rietumu sankcijām pret Krieviju, tādējādi turpinot Serbijas balansēšanās politiku.

Ministru kabinetu turpinās vadīt līdzšinējā premjerministre Ana Brnabiča līdz 2024. gadam, kad premjera pilnvaras plāno pārņemt bijušais Novisadas mērs un tagadējais vicepremjers un aizsardzības ministrs Milošs Vučevićs. Ņemot vērā Serbijas pareizticīgās baznīcas lomu un lielo ietekmi uz tās sabiedrību, interesants ir fakts, ka līdzšinējā premjerministre A. Brnabiča ir pirmā sieviete un LGBT kopienas pārstāve, kura pilda Serbijas valdības vadītājas amatu.⁷

Vēlēšanu rezultāti Serbijā uzrāda zināmu sentimentu pēc bijušā Dienvidslāvijas prezidenta Slobodana Miloševića politiskā kursa, par ko liecina tas, ka vadošo lomu Serbijas politikā turpina spēlēt S. Miloševića ēras funkcionāri. Pašreizējais Serbijas prezidents A. Vučičs pildīja informācijas ministra amatu S. Miloševića režīma laikā. Savukārt Sociālistiskās partijas līderis, bijušais premjers un ārlietu ministrs Ivics Dačičs, kas ir Serbijas politikas ilgdzīvotājs no S. Miloševića laikiem, atkal ir apstiprināts ārlietu ministra amatā. I. Dačičs tiek uzskatīts par vienu no Serbijas politikas koloritākajām personībām. Viņš ir ieņēmis S. Miloševića partijas preses sekretāra amatu 1990.-tajos gados un ir bijis arī informācijas lietu ministrs, tika uzskatīts par S. Miloševića protežē, iegūstot iesauku “mazais Sloba”. Savulaik I. Dačičs kā S. Miloševića administrācijas augsta ranga amatpersona tika iekļauts arī ES melnajā sarakstā.⁸

Serbijas ārpolitikas tendence palikusi nemainīga – Serbija balansē starp labām attiecībām ar ES, Ķīnu, Krieviju un ASV. Ļoti niansēti tā ir spējusi manevrēt starp ES, Krieviju un Ķīnu. Piemēram, pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā Serbija atteicās piemērot sankcijas pret Krieviju un atteicās slēgt gaisa satiksmi Krievijas lidmašīnām, turklāt Serbijas nacionālā aviokompānija *AirSerbia* sākotnēji pat dubultoja reisu skaitu starp Belgradu un Maskavu.

Savukārt Pirejas–Skopjes–Belgradas–Budapeštas dzelzceļa līnijas posmu Serbijas teritorijā uz ziemeļiem no Belgradas finansē ar aizņēmumu no Ķīnas, bet uz dienvidiem no Belgradas dzelzceļa modernizācija notiek ar ES piešķirto finansējumu. Ķīna pēc Vācijas ir otrs lielākais Serbijas partneris ekonomikā. Vides aizsardzības aktivisti jau ilgstoši protestē pret neatgriezeniska vides piesārņojuma draudiem un ķīmisko atkritumu poligonu izveidi Serbijā, aicinot nepārvērst Serbiju un visus Rietumbalkānus par izgāztuvi Eiropai. Tas ir īpaši saistāms ar dabiskā minerāla, tāda kā litija un borāta ieguvī, ko Serbijā cenšas veikt uzņēmums *Rio Tinto* litija raktuvēs,⁹ kā arī pret

Ķīnas kompānijām, kas dažādās raktuvēs, tostarp vara raktuvēs, ļoti nihilistiski izturas pret apkārtējo vidi un visdažādākajos veidos pamanās radīt lokāla un reģionāla mēroga dabas piesārņojumus, kā arī pilnīgi ignorē darbaspēka tiesības, izmantojot alternatīvas nodarbinātības izvēles trūkumu.

Kopš Krievijas iebrukuma brīža Ukrainā Serbija balansē uz naža asmens attiecībā uz sankciju noteikšanu Krievijai – Serbija bija vienīgā valsts Rietumbalkānos, kas uz 2022. gada oktobri nebija pievienojusies ES sankciju noteikšanā pret Maskavu.¹⁰ No vienas puses tai ir svarīgi uzturēt dzīvu tās ceļu uz ES, no otras puses ir sabiedrības milzīgais atbalsts Krievijai un ekonomiski svarīgā atkarība no Krievijas gāzes un īpašās cenas Serbijai. Serbijas vadošās naftas pārstrādes kompānijas pilnībā vai daļēji pieder Krievijas enerģētikas kompānijām.

Tāpat Serbijai ir svarīgs Krievijas atbalsts ANO Drošības padomē Kosovas jautājumā, jo abas valstis neatzīst Kosovas neatkarību. Jau ilgstošā laika posmā Belgradas–Prištinā dialogs ir drīzāk raksturojams kā skaļš un vienpusējs monologs ar stagnācijas un strupceļa pazīmēm. Teju ar apskaužamu regularitāti no abām pusēm tiek raidīti savstarpēji pārmēti un agresīva retorika. Pēdējā konfliktsituācija risinājās 2022. gada augustā uz Kosovas un Serbijas pierobežas un Kosovas ziemeļos, kur dzīvo serbu minoritāte. Proti, Kosovas varas iestādes iepriekš bija paziņojušas, ka no 2022. gada 1. augusta personām, kuras ierodas Kosovā ar Serbijas personas apliecībām, tās ir jāmaina pret īpašiem pagaidu dokumentiem. Papildus tam, Kosovas puse paredzēja Serbijas automašīnu numurzīmes nomainīt pret numurzīmēm ar Kosovas simboliku. Lielo protestu un spriedzes dēļ, kad gaisā skanēja pat šāvieni, tikai pēc diplomātiskā spiediena no ES, NATO un ASV puses Kosovas valdība šo prasību pārceļa uz vēlāku laiku, un situācija normalizējās. Belgrada kopš Dienvidslāvijas sabrukuma laikiem bijušo provinci joprojām uzskata par savas teritorijas sastāvdaļu, kas spilgti apliecinās Kosovas ziemeļos – tur dzīvojošie etniskie serbi līdz šim par savu galvaspilsētu uzskata Belgradu un no tās arī saņem algu un pensijas, tāpēc nekāds dialogs starp abām kopienām arvien nav iespējams. Šis viens no neskaitāmu incidentu virknes norāda, ka pat teorētiski Serbijas sabiedrības atbalsts Kosovas atzīšanai apmaiņā pret dalību ES tuvākajos gados nav iespējams.

Attiecību siltums jūtams starp Serbiju, Albāniju un Ziemeļmaķedoniju, pateicoties kopīgi realizētajam projektam “Atvērtie Balkāni”.¹¹ Attiecībā uz Melnkalni Serbija novērtē tās rīcību, aizsargājot pareizticīgās baznīcas tiesības Melnkalnē.

Savukārt starp Serbiju un Horvātiju turpinājās domstarpības monetārā (vai drīzāk numismātiskajā) jautājumā, jo, lūk, horvāti ir atļāvusies uz eiro monētas attēlot etniskā serbu izcelsmes inženiera Nikola Teslas (1856–1943) attēlu. N. Tesla bija dzimis Austroungārijā, kas šobrīd ir Horvātijas teritorija, taču N. Tesla sevi vienmēr bija

uzskatījis par serbu pēc izcelsmes un mentalitātes.¹² Tāpat ir sākušās debates Horvātijā par *Bunjevac* dialekta (*Bunjevački dijalekt*) pasludināšanu par vienu no oficiālajām valodām paralēli horvātu, ungāru un serbu valodām Vojvodinas pilsētā Suboticā. Pastāv dažādas domstarpības par to, vai tā ir valoda, vai dialekts un kādam būtu jābūt *Bunjevac* statusam.¹³

DEITONAS GŪSTEKNE – BOSNIJA UN HERCEGOVINA

2022. gada 2. oktobrī Bosnijas un Hercegovinas (tālāk arī – BiH) pilsoņi balsoja valsts devītajās pēckara vispārējās vēlēšanās kopš 1996. gada. Bosnijā un Hercegovinā ir viena no sarežģītākajām pārvaldības sistēmām pasaulē, un politiskā plurālisma attīstība valstī kopš 1996. gada ir radījusi vairākas problēmas pilsoņiem, kuri vēlas izmantot savas demokrātiskās tiesības. Arī šīs vēlēšanas neiztika bez iekšpolitiskiem un arī ārpolitiskiem kāzusi.

Tādējādi 2022. gadā BiH turpinājās nu jau ieilgušais politiskais strupceļš, ko sevišķi smagnēju padara sarežģītais valsts pārvaldības institūts. Valsts ir sadalīta starp divām vienībām – pārsvarā Bosnijas un Hercegovinas bosniešu un horvātu federāciju (FBiH) un pārsvarā serbu apdzīvoto Serbu Republiku. Valdības sistēma sastāv no trīspusējas prezidentūras, kurā ir pa vienam bosniešu, horvātu un serbu loceklim, divpalātu parlamentārās asamblejas ar Tautu palātu, kurā ir vienlīdzīgi pārstāvēti bosniešu, horvātu un serbu pārstāvji, un Pārstāvju palātas, ko ievēlē proporcionāli, pārstāvniecība ik pēc četriem gadiem.

2022. gada 2. oktobrī BiH notika valsts prezidentūras, nacionālā parlamenta, reģionālo likumdevēju un pašvaldību vēlēšanas. Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas (EDSO) vērtējumā vēlēšanas bija labi organizētas, brīvas un konkurētspējīgas, tomēr (pirms) vēlēšanu procesā bija jūtama etniski šķeltnieciska retorika un iedzīvotāju neuzticība valsts iestādēm.¹⁴

Valsts trio prezidentūrā tika ievēlēta serbu prokrievu SNSD partijas pārstāve Željka Cvijanoviča (iepr. M. Dodiks), bosņaku pārstāvis un opozīciju partiju koalīcijas kandidāts Deniss Bečirevičs (iepr. Š. Džaferovičs), kā arī pārvēlēts horvātu pārstāvis Željko Komšičs. Bosnijas horvātu nacionālistiskā partija HDZ ilgi ir paudusi savu neapmierinātību ar Ž. Komšicu un Deitonas miera līgumā noteikto pārstāvības kārtību valsts iestādēs, norādot, ka horvātu pārstāvi prezidentūrā ievēlē reģioni ar bosņaku vairākumu. Tikmēr Horvātija aktīvi virza BiH horvātu tiesību jautājumus ES diskusijās.¹⁵

Liels kandidātu skaits vēlēšanās (7258) bija satriecošs: kandidēja 72 politiskās partijas, 38 koalīcijas un 17 neatkarīgie kandidāti. Salīdzinājumam, pēdējās Apvienotās Karalistes vispārējās vēlēšanās 2019. gadā kandidēja 3322 kandidāti, un šajā valstī ir aptuveni 20 reizes vairāk pilsoņu nekā BiH. Uz BiH divpalātu parlamentārās asamblejas Pārstāvju palātas 42 vietām bija 752 pretendenti.¹⁶ Nacionālā, reģionālā un pašvaldību līmenī vadošās pozīcijas saglabāja pie varas esošās partijas. Serbu Republikas prezidenta amatā ar nelielu pārsvaru tika ievēlēts prokrievisks serbu nacionālists M. Dodiks.

Pirms vēlēšanām netika veiktas nepieciešamās reformas, kas novērstu nopietnas juridiskās nepilnības BiH likumā, tādēļ starptautiskos novērotājus, BiH politiķus un pilsoņus daļēji apdullināja ANO Augstā pārstāvja Bosnijā un Hercegovinā Kristiana Šmita iejaukšanās, kurš izmantoja tā sauktās “Bonnas pilnvaras”, paziņojot par nopietniem grozījumiem vēlēšanu likumā un BiH Federācijas konstitūcijā, lai grozītu vēlēšanu likumu, tikai dažas minūtes pēc vēlēšanu iecirkņu slēgšanas.¹⁷

K. Šmita rīcība sekoja pēc tam, kad pirms vēlēšanām neizdevās grozīt vēlēšanu likumu, kas, pēc horvātu politiķu domām, kavē viņu tiesības uz pārstāvību prezidentūrā un Tautu palātā, jo ļauj bosniešu vēlētajiem FBiH balsot par horvātu pārstāvjiem. Turpretī tie, kuri atbalsta pilsonisko izvēli, apgalvo, ka pašreizējais vēlēšanu likums pastiprina etnisko šķelšanos un pārkāpj to minoritāšu tiesības, kuras neietilpst bosniešu, horvātu un serbu kopienās vai kuras nedeklarējas kā viena no trim vēlētajū tautām. Šīs debates ir ārkārtīgi grūti atrisināt, jo horvāti iestājas par vēlēšanu likuma etnisko noteikumu nostiprināšanu, savukārt pilsoniskā izvēle liek domāt, ka tie būtu jājināti.¹⁸

Tādējādi 26 gadus pēc Deitonai vienošanās valstī ir saasinājušās pretrunas par konstitucionālo kārtību. Serbu Republika (SR) ar Miloradu Dodiku priekšgalā 2022. gadā aizvien vairāk īstenoja šķeltniecisku politiku. Izskan arī pamatota kritika par to, cik efektīvi var pārvaldīt BiH, ko noteic Deitonai Miera līguma apstiprinātie principi.¹⁹ Kā piemēru ilustrācijai par BiH pārvaldes modeļa krīzi var minēt ne tikai ANO Augstā pārstāvja K. Šmita rīcību vēlēšanu vakarā, bet arī 2022. gada septembrī jaunā Vācijas vēstnieka BiH apstiprināšanas procedūru Nacionālajā asamblejā. Bosnijas trīspusējās prezidentūras loceklis serbs M. Dodiks iebilda, argumentējot ar valsts etnisko serbu vitāli interesējošo jautājumu. Saskaņā ar BiH konstitūciju, lai apstiprinātu ārvalstu vēstniekus, ir nepieciešama vienprātība, kas nozīmē, ka visiem trim locekļiem ir jābalso par lēmumu. Ja viens prezidentūras loceklis balso pret un pārējie divi locekļi balso par, lēmums var tikt atzīts par kaitējošu vitāli svarīgām interesēm. Pēc tam šis paziņojums 10 dienu laikā jāapstiprina Serbu Republikas Nacionālajai asamblejai ar divu trešdaļu balsu vairākumu.²⁰

BiH drošības riski pieauguši līdz ar Krievijas karu Ukrainā.²¹ Lai nepieļautu nestabilitātes eskalāciju BiH un reģionā, ES un NATO pielika īpašas pūles. Februārī, dažas dienas pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā, ES nolēma dubultot EUFOR *Althea* spēkus²² BiH no 600 uz 1100 karavīriem. EUFOR *Althea* operācijas mandāts beidzas 2022. gada novembrī,²³ kad ANO Drošības padomei jālemj, vai to pagarināt (šis raksts tapis 2022. gada oktobra izskaņā). Maskava varētu izmantot savas veto tiesības. Atklāts ir jautājums par iespējamo ES un NATO rīcību mandāta nepagarināšanas gadījumā.²⁴

M. Dodiks, kurš atklāti ir centies panākt Serbu Republikas atdalīšanos no BiH, 2022. gada augustā kritizēja Vācijas karaspēka ierašanos ES miera uzturēšanas un drošības misijas ietvaros Balkānu valstī. Turklāt šī reģiona valstī drošības situācija ir ļoti trausla, raisot bažas par iespējamu valsts sabrukumu un jauna konflikta iespējamību.²⁵

Serbija ar M. Dodika starpniecību turpināja spēlēt būtisku lomu BiH. Serbijas prezidents A. Vučičs turpināja no vienas puses atbalstīt M. Dodiku, bet no otras – mudināja viņu nepamest BiH institūcijās, lai “aizsargātu serbu un Serbu Republikas intereses”, kā arī paužot, ka “miers un stabilitāte ir svarīgākais reģionā.”²⁶

2022. gadā turpinājās Krievijas neslēpti centieni graut BiH valsti ar Serbu Republikas un M. Dodika, kurš tiek uzskatīts par vienu no Krievijas Federācijas prezidentam Vladimiram Putinam lojālākajiem sabiedrotajiem reģionā, starpniecību. Pastāv arī versija, ka V. Putins varētu izmantot M. Dodiku, lai izprovocētu jaunu militāru konfliktu BiH, novēršot starptautiskās sabiedrības uzmanību no Krievijas kara Ukrainā.²⁷

Skaidrs ir tas, ka Bosnija un Hercegovina nav jāpārvalda no ārpuses. Nav grūti saprast, kāpēc tas rada bažas teritorijā, kurā savulaik valdīja Austroungārijas impērija. Bosnijai un Hercegovinai ir nepieciešams dekolonizācijas process gan tās vēsturē, gan tagadnē, lai dotu ietekmi vēlētājiem un vietējiem spēkiem, kuri ir patiesi apņēmušies atstāt pagātnes etnisko šķelšanos un virzīt valsti uz eiropiešu nākotni.²⁸

RIETUMBALKĀNU VALSTIS ANO UN ATBALSTS UKRAINAI

Nelielām un mazām valstīm 21. gadsimta pasaulē nepārvērtējamu nozīmi ieņem multilaterālisma jeb starptautiskajās tiesībās balstītas daudzpusējās diplomātijas stiprināšana un starptautisko organizāciju efektivitātes uzlabošana, lai nodrošinātu paredzamu starptautiskās vides funkcionēšanu, kas balstītos starptautisko tiesību

ievērošanā. Ir jāpiekrīt Gundas Reires rakstītajam, ka: “Jebkuras mazas valsts ārpolitikā starptautiskajām organizācijām un normatīvā ietvara saturam un stabilitātei ir būtiska nozīme.”²⁹ Piederībai demokrātisko vērtību kopienai, uzticībai starptautisko tiesību principiem un dalībai starptautiskajās organizācijās ir tieša ietekme uz valsts, sevišķi mazu valstu, drošību un suverenitāti kopumā.

Neraugoties uz pamatotu kritiku par Apvienoto Nāciju neefektivitāti un ANO Drošības padomes paralīzi daudzos gadījumos, ANO joprojām ir globāla starptautiski tiesiskās kārtības stiprināšanas arēna, kurā pie viena galda sēž 193 dalībvalstis (katra ar savu balsi!) un valda starptautisko tiesību normas.

Šajā kontekstā būtiski ir palūkoties uz Rietumbalkānu valstu balsojumiem ANO Ģenerālajā asamblejā par rezolūcijām attiecībā uz Ukrainas teritoriālo integritāti 2014. gadā pēc Krimas prettiesiskās aneksijas un pēc Krievijas iebrukuma un izvērstās karadarbības Ukrainā 2022. gadā.

Valsts	2014. gada 27. marta rezolūcija Nr. 68/262 “Par Ukrainas teritoriālo integritāti” (pēc Krimas aneksijas)	2022. gada 2. marta rezolūcija Nr. ES11/1 “Agresija pret Ukrainu”	2022. gada 24. marta rezolūcija Nr. ES-11/2 “Agresijas pret Ukrainu humānās sekas”	2022. gada 7. aprīļa rezolūcija Nr. ES-11/3 “Par Krievijas dalības tiesību ANO Cilvēktiesību padomē apturēšanu”³⁰
Albānija	Par	Par	Par	Par
Bosnija un Hercegovina	Nebalsoja	Par	Par	Par
Ziemeļ- maķedonija	Par	Par	Par	Par
Melnkalne	Par	Par	Par	Par
Serbija	Nebalsoja	Par	Par	Par

Salīdzinājumam kopējais atbalsts 2014. gada 27. marta rezolūcijai un 2022. gada 2. marta rezolūcijai: 2014. gadā atbalstīja 100 valstis, pret 11 valstis (Armēnija, Baltkrievija, Bolīvija, Kuba, Ziemeļkoreja, Nikaragva, Krievija, Sudāna, Sīrija, Venecuēla un Zimbabve). 58 valstis atturējās, bet 24 valstis nepiedalījās balsojumā. Savukārt

2022. gadā atbalstīja 141 valsts, pret 5 valstis (Baltkrievija, Ziemeļkoreja, Eritreja, Krievija, Sīrija). 35 valstis atturējās, bet 12 valstis nepiedalījās balsojumā.³¹

Ņemot vērā, ka Kosova nav ANO dalībvalsts un nevar balsot, Kosova tomēr ir stingri nosodījusi Krievijas iebrukumu Ukrainā, pievienojusies sankcijām pret Krieviju. To vada mērķis tikt uzņemtai Eiropas un starptautiskajās struktūrās.

Kopumā lielākais pārsveigums no Rietumbalkānu valstīm bija Serbijas pozīcija balsojumos atbalstīt rezolūcijas, ņemot vērā Belgradas lojalitāti Maskavai. Turklāt iepriekš Serbija ir balsojusi pret Ukrainas virzītajām rezolūcijām ANO Ģenerālajā asamblejā, kas attiecas uz: 1) cilvēktiesību situāciju Krimā un Sevastopolē, Ukrainā (rezolūcija ANO darbakārtībā kopš 2016. gada)³²; 2) par Krimas, Sevastopoles, Melnās un Azova jūras daļu demilitarizāciju (rezolūcija ANO darbakārtībā kopš 2018. gada).³³ Jāpiezīmē, ka pašreizējais Serbijas vēstnieks ANO ir izteikts serbu nacionālists un rusofils, kas pēc prezidenta A. Vučiča rīkojuma bija spiests balsot pretrunā savai pārliecībai, proti, balsot par ANO rezolūcijām, kas nosoda Krievijas agresiju.³⁴

Albānija, Melnkalne, Ziemeļmaķedonija pēdējos gados izteikti pieslēkušās (*aligned*) ES nostājai un balsojuma pozīcijām ANO ietvaros. Tādēļ šo valstu pozīcijas nav uzskatāmas par lielu pārsveigumu vai atkāpi no 2014. gada balsojuma pozīcijas.

Rietumbalkānu valstu nostāja un rīcība ANO balsojumos gan pēc Krimas pus-salas prettiesiskās aneksijas 2014. gadā, gan pēc Krievijas iebrukuma un karadarbības Ukrainā 2022. gadā ir vērtējama duāli. Lielākoties tas skaidrojams ar atsevišķu reģiona valstu vēsturiskajām un mentālajām saitēm starp reģionu un Krieviju, gan atsevišķu valstu patiesu vēlmi integrēties ES un stratēģisko saišu stiprināšanu ar ASV.

RIETUMBALKĀNU REĢIONA UN LATVIJAS SASKARSMES PUNKTI

Līdzšinējās Latvijas divpusējās attiecības ar Rietumbalkānu valstīm ir raksturojamas kā pozitīvas, taču fragmentētas un epizodiskas. Arī Latvijas mediju telpā izvēsta analīze par šo reģionu sastopama reti.³⁵ Tam par pamatu ir gan valstu ģeogrāfiskais attālums, gan atšķirīgās ārpolitiskās prioritātes jeb, izsakoties ar Latvijas Republikas ārlietu ministra Edgara Rinkēviča vārdiem: "Latvijas ārpolitikas formula ir vienlaikus gan vienkārša, gan kompleksa: analizēt globālo starptautisko vidi, definēt savas intereses un tad savienot tās ar savām iespējām."³⁶ Tieši katras valsts iespējas (politiskās, ekonomiskās un cilvēkresursu) noteic spēju efektīvi īstenot ārpolitiskās intereses.

Latvijas attiecības divpusējos un daudzpusējos formātos ar Rietumbalkānu valstīm īpaši intensificējās 2015. gadā, kad Latvija pirmo reizi aizvadīja savu prezidentūru ES Padomē. Viena no Latvijas prezidentūras prioritātēm tika definēta kā ES globālās lomas nostiprināšana³⁷ un atbalsts ES paplašināšanās procesam, īpaši akcentējot Rietumbalkānu integrāciju ES.³⁸

2015. gadā ES saskārās ar ārkārtas situāciju migrācijas un patvēruma jomā, kad ES ieradās vairāk nekā miljons patvēruma meklētāju no Ziemeļāfrikas un Tuvajiem Austrumiem, daļēji izmantojot nelegālās migrācijas ceļus caur Rietumbalkāniem. Šie apstākļi aktualizēja jautājumu ne tikai par Šengenas sistēmas pastāvēšanu, bet arī par sadarbības stiprināšanu ar trešajām valstīm un ES ārējo robežu stiprināšanu, efektīvu atgriešanas politiku un cīņu ar organizēto noziedzību. Tieši nelegālās migrācijas plūsmas ierobežošanā un cīņā ar organizēto noziedzību Rietumbalkāni ir stratēģiski svarīgi visai ES. Tādēļ Latvijas interesēs ir Rietumbalkānu miers un drošība, kur tiek ievērotas starptautiskās normas un reģiona stabilitāte kopumā. Vienlaikus Latvijas interesēs ir ES vērtību un normu izplatīšanās ārpus ES robežām, tā sekmējot mieru un stabilitāti ES robežās.

Latvijas ārpolitikas DNS ir starptautiskajā tiesiskumā un starptautiskajās organizācijās balstītā kārtībā. Šādam ārpolitiskajam DNS būtu jāpiemīt katrai nelielai valstij, kas vēstures gaitā ir saskārusies ar savas suverenitātes apdraudējumu vai ilgstošu valstiskuma zaudējumu. Iepriekšminētais apgalvojums ir tieši attiecināms uz Rietumbalkānu valstīm.

No iepriekš minētā izriet, pirmkārt, Latvijas interesēs ir sadarboties ar Rietumbalkānu valstīm starptautiskajās organizācijās – ANO, EDSO, Eiropas Padomes un NATO ietvaros. Latvija turpinās atbalstu Kosovai ceļā uz pievienošanos ANO un Eiropas Padomei. Laikā, kad Krievija turpina mērķtiecīgi vājināt jau sasniegtos starptautiskos cilvēktiesību standartus, kā arī apšaubīt starptautisko institūciju, piemēram, ANO cilvēktiesību uzraudzības mehānismu, autoritāti, 2023. gadā Latvija otro reizi prezidēs Eiropas Padomē (no maija vidus līdz novembra vidum). Tā ir iespēja izmantot šo starptautisko tribīni, gan lai atbalstītu Eiropas Cilvēktiesību tiesas darbu, gan iestātos par cilvēktiesību, demokrātijas un tiesiskuma aizsardzību Rietumbalkānu valstīs. Tā ir nākotnes investīcija šī reģiona mieram un drošībai. Papildus jāakcentē, ka Latvija atbalsta Kosovas perspektīvu dalībai Eiropas Padomē.

Otrkārt, Latvija atbalsta Rietumbalkānu valstu Eiropas perspektīvu, uzsver paplašināšanās un ES integrācijas ģeopolitisko nozīmi, veidojot iespējami plašāku miera un izaugsmes telpu Eiropā. Kā ES dalībvalsts Latvija piedalās pievienošanās sarunās ar ES kandidātvalstīm un turpina atbalstīt eiointegrācijas procesu, balstoties uz individuālu pieeju un ES kritēriju izpildi.

2022. gada 5. jūlijā kā vienpadsmitā valsts NATO paplašinātās klātbūtnes kaujas grupā Latvijā pievienojās Ziemeļmaķedonija, kas ir trešā valsts no Rietumbalkāniem pēc Melnkalnes un Albānijas,³⁹ ja neskaita Slovēniju. Jāatzīmē, ka Latvijas karavīri turpina dalību starptautiskajā operācijā Kosovā (KFOR), kas ne vien dod ieguldījumu KFOR uzdevumu izpildē, bet arī pilnveido Latvijas karavīru iemaņas taktiskajā sadarbībā un savienojamībā ar sabiedrotajiem, pildot uzdevumus operāciju rajonos.⁴⁰

SECINĀJUMI

“Pagātnes problēmas paliek aktuālas arī šobaltdien, jo mums jāatrisina tie paši uzdevumi.” Šie Nobela prēmijas literatūrā laureāta, serbu rakstnieka Ivo Andriča vārdi ir vistiešāk attiecināmi uz šodienas situāciju Rietumbalkānos. Serbija ir ES kandidātvalsts kopš 1999. gada, taču nav pārliecības, vai tuvākajā nākotnē Serbija nepārprotami demonstrēs savu apņēmību sasniegt ES integrācijas mērķi, kas sarunu ilguma ziņā sāk līdzināties Turcijai. Serbijas retorika attiecībā ar Krieviju, divpusējo saikņu veicināšana un lēmums nepievienoties ES sankcijām pret Krieviju ir pretrunā ar ES ārpolitikas pozīcijām. Serbijas progress attiecību normalizācijā ar Kosovu un tiesiskuma jomā noteiks ES pievienošanās sarunu tempu jeb, izsakoties pavisam tieši: Belgradas–Prištinas dialogam būtu jānoslēdzas ar Kosovai atzīšanu no Serbijas puses. Ideālā pasaulē.

Ar Deitonai vienošanos Bosnijā un Hercegovinā ir izveidojusies viena no sarežģītākajām pārvaldības sistēmām pasaulē, tādējādi būtiski bremsējot valsts attīstību. Šobrīd nekas neliecina, ka turpmākos gadus valstī būs politiskā drosme un griba, diplomātiskā izveicība un atsaucība no reģionālajiem un globālajiem spēlētājiem, lai mainītu šo pārvaldības modeli.

Karš Ukrainā parādījis jaunas attiecību dinamikas starp Rietumbalkāniem un ES nepieciešamību. Krievijas izvērsta karš pret Ukrainu ir brīdinājuma zvans. Rietumbalkāni ir viens no nestabilitātes punktiem uz Eiropas kartes, ko destabilizācijas nolūkā var izmantot Krievija. Šajā kontekstā īpašas bažas izraisa situācijas saspīlējums starp Kosovu un Serbiju, kā arī iekšējie procesi BiH, tai skaitā Serbu Republikas vadības centieni paralizēt valsts pārvaldes modeli un paziņojumi par šī veidojuma izstāšanos no BiH sastāva.

Papildus tam, ASV un Krievijas prezidenta vēlēšanas notiks 2024. gadā, bet 2022. gada 23. oktobrī uz trešo piecu gadu termiņu pārvēlēja pašreizējo Ķīnas Tautas Republikas prezidentu Sji Dzjinpinu, tādējādi nekas neliecina, ka tuvākajos gados

lielvalstu spēlētāji Rietumbalkānos mainīs savu politiku un attieksmi pret līdzšinējo Deitonas vienošanos.

Rietumvalstu un ES aktīvs līdzdalības trūkums Rietumbalkānos pēdējo desmitgažu laikā ir atvēlējis nozīmīgu vietu Krievijai un Ķīnai. Līdzšinējo attiecību vēsture starp Rietumbalkāniem un Rietumiem (tai skaitā Eiropas) ir bijusi tuvredzīga. Jau ierasti, ka pēc konfliktiem Rietumbalkānos seko Rietumu militārā intervence, aktīva iesaiste konflikta noregulēšanā (piemēram, Deitonas vienošanās) un tikpat spējš intereses zudums par reģiona ilgtermiņa attīstību. Šis apstāklis nodrošina labvēlīgu augsnī citiem spēlētājiem reģionā, kas nebūt vienmēr sakrīt (dažkārt pat konfliktē) ar Eiropas interesēm šajā reģionā.

Latvija kā ES un NATO dalībvalsts ir konsekventi atbalstījusi kopējo ES ārējo un drošības politiku Rietumbalkānos. Latvijas interesēs ir miers un stabilitāte visā Rietumbalkānu reģionā, jo sevišķi nelegālās migrācijas plūsmas ierobežošanas un organizētās noziedzības apkarošanas kontekstā. No Latvijas viedokļa pozitīvi vērtējama piecu Rietumbalkānu valstu pievienošanās ES sankcijām pret Krieviju (izņemot Serbiju), kā arī ANO ĢA rezolūcijām, nosodot Krievijas agresiju pret Ukrainu. Tas dod trauslu cerību, ka 21. gadsimta pasaulē starptautiskā kārtība balstās uz likuma varas un starptautiskā tiesiskuma pamatiem.

ATSAUCES

- ¹ Stronski P., *"Russia in the Balkans After Ukraine: A Troubling Actor"*, Carnegie Endowment for International Peace, 20.09.2022., <https://carnegieendowment.org/politika/87959>.
- ² Vladislavljev S., *"Why China is Serbia's New Main Ally in the Kosovo Independence Dispute"*, Johns Hopkins School of Advanced International Studies, 9.10.2022, <https://saisreview.sais.jhu.edu/china-serbia-kosovo-independence-dispute/>; Standish R., *"China Builds A New Symbol In The Balkans – At The Site Of A NATO Bombing"*, Radio Free Europe / Radio Liberty, 4.10.2022, <https://www.rferl.org/a/china-serbia-belgrade-embassy-balkans-presence-standish/32064870.html>.
- ³ Priekšsēdētājas Fon der Leienas runa par stāvokli Eiropas Savienībā 2022. gadā, Eiropas Komisija, 2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/lv/SPEECH_22_5493.
- ⁴ Stāvoklis Savienībā 2022 – Sasniegtais, Eiropas Komisija, 2022, [file:///C:/Users/md509/Downloads/SOTEU%202022%20Achievements%20and%20Timeline%20LV%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/md509/Downloads/SOTEU%202022%20Achievements%20and%20Timeline%20LV%20(1).pdf).
- ⁵ *"2022 Communication on EU Enlargement Policy"*, Eiropas Komisija, 12.10.2022, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/2022-communication-eu-enlargement-policy_en.
- ⁶ Dragojlo S., *"Serbian President, Ruling Party Won Elections"*, Balkan Insight, 3.04.2022, <https://balkaninsight.com/2022/04/03/serbian-president-ruling-party-won-elections/>.
- ⁷ Wintour P., *"Ana Brnabić: 'I do not want to be branded Serbia's gay PM'"*, The Guardian, 28.07.2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/jul/28/ana-brnabic-serbia-prime-minister-interview>.
- ⁸ Stojanovic M., *"Vucic Continues 'East-West Balancing Act' With New Serbian Govt"*, Balkan Insight, 24.10.2022, <https://balkaninsight.com/2022/10/24/vucic-continues-east-west-balancing-act-with-new-serbian-govt/>.

- ⁹ "Serbia revokes Rio Tinto lithium mine permits following protests", BBC News, 21.01.2022, <https://www.bbc.com/news/world-europe-60081853>.
- ¹⁰ Taylor A., "Serbian president remains firmly against EU's Russian sanctions", Euractiv, 18.10.2022, https://www.euractiv.com/section/all/short_news/serbian-president-remains-firmly-against-eus-russian-sanctions/.
- ¹¹ Tris samitu laikā Skopje, Belgrada un Tirāna parakstīja deviņus līgumus, veicinot preču kustību, brīvu pieeju savstarpējiem darba tirgiem, atzīstot personu ID kartes un uzņēmumu dokumentus, sadarbojoties dažādām akreditāciju un licenču izsniegšanas iestādēm, sadarbojoties pārtikas drošības uzraudzībā un dabas katastrofu seku likvidēšanā. Puses uzaicinājušas arī pārējās Rietumbalkānu valstis pievienoties šai iniciatīvai.
- ¹² Dordevic N., "Who owns Nikola Tesla?", Emerging Europe, 31.07.2021, <https://emerging-europe.com/after-hours/who-owns-nikola-tesla/>; Bjelotomic S., "Nikola Tesla will be on the new Croatian 10 euro cent coin", Serbian monitor, 28.07.2022, <https://www.serbianmonitor.com/en/nikola-tesla-will-be-on-the-new-croatian-10-euro-cent-coin/>.
- ¹³ "Leaders of ethnic Croats in Serbia call members to turn out for the 2022 census", N1, 12.09.2022, <https://n1info.hr/english/news/leaders-of-ethnic-croats-in-serbia-call-members-to-turn-out-for-the-2022-census/>.
- ¹⁴ International Election Observation Mission, Bosnia and Herzegovina, General Elections, Statement of Preliminary Findings and Conclusions, 2.10.2022, <https://www.osce.org/files/f/documents/9/8/527523.pdf>.
- ¹⁵ Turpat.
- ¹⁶ Djolai M., "Complicating the complicated: What we learned from Bosnia and Herzegovina's general election", LSE, 13.10.2022, <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2022/10/13/complicating-the-complicated-what-we-learned-from-bosnia-and-herzegovinas-general-election/>.
- ¹⁷ Turpat.
- ¹⁸ Izmaiņas BiH vēlēšanu likumā ir bijušas prasība kopš Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2009. gada lēmuma, kas noteica izskaust diskrimināciju pret valsti dzīvojošajiem ārpus sastāva esošajiem cilvēkiem attiecībā uz prezidentūru un Tautu palātu. 2021. gada jūnijā BiH Centrālās vēlēšanu komisijas deputāti nāca klajā ar priekšlikumu izmaiņām Vēlēšanu likumā. Piedāvātie grozījumi ne tikai dod labumu iedzīvotājiem un uzlabo valsts funkcionalitāti, bet arī ir paredzēti kā atspēriens punkts iestājai ES. Taču galīgā teksta pieņemšana ir Bosnijas un Hercegovinas Parlamentārās asamblejas kompetencē.
- ¹⁹ "Bosnia and Herzegovina's Hot Summer", International Crisis Group, 26.09.2022, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/bosnia-and-herzegovina/b95-bosnia-and-herzegovinas-hot-summer>.
- ²⁰ RFE/RL's Balkan Service, "Serbian Member Of Bosnian Presidency Formally Objects To Approval Of German Ambassador", Radio Free Europe/ Radio Liberty, 06.09.2022, <https://www.rferl.org/a/bosnia-serbs-dodik-german-ambassador/32020433.html>.
- ²¹ Stronski P., "Russia in the Balkans After Ukraine: A Troubling Actor", Carnegie Endowment for International Peace, 20.09.2022., <https://carnegieendowment.org/politika/87959>.
- ²² EUFOR Althea formāli ir ES Bosnijas un Hercegovinas spēki, kas ir militāra dislokācija Bosnijā un Hercegovinā, lai pārraudzītu Deitonas nolīguma militāro īstenošanu.
- ²³ "Par EUFOR", European Union Force in BiH, Operation ALTHEA, 16.08.2022, <https://www.euforbih.org/index.php/about-eufor>.
- ²⁴ Ruge A., "The past and the furious: How Russia's revisionism threatens Bosnia", ECFR, 13.09.2022, <https://ecfr.eu/publication/the-past-and-the-furious-how-russias-revisionism-threatens-bosnia/>.
- ²⁵ Turpat.

- ²⁶ Trkanjec Z., "Vucic asks Dodik and Republika Srpska to participate in state institutions", Euractiv, 17.01.2022, https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/vucic-asks-dodik-and-republika-srpska-to-participate-in-state-institutions/.
- ²⁷ Ruge A., "The past and the furious: How Russia's revisionism threatens Bosnia", ECFR, 13.09.2022, <https://ecfr.eu/publication/the-past-and-the-furious-how-russias-revisionism-threatens-bosnia/>.
- ²⁸ Djolai M., "Complicating the complicated: What we learned from Bosnia and Herzegovina's general election", LSE, 13.10.2022, <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2022/10/13/complicating-the-complicated-what-we-learned-from-bosnia-and-herzegovinas-general-election/>.
- ²⁹ Reire G., "Starptautisko institūciju un tiesiskuma nozīme Latvijas ārpolitikā", iekš "Latvijas ārējā un drošības politika. Gadagrāmata 2022", Latvijas Ārpolitikas institūts, 2022, 57. lpp.
- ³⁰ Krievijas Federācijas dalības, Cilvēktiesību padomē, apturēšana.
- ³¹ Ukrainas pastāvīgā pārstāvja Apvienoto Nāciju Organizācijā 2014. gada 28. februāra vēstule, kas adresēta Drošības padomes prezidentam, <https://www.un.org/en/ga/sessions/emergency11th.shtml>; Agresija pret Ukrainu: rezolūcija, pieņemta Ģenerālajā asamblejā, 2022, <https://digitallibrary.un.org/record/3959039?ln=en>.
- ³² Turpat. *Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine)*;
- ³³ Turpat. *Problem of the militarization of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of Azov*.
- ³⁴ Serbijas balsojuma skaidrojums 2022. gada 2. martā skatīt šeit: "General Assembly Overwhelmingly Adopts Resolution Demanding Russian Federation Immediately End Illegal Use of Force in Ukraine, Withdraw All Troops", Apvienoto Nāciju Organizācija, 2.03.2022, <https://press.un.org/en/2022/ga12407.doc.htm>.
- ³⁵ Skatīt piem., Ozols F., "Balkāni starp Briseli un Kremli", Latvijas Avīze, 25.03.2022, 8.–9. lpp.; Sedlenieks A., "Atgādinājums par Balkāniem", Diena, 03.08.2022, 2. lpp.
- ³⁶ "Latvijas Republikas ārlietu ministra Edgara Rinkēviča uzruna Saeimas ārpolitikas debatēs 2021. gada 28. janvārī", Ārlietu ministrija, 28.01.2021, <https://www.mfa.gov.lv/lv/jaunums/latvijas-republikas-arlietu-ministra-edgara-rinkevica-uzruna-saeimas-arpolitikas-debates-2021-gada-28-janvari>.
- ³⁷ "Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2014. gadā", Ārlietu ministrija, 30.12.2014, <https://www.mfa.gov.lv/lv/jaunums/arlietu-ministra-ikgadejais-zinojums-par-paveikto-un-iecereto-darbibu-valsts-arpolitika-un-eiropas-savienibas-jautajumos-2014-gada>.
- ³⁸ "Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2015. gadā", Ārlietu ministrija, 30.12.2015, <https://www.mfa.gov.lv/lv/jaunums/arlietu-ministra-ikgadejais-zinojums-par-paveikto-un-iecereto-darbibu-valsts-arpolitika-un-eiropas-savienibas-jautajumos-2015-gada>.
- ³⁹ "NATO paplašinātās klātbūtnes Latvijā kaujas grupai pievienosies Ziemeļmaķedonija", Aizsardzības ministrija, 04.07.2022, <https://www.mod.gov.lv/lv/zinas/nato-paplasinatas-klatbutnes-latvija-kaujas-grupai-pievienosies-ziemelmakedonija>.
- ⁴⁰ Latvija KFOR operācijā piedalījās laikā no 2000. līdz 2009. gadam un lēmumu par dalības atsākšanu pieņēma 2020. gadā.

KOPSAVILKUMS UN REZUMĒJUMS

“Latvijas ārējā un drošības politika. Gadagrāmata 2023” ir radījusi iespēju Latvijā atzītiem un zinošiem pētniekiem un ekspertiem izteikt savus secinājumus par 2022. gada notikumiem un izvirzīt rekomendācijas 2023. gadam. Nenoliedzami, 2022. gada februāra Krievijas iebrukuma Ukrainā masīvā eskalācija ir 2022. gada redzamākais notikums, kas izraisīja virkni pārmaiņu ne tikai kara plosītajā Ukrainā vai agresorvalstī Krievijā, bet arī visā starptautiskajā telpā. Krīze un sarežģījumi ir vieni no visvairāk lietotajiem jēdzieniem gan lēmumu pieņēmēju vidū, gan pētnieku un ekspertu domu gājienā. Arī Latvijas Republikas ārlietu ministra Edgara Rinkēviča uzrunā ir jūtama izaicinājumu un krīzes situācijas klātesamība, kā arī ārlietu ministrs atzīst, ka iesāktajam ārpolitikas ceļam priekšā daudz grūtību un sarežģījumu. Tiek secināts, ka kopumā Latvija krīzes periodā ir spējusi panākt labus rezultātus gan kā palīdzības sniedzēja Ukrainai, gan kā aktīva Eiropas Savienības, NATO un ANO dalībvalsts, gan arī kā Krievijas ekspansionisma politikas pretiniece. Ārlietu ministrs uzsver, ka “2023. gadā darba apjoms Latvijas ārpolitikā turpinās pieaugt”, proti, pārmaiņas ir tikai sākuma posmā, un Latvija, ieturot stingru un pārliecinošu ārpolitikas skatījumu, ir spējīga pārvarēt esošos izaicinājumus, kas skar valsti iekšpolitiski un ārpolitiski.

Tam, ka Krievijas iebrukums Ukrainā ir radījis satricinājumu starptautiskajā sistēmā, piekrīt arī Rihards Kols, minot 2022. gadu kā svārsta gadu. Autors paļaujas uz pieņēmumu, ka vēsture atkārtojas un krīzes punkti rodas nepietiekamās multilaterālās sadarbības un pasaules koordinācijas dēļ. Tādējādi piedzīvotās svārstības izraisīja krīzes situāciju, pret kurām dažādā sagatavotības līmenī reaģēja ikviena valsts, institūcija, organizācija. Autors atzīst, ka par spīti krīzes sarežģītības pakāpei, ir novērojamas vairākas ievērojamas un pozitīvas pārmaiņas. Kā viena no izmaiņām tiek minēta Eiropas Savienības kā vienotas organizācijas spēja reaģēt krīzes situācijās, proti, ES ir spējusi “pār bortu pārsviet vairākas ilgstoši spēkā bijušas politikas un spērusi soļus, kur normālos apstākļos būtu saskārusies ar spēcīgu pretestību no dažādām pusēm”, no ekonomikas sankciju paketēm pret Krieviju ieviešanas līdz diskusijām par ES kopējās drošības politikas un militārās jomas padziļinātāku sadarbību. Autors secina, ka Krievijas karš Ukrainā ir mainījis arī smaguma centru ES iekšienē un ārpusē.

Diplomātijas daudzveidība ir ļāvusi nodrošināt sadarbību un informācijas apmaiņu tās augstākajā pakāpē no diplomātiem līdz parlamentāriešiem, kas šajā brīdī ir īpaši svarīgi Latvijas ārpolitikas virziena pilnveidošanā.

Latvijas ārējās un drošības politikas nozīmīgākais aspekts ir ārējā drauda klātesamības intensitātes izpausmes. Pašsaprotami Krievija ir lielākais ģeopolitiskais drauds Latvijai un Eiropas Savienības dalībvalstīm ne tikai no militāro draudu klātbūtnes reģionā, bet arī ekonomikas un enerģētikas jomās. Lai gan brīdinājuma signāli bija novērojami sen, ES dalībvalstis turpināja piekopt ekonomikas sadarbību, paļaujoties uz enerģētikas tirgu, veidojot savstarpējo atkarību, uzskata Andris Sprūds. Autors tālāk argumentē, ka “karš Ukrainā ir pierādījis, ka it kā izdevīga jeb ekonomiski pragmatiska sadarbība ar autoritāriem režīmiem ir kā sēdēšana uz pulvermucas – vienā brīdī tas ir ekonomiski izdevīgi, bet otrā – tas ir drauds drošībai un pat teritoriālajai nedalāmībai”. Līdz ar to ES saskaras ne tikai ar palīdzības sniegšanu Ukrainai, bet arī ar glābšanas riņķa sniegšanu sev – neļaujot Krievijai energoapgādi “izmantot kā ieroci”, cīnoties pret enerģijas krīzi un finanšu izaicinājumiem, kas ietekmē ekonomikas stabilitāti. A. Sprūds izklāsta, ka ES finanšu ekonomikas ilgtspējībai EK 2022. gadā ir nākusi klajā ar vairākiem priekšlikumiem, kas rastu pašu resursu un ieņēmumu iespējas. Par spīti esošajai ģeopolitiskajai situācijai ir novērojama nepārtraukta ES lēmumu pieņemēju aktīva efektivitāte adaptēties izaicinājumu un krīzes situāciju brīžos.

Spēja adaptēties ir svarīga iezīme valsts ārpolitikas un drošības politikas veidošanā, taču, vai ir iespējams adaptēties dzīvei kodoldraudu ēnā, skaidro Toms Rostoks, uzsverot, ka, “ņemot vērā kara augsto intensitāti, tā aptuvenais iznākums varētu kļūt zināms 2023. gada laikā”, taču tas ir atkarīgs ne tikai no Krievijas vai Ukrainas, bet arī no Rietumvalstu palīdzības apjomiem. Autors aicina ņemt vērā, ka kodolieroču pielietošanas draudi no Krievijas puses nav pirmreizējs fenomens, taču to klātbūtne un notikumu mainīgā daba, kā arī Kremļa retorika ir jāuztver nopietni. Kodolieroči ir līdzeklis ticamas atturēšanas noturēšanai, līdz ar to autors secina, ka teorētiski “Krievija varētu pielietot kodolieročus, taču tas ir maz ticams, un konflikta līdzšinējā norise neliecina, ka ir sasniegta konflikta stadija, kad masu iznīcināšanas ieroču izmantošana varētu tikt nopietni apsvērta”. Šobrīd svarīgākie soļi kodoldraudu mazināšanā ir Rietumvalstu apņēmīgais atbalsts un vēlme turpināt sadarbīties ar Ukrainu, jo tieši Rietumvalstis, kuru arsenālā ir kodolieroči, kalpo par svarīgu punktu Krievijas kodolšantāžas nopietnības līmenim. T. Rostoks rekomendē Latvijas lēmumu pieņēmējiem uztvert kodoldraudus nopietni, dienaskārtībā iekļaujot sabiedrības izglītošanu un valsts aizsardzības dienesta iedarbināšanu, ārpolitiski – sadarbošanos ar partneriem un Krievijas agresijas nosodīšanas starptautisku turpinātību.

Krievijas agresijas nosodīšanas turpinātība ir nebeidzams darbs, kas gulst uz visvairāk apdraudēto valstu pleciem, šajā ziņā arī uz Latviju. Mārtiņš Vargulis uzsver,

ka, lai gan Baltijas valstis brīdināja NATO dalībvalstis, daudzu sabiedroto “modinātājzvans” nostrādāja tikai pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā. Lai gan NATO samitos Velsā, Varšavā, Briselē tika panākti uzlabojumi Eiroatlantiskās telpas drošības politikā, par īsto pārmaiņu vietu ir jāmin NATO samits Madridē 2022. gadā, kur tika identificēti iztrūkumi NATO atturēšanas politikā, kas ir īpaši svarīga un fundamentāla Latvijas drošības politikas sastāvdaļa. M. Vargulis argumentē, ka par spīti apsolītajām pārmaiņām Eiroatlantiskajā telpā, īpaši alianses Austrumu flangā, izaicinājumi ir šādi: sabiedroto viedokļu dažādība gan par starptautiskās drošības prioritātēm, gan par uzticības un sadarbības saglabāšanu starp ES lielvarām un ASV. Latvijas drošības un aizsardzības politikas lielākais garants ir NATO, tādējādi Latvijas interesēs ir panākt lielāko iespējamo sabiedroto atbalstu kā pastāvīgu spēku izvietojumu Baltijas valstīs un Polijā, kā arī vienotību un solidaritāti transatlantiskajā telpā, lai Krievija NATO turpinātu uztvert kā spēcīgāko pretinieku. Straujo pārmaiņu laikā ir svarīgi nodrošināt NATO saliedētību, jo starptautiskās sistēmas maiņīgums un neprognozējamība var novest pie jauniem izaicinājumiem un grūtībām, ko pārvarēt sašķeltībā ir grūtāk.

Cik svarīgi ir sadarboties starptautiski, tikpat svarīgi ir attīstīties iekšpolitiski jeb nacionāli. Latvijas aizsardzības politikas kurss ir ieņēmis aktīvu virzību uz valsts aizsardzības kapacitātes spēju paaugstināšanu. Valērijs Bodnieks rakstā min, ka starptautiskajā sistēmā notiekošais šaurākā vai plašākā mērā vienmēr skar Latvijas aizsardzības politiku, tādējādi ir sagaidāms, ka valsts rīkojas un rīkosies atbilstoši ārējā drauda klātbūtnes tuvumam. Pēc NATO datiem Latvija ir uzskatāmi cēlusi savu aizsardzības budžetu, 2022. gada jūnijā sasniedzot 2,1 % no IKP. Papildus valsts ir viena no retajām, kas ar speciālu likumu nosaka, ka valsts aizsardzības budžetam tiks izlietoti ne mazāk kā 2 % no IKP. V. Bodnieks uzsver, ka 2023. gads būs pārmaiņu pilns, pamatojoties uz Aizsardzības ministrijas budžeta pieaugumu, un Latvijas kā ES un NATO dalībvalsts spēju sadarboties militāri, kā arī militārās tehnikas un ekipējuma iepirkumiem, kā arī ar Valsts aizsardzības dienesta iedarbības nodrošināšanu. V. Bodnieks, noslēdzot savu rakstu, liek aizdomāties, ka, “esot pārmaiņu laikā, nedrīkst aizmirst, ka, neskatoties uz plašajiem zaudējumiem Ukrainā, Krievija gūst pieredzi karadarbībā”.

Turpinot par Latvijas aizsardzības politiku, kibernetiskā drošība ir nostiprinājusies kā fundamentāls instruments aizsardzības politikas veidošanas vadmotīvos, jo dezinformācija ir viens no Krievijas spēcīgākajiem ieročiem sabiedrības sašķeltības veicināšanā. Pateicoties Krievijas īstenotajiem mēģinājumiem dezinformācijas izplatīšanā valstī, Latvija ieņem nozīmīgu lomu cīņā pret nelikumīgas un nepatiesas informācijas izplatību. Ieva Bērziņa, raksturojot dezinformāciju, uzsver “stratēģiskā naratīva” nozīmi un to, cik liels slēpjas dezinformācijas ietekmē uz sabiedrības loģisko

domāšanu un uztveri”. Tiek argumentēts, ka, lai gan Latvija turpinās liegt Kremļa kontrolētajiem medijiem translēt savu informāciju arī 2023. gadā, ilgstošā dezinformācijas ietekme, ko papildina krievu valodas klātesamība, ir iesakņojusies daļā Latvijas sabiedrības. Kā pārmaiņu punkts tiek minēta potenciālā Krievijas opozīcijas emigrācija, kas sastāv no neatkarīgo žurnālistu un mediju veidotājiem, kas varētu pārvērt iespējas uz kvalitatīvu un objektīvu saturu pieaugumu krievu valodā Latvijā. I. Bērziņa uzsver, ka Krievijas karš Ukrainā pastiprināja polarizāciju, taču informācijas aprites uzmanošo institūciju rokās ir iespējas mazināt šo sašķeltību, nodrošinot vārda un runas brīvības un daudzpusības esamību daudz nacionālā sabiedrībā.

Latvija ir maza valsts starptautiskajā sistēmā, taču tā ir uzskatāma par spēcīgu valsti, kad runa ir par demokrātiskajiem procesiem. Lai gan 2022. gada februāris kalpoja par šautuma un izbrīna momentu visai pasaules sabiedrībai, Latvija bija viena no pirmajām valstīm, kas uzsāka aktīvas humanitārās un militārās palīdzības operācijas. Raksta autore Ilvija Bruģe min, ka 2022. gada decembrī militārās palīdzības sniegšanā pēc IKP, kas robežojas ap 314 miljoniem EUR, Latvija ierindojas 2. vietā pasaulē. Humanitārās palīdzības sniegšanā sabiedrība ir iesaistījusi visos līmeņos, no māj-saimniecībām līdz pašvaldībām un valsts institūcijām. Autore gan atzīst, ka Latvijas ārpolitikas uzskats – Ukrainas izdzīvošana un uzvara kā vienīgais iznākums – ir arī Latvijas ārējās un drošības politikas esence, tādējādi valsts un sabiedrības sniegtā palīdzība ir cīņa par Krievijas ietekmes reģionā mazināšanu. Papildus Latvijas politiskais atbalsts ir mainījis Latvijas pozicionējumu starptautiskajā arēnā, Ukrainā un nacionāli, nepārtrauktas un politiskām inovācijām pilnas ārpolitikas virzīšanā, autorei dēvējot šo par “ārpolitikas uzvaras gadu”. I. Bruģe secina, ka Latvija ir reaģējusi un iesaistījusi palīdzības sniegšanā Ukrainai augstākajā kapacitātē un visos palīdzības līmeņos.

Tur, kur Ukraina nepārtraukti cenšas noturēt savas valsts suverenitāti, cita valsts ir nokļuvusi teju pilnīgā kontrolē, atrodoties Krievijas ietekmes zonā. Baltkrievija kopš 2020. gada augusta prezidenta vēlēšanām ir politiski netaisnīga, nedemokrātiska un no Krievijas atkarīga valsts. Raksta autore Elizabete Vizgunova-Vikmane uzsver, ka ar Krievijas iebrukumu Ukrainā tika sarautas attiecības ne tikai ar Krieviju, bet arī ar Baltkrieviju, jo “ kaut arī Baltkrievijas armija karadarbībā ar saviem kareivjiem oficiāli iesaistījusi nav, jautājums par valsts bruņoto spēku iesaisti nav zaudējis aktualitāti”. Autore secina, ka 2022. gadā Latvijas un Baltkrievijas ekonomikas sadarbība turpina samazināties, un, lai gan 2022. gada pirmajos divos ceturkšņos Baltkrievijas investīciju plūsma Latvijā saglabājās nemainīga, tomēr līdz ar termiņuzturēšanās izsniegšanas kārtības izmaiņām Krievijas un Baltkrievijas pilsoņiem, tiek uzskatīts, ka skaitļi krietni samazināsies. Tiek secināts, ka hibrīdkarš pret Baltijas valstīm un Poliju ir solis pret demokrātiskām sabiedrībām un principiem, kā arī tas slēpj Krievijas ins-

trumentus ietekmes pastiprināšanai Baltkrievijā, valstij arvien vairāk zaudējot kontroli par to un līdz ar Krieviju piedzīvojot starptautisku izolāciju. E. Vizgunovas-Vikmanes rekomendācijas iekļauj svarīgus aspektus – turpināt ieturēt uzsākto kursu, stiprinot aizsardzību pret Baltkrievijas potenciālo ietekmi, taču nepamest Baltkrievijas opozīciju un pilsonisko sabiedrību, kas vēršas pret režīmu, tādējādi turpinot sniegt atbalstu demokrātiskām interesēm.

Pievēršoties starptautisko institūciju un organizāciju darbības spējam krīzes apstākļos, Aleksandra Palkova, runājot par ES funkcionēšanu un iekšējo līdzsvaru, min vairākus aspektus, kas norāda uz Eiropas Savienības ģeopolitizēšanos. ES jau kopš Covid-19 pandēmijas sākuma piedzīvoja spēcīgu ekonomikas stabilitātes kritumu, un, pandēmijai pat īsti nebeidzoties, ar 2022. gada Krievijas uzsākto karu Ukrainā ES ir saskārusies ne tikai ar enerģijas krīzi, klimata pārmaiņu radītiem postījumiem un migrantu pieplūdumu, bet arī ar nepieciešamību pēc ātras, spēcīgas ES dalībvalstu sadarbības visās jomās par spīti iekšējām nesaskaņām un viedokļu daudzveidībai ES dalībvalstu starpā. Autore uzsver, ka “ES 2023. gads plāno izskanēt ar devīzi: risināt aktuālākās problēmas, vienlaikus saglabājot virzību ilgtermiņā”. Lai gan rakstā tiek sniegts ES problemātikas uzskaitījums, A. Palkova uzskata, ka ES krīzes situācijā ir spējusi rast kopsaucēju vienotas politikas izstrādē un implementācijā, kā arī ir nostiprinājusi savu lomu ģeopolitikā. Raksta nobeigumā autore iekļauj rekomendācijas četrās ES politikas jomās, pirmkārt, dodot spēcīgu virzības iedrošinājumu KĀDP, otrkārt, minot nepieciešamību pēc sociālās aizsardzības saistībā ar enerģētikas cenu kāpumu. Treškārt, autore aicina veidot kopsaucēju arī klimata pārmaiņu jomā, neļaujot to aizēnot citām krīzes situācijām. Noslēdzot, migrācijas jomā ES dalībvalstīm ir jānonāk pie vienotas politikas vadlīnijām, lai mazinātu atsevišķu valstu slogu un uzliktu atbildību citām. A. Palkova uzskata, ka ar pašreizējo sistēmu pieaugs globālā nedrošība, kas arī izraisīs problēmu pieaugumu citās jomās.

Ja ES ir uzlabojusi savu tēlu no vairāku politikas jomu perspektīvas, tad “es esmu ļoti kritisks par ANO pamatuzdevumu – ANO ir izgāzusies”, [...] “ANO Drošības padome ir strupceļā, un tā nespēj atbildēt Krievijas agresijai pret Ukrainu”, ar šādiem ievadvārdiem tiek ieskicēta ANO šī brīža situācija. Gunda Reire, raksta autore, neslēpj sašutumu par ANO Drošības padomes neloģiskumu un kopējo statūtu pārklāšanos, taču uzsver, ka šī brīža situācijai ir pamatojums. Autore secina, ka ANO Statūti ir gan ienaidnieks, gan draugs, jo Statūtos definētais ir salīdzinoši viegli apspēlējams un interpretējams. Kopš Krievijas iebrukuma Ukrainā ANO Ģenerālā asambleja ir ieņēmusi lielāku lomu, kopumā pieņemot četras ANO Ģenerālās asamblejas rezolūcijas, kas iestājas pret Krievijas agresiju. Jāpiemin, ka, lai gan pašsaprotami lielākā daļa pasaules sabiedrību iestājas pret karadarbību Ukrainā, ANO izstrādātie Statūti, kā arī Drošības padome šajā brīdī nespēj darboties. Secinot autore uzsver, ka Krievijas

ietekmes loma tomēr mazinās, ierobežojot Krievijas intereses un darbības starptautiskajā sistēmā. Noslēdzot rakstu, autore min, ka “ANO ir tik stipra, cik vienotas ir tās dalībvalstis”, tādējādi arī dodot cerību, ka tiesiskumā balstīta starptautiskā kārtība ir Latvijas prioritāte, kas uzņemšanas gadījumā uz ANO Drošības padomes nepastāvi-
go vietu, tiks atspoguļota.

Virzoties tālāk starptautisko organizāciju darbībā, Trīs Jūru iniciatīvā Latvijai šogad bija nozīmīga loma, uzņemot organizācijas dalībvalstis samitā, kā arī rīkojot biznesa forumu Rīgā 2022. gada jūnijā. Imants Lieģis nevilcinoties uzsver, ka, lai gan Trīs Jūru iniciatīvas samits notika Rīgā, Latvijas ārējās un drošības politikas dienaskārtībā šobrīd ir svarīgāki jautājumi. Autors arī piezīmē, ka Ukraina tika uzaicināta pievienoties iniciatīvas organizācijai, taču saprotams, ka valsts kandidēšanai ES un NATO ir daudz lielāka nozīme. Ne tikai Latvija un Ukraina šķietami kavējas Trīs Jūru iniciatīvas sniegto iespēju radīšanā un izmantošanā. Trīs Jūru iniciatīvas fonds līdz 2022. gada jūnijam bija piešķīris tikai 9 % no kopējā finansējuma summas projektu īstenošanai. I. Lieģis pārliecinoši secina, ka no investīciju un biznesa skatupunkta Trīs Jūru iniciatīvai ir jāspēj radīt lielāku izraušanās vilni, lai piesaistītu privāto kapitālu, kā arī šī brīža situācija, Krievijas iebrukums Ukrainā, var radīt salīdzināmu dalībvalstu un investoru atturību un aizņemtību. No politikas rakursa lūkojoties, tiek analizēts, ka dalībvalstu rīcībā ir politiska sarunu uzturēšana, kas šķietami pieņemsies spēkā pirms samita Rumānijā, kā arī pēc I. Lieģa domām, “tas ir Trīs Jūru iniciatīvas prezidentu rokās, lai nospriestu, kur resursi tiek izmantoti”.

No sadarbības starptautisko organizāciju līmenī ir laiks uzsvērt Latvijas sadarbības iespējas kaimiņvalstu politikā, minot Ziemeļvalstis. Baltijas valstīm Ziemeļvalstis ieņem vienu no svarīgākajām pozīcijām valsts ārpolitikas veidošanā, un sagaidāms, ka tas tikai pieaugs. Zviedrijas un Somijas pārsteidzošā neitralitātes politikas laušana un kandidatūras izvirzīšana NATO ir zobu fejas apmeklējums Baltijas valstīm šajā saspringtajā un izaicinājumu pilnajā laikā. Raksta autors Gints Jegermanis tomēr uzsver, ka, lai gan situācija valstu kandidatūras un uzņemšanas ratificēšanas procesā līdz NATO Viļņas samitam 2023. gadā pavirzīsies uz priekšu, paies salīdzinoši ilgs laiks, līdz Zviedrija un Somija būs ne tikai likumīgas, bet arī praktiski un mentāli blakusesošas NATO dalībvalstis. Autors atzīst, ka “Baltijas valstu ārpolitikas un drošības ekspertiem ir vāja vai vispārīga izpratne par to, kāda ir drošības draudu analīze un domāšana Ziemeļvalstīs. Šis ir ārkārtīgi svarīgs aspekts, kam līdz šim Baltijas valstīs ir pievērsta nepietiekama uzmanība”. Jegermaņa kungs rekomendē, ka politiskas, ekonomiskas un nākotnē arī militāras sadarbības uzlabošanā ir nepieciešams saprast pretī sēdošo pusi. G. Jegermanis pauž, ka Baltijas jūra drīz kļūs par tā saukto NATO ezeru, taču tas ir Baltijas valstu rokās, lai veidotu padziļinātu

izpratni par Ziemeļvalstīm, kā arī nu jau par Arktikas reģionu, kas valstu ārpolitiku vidū ieņem arvien nozīmīgāku lomu.

Latvijas Republikas ārlietu ministra ikgadējā ziņojumā Ķīnai pēdējos gados tiek pievērsta pat visnotaļ pieaugoša loma. Latviju attiecībā uz Ķīnu iespaidojot ES institūciju vai transatlantisko lielvaru skatījumi. Eiropas Komisija uzsver, ka tai nav diplomātisku vai politiski formālu attiecību ar Taivānu, taču pēdējo gadu laikā ES atbalsta Taivānas dalību globālajos procesos. Analizējot Lietuvas ārpolitikas nodomu pret Taivānu, Una Aleksandra Bērziņa-Čerenkova uzsver, ka “lēmums radija ievērojamus izdevumus no Ķīnas Tautas Republikas puses Baltijas tautai, kura ilgtermiņa postošā ietekme joprojām nav skaidra”. Tādējādi pētniece uzsver, ka ir svarīgi, lai Latvijas pieeja Taivānai neatkarīgi no tā, vai tā būtu publiski pieejama vai klasificēta, tiktu apspriesta ar citiem līdzīgi domājošiem partneriem Eiropā un pasaulē. U. Bērziņa-Čerenkova papildus rekomendē, ka Latvijai nebūtu prātīgi lolot masveidīgus ekonomikas ieguvumus, padziļināti sadarbojoties ar Taivānu. Ķīnas konkurence un ietekme pasaulē tikai pieaug, bet tas ir Latvijas ārējās un drošības politikas veidotāju rokās, lai apzinātos, cik un vai ir svarīgi saglabāt ekonomiskas, diplomātiskas attiecības ar Ķīnu vai potenciāli spēcīnāt tās ar Taivānu.

Pievēršoties reģionam starp ES un Ķīnu – Centrālāzijai, reģions šobrīd atrodas un turpinās atrasties saspringtā situācijā. No augšas reģionu ekonomiski un politiski iespaido Krievijas karš Ukrainā un Krievijas interešu zonas nostiprināšanās. Papildu iezīme, ko min autore Gunta Pastore, ir Centrālāzijas valstu neitrālais pozicionējums, kas to padara salīdzinoši izolētu no Rietumvalstu sadarbības partneriem. Kā otrs drauds reģionam ir joprojām esošā nestabilitāte Afganistānā. Raksta autore, raksturojot Latvijas un Centrālāzijas attiecību līdzsvarotību, min, ka attiecību uzlabošanai Centrālāzijas valstīm ir jābūt tām, kas cenšas parādīt atvērtību. Latvija, ieturot stingru nostāju pret Krieviju, tāpat turpinās pragmatisku ekonomisko un politisko sadarbību, lai nepieļautu reģiona pilnīgu izolāciju. G. Pastore uzskata, ka lielākais atbalsts Latvijai ir jāsniedz ES līmenī, lai turpinātu sadarbību. ES ir jāapzinās, ka Centrālāzija ir stratēģiski svarīgs spēlētājs starp ES, Krieviju, Ķīnu. Papildus ES sadarbībā ar Centrālāzijas valstīm svarīgi ņemt vērā ilgtermiņa intereses, kur Centrālāzija ieņem izšķirošu vietu plašākā ES un Āzijas dialogā.

Visbeidzot, ES paplašināšanās politikā visbiežāk tiek runāts par Balkānu valstīm un to potenciālo pienesumu ES. Situācija Balkānu valstīs ir sadalāma starp divu aktoru iesaisti un ietekmi: Krievijas un Ķīnas. Tur, kur Krievija jau vēsturiski ir nodrošinājusi ietekmi, tur Ķīna Balkānu valstīm piezemēti rada ekonomisko atkarību. Kopumā ir uzskatāms, ka reģiona smagā vēsturiskā pieredze un lielvaru veiksmīga un neveiksmīga iejaukšanās ir novedusi reģionu pie stagnācijas, savstarpējas nesadzīvošanas un citām likstām. Raksta autors Mārtiņš Drēģeris uzskaita atšķirības starp

Rietumbalkānu valstīm, taču piemin, ka kopumā, lūkojoties no Latvijas ārējās un drošības politikas perspektīvas, valsts atbalsta sadarbības esamību, kā arī ES paplašināšanās politiku. Autors piemin, ka tieši 2015. gadā Latvijas un Rietumbalkānu valstu reģiona attiecības intensificējās Latvijas prezidentūras ES Padomē un bēgļu krīzes dēļ, Latvijai uzsverot ES lomu globāli un atbalstot paplašināšanās politiku. M. Drēģeris secina, ka Latvijas un Rietumvalstu attiecības ir epizodiskas un norit caur starptautisko organizāciju ietvariem. Latvija apzinās mazu valstu solidaritāti, kā arī smagos vēstures notikumus, un tādēļ atbalsta ES paplašināšanās politiku un valstu uzņemšanu kritēriju atbilstības gadījumā.

Latvijas ārējo un drošības politiku 2023. gadā sagaida lielu izaicinājumu un sarežģījumu turpinājums. Turpretim, 2023. gadam iesākoties, ir jau identificēti šķēršļi un izaicinājumi, ar ko Latvijas ārpolitikā būs jāsaskaras. Ekspertu rekomendācijas bija "Latvijas ārējā un drošības politika. Gadagrāmata 2023" autoru uzdevums. Pētnieciskais izvērtējums, ko autori lieliski piedāvā, sniedz papildu pienesumu publiskajai diskusijai par Latvijas ārpolitikas interesēm un mērķiem. "Gadagrāmata" un tās tapšanas process ļauj Latvijas ārpolitikas veidošanā iesaistīt ne tikai ekspertus, bet arī plašāku Latvijas sabiedrību.

PAR AUTORIEM

Dr. Ieva Bērziņa ir Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmijas Drošības un stratēģiskās pētniecības centra vadošā pētniece un Vidzemes Augstskolas asociētā profesore. Doktora grādu politikas zinātnē (salīdzinošajā politikā) ieguva Latvijas Universitātē, promocijas darbā salīdzinot Rietumu politiskās konsultēšanas tehnikas ar Krievijas polittehnoloģijām un pētot to ietekmi uz politisko kampaņu praksi Latvijā. Pirms akadēmiskās karjeras ieguva praktisku pieredzi mārketinga un komunikācijas jomā. Viņas pašreizējās pētnieciskās intereses aptver tādas starpdisciplināras jomas kā Krievijas informācijas karš, “krāsainās revolūcijas”, visaptveroša valsts aizsardzība un patriotisms. Jaunākās akadēmiskās publikācijas: “Factors affecting willingness to fight for a country in the Latvian and Russian-speaking communities in Latvia” (2020), “From ‘total’ to ‘comprehensive’ national defence: the development of the concept in Europe” (2020), “Weaponization of ‘Colour Revolutions’” (2019), “The Narrative of ‘Information Warfare against Russia’ in Russian Academic Discourse” (2018) un citas.

Dr. Una Aleksandra Bērziņa-Čerenkova ir politoloģe, Ķīnas pētniece, Rīgas Stradiņa universitātes Ķīnas studiju centra vadītāja, Āzijas programmas vadītāja Latvijas Ārpolitikas institūtā un Eiropas–Ķīnas domnīcu tīklojuma (ETNC) biedre. Una Aleksandra Bērziņa-Čerenkova ir studējusi Pekinas Valodas universitātē, Pekinas Pedagoģiskajā universitātē u. c. Pēc doktora disertācijas par tradicionālo ķīniešu diskursu Hu Jintao ziņojumā Ķīnas Komunistiskās partijas 17. kongresam aizstāvēšanas ir ieņēmusi vecākā vieszinātnieka amatu Fudaņas Universitātes Filozofijas skolā Šanhajā, Ķīnā (2014/2015) un Fulbraita stipendijas vieszinātniekiem ietvaros strādājusi Austrumāzijas pētījumu centrā, Stenfordas universitātē, ASV (2019/2020). Dr. Bērziņa-Čerenkova pēta ĶTR politisko diskursu, mūsdienu ķīniešu ideoloģiju, ES un Ķīnas attiecības, Joslu un Ceļu, kā arī citas starpkontinentālās savienojamības iniciatīvas.

Dr. Valērijs Bodnieks ir Ģeopolitikas pētījumu centra pētnieks. Pamatfokuss ir vērsts uz drošības un aizsardzības jautājumu izpēti Baltijas valstu kontekstā, tostarp aizsardzības institūcijas, drošības un aizsardzības politikas juridiskie aspekti, starptautiskās humanitārās tiesības (kara likums), likums kā kara ierocis, kā arī Eiropas Savienības Kopējā drošības un aizsardzības politika.

Sintija Broka ir Latvijas Ārpolitikas institūta pētniece, vieslektore un politikas zinātnes doktora grāda kandidāte Rīgas Stradiņa universitātē. Sintija Broka ir ieguvusi bakalaura grādu starptautiskajā ekonomikā Latvijas Universitātē un maģistra grādu starptautiskās attiecībās un diplomātijā Rīgas Stradiņa universitātē. Sintija Broka ir studējusi starptautisko ekonomiku Maltas Universitātē. Nesen viņa ir darbojusies kā viespētniece Gentes Universitātē un šobrīd Sintija Broka studē arābistiku Vašingtonas Tuvo Austrumu politikas institūtā. Sintijas Brokas akadēmiskās intereses saistās ar Tuvo Austrumu politiskās un ekonomiskās ilgtspējas, reliģijas un politikas, kā arī Līča reģiona dinamikas pētniecību. Sintija ir sertificēta *Agile* projektu vadītāja.

Ilvija Bruģe ir politikas pētniece un analītiķe. Viņas pētnieciskās intereses ir saistītas ar sociāli ekonomiskajām, vēsturiskajām, politiskajām un kultūras norisēm postpadomju teritorijā, īpašu uzmanību pievēršot Ukrainai. Ilvija Bruģe ir ieguvusi bakalaura grādu politikas zinātnē un maģistra grādu starptautiskajās attiecībās Rīgas Stradiņa universitātē, kā arī maģistra grādu sociālajā antropoloģijā Edinburgas Universitātē. Ilvija Bruģe ir vairāku rakstu un grāmatu līdzredaktore un autore. Viņa ir strādājusi Valsts kancelejā, par analītiķi Lielbritānijas politisko risku konsultāciju kompānijā, Latvijas Ārpolitikas institūtā, piedalījies dažādos starptautisko pētījumu projektos, kā arī darbojusies kā nacionālā eksperte dažādos starptautiskos pētniecības projektos. Pēdējos piecus gadus viņa ir strādājusi ES Padomdevēja misijā Ukrainā.

Dr. Kārlis Bukovskis ir Latvijas Ārpolitikas institūta direktors un Rīgas Stradiņa universitātes Eiropas Studiju fakultātes docents. Bukovskis ir autors apmēram simts analītiskajiem un zinātniskajiem rakstiem un arī vairāku grāmatu zinātniskais redaktors. 2021. gadā Bukovskis Fulbraita grantu ietvaros bija viespētnieks Džona Hopkinsa universitātē ASV, kā arī no 2017. līdz 2021. gadam bija Eiropas Starptautisko attiecību pētniecības institūta (ECFR) asociētais pētnieks. Mācījies Trīras Universitātē Vācijā, ieguvis maģistra grādu Latvijas Universitātē un Helsinku Universitātē un doktora zinātnisko grādu (Dr. sc. pol.) starptautiskajā politikā Rīgas Stradiņa universitātē. Strādājis ar ES nākotnes un EMS jautājumiem Latvijas ārlietu un finanšu ministrijās, kā arī izstrādājis Latvijas prezidentūras ES padomē sešu mēnešu darba

programmu. Bukovskis ir arī viens no diviem raidījuma “Diplomātiskās pusdienas” izveidotājiem un vadītājiem Latvijas Radio 1. Bukovska galvenās pētnieciskās tēmas Eiropas Savienības jautājumi un starptautiskās politiskās ekonomikas problemātika.

Mārtiņš Drēģeris ir Latvijas Republikas ārlietu ministra padomnieks. Mārtiņš Drēģeris ir studējis Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātē, 2004. gadā iegūstot humanitāro zinātņu bakalaura grādu teoloģijā un reliģiju zinātnē, bet 2013. gadā Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē – profesionālo maģistra grādu tiesību zinātnē ar kvalifikāciju jurists. No 2011. līdz 2013. gadam strādājis Valsts prezidenta kancelejā par Valsts prezidenta Preses dienesta vadītāja vietnieku, bet 2013.–2014. gadā – par nodibinājuma “Rīga 2014 – Eiropas kultūras galvaspilsēta” Sabiedrisko attiecību programmas vadītāju. Kopš 2015. gada janvāra Latvijas Republikas ārlietu ministra padomnieks un kopš 2020. gada oktobra Eiropas Parlamenta deputātes palīgs. Grāmatas “Latvijas diplomātijas gadsimts” sastādītājs un līdzautors (Zvaigzne ABC, 2020, angļu valodā 2021). Vairāku publikāciju un zinātnisko rakstu autors žurnālā “Jurista Vārds”, kas veltīti Latvijas konstitucionālo tiesību, tiesību vēstures, diplomātijas un tiesību filozofijas jautājumiem.

Gints Jegermanis ir Latvijas Ārpolitikas institūta asociētais pētnieks. Vēstnieks Gints Jegermanis Latvijas diplomātisko dienestu atstāja 2021. gada decembrī. 27 dienesta gados viņš ir ticis norīkots par Latvijas vēstniecības Krievijā padomnieku (1995–1998), vēstnieku Igaunijā (1998–2001), pastāvīgo pārstāvi ANO Ņujorkā (2001–2005), vēstnieku Dānijā (2009–2013) un Zviedrijā (2013–2017). Gints Jegermanis bija Ārlietu ministrijas Plānošanas grupas vadītājs (1994–1995 un 2005–2009), piedalījās pirmās Latvijas ārpolitikas koncepcijas izstrādē (1995). Viņš bija Latvijas delegācijas vadītājs Holokausta izglītības, piemiņas un izpētes starptautiskajā darba grupā (2005–2009). Ārlietu ministrijā Gints Jegermanis vadīja Komunikācijas direkciju, bija preses sekretārs (2017–2019), speciālo uzdevumu vēstnieks Plānošanas grupā (2019) un Eiropas departamenta direktors (2019–2021). Latvijas Universitātē Gints Jegermanis ir studējis latviešu valodu un literatūru (1982–1989), iegūstot maģistra grādu baltu filoloģijā; viņš strādājis par Zinātņu akadēmijas Latviešu valodas un literatūras institūta laborantu un jaunāko zinātnisko līdzstrādnieku (1987–1990). Viņa raksti par literatūru pagājušā gadsimta astoņdesmito gadu beigās publicēti dažādos laikrakstos un žurnālos. 1990. gadā Gints Jegermanis kļuva par laikraksta „Diena” komentētāju, rakstīja par ārpolitiku un starptautiskajiem jautājumiem; 1991. gada nogalē viņš kļuva par laikraksta galvenā redaktora vietnieku un līdz 1993. gada oktobrim vadīja komentētāju nodaļu. Ženēvas Starptautisko pētījumu institūta starptautiskajā mācību kursā viņš apguva starptautiskās drošības jautājumus (Šveice, 1993–1994). Viņa diplomātiskās karjeras laikā Ginta Jegermana

raksti un esejas par starptautiskiem jautājumiem ir publicētas dažādos laikrakstos un izdevumos. 2022. gada jūlijā viņš uzsāka darbu Latvijas Ārpolitikas institūtā kā asociētais pētnieks. Viņa izpēte galvenokārt vērsta uz Ziemeļvalstu un Baltijas valstu apkaimi, ģeopolitiku un tehnoloģiju transformāciju. Gints Jegermanis apbalvots ar Igaunijas, Latvijas, Dānijas un Zviedrijas valsts ordeņiem.

Rihards Kols ir Latvijas Republikas 14. Saeimas deputāts un Saeimas Ārlietu komisijas priekšsēdētājs un Saeimas pārstāvis sadarbībai ar ESAO. Rihards Kols ir politikās partijas “Nacionālā apvienība” priekšsēdētāja vietnieks un dienē Latvijas Republikas Zemessardzē. Kols ir arī darbojas “Atlantic Council” programmas “Millennium Fellowship” ietvaros. Pirms pašreizējiem pienākumiem Kols ir darbojies kā Saeimas Ārlietu komisijas priekšsēdētāja vietnieks, Saeimas Eiropas lietu komisijas deputāts, iepriekš bijis arī Ministru prezidenta parlamentārais sekretārs, Latvijas Kultūras ministrijas parlamentārais sekretārs, strādājis par starptautisko lietu analītiķi Latvijas Lielbritānijas Tirdzniecības kamerā un stažējies Karaliskajā starptautisko attiecību institūtā “Chatham House”, Krievijas un Eirāzijas programmā. Kols ir ieguvis maģistra grādu diplomātiskajās studijās Vestminsteras Universitātē – Londonas Diplomātiskajā akadēmijā, kā arī profesionālo bakalaura grādu tiesību zinātnēs Biznesa augstskolā “Turība”.

Maija Laizāne ir Latvijas Ārpolitikas institūta zinātniskā asistente un studente Rīgas Stradiņa universitātē, programmā “Starptautiskās attiecības – Eiropas studijas”. Šobrīd Maija strādā pie projekta “*Belarus Network for Neighbourhood Policy*” īstenošanas. Maijas akadēmiskās intereses saistās ar vēsturisko procesu ietekmi uz mūsdienu politiku un Polijas ārpolitiku.

Imants Lieģis ir Latvijas Ārpolitikas institūta asociētais pētnieks. Imants Lieģis ir bijušais Latvijas diplomāts ar valdības un parlamentāro pieredzi. Lieģis atstāja diplomātisko dienestu 2020. gada jūlijā pēc tam, kad bija vēstnieks Francijā. Viņš strādāja par karjeras diplomātu kopš 1992. gada un bijis Latvijas Republikas vēstnieka amatā Ungārijā, Spānijā, Beļģijā, NATO un ES Politikas un drošības komitejā. Līdz 1992. gadam strādājis par juristu Anglijā, kur dzimis un izglītojies. No 2009. gada marta līdz 2010. gada novembrim Imants Lieģis bija Latvijas Republikas aizsardzības ministrs (un tieslietu ministrs no 2010. gada maija). Pēc tam viņš tika ievēlēts Saeimā uz vienu gadu, strādājot par Eiropas lietu komisijas priekšsēdētāju un delegācijas NATO Parlamentārajā asamblejā vadītāju. Lieģis darbojas Eiropas Vadības tīkla (*European Leadership Network*) Konsultatīvajā padomē. Viņš kopš 2011. gada cieši sadarbojas ar Latvijas Ārpolitikas institūtu. Viņa pētniecības interesēs ir ārpolitika, kā arī drošības un aizsardzības politika.

Aleksandra Palkova ir Latvijas Ārpolitikas institūta pētniece. Viņa analizē Eiropas Savienības politiskos un institucionālos procesus, izstrādā zinātniskās publikācijas, kā arī organizē konferences un vada projektus. A. Palkova ir starptautisko attiecību doktorantūras studente un vecākā pētniece Rīgas Stradiņa universitātē (RSU), kur pēta drošības un klimata politikas jautājumus. Bijusi apmaiņas studente Rietumu Augstskolas universitātē Nīderlandē. Kopš 2021. gada Palkova ir arī Eiropas Starptautisko attiecību pētniecības institūta (ECFR) asociētā pētniece. Kopš 2022. gada A. Palkova ir vieslektore Vidzemes Augstskolā un Rīgas Stradiņa universitātē.

Dr. Gunta Pastore, politikas zinātņu doktore, ir Latvijas Ārlietu ministrijas diplomāte. Iepriekš bijusi vēstniece Čehijā, ĀM Austrumeiropas un Centrālāzijas valstu nodaļas vadītāja, Eiropas Savienības lietu nodaļas vadītāja, strādājusi Latvijas vēstniecībā Dānijā un Zviedrijā, kā arī bijusi Saeimas priekšsēdētājas ārlietu padomniece. Latvijas Prezidentūras ES Padomē laikā (2015) koordinējusi ES–Centrālāzijas sadarbību. Gunta Pastore ir ieguvusi doktora grādu politikas zinātnē un starptautiskajās attiecībās, piedalījies pētniecības apmaiņā Zviedrijas Aizsardzības universitātē (2012–2013). Pētniecības intereses – ES dalībvalstu loma ES ārpolitikas veidošanā.

Dr. Gunda Reire, politikas zinātņu doktore, šobrīd ir Latvijas Republikas ārlietu ministrijas parlamentārā sekretāre, pirms tam kopš 2017. gada bijusi ministra padomniece stratēģiskajā komunikācijā un Starptautisko pētījumu centra direktore, darbojas arī kā lektore Rīgas Juridiskajā augstskolā un Rīgas Stradiņa universitātē. Apvienojot politikas akadēmisko un praktisko jomu, pildījusi Stratēģiskās analīzes komisijas, kas darbojās prezidentes Vairas Viķes-Freibergas paspārnē, priekšsēdētājas vietnieces pienākumus. Bijusi Saeimas priekšsēdētājas biroja vadītāja, vairāku ministru padomniece. Latvijas Universitātē ieguvusi doktora grādu politikas zinātnē, starptautiskajā politikā. Studējusi arī Humbolda Universitātē Berlīnē un Freiburgas Alberta Ludviga Universitātē. Bijusi Fulbraita programmas stipendiāte zinātniskajā pētniecībā Džona Hopkinsa Universitātes SAIS Transatlantisko attiecību centrā. Gundas Reires pētnieciskās intereses aptver starptautisko mieru un drošību, daudzpusējo politiku, Krievijas pētniecību un stratēģisko komunikāciju.

Edgars Rinkēvičs ir Latvijas Republikas ārlietu ministrs kopš 2011. gada 25. oktobra. No 2008. līdz 2011. gadam Edgars Rinkēvičs bija Latvijas Valsts prezidenta kancelejas vadītājs. Laikā no 1997. līdz 2008. gadam bija Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas valsts sekretārs. No 2005. līdz 2007. gadam Edgars Rinkēvičs bija NATO valstu un valdību sanāksmes organizācijas biroja vadītājs. 1997. gadā Edgars

Rinkēvičs Latvijas Universitātē ieguva maģistra grādu politikas zinātnē. No 1999. līdz 2000. gadam viņš studēja ASV Nacionālās aizsardzības universitātes Bruņoto spēku Nacionālo resursu stratēģijas industriālajā koledžā, kur ieguva maģistra grādu.

Dr. Toms Rostoks ir Nacionālās aizsardzības akadēmijas Drošības un stratēģiskās pētniecības centra direktors, kā arī asociētais profesors Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Politikas zinātnes nodaļā. Toms Rostoks ir autors virknei publikāciju par Latvijas ārpolitiku un drošības politiku, kā arī viņš ir bijis redaktors vairākiem zinātnisko rakstu krājumiem, kas veltīti tādiem jautājumiem kā Covid-19 pandēmijas ietekme uz Baltijas jūras reģiona valstu aizsardzības politiku un bruņotajiem spēkiem, Krievijas atturēšana Eiropā, Krievijas maigā vara un enerģētikas jautājumu vieta starpvalstu attiecībās Baltijas jūras reģionā. Toma Rostoka pašreizējās pētnieciskās intereses ir saistītas ar NATO īstenotajiem militārās atturēšanas pasākumiem Baltijas reģionā, militārā dienesta veida izvēli ietekmējošajiem faktoriem un Latvijas ārpolitikas un drošības politikas aktuālajiem jautājumiem.

Dr. Andris Sprūds ir Latvijas Republikas 14. Saeimas deputāts un Eiropas lietu komisijas priekšsēdētājs. Sprūds ir arī Latvijas Ārpolitikas institūta Konsultatīvās padomes loceklis un bijušais direktors, kā arī profesors Rīgas Stradiņa universitātē. Andris Sprūds ir ieguvis maģistra grādu centrāleiropas vēsturē Centrāleiropas Universitātē Budapeštā, Ungārijā, un starptautiskajās attiecībās Latvijas Universitātē. Viņš arī ir ieguvis doktora grādu politikas zinātnē Jagiellonian University (Krakovā, Polijā). Andris Sprūds ir bijis students un pētnieks Kolumbijas, Džona Hopkinsa, Oksfordas un Upsalas universitātēs, kā arī Norvēģijas Starptautisko attiecību institūtā un Japānas Enerģētikas ekonomikas institūtā. Veicis daudzskaitlīgas analītiskas un zinātniskas publikācijas.

Mārtiņš Vargulis ir Latvijas Ārpolitikas institūta direktora vietnieks, pētnieks un Rīgas Stradiņa universitātes lektors. Viņš ir ieguvis maģistra grādu starptautiskajās attiecībās un šobrīd turpina doktorantūras studijas Rīgas Stradiņa universitātē. Akadēmiskajā karjerā viņš ir koncentrējies uz jautājumiem, kas skar Krieviju (īpaši drošību, ekonomiku un maigo varu), ar NATO un ES saistītos jautājumus, kā arī Eiropas kaimiņattiecības. Viņš ir daudzu rakstu autors un vairāku grāmatu redaktors. Savā ilggadējā profesionālajā karjerā kā pārstāvis Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijā viņš ir bijis Aizsardzības politikas un stratēģijas nodaļas vadītājs, kā arī diplomāts Latvijas Republikas pastāvīgajā pārstāvniecībā NATO un ES.

Elizabete Elīna Vizgunova-Vikmane ir Latvijas Ārpolitikas institūta pētniece, žurnāliste TVNET, kā arī doktorante Rīgas Stradiņa universitātē. Vizgunova-Vikmane specializējas Ukrainas, Baltkrievijas un Krievijas ārpolitikā un drošības politikā, kā arī politikas analīzē no dzimtes perspektīvas. Elizabetei ir Eiropas Koledžas (Varšavā, Polijā) un Sciences Po (Parīzē, Francijā) maģistra grāds un Rīgas Stradiņa universitātes bakalaura grāds.

Projektu atbalsta:

Ārlietu ministrija

LATVIJAS REPUBLIKAS SAEIMA

Sadarbībā ar:

LATVIJAS ĀRĒJĀS UN DROŠĪBAS POLITIKAS GADAGRĀMATA 2023

Latvijas Ārpolitikas institūts ir vecākā Latvijas domnīca, kas nodarbojas ar ārējās un drošības politikas analīzi. Latvijas Ārpolitikas institūts tika izveidots 1992. gadā Rīgā kā bezpeļņas organizācija, kam uzdots sniegt Latvijas lēmumu pieņēmējiem, ekspertiem un plašākai sabiedrībai analīzi, ieteikumus un informāciju par starptautiskajiem procesiem, reģionālās drošības jautājumiem, ārpolitikas stratēģiju un izvēles iespējām. Institūts ir neatkarīga biedrība, kas veic pētījumus, izdod publikācijas, kā arī rīko lekcijas, seminārus un konferences, kas saistītas ar starptautiskās politikas jautājumiem. Latvijas pētniecības centru vidū Latvijas Ārpolitikas institūts ir vecākā un viena no pazīstamākajām un starptautiski atzītākajām organizācijām, kuri specializējas tieši starptautiskajos jautājumos.

Pils iela 21, Rīga, LV-1050 | www.lai.lv

